

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Raminta Jančaitytė

**ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMAS
LIETUVOJE**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2002-2008 Socialinių tyrimų institute ir 2011 metais Mykolo Romerio universitete.

Disertacija ginama eksternu.

Mokslinis konsultantas:

Doc. dr. Vainius Smalskys (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas – 03 S).

Daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto Vadybos ir administravimo mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

Prof. habil. dr. Stasys Puškorius, (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas – 03 S).

Nariai:

Prof. dr. Leta Dromantienė, (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas – 03 S).

Prof. dr. Peter Herrmann, Adjunct Senior Lecturer in the School of Applied Social Studies, Korko universitetas (Airija), socialiniai mokslai, sociologija – 05 S).

Prof. dr. Alvydas Raipa, (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas – 03 S).

Prof. habil. dr. Borisas Melnikas, (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas – 03 S).

Disertacija ginama viešame Vadybos ir administravimo mokslo krypties tarybos posėdyje 2011 m. birželio 29 d. 10 val. Mykolo Romerio universiteto Senato salėje (II-230 aud.).

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius.

TURINYS

IVADAS

1. ŠEIMOS INSTITUTO KAITA - IŠŠŪKIS ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMUI LIETUVOJE
 - 1.1 Ekonominė šeimų situacija Lietuvoje
 - 1.2 Demografiniai pokyčiai
2. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO TEORINĖS PRIELAIIDOS
 - 2.1 Šeimos politikos formavimas: mokslinių tyrimų apžvalga
 - 2.2 Šeimos politikos samprata ir reikšmė
 - 2.2.1 Šeimos politikos apibrėžties problema
 - 2.2.2 Šeimos politikos modeliai
3. ŠEIMOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS IR VALDYMAS
 - 3.1 Viešojo administravimo samprata
 - 3.2 Viešojo valdymo reforma
 - 3.3 Pilietinės visuomenės dalyvavimas valdyme
 - 3.4 Efektyvaus šeimos politikos administravimo prielaidos
4. ŠEIMOS POLITIKOS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS
 - 4.1 Prioritetinės šeimos politikos plėtros kryptys Europos Sąjungos teisinėje bazėje
 - 4.2 Šeimos statuso ir atsakomybės už šeimos problemų sprendimą apibrėžimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje
 - 4.3 Šeimos politikos tikslai, objektai ir ES prioritetinių veiklos krypčių integravimas nacionalinėje šeimos politikoje
5. ŠEIMOS POLITIKOS PRIEMONĖS: SKIRTINGI SCENARIJAI – SKIRTINGOS GALIMYBĖS
 - 5.1 Atostogų, skirtų vaiko gimdymui ir priežiūrai, schemas
 - 5.2 Atostogų schemų privalumai ir trūkumai
 - 5.3 Vaiko priežiūros paslaugos
 - 5.4 Lanksčios užimtumo formos
 - 5.5 Šeimos politika, moterų užimtumas ir gimstamumas
6. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO TYRIMO METODAI
 - 6.1 Mokslinės literatūros analizė
 - 6.2 Šeimos politikos dokumentų analizė
 - 6.3 Gyventojų požiūrio į šeimą kiekybinis tyrimas
 - 6.4 Ekspertų požiūrio į šeimos politikos formavimą kokybinis tyrimas
7. SOCIOKULTŪRINIS KONTEKSTAS: POŽIŪRIS Į ŠEIMĄ, SANTUOKĄ, VAIKUS IR LYČIŲ VAIDMENIS (EMPIRINIO TYRIMO DUOMENYS)
 - 7.1 Požiūris į šeimos instituto sampratą ir reikšmę
 - 7.2 Požiūris į santuoką, skyrybas ir tėvystę
 - 7.3 Požiūris į lyčių vaidmenis ir užimtumą
 - 7.4 Požiūris į vaikus ir vaikų auklėjimą
 - 7.5 Požiūris į priežastis, apsprendžiančias norą turėti vaikų
 - 7.6 Požiūrio į šeimą vertinimas: tyrimo duomenų aptarimas

- 8. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMAS: EKSPERTŲ POŽIŪRIS IR VERTINIMAS
 - 8.1 Politinis šeimos politikos formavimo kontekstas
 - 8.2 Įeiga: šeimos politikos samprata, tikslai ir veiksmų kryptys
 - 8.3 Procesas: sprendimų priėmimas ir dalyvavimas
 - 8.3.1 Situacijos analizės panaudojimas priimant sprendimus
 - 8.3.2 Sprendimų priėmimo procedūros
 - 8.3.3 Sprendimų derinimas ir dalyvavimas
 - 8.4 Išeiga: Šeimos politikos priemonių įgyvendinimas
 - 8.4.1 Šeimos politikos priemonės, stebėsena ir vertinimas
 - 8.4.2 Šeimos politikos įgyvendinimo problemos
 - 8.5 Sėkmingo šeimos politikos formavimo ribos
- 9. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO VERTINIMAS
- 10. SĖKMINGO ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO GALIMYBĖS
- IŠVADOS
- PASIŪLYMAI
- LITERATŪRA
- PRIEDAI

LENTELĖS

- 1 lentelė. Skurdo rizikos lygis pagal namų ūkio sudėtį (procentais)
- 2 lentelė. Vidutinės disponuojamos pajamos pagal namų ūkio tipą 2008 m.
(Vienam namų ūkio nariui per mėnesį, litais)
- 3 lentelė. Socialinės rizikos šeimos metų pabaigoje
- 4 lentelė. Šeimos politikos samprata
- 5 lentelė. Viešojo administravimo samprata
- 6 lentelė. Stebėsenos, audito ir vertinimo pagrindiniai bruožai
- 7 lentelė. Motinystės atostogos
- 8 lentelė. Tėvystės atostogos
- 9 lentelė. Įstatymu reglamentuoti Motinystė (tėvystės)/vaiko priežiūros atostogų
schemos
- 10 lentelė. Moterų užimtumo lygis Danijoje, Islandijoje, Italijoje, Lietuvoje,
Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje
- 11 lentelė. Suminis gimstamumo rodiklis Danijoje, Islandijoje, Italijoje, Lietuvoje,
Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje
- 12 lentelė. Šeimos politikos formavimo Lietuvoje tyrimo dizainas
- 13 lentelė. Respondentų požiūris į šeimą (2010 m. "Sprinter tyrimai" atlikto tyrimo
duomenys)
- 14 lentelė. Šeimos politikos retorikos ir praktikos santykis
- 15 lentelė. Vyriausybės dėmesys šeimos politikos klausimams
- 16 lentelė. Lietuviška šeimos politikos formavimo specifika
- 17 lentelė. Šeimos politikos vizijos kūrimas
- 18 lentelė. Šeimos politikos apibrėžimo problema
- 19 lentelė. Šeimos politikos apibrėžimo aspektai
- 20 lentelė. Šeimos politikos veiksmų kryptys
- 21 lentelė. Palankios šeimai aplinkos kūrimas
- 22 lentelė. Situacijos analizė ir bendradarbiavimas su mokslininkais formuojant
šeimos politiką
- 23 lentelė. Žinių visuomenės problema
- 24 lentelė. Mokslininkų vaidmuo formuojant šeimos politiką
- 25 lentelė. Sprendimų priėmimo procedūros
- 26 lentelė. Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios santykis.
- 27 lentelė. Sprendimų derinimas
- 28 lentelė. Žiniasklaidos vaidmuo politikos formavime
- 29 Lentelė. Nevyriausybinų organizacijų ir pilietinio sektoriaus dalyvavimas
- 30 Lentelė. Šeimos politikos priemonių vertinimas
- 31 lentelė. Stebėsenos ir efektyvumo vertinimas formuojant šeimos politiką
- 32 lentelė. Šeimos politikos statuso pokyčiai
- 33 lentelė. Šeimos politiką kuriojančių institucijų vertinimas
- 34 lentelė. Veiklos koordinavimas ir bendradarbiavimas
- 35 lentelė. ŠADM santykis su savivalda
- 36 lentelė. Šeimos politikos formavimo bruožai.
- 37 lentelė. Svarbiausi veiksniai, apsunkinantys šeimos politikos formavimą
- 38 lentelė. Šeimos politikos formavimą apsunkinantys veiksniai lentelė.
- 39 lentelė. Pasiūlymai, kaip turėtų būti formuojama šeimos politika

PAVEIKSLAI

- 1 paveikslas. Šeimos samprata
- 2 paveikslas. Įgūdžių, išsilavinimo ir kvalifikacijos ryšys su galimybėmis darbo rinkoje
- 3 paveikslas. Vidutinės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį
- 4 paveikslas. Suminis gimstamumo rodiklis
- 5 paveikslas. Gimę ir mirę asmenys, santuokos ir ištuokos 1000 gyventojų
- 6 paveikslas. Santuokų skaičius Lietuvoje
- 7 paveikslas. Ištuokų skaičius Lietuvoje
- 8 paveikslas. Šeimos ir valstybės santykių modeliai
- 9 paveikslas. Šeimos politikos formavimo ciklas
- 10 paveikslas. Tyrimo etapai
- 11 paveikslas. Respondentų vertybinės nuostatos (proc.)
- 12 paveikslas. Šeimos samprata (100 proc.)
- 13 paveikslas. Respondentų požiūris į santuoką, skyrybas ir tėvystę.
- 14 paveikslas. Strateginiai dokumentai ir atsakingos ministerijos
- 15 paveikslas. Šeimos politikos formavimo pobūdžio keitimas
- 16 paveikslas. Šeimos politikos formavimą apsunkinantys veiksniai
- 17 paveikslas. Svarbiausi šeimos politikos tikslai ekspertų požiūriu
- 18 paveikslas. Sisteminis požiūris į šeimos politikos formavimą

IVADAS

Tyrimo aktualumas

Šeimos politika yra viena iš prieštaringiausių politikos sričių, kur susikerta skirtingi požiūriai, interesai, vertybės ir tradicijos. Jos reikšmė ir statusas įvairiose Europos šalyse yra labai įvairūs. Žvelgiant į Europos šalių patyrimą, vienur šeimos politika turi galias tradicijas, kitur šeimos reikalai nesulaukia deramo dėmesio, dar kitur akcentuojamas ne šeimos, bet individų problemų sprendimas.

Susirūpinimas demografiniais pokyčiais (gyventojų senėjimas, gimstamumo mažėjimas, ir pan.), kurie sąlygoja žmogiškojo kapitalo mažėjimą ir kelia iššūkį Europos Sąjungos ekonomikos plėtrai ir konkurencingumui, verčia ES šalių vyriausybes iš naujo peržiūrėti gerovės užtikrinimo scenarijus. Tarptautiniuose dokumentuose, pradedant UNECE 1993 m. Europos konferencija gyventojų klausimais ir Kairo 1994 ICPD Veiksmų programa, o taip pat Europos Sąjungos dokumentuose, akcentuojamas palankios šeimai aplinkos kūrimas kaip atsakas į demografinius pokyčius.

Nepriklausomai nuo to, kokia yra šeimos politikos samprata ir statusas, visos Europos Sąjungos šalys įgyvendina tam tikras priemones, svarbias šeimų gerovei: finansinė parama šeimoms, atostogos vaiko priežiūrai, lanksčios užimtumo formos, vaiko priežiūros paslaugos, mokesčių lengvatos ir pan. Net ir įgyvendinant panašias priemones, rezultatai kiekvienoje šalyje yra labai skirtingi: skiriasi gimstamumo lygis, moterų užimtumo rodikliai, lyčių lygybės užtikrinimas ir pan. Tai reiškia, jog kuriant šeimai palankią aplinką, vienose šalyse pasirinktas šeimos politikos formavimo scenarijus yra efektyvus, kitur – efekto nėra. Palankios šeimai aplinkos kūrimas, t.y. aplinkos, kuri skatina šeimas gimdyti vaikus, yra vienas iš efektyvios šeimos politikos vertinimų kriterijų (Hantrais, Letablier, 1996). Kyla klausimas, kaip sukurti šeimai palankią aplinką, t.y. užtikrinti politikos efektyvumą? Pirmiausia atskirų politikos priemonių efektyvumas priklauso nuo to, kiek jos apjungtos su visa šeimos politikos priemonių sistema (Neyer, 2003). Mokslininkai taip pat akcentuoja, jog kuriant palankią šeimai aplinką, šalių vyriausybės veiksmai turi būti orientuojami į adekvačios pokyčiams šeimos politikos formavimą, kuris siejamas su tinkamo lyčių, šeimos ir darbo santykio (kitaip dar įvardinamo kaip lytis-darbas-šeima) nustatymu (McDonald, 2000, Gauthier, 2004). Lyčių lygybės aspektas šeimos politikos priemonių sistemoje turi apimti ne tik moterų galimybių derinti karjerą ir šeimos rūpesčius užtikrinimą, bet ir vyrų nuostatų dėl namų ruošos darbų bei vaikų priežiūros pasidalinimo šeimoje stiprinimą (Avramova, Cliquet 2005).

Tyrimų apie Europos šalių šeimos politiką yra pakankamai daug. Europos šalių šeimos politikos palyginamuosius tyrimus, išskiriant tam tikrus modelių atliko Kamerman ir Kahn (1978), Hantrais ir Letablier (1996), Esping-Andersen (1990, 1999); Lewis (1992); Gauthier (1996), Korpi (2000) ir kt. Užsienio šalių mokslininkų tyrimai susiję su šeimos politikos formavimu Vidurio ir Rytų Europos šalyse atskleidžia šeimos politikos formavimo transformacijos laikotarpiu dinamiką (Rostgaard, 2003; Stropnik, 2003); išryškina socioekonominius bei demografinius iššūkius šeimos politikos formavimui (Gauthier, 2004; Pinnelli, Hoffmann-

Nowotny, Fux, 2001; Babicki, 2001; Kohler, Billari, Ortega, 2005); analizuoja moterų padėties kaitą ir lyčių lygybės aspekto integracijos į politikos formavimą dinamiką (Schnepf, 2004); lygina šeimos politikos priemonių sistemas (COE, 2005; European Foundation, 2006; European Foundation, 2007); analizuoja šeimos politikos formavime dalyvaujančių veikėjų įtaką politikos formavimui (Appeltone, Hantrais (ed.), 2002). Nemažai dėmesio šeimos politikos formavimo problematikai skiria ir Lietuvos mokslininkai. Analizuojami Lietuvos šeimos ir gimstamumo pokyčių iššūkiai šeimos politikai (Stankūnienė, 1995a; 1995b; 1996; 2000; Stankūnienė ir kt., 2001; 2001; 2003, 2007, 2008), moterų padėties ir lyčių lygybės problemos darbo rinkoje (Kanopienė 1995, 1998, 2000, 2003, 2005, 2006), darbo – šeimos derinimo problemos (Reingardienė, Tereškinas, 2006).

Reikia pažymėti, jog dėmesys šeimos politikos formavimo procesui yra palyginus menkas. Daugiau analizuojama šeimos politikos samprata, tikslai, tam tikrų priemonių (motinystės, tėvystės atostogos, vaiko priežiūros paslaugos, lanksčios užimtumo formos) įgyvendinimas, t.y. – politikos turinys. Pasigendama tyrimų, analizuojančių šeimos politikos formavimo proceso ypatumus, turinčius lemiamą reikšmę sprendimų šeimos politikoje priėmimui ir įgyvendinimui. Tai paskatino domėtis, kuo pasižymi šeimos politikos formavimas Lietuvoje. Kaip, pagal kokį scenarijų formuojama šeimos politika? Kokie sunkumai kyla formuojant šeimos politiką? Koks dėmesys yra skiriamas šeimos politikai?

Tyrimo problema

Šiandieninis šeimos politikos formavimo pobūdis kelia daug diskusijų ir prieštaravimų visuomenėje. Galima pastebėti tam tikras Vyriausybės pastangas spręsti šeimos klausimus, tačiau jos nėra nei veiksmingos, nei efektyvios. Lietuvos politikai kai kuriais savo sprendimais šeimos politikos srityje stebina ne tik Lietuvos visuomenę, bet ir Europos Sąjungos institucijas.

Šeimos politikos formavimas yra labai platus ir daugialypis procesas, todėl šis reiškinys yra tiriamas keliais probleminiais pjūviais. Pirmasis pjūvis susijęs su teorinėmis metodologinėmis šeimos politikos formavimo studijos prielaidomis. Čia ieškoma atsakymo į probleminius klausimus, kas yra šeimos politika ir kokie teoriniai modeliai suteikia galimybę tirti šeimos politikos formavimą.

Antrasis pjūvis susijęs su šeimos politikos turinio analize. Gauthier (2004) pastebėjo, jog, nežiūrint ribotų finansinių šalių galimybių, kurios labai apsunkina vaikų ir šeimų skurdo, lyčių lygybės bei galimybių derinti šeimą ir užimtumą problemų sprendimą, nacionalinės vyriausybės turi stengtis išlaikyti dėmesį šeimos problemų sprendimui savo darbotvarkėse, kad padėti tėvams įveikti sunkumus būti tėvais. Siekiama atsakyti į klausimus, kaip šeimos statusas ir valstybės-šeimos santykis apibrėžiamas Lietuvos Konstitucijoje; kaip darbo ir šeiminio gyvenimo derinimo bei lygių galimybių užtikrinimo problemų sprendimas atspindi Valstybinėje šeimos politikos koncepcijose bei strateginiuose dokumentuose; kokios priemonės įgyvendinamos, siekiant spręsti šias problemas.

Trečiasis pjūvis ir probleminių klausimų grupė yra susijusi su siekiu atskleisti veiksnius, trukdančius sėkmingai formuoti šeimos politiką. Šeimos politika gali būti koordinuojama arba nekoordinuojama, jos koordinavimui gali būti sukurtos

specializuota institucija, pavyzdžiui, ministerija ar ministro be portfelio pareigybė. Vertinant šeimos politikos formavimą instituciniame lygmenyje, analizuojamas ekspertų požiūris į institucijų, koordinuojančių šeimos politiką darbą ir poreikį, politikos retorikos ir praktikos santykį, sėkmingos šeimos politikos formavimo trukdžius.

Galima išskirti ir ketvirtąjį pjūvį, kuris susijęs su politikos formavimo konteksto analize. Šeimos ir valstybės santykis yra abipusis, todėl labai svarbu yra atsižvelgti į kontekstą, kuriame vyksta šeimos politikos formavimas ir kokia įtaka jis pasižymi. Šeimos institutas yra veikiamas ekonominių, politinių, sociokultūrinių bei demografinių veiksnių. Savo ruožtu šeima, reaguodama į pokyčius, įtakoja šalies ekonomiką, politiką, demografiją ir pan. Gimstamumo rodikliai Lietuvoje yra vieni žemiausių Europoje. Lietuva sparčiai perima modernaus šeimos modelio bruožus: mažėja santuokų, mažėja gimstamumas, pradedama tuoktis vyresniame amžiuje ir pirmųjų vaikų gimdymas atidedamas vyresniam amžiui, gausėja nesantuokinių vaikų. Statistiniai duomenys atskleidžia, jog vaikus auginančių šeimų materialinė situacija yra žymiai blogesnė nei tų, kurie vaikų neturi. Daugelis jaunų šeimų nenori turėti vaikų arba linkę turėti tik vieną vaiką būtent dėl blogos finansinės situacijos, o taip pat dėl galimybės derinti šeimą ir darbą nebuvimo. Tokia šeimų situacija reikalauja ypatingo politikų dėmesio ir adekvačių sprendimų šeimos politikoje. Tuo tarpu, tyrimai rodo (pvz., Reingardienė, Tereškinas, 2006) įgyvendinama šeimos politika sprendžiant darbo-šeimos derinimo problemą Lietuvoje nėra efektyvi.

Remiantis įvairių Europos šalių patirtimi, bandoma ieškoti gerosios patirties pavyzdžių, kurie išryškintų efektyvios šeimos politikos formavimo bruožus.

Tyrimo objektas - šeimos politikos formavimas Lietuvoje.

Tikslas - teoriškai ir empiriškai įvertinti formuojamos šeimos politikos adekvatumą šeimos pokyčiams Lietuvoje, atskleidžiant šeimos politikos formavimo problemas ir jų sprendimo būdus.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti adekvačios pokyčiams šeimos politikos formavimo prielaidas bei paradigmas, įvertinant Lietuvos ir užsienio šalių patyrimą formuojant šeimos politiką.
2. Išanalizuoti Lietuvos šeimos politikos veiksmų kryptis Europos sąjungos kontekste ir nustatyti šeimos politikos priemonių sistemos adekvatumą šeimos poreikiams.
3. Empiriniu tyrimu atskleisti šeimos politikos formavimą įtakojančius sociokultūrinius veiksnius, analizuojant šeimos institucijos svarbą.
4. Identifikuoti Lietuvos šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo problemines sritis ir nustatyti tobulinimo galimybes.

Ginamieji teiginiai

1. Šeimos politiką formuojanti valstybė yra skirtinga savo ekonominiu, socialiniu, politiniu bei kultūriniu kontekstu ir remiasi skirtingu požiūriu į šeimą, todėl siekiant pasinaudoti kitų šalių patyrimu, vyriausybė turi **įvertinti šalies specifiškumą ir sąlygas**, į kurią ta patirtis yra perkeliama.

2. Jaunosios kartos liberalėjančios nuostatos šeimos atžvilgiu suponuoja tradicinės konservatyvios šeimos modelio kaitą, todėl politikų pastangos turi būti nukreiptos ne į praeities išsaugojimą, bet į jaunų šeimų poreikių tenkinimą ir **postmodernios šeimos teisinį palaikymą**.

3. Šeimos politikos formavimą apsunkina veiksniai, susiję su **stebėseną** (nepakankama situacijos analizė ir jos panaudojimas priimant sprendimus šeimos politikoje), **prognozavimu** (šeimos politikos prioritetų numatymo ir šeimos politikos vizijos problema), **įgyvendinimo priemonėmis** (nepakankamas skirtingų žinybų, politikų ir mokslininkų bendradarbiavimas, silpnos nevyriausybinių organizacijos, neproporcingas interesų atstovavimas, nepakankami finansiniai ištekliai), **koordinavimu** (nuoseklumo, kryptingumo ir stabilumo formuojant šeimos politiką trūkumas, nepakankamas šeimos politikos vertinimas).

Tyrimo metodai

Kompleksiškai tiriant šeimos politikos formavimą taikoma *trianguliacija* (Silverman, 2000; Patton, 2001; Denzin, Lincoln, 2005, Bryman, 2008), remiantis Patton (2001) išskirtais trianguliacijos būdais: metodų trianguliacija (kokybinis ir kiekybinis), kokybinių duomenų šaltinių trianguliacija (tikrinama, ką ekspertai sako apie tą patį reiškinį pakartojus interviu po tam tikro laiko) ir teorijų trianguliacija (taikomos skirtingos teorijos - šeimos politikos modeliai, politikos formavimo ciklo samprata).

Teorinį disertacijos pagrindą sudaro šeimos politikos formavimo paradigmos ir modeliai, apibrėžiantys efektyvios šeimos politikos formavimo bruožus bei politikos formavimo ciklo samprata, šeimos politikos formavimo procesui pažinti. Mokslinės literatūros analizei taikomas *sisteminės apžvalgos metodas* (Bryman, 2008).

Siekiant išanalizuoti Lietuvos šeimos politikos veiksmų kryptis Europos sąjungos kontekste ir nustatyti šeimos politikos priemonių sistemos adekvatumą šeimos poreikiams yra atliekama dokumentų analizė, kuriai taikomi *antrinių duomenų analizės* (Sarantakos, 1993) ir *lyginamosios-aprašomosios politikos analizės* (Sarantakos, 1993; Berg, 2002) metodai.

Disertacijoje taikomas kiekybinis ir kokybinis tyrimų metodai. *Kiekybinis tyrimo metodas* taikomas, siekiant atskleisti šeimos politikos formavimą įtakančius sociokultūrinius veiksniai, analizuojant šeimos institucijos svarbą. Iškelta tyrimo hipotezė: šeima šiuolaikinėje visuomenėje išlieka svarbiausia vertybe, nors požiūris į santuoką, lyčių vaidmenis ir vaikų auklėjimą liberalėja. Kiekybinės apklausos būdu, taikant klausimyną (Neuman, Kreuger, 2003), buvo apklausti 257 respondentai (N=257). Duomenys apdoroti *matematinės statistikos metodais*, pasitelkus SPSS 19.0 statistinės analizės bei "Microsoft Excel" 2007 programinį paketą. Analizuojant gautus duomenis buvo tikrinamas skirtingų populiacijų (pagal lytį, amžių, išsilavinimą, užimtumą, šeiminių padėtį) homogeniškumas tam tikro požymio atžvilgiu, remiantis Puškoriaus (2004:159) aprašyta metodika.

Kokybinio tyrimo pagalba yra siekiama identifikuoti šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo problemines sritis ir nustatyti tobulinimo galimybes.

Tikslui pasiekti buvo atliekamas *šeimos politikos ekspertų interviu*. Ekspertų požiūrio į šeimos politikos formavimą tyrimas buvo vykdomas dviem etapais: I etapas - 2006 m. ir II etapas - 2010 m. Pakartotinė ekspertų apklausa buvo vykdoma siekiant kokybinių duomenų šaltinių trianguliacijos - nustatant kaip ekspertai vertina tą patį reiškinį po tam tikro laiko, išplečiant ekspertų ratą, atsižvelgiant į tai, jog auga NVO dalyvavimo svarba politikos formavime. I ekspertų apklausos etapo metu (2006 m.) apklausta 7 ekspertai (N=7) (politikai, mokslininkai, valstybės tarnautojai), tyrimo instrumentas - *giluminis ekspertų interviu*. Tyrimo duomenų analizei taikomi *kokybinės turinio analizės* žingsniai (Patton, 2001). II ekspertų apklausos etapo metu (2010 m.) apklausta 34 ekspertai (N=34), tyrimo instrumentas *struktūruotas interviu* (Sarantakos, 1993; Bryman, 2008). Struktūruoto interviu duomenys buvo apdoroti SPSS Statistics 17.0 programa, atliekant tik *dažnių skaičiavimą*, nes dėl mažos imties nėra korektiška skaičiuoti kitus parametrus. Atvirų klausimų atsakymai buvo apdorojami taikant *kokybinę turinio analizę*.

Disertacijos mokslinis naujumas

Tai vienas iš nedaugelio tyrimų Lietuvoje, analizuojantis šeimos politikos turinį ir formavimo procesą. Lietuvoje yra daugiau paplitę tyrimai, kurie gilinaisi į politikos turinį t.y. analizuojamos šeimos politikos priemonės, taip pat šeimos politikos priemonių vertinimas gyventojų požiūriu. Tačiau pasigendama tyrimų, analizuojančių šeimos politikos formavimo proceso ypatumus, turinčius lemiamą reikšmę sprendimų šeimos politikoje priėmimui ir įgyvendinimui. Šioje disertacijoje yra apjungiamas tiek šeimos politikos turinio – strateginiuose dokumentuose suformuotų šeimos politikos krypčių bei įgyvendinamų priemonių, padedančių tėvams derinti darbinę veiklą ir šeimyninius rūpesčius, analizė, tiek ir politikos formavimo proceso analizė, kuri išryškina veiksnius, trukdančius sėkmingai formuoti šeimos politiką.

Disertacijos praktinis reikšmingumas

1. Atsižvelgiant į tai, jog šeimos politikos vertinimas ir plėtojimas reikalauja ieškoti alternatyvių problemų sprendimo būdų ir, tuo pačiu, mokytis iš kitų šalių patirties (Hill, 2006), disertacijos tyrimas suteikia vertingos informacijos plėtojant šeimos politiką darbinės veiklos ir šeimos rūpesčių derinimo galimybių tėvams sudarymo bei lyčių lygybės užtikrinimo aspektu, o taip pat tobulinant politikos formavimo procesą.

2. Tyrimo rezultatai naudingi politinėse diskusijose dėl šeimos politikos plėtojimo, pavyzdžiui, argumentuojant, kurios šeimos politikos priemonės sprendžiant darbo-šeimos-lyties problemas Lietuvoje yra gerai išplėtotos, o kurių priemonių plėtrai turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys; ar reikia kurti naujas institucijas šeimos politikos įgyvendinimui; ką daryti, kad šeimos politikos formavimas taptų nuoseklesnis.

3. Disertacijoje kokybinio tyrimo metu išryškintos šeimos politikos formavimo problemos kelia hipotezes kiekybiniais tyrimams bei skatina tyrinėti reiškinį platesniu mastu.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, dešimt dalių, išvados, pasiūlymai, literatūros šaltinių sąrašas ir priedai. Įvade apibrėžiamas tyrimo aktualumas ir problema, pateikiami tyrimo tikslai, uždaviniai, ginamieji disertacijos teiginiai, tyrimo metodai, disertacijos mokslinis naujumas ir praktinis reikšmingumas. *Pirmojoje disertacijos dalyje* analizuojamas ekonominis, sociokultūrinis ir demografinis kontekstas ir jo keliami iššūkiai šeimos politikos formavimui. *Antrojoje dalyje* aptariami šeimos politikos tyrimai, pristatoma šeimos politikos samprata ir šeimos politikos formavimo paradigmos, analizuojami šeimos politikos formavimo modeliai, pristatomas Europos šalių patyrimas formuojant palankią šeimai aplinką, identifikuojami efektyvios šeimos politikos formavimo pavyzdžiai. *Trečiojoje dalyje* aptariamas šeimos politikos administravimas, aptariama viešojo administravimo samprata, viešojo valdymo reforma bei pilietinės visuomenės dalyvavimo valdyme poreikis ir galimybės. Taip pat aptariamos efektyvaus šeimos politikos administravimo prielaidos. *Ketvirtojoje dalyje* tarptautiniame lygmenyje išryškinamos prioritetinės šeimos politikos kryptis Europos Sąjungos dokumentuose. Apžvelgiamas šeimos statusas ir šeimos ir valstybės santykių apibrėžimas Lietuvos Konstitucijoje, aptariami konceptualūs šeimos politikos pagrindai, apibrėžiantys šeimos politikos objektą, tikslus ir veiksmų kryptis ir ES prioritетinių veiklos krypčių integravimas nacionalinėje šeimos politikoje. *Penktojoje dalyje* analizuojama šeimos politikos priemonių sistema, sudaranti galimybes tėvams derinti darbą ir šeimos gyvenimą, lyginant ją su kitų Europos šalių (Danijos, Islandijos, Latvijos, Estijos ir Lenkijos) priemonių sistemomis. *Šeštojoje dalyje* aprašomi tyrimo metodai ir tyrimo instrumentai, tyrimo atlikimo procesas ir dalyviai. *Septintojoje dalyje* analizuojami kiekybinio tyrimo "požiūris į šeimą" rezultatai, atskleidžiant sociokultūrinį šeimos politikos formavimo kontekstą. *Aštuntojoje ir devintojoje dalyje* pristatomi dviem etapais vykdytos kokybinės ekspertų apklausos rezultatai. Aptariamas ekspertų požiūris į šeimos politikos formavimo problemas. *Dešimtojoje dalyje* analizuojamos šeimos politikos formavimo galimybės. Disertacija užbaigiama tyrimo rezultatus apibendrinančiomis išvadomis ir pasiūlymais. Pateikiamas literatūros sąrašas ir priedai (10 priedų). Disertacijos struktūrą taip pat sudaro 18 paveikslų ir 39 lentelės.

Publikacijų sąrašas:

1. Jančaitytė R. Šeimos politikos formavimo problemų analizė. Socialinių mokslų studijos. Mokslo darbai. 2010. 3 (7). P. 81-96.
2. Jančaitytė R., A. Kolbergytė, B. Kairienė. Darbdavių požiūris į mokamo darbo ir šeimos vaidmenų derinimo galimybes Lietuvoje. Socialinis darbas. Mokslo darbai. 2009. 8 (1). P. 44-50.
3. Jančaitytė R. Šeimos politikos institucionalizavimas: požiūriai ir vertinimas. Socialinis darbas. Mokslo darbai. 2008. 7 (2). P.44-50.
4. Jančaitytė R. "Family-friendly policies and welfare state: a comparative analysis (Šeimai palanki politika ir socialinės gerovės valstybė: palyginamoji analizė) // *Between paid and unpaid work: family friendly policies and gender equality in Europe ((Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė*

Europoje)/ sudarytoja Jolanta Reingardienė. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006. p. 9-26.

5. Jančaitytė R. Šeimai palankios politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės. Socialinis darbas. Mokslo darbai. 2006. 5 (1). P. 30-37.
6. Stankūnienė V., Jasilionienė A., Jančaitytė R. *Šeima, vaikai, šeimos politika. Modernėjimo prieštaros*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Demografinių tyrimų centras, 2006.
7. Jančaitytė R. Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse. Sociologija. Filosofija. 2004. (4). P. 57-63.

Pranešimai konferencijose

1. R. Jančaitytė. Analysis of the problems of family policy formation in Lithuania (Šeimos politikos formavimo Lietuvoje problemų analizė) // Tarptautinė mokslinė konferencija „Social Work and Fight against Poverty and Social Exclusion – Professional Dedication to the Protection and Promotion of Human Rights“ (Socialinis darbas ir kova su skurdu bei socialine atskirtimi – profesinis pasišventimas žmogaus teisių saugojimui ir puoselėjimui). Mostar, Bosnija ir Hercegovina. 2010, Spalio 20–23 d.

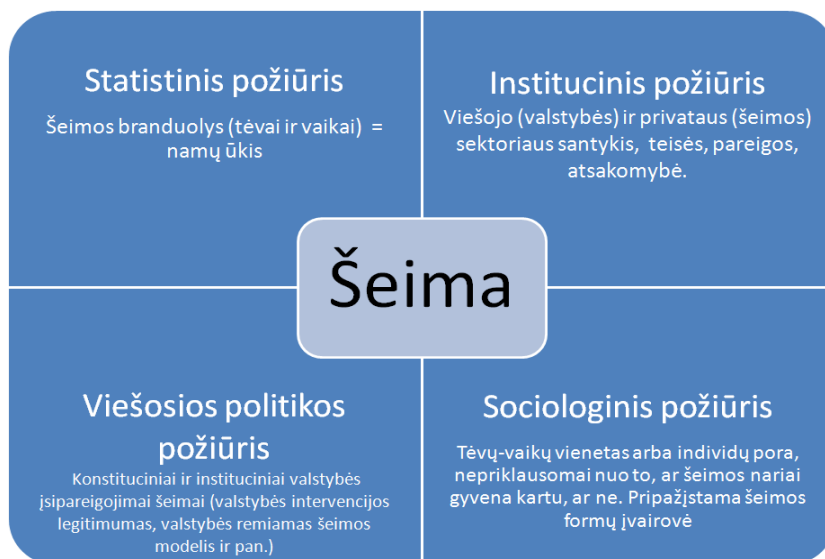
1. ŠEIMOS INSTITUTO KAITA - IŠŠŪKIS ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMUI LIETUVOJE

Šiuolaikinėje modernioje visuomenėje šeima išlieka viena iš svarbiausių institucijų, tačiau šeimos samprata yra gerokai pakitusi, todėl, kaip teigia Giddens (2005), nebegalime kalbėti apie „šeimą“, kaip apie vieną, universalų šeimos gyvenimo modelį, neatsižvelgdami į įvairovę, kurią šis terminas apima (Šeimos formų gausa ir įvairovė pateikta 1 priede). Modernioje visuomenėje susiformavo naujos šeimos formos (vienos lyties šeimos; kohabitacijoje gyvenančios poros; nuotolio šeimos, t.y. kai vyras ir moteris gyvena atskirai, tačiau save laiko pora, ir pan.), kurios įnešė naujus atspalvius į šeimos sampratą. Hantrais ir Letablier (1996) analizuodamos šeimos politiką Europos valstybėse, nagrinėja šeimos sampratą remiantis keturiais požiūriais: statistiniu, instituciniu, viešosios politikos ir sociologiniu (žr. 1 pav.). Statistiniu požiūriu šeimos branduolys (tėvai ir vaikai) gali būti traktuojamas kaip namų ūkio subkategorija, arba šeimos branduolys gali būti tiesiog prilyginimas namų ūkiui. Autorės teigia, kad statistinis šeimos apibrėžimas turi savo trūkumų, kadangi šeima nėra monolitinis nekintantis statistikos vienetas, be to šalys jį traktuoja skirtingai. Institucinis požiūris nagrinėja viešojo (valstybės) ir privataus (šeimos) sektoriaus santyki, teises, pareigas ir atsakomybę. Šiame požiūryje slypi konfliktas tarp fundamentalių principų, susijusių su šeimos kaip pagrindinės socialinės institucijos išsaugojimu ir individualių šeimos narių teisių gynimu. Viešosios politikos požiūris nagrinėja konstitucinius ir institucinius valstybės įsipareigojimus šeimai, apibrėžiančius valstybės intervencijos legitimumą, taip pat susijusius su valstybės remiamu šeimos modeliu, su „nestandartinių“ šeimų pripažinimu arba atmetimu ir pan. Sociologinis požiūris pripažįsta šeimos formų įvairovę, šeima yra apibrėžiama kaip tėvų-vaikų vienetas arba individų pora, nepriklausomai nuo to, ar šeimos nariai gyvena kartu ar ne. Nuo *šeimos* sampratos apibrėžimo gali priklausyti pasirinktos šeimos politikos principai, priemonės bei aprėptis. Formuojant šeimos politiką gali vyrauti neaiškumas ir neapibrėžtumas, kilti nesutarimai ir konfliktai dėl šeimos apibrėžimo tarp skirtingų interesų grupių, todėl labai svarbu kuo platesnė šeimos samprata, apimanti šeimos formų įvairovę. Tarpdisciplininis požiūris į šeimą gali padėti sumažinti netikrumo riziką formuojant politiką.

Šeimos ir valstybės santykis ir poveikis yra abipusis. Šeimos institutas yra veikiamas ekonominių, politinių, sociokultūrinių bei demografinių veiksnių (žr. 2 priedą). Savo ruožtu šeima, reaguodama į pokyčius, įtakoja šalies ekonomiką, politiką, demografiją ir pan. Ekonominiu požiūriu reikėtų išskirti darbo suintensyvėjimą ir darbo jėgos mobilumo augimą. Siekiant konkurencingumo, Europos Sąjungos politikos prioritetas yra užimtumo politikos plėtojimas. Šalys narės yra skatinamos kurti lanksčias darbo rinkas, kurios pareikalauja iš darbo jėgos kvalifikacijos, lankstumo bei gebėjimo prisitaikyti prie nuolat kintančių ekonominių sąlygų. Tai pakankamai didelis iššūkis šeimoms, auginančioms vaikus. Jeigu valstybė nesudaro sąlygų vaikų auginantiesiems tėvams derinti šeimos ir darbinių įsipareigojimų, šeimai tenka rinktis - ekonominę saugumą (atsisakant gimdyti vaikus), ar riziką (sumažėjusį pajamų lygį). Ypač tai pasakytina apie

moterų galimybes dalyvauti darbo rinkoje ir derinti vaikų priežiūrą. Šalyse, kur yra didesni apribojimai moterims dalyvauti darbo rinkoje ir moteris priversta rinktis darbą arba šeimą, didesnė tikimybė, kad moterys, kurios pasirenka darbą, visai negimdys vaikų (Pinnelli, Hoffmann-Nowotny, Fux 2001).

1 paveikslas. Šeimos samprata

Parengta pagal Hantrais ir Letablier (1996).

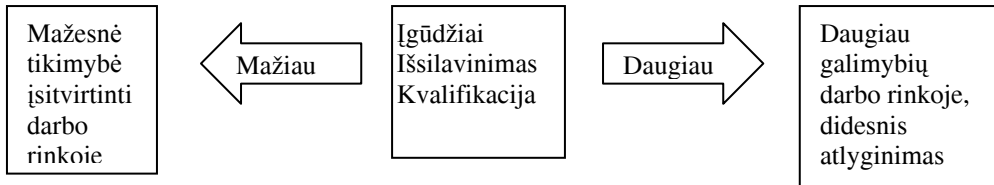
Svarbi šeimos kūrimo ir gimstamumo sąlyga yra ekonominis stabilumas. (Sleebo, 2003). Paprastai nestabilią ekonomiką lydintis nedarbo augimas tampa svarbiu gimstamumą mažinančiu veiksniu. Aukštas nedarbo lygis apsunkina jaunų žmonių galimybes patekti į darbo rinką, riboja jų savarankiškumą, didina socialinę riziką. Tai skatina nesusituokti ar bent atidėti šeimos kūrimą, negimdyti vaikų. Sleebo (2003) požiūriu, atsakomybė, kuri atsiranda gimus vaikui, reikalauja bent minimalaus finansinio saugumo, taip pat pakankamai saugios ateities vizijos.

Ekonominė nelygybė (nedarbas, mažos pajamos, skurdas) veikia šeimų funkcionavimo ir gyvenimo galimybes. Skurdo riziką didina šalies ekonominis ir darbo vietų nestabilumas, nepakankami atlyginimai, darbo vietų trūkumas, darbas nepilną darbo dieną ir pan. Nuo socialinės sistemos efektyvumo didžia dalimi priklauso individų ir šeimų galimybės išspręsti ekonominius sunkumus. Situaciją taip pat gali apsunkinti lyčių ekonominė, socialinė ir politinė diskriminacija. Moterys yra žymiai labiau diskriminuojamos visuomenėje, nei vyrai ir jų ekonominė situacija yra daug sudėtingesnė. Skurdo lygį veikia ir nevienodas išteklių paskirstymas individų ir šeimų gyvenamosios vietos, t.y. kaimo ir miesto, atžvilgiu. Visi šie faktoriai rodo, jog individai ir šeimos neturi vienodų galimybių įsitvirtinti ir konkuruoti darbo rinkoje.

Žmogiškojo kapitalo teorijos požiūriu, valstybės ir individo gerovė neįmanoma be investicijų į žmogų. Nuo investicijų į žmogiškąjį kapitalą didžia dalimi

priklauso sėkminga ekonomikos plėtra (Bagdonavičius, 2008). Žmogiškojo kapitalo lygis labai priklauso nuo tėvų išsilavinimo, įgūdžių bei ekonominių išteklių, t.y. vaikai, kurių tėvai turi didesnes pajamas, išsilavinimą, pasiekia daugiau, nei tie, kurie to neturi (Encyclopedia, 2008, Bagdonavičius, 2008). Tėvų, kaip žmogiškojo kapitalo, galimybės (išsilavinimas, užimamos pareigos, pajamos ir gerovė) apsprendžia vaikų galimybes ateityje (2 pav.).

2 paveikslas. Įgūdžių, išsilavinimo ir kvalifikacijos ryšys su galimybėmis darbo rinkoje

Parengta pagal (Encyclopedia, 2008).

Vaikų skaičius šeimoje priskiriamas prie skurdą lemiančių veiksnių. Skurdo lygis taip pat aukštesnis tų šeimų, kur yra vienišas tėvas arba motina, jauni tėvai, neįgalūs ir pan. Skurdas yra veikiamas individualių (išsilavinimas, gebėjimai, kvalifikacija, šeimos struktūra, vaikų skaičius, amžius, fizinė sveikata ir pan.) ir struktūrinių faktorių (ekonominės, politinės, socialinės sąlygos). Kiekvienas faktorius veikia žmogaus galimybes įsitvirtinti ir išlikti darbo rinkoje. Kuo žmogus turi mažiau įgūdžių, kuo žemesnis išsilavinimas ir kvalifikacija, tuo sunkiau įsitvirtinti darbo rinkoje (Encyclopedia, 2008).

Skurdas yra vienas esminių smurto prieš vaikus, delikventinio elgesio, vaiko problemų mokykloje, suaugusiųjų įkalinimo, prastos sveikatos ir panašių problemų veiksnys (Encyclopedia, 2008). 2008 m. Jungtinėje Karalystėje atlikto tyrimo duomenimis (Poverty and child maltreatment, 2008) skurdas padidina vaikų nepriežiūros ir smurto riziką, tačiau negalima remtis stereotipu, jog visos skurdžios šeimos neprižiūri ir smurtauja prieš vaikus. Skurdas sukelia stresinę situaciją, kuri gali paskatinti vienokį ar kitokį šeimos narių elgesį.

Aiškinantis sociokultūrinius pokyčius, stebima didėjanti orientacija į individo savirealizaciją, asmeninių poreikių tenkinimą, liberalizmą ir laisvės nuo tradicinių institutų (šeimos, bažnyčios ir pan.), kaip vertybės, augimą. Literatūroje, analizuojančioje šeimos elgseną, šeimos politiką, lyčių santykius yra pabrėžiama, kad šeimos institucija kinta, kad ji nebe tokia, kokia buvo anksčiau. Šie pokyčiai suformavo tradicinės ir modernios šeimos dichotomiją, kuri yra siejama su tradicine (Giddens, 2000) arba preindustrine (Esping-Andersen, 1999) ir potradicinė (Giddens, 2000) arba industrine (Esping-Andersen, 1999) visuomene. Preindustrinė šeima socialinės rizikos problemą sprendavo kaupdama išteklius ir perduodama juos ateinančioms kartoms, tuo tarpu industrializmo sąlygomis toks modelis tapo neveiksmingas (Esping-Andersen, 1999). Tradicinėje visuomenėje, individų veiklos pasirinkimą apsprendė tradicijos ir papročiai, tuo tarpu potradicinėje visuomenėje tradicijų reikšmė mažėja, kartu mažėja elgesio

suvaržymai bei daugėja laisvės, auga individualizmas (Giddens, 2000). Mažėjantis gimstamumas, mažėjantis santuokų ir augantis skyrybų skaičius, kohabitacijos ir nesantuokinių vaikų skaičiaus augimas, vedybų „senėjimas“ ir gimdymo atidėjimas vyresniam amžiui, savanoriškos bevaikystės plitimas - tai modernios elgsenos bruožai, kuriuos Van de Kaa (1999) priskiria taip vadinamam antrajam demografiniam perėjimui. Antrasis demografinis perėjimas Vakarų Europos šalyse prasidėjo septintame XX a. dešimtmetyje. Spartus skyrybų skaičiaus augimas ir kohabitacijoje gyvenančių porų daugėjimas reiškia, kad individai įgavo laisvę rinktis partnerystės formą ir nevaržomai nutraukti santykius (Beaujot, 2002). Šių bruožų sklaida rodo, kad modernioje visuomenėje formuojasi modernios šeimos modelis, vis labiau tolstantis nuo nusistovėjusių tradicijų, apibrėžiančių šeimos narių elgesio ribas arba, kad tradicinės šeimos modelis užleidžia vietą modernios šeimos modeliui.

Demografinėje plotmėje gimstamumo mažėjimo ir gyventojų senėjimo problemos tampa iššūkiu socialinės gerovės sistemai. Tai verčia šalių vyriausybes iš naujo peržiūrėti gerovės užtikrinimo scenarijus. Nuo XX amžiaus dešimto dešimtmečio pradžios dauguma Vidurio ir Rytų Europos šalių, kurioms priklauso ir Lietuva, sparčiai perima modernaus šeimos modelio bruožus: mažėja santuokų, mažėja gimstamumas, pradeda tuoktis vyresniame amžiuje ir pirmųjų vaikų gimdymas atidedamas vyresniam amžiui, gausėja nesantuokinių vaikų. Keičiasi ne tik nusistovėjusios socialiai priimtinos elgsenos formos, bet ir su santuoka ir šeima siejami kultūriniai idealai, normos ir vertybės. 1999 metų Europos vertybių tyrimai (European Values Survey EVS) tyrimai patvirtino, kad Vidurio ir Rytų Europos šalyse yra pastebimi antrojo demografinio perėjimo bruožai (Economic Survey of Europe, 2002). Europos vertybių tyrimai taip pat rodo didėjančią toleranciją naujoms šeimos ir prokreacijos formoms, augantį moterų, manančių, kad gyvenimo pilnatvei vaikai nėra būtini, kad santuoka yra pasenusi institucija, o taip pat, kad motinystė be partnerio yra priimtina, skaičių. Išaugo tolerancija homoseksualumui. Tradicinės šeimos bruožų nykimą ir modernios šeimos įsigalėjimą Vidurio ir Rytų Europos šalyse paskatino XX amžiaus dešimtojo dešimtmečio pradžioje įvykę socialiniai, politiniai ir ekonominiai pokyčiai ir juos lydėję sunkumai: užimtumo mažėjimas ir nedarbo augimas, infliacija ir pajamų sumažėjimas. Veiksnius, turėjusius lemiamą įtaką šeimos transformacijai gimstamumo mažėjimui Lietuvoje, galima suskirstyti tokias kaip transformacinių periodo ekonominiai veiksniai (ekonominė transformacija, ekonomikos krizė, nedarbas, skurdas ir pan.), transformacijų neigiamų pasekmių veiksnus (deprivacija, anomija ir pan.) iš sovietinės sistemos paveldėti veiksniai orientacija į paternalistinę valstybės politiką ir pan.) vertybių pokyčių ir naujų technologijų veiksnus (individualizacija, emancipacija, modernioji kontracepcija ir pan.) bei politinius veiksnus (socialinė politika, gyventojų politika, paramos šeimai politika), kurie turėjo lemiamą įtaką (Stankūnienė ir kt., 2007).

1.1 EKONOMINĖ ŠEIMŲ SITUACIJA LIETUVOJE

1995 m. Lietuva pasirašė Kopenhagos žmogaus socialinės raidos deklaraciją įsipareigodama skurdo mažinimą laikyti prioritetine socialinės politikos kryptimi. Šalia kitų Kopenhagos deklaracijos nuostatų, Lietuva įsipareigojo pripažinti, kad šeima yra visuomenės pagrindas ir jai skirti esminį vaidmenį žmogaus socialinėje raidoje, stiprinti šeimai skiriamą socialinę apsaugą bei paramą (Socialinis pranešimas, 2000). Nuo to laiko palaiptisui buvo įgyvendinamos įvairios priemonės, gerinančios šeimų padėtį Lietuvoje (Vaiko pašalpos mokėjimas iki vaikui sueina 18 metų, motinystės atostogų sąlygų gerinimas ir išmokų didinimas, tėvystės atostogų įvedimas ir pan.). Tačiau iki šiol šeimų skurdo problema išlieka opi. Statistiniai duomenys rodo, kad skurdo lygis šeimose su vaikais yra didesnis negu šeimose, kurios neturi vaikų (žr. 1 lentelę). Taip pat galima pastebėti, jog skurdo rizikos lygis yra didžiausias vieno suaugusio asmens su vienu ar daugiau vaikų ir gausių šeimų. Išsilavinimo lygis taip pat yra svarbus faktorius, apsprendžiantis skurdo lygį. 2005 m. namų ūkio biudžeto tyrimai rodo, jog kylant išsilavinimo lygiui, didėja pajamos iš samdomojo darbo, mažėjant išsilavinimo lygiui - didėja socialinių išmokų lyginamasis svoris tarp visų pajamų (Bagdonavičius, 2008).

Analizuojant namų ūkio disponuojamas pajamas, matyti, jog namų ūkio, kur galva yra moteris, pajamos yra mažesnės, nei ten, kur namų ūkio galva yra vyras (žr. 2 lentelę). Vadinasi vienos vaikus auginančios mamos skursta labiau, nei vieniši vaikus auginantys vyrai.

1 lentelė. Skurdo rizikos lygis pagal namų ūkio sudėtį (procentais)

Namų ūkio tipas	Skurdo rizikos lygis			
	2005	2006	2007	2008
Namų ūkiai be vaikų ¹	17,6	19,2	20,2	21,0
Vienas gyvenantis asmuo	31,6	38,0	49,5	47,7
Du suaugę jaunesni nei 65 metų asmenys be vaikų	17,1	13,7	10,6	14,8
Du suaugę asmenys, bent vienas 65 metų ar vyresnis, be vaikų	9,4	11,9	13,4	16,5
Kiti namų ūkiai be vaikų	9,1	9,5	6,6	7,2
Namų ūkiai su vaikais	22,6	20,5	18,5	19,4
Vienas suaugęs asmuo su vienu ar daugiau vaikų	48,4	44,2	41,5	48,3
Du suaugę asmenys su vienu vaiku	15,2	16,1	14,0	12,5
Du suaugę asmenys su dviem vaikais	18,0	15,4	12,7	13,2
Du suaugę asmenys su trimis ir daugiau vaikų	44,4	41,5	38,2	46,0
Kiti namų ūkiai su vaikais	14,4	13,1	14,4	15,0

¹ Vaikais laikomi visi asmenys iki 18 metų amžiaus ir ekonomiškai neaktyvūs (nedirbantys ir aktyviai neieškantys darbo) 18–24 metų amžiaus asmenys, gyvenantys su bent vienu iš tėvų (ar jiems prilygintų asmenų). Vaikų kategorijai nepriskirti asmenys laikomi suaugusiais.

Statistikos departamentas, 2010

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 m atlikto gausių šeimų situacijos tyrimo rezultatai atskleidė, jog kas penktas vaikas Lietuvoje skursta (Gausių šeimų, 2008). Gausių šeimų skurdo rizikos lygis yra beveik tris kartus didesnis, nei šeimų auginančių vieną ar du vaikus. 2007 m. Lietuvoje gyveno 41 199 gausios šeimos, kuriose augo 159 793 vaikai. Didžioji dalis gausių šeimų gyvena kaimiškuosiuose rajonuose – 36 147, t.y. 85, 6 proc., atitinkamai jose auga 127 146 vaikai, t.y. 79,5 proc. bendro gausiose šeimose augančių vaikų skaičiaus. Remiantis gautais statistiniais duomenimis, vidutiniškai vienai gausiai šeimai Lietuvoje tenka 3, 7 vaiko. Lietuvos gausių šeimų asociacija pabrėžia, jog gausioms šeimoms ypatingai yra svarbi visuomenės nuomonė apie jas, nepagrįstai kuriami stereotipai, kad gausi šeima dažniausia yra socialinės rizikos šeima, nesugebanti pasirūpinti vaikais, reikalaujanti ypatingos valstybės paramos ir pan. (Gausių šeimų, 2008). Vertinant realią situaciją, socialinės rizikos grupei priskiriamų gausių šeimų nėra daug – vos 11 proc.

2 lentelė. Vidutinės disponuojamos pajamos pagal namų ūkio tipą 2008 m. (Vienam namų ūkio nariui per mėnesį, litais)

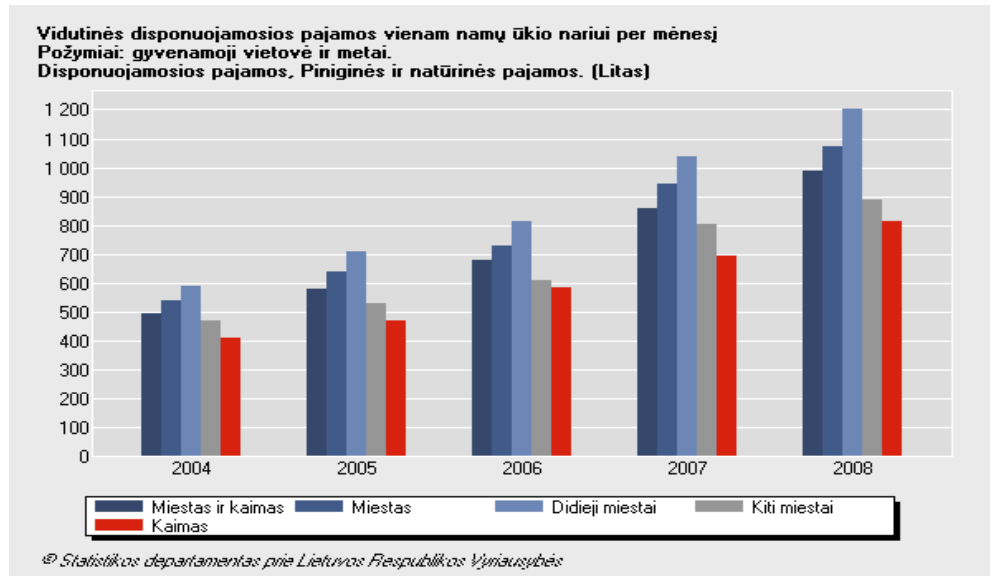
Namų ūkio tipas	Namų ūkio galva	
	moteris	vyras
Vienišas asmuo	1084,3	1378,1
Vienišas asmuo su vaikais iki 18 metų	634,0	836,8
Pora be vaikų	1183,5	1229,8
Pora su vaikais iki 18 metų	794,7	937,4
Kiti namų ūkiai su vaikais	698,8	827,9
Kiti namų ūkiai be vaikų	991,5	1216,0

Namų ūkių biudžetų 2008 m. tyrimo duomenys.

Lietuvos statistikos departamentas (2010).

Šeimų pajamų dydžiui įtakos turi ir gyvenamoji vieta. Šeimų didžiuosiuose miestuose pajamos yra didžiausios, skurdžiausiai gyvena šeimos mažesniuose miesteliuose ir kaime (3 pav.).

3 paveikslas. Vidutinės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį

Statistikos departamentas, 2010

Statistikos departamento duomenimis, šių metų pradžioje Lietuvoje gyveno 636,1 tūkst. vaikų iki 18 metų amžiaus, tai yra kas penktas gyventojas buvo vaikas. Apie 4 procentus Lietuvoje gyvenančių vaikų gyvena socialinės rizikos šeimose. Tokiose šeimose augantys vaikai paprastai patenka į iš kartos į kartą perduodamą skurdą. Galima pastebėti, jog rizikos grupės šeimų ir jose augančių vaikų skaičius kasmet mažėja (žr. 3 lentelę). Nepaisant to, vaikų skurdo problema tokiose šeimose išlieka aktuali. Rizikos grupės šeimose, taip pat ten, kur vaikus augina tik vienas iš tėvų (paprastai mama) arba šeima yra gausi, tėvai yra bedarbiai, neįgalūs, menko išsilavinimo, šių šeimų vaikai turi mažiau galimybių atskleisti savo gebėjimus, atsiranda problemų mokykloje (pažangumo, elgesio, mokyklos lankomumo) ir tai nulemia jų ateitį.

3 lentelė. Socialinės rizikos šeimos metų pabaigoje

	2006	2007	2008	2009
Socialinės rizikos šeimų skaičius	13 496	11 958	11 350	11 121
Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose	31 351	27 881	25 483	24 222

Statistikos departamentas, 2010

Jaunų šeimų situaciją atskleidžia Jaunimo sociologinis tyrimas, kurį 2007 m. užsakė jaunimo reikalų departamentas prie SADM, o atliko UAB "Spinter tyrimai"¹. Apklausoje dalyvavo 1005 respondentai nuo 14 iki 29 m., iš jų 49,3 proc. vyrų ir 50,7 proc. moterų. Trys ketvirtadaliai apklaustųjų yra nevedę/netekėjusios, apie 16 proc. yra vedę/ištekėjusios. Pagrindinės problemos, su kuriomis dažniausiai susiduria jaunos šeimos, yra materialiniai sunkumai (41 proc.) bei laisvalaikio trūkumas (12 proc.). 93 proc. apklaustų sutuoktinių šiuo metu dirba ir apie 15 proc. nepavyksta suderinti šeimos ir darbo. Kad tai pavyktų, jiems labiausiai trūksta pinigų. Taip pat valstybė galėtų padėti mažindama darbo valandas bei sukurdamą gerą paskolų sistemą. Paskolą iš banko yra pasiėmę apie penktadalis jaunų šeimų atstovų, dar trečdalis ketina pasiimti paskolą (būsto ar vartojamąją). Daugiau nei 80 proc. pasiėmusių paskolą yra patenkinti savo sprendimu. Dažniausiai minimi pasiūlymai gerinant šeimos politiką buvo beprocentės paskolos būstui/ verslui, taip pat pigesnio būsto gavimo galimybės. Vedusių/ištekėjusių respondentų nuomone, pagrindinė mažo gimstamumo Lietuvoje priežastis yra prasta finansinė padėtis. Tai yra vienas iš faktorių, kodėl dauguma jaunų šeimų atstovų norėtų susilaukti tik vieno vaiko. Tik trečdalis jaunų šeimų atstovų tiki, kad ateityje sąlygos tokioms šeimoms gerės; daugiau sutuoktinių mano, kad sąlygos nesikeis.

1.2 DEMOGRAFINIAI POKYČIAI

2001 metų gyventojų surašymo duomenimis (Lietuvos gyventojų, 2007) Lietuvoje buvo 963 tūkst. šeimų, kuriose gyveno dauguma (88 proc.) Lietuvos gyventojų. Tris ketvirtadalius šeimų sudarė santuokinės šeimos, sutuoktinių porų buvo 725 tūkst. ir gerokai mažiau sugyventinių porų - 55 tūkst. Su vaikais iki 18 metų amžiaus gyveno 510 tūkst. šeimų (53 proc.). Vidutinis šeimos dydis - 3,18 gyventojų, kai mieste - 3,11, o kaime šiek tiek daugiau - 3,32 asmens. Beveik kas antra šeima augino po vieną vaiką, kas antra trečia - po 2 ir tik kas dešimta - po 3 vaikus. Gyventojų surašymo duomenys fiksuoja gausių šeimų mažėjimą: su trim ir daugiau vaikų 2001 m. šalyje buvo tik 50 tūkst. šeimų, lyginat su 1970 m. - 70 tūkst.

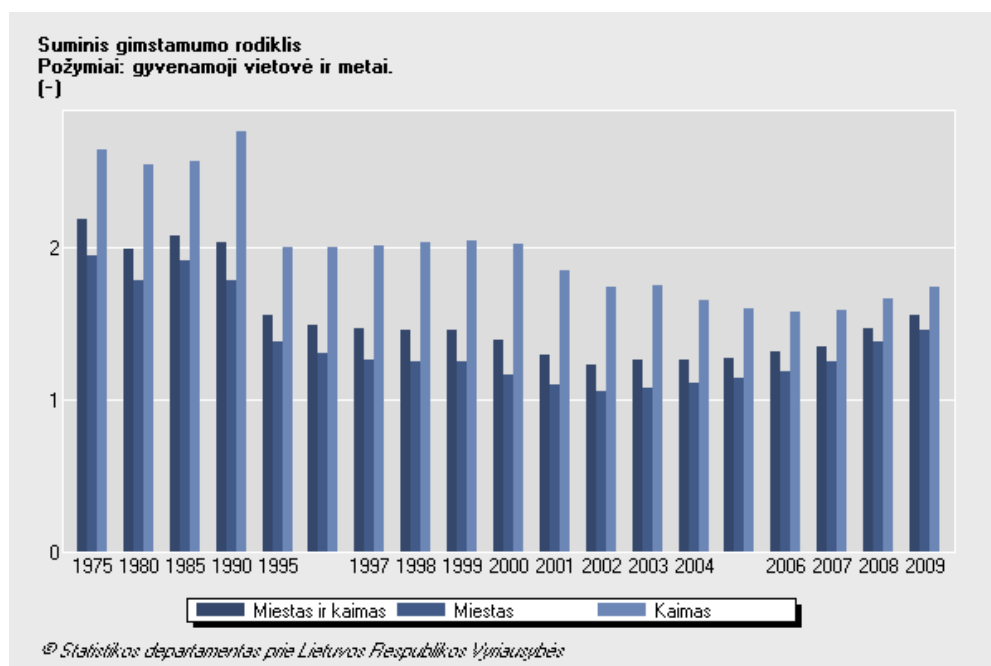
Prasidėjus politinei, ekonominei ir socialinei transformacijai gimstamumo lygis Lietuvoje smarkiai nukrito. Suminis gimstamumo rodiklis (vidutinis gyvų gimusių vaikų, kuriuos moteris pagimdė per vaisingą savo gyvenimo laikotarpį, skaičius) 1990 m. nukrito nuo 2 iki 1,26 (Stankūnienė, 2001). Gimstamumo lygis stabilizavosi tik 2003–2005 m. ir palaipsniui pradėjo didėti. Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2008 m. gimė 35,3 tūkst. kūdikių – beveik 3 tūkst. daugiau negu 2007 m., 2009 m. gimė 36,7 tūkst. kūdikių, arba 1,6 tūkst. daugiau nei 2008-aisiais. Gimusiųjų skaičius 1000 gyventojų padidėjo nuo 10,5 - 2008 m. iki 11 - 2009 m. (žr. 2 pav.). Europos Sąjungos statistikos tarnybos (Eurostato) duomenimis, 2008 m. Europos Sąjungoje 1000 gyventojų teko 10,8 gimusiojo

¹ www.spinter.lt

(2007 m. – 10,6), daugiausia – Airijoje (18,1), Jungtinėje Karalystėje (13,0) ir Prancūzijoje (12,9), mažiausia – Vokietijoje (8,3), Austrijoje, Maltoje (po 9,2) ir Bulgarijoje (9,4). Septyniolikoje Europos Sąjungos valstybių narių gimstamumo lygis didesnis nei Europos Sąjungos vidurkis.

Suminis gimstamumo rodiklis (žr. 4 pav.) (vidutinis gyvų gimusių vaikų, kuriuos moteris pagimdė per vaisingą savo gyvenimo laikotarpį, skaičius) 2009 m. buvo 1,53 (2008 m. – 1,47; 2007 m. – 1,35). Vis dėlto padidėjęs gimstamumo lygis kol kas neužtikrina kartų kaitos ir demografinės pusiausvyros. Natūrali kaita (gimusių ir mirusių asmenų skaičiaus skirtumas) išlieka neigiama. 2008 m. mirė 8,5 tūkst. žmonių daugiau negu gimė (2007 m. – 13,3 tūkst.). Išankstiniais Eurostato duomenimis neigiama natūrali kaita 1000 gyventojų 2008 m. buvo ne tik Lietuvoje (-2,5), bet ir dar aštuoniose Europos Sąjungos valstybėse narėse: Bulgarijoje (-4,8), Vengrijoje (-3,1), Latvijoje (-3,2), Vokietijoje (-2,0), Rumunijoje (-1,5), Estijoje (-0,6) ir Italijoje (-0,2), 2008 m.

4 paveikslas. Suminis gimstamumo rodiklis

Statistikos departamentas, 2010.

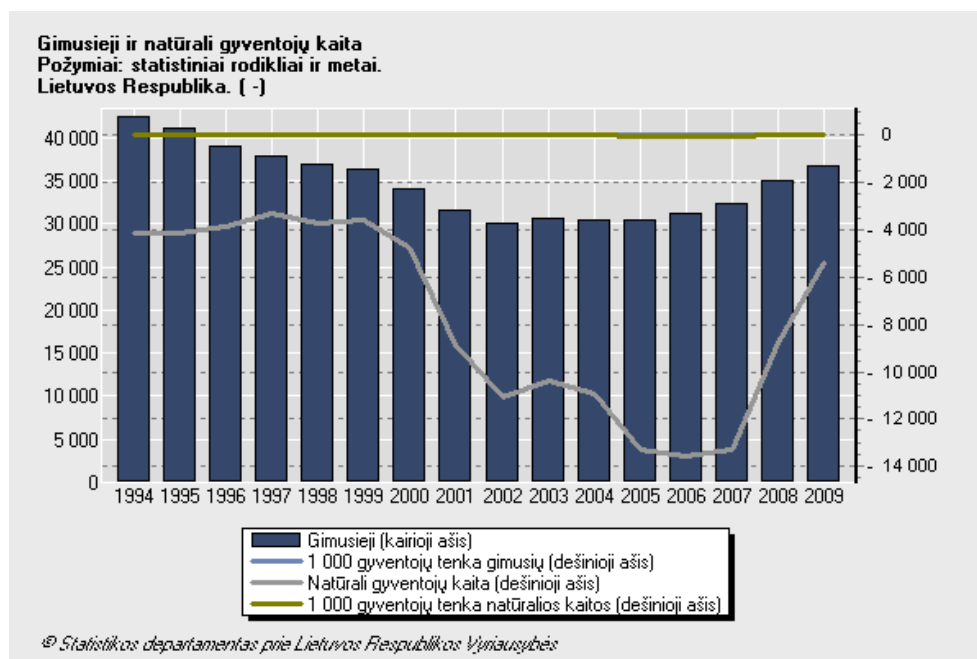
Statistikos departamento duomenimis (2010) 2009 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 636,1 tūkst. vaikų iki 18 metų amžiaus, tai yra kas penktas gyventojas buvo vaikas. Vaikų skaičius per 2009 m. sumažėjo 2,7 proc., o nuo 2005 m. pradžios – 14,8 proc. Mieste gyveno 64,2 proc., kaime – 35,8 proc. vaikų. Per pastaruosius penkerius metus vaikų skaičius mieste sumažėjo 14, kaime – 16 procentų.

Per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje pirmais ir antrais šeimoje gimusių vaikų skaičius padidėjo 1,2 karto, o trečiais ir paskesniais gimusių vaikų dalis gerokai sumažėjo – nuo 16,7 proc. 2005 m. iki 14 proc. 2009 metais. Dėl pastaraisiais metais didėjančio gimstamumo pakito vaikų amžiaus struktūra. Vaikų iki 4 metų amžiaus dalis padidėjo nuo 16 proc. 2005 m. iki 21 proc. 2009 metais.

Išankstiniais „Eurostato“ duomenimis, 2009 m. Europos Sąjungos valstybėse narėse 1000 gyventojų vidutiniškai teko 10,8 gimusiojo, tai yra mažiau negu Lietuvoje (11) (žr. 5 pav.). Daugiausia gimusiųjų 1000 gyventojų teko: Airijoje (16,8), Prancūzijoje (12,9), Jungtinėje Karalystėje (12,7), o mažiausiai: Vokietijoje (7,9), Italijoje, Austrijoje ir Portugalijoje (po 9,2).

2009 m. santuokos neįregistravusiems tėvams gimė 10,3 tūkst. kūdikių (2005 m. – 8,7 tūkst.). Pernai dauguma (apie 70,8 proc.) vaikų, gimusių santuokos neįregistravusiems tėvams, buvo įregistruoti pagal abiejų tėvų pareiškimą.

5 paveikslas. Gimę ir mirę asmenys, santuokos ir ištuokos 1000 gyventojų

Lietuvos statistikos departamentas, 2010.

Europos Sąjungos valstybės narės pagal vaikų, gimusių santuokos neįregistravusiems tėvams, skaičių labai skiriasi. 2008 m. ne santuokoje gimė daugiau nei pusė kūdikių Estijoje (59 proc.), Švedijoje (54,7 proc.), Slovėnijoje (po 52,8 proc.) ir Prancūzijoje (52,6 proc.), o Graikijoje ir Kipre ne santuokoje gimusieji sudarė atitinkamai 5,6 ir 8,9 procento.

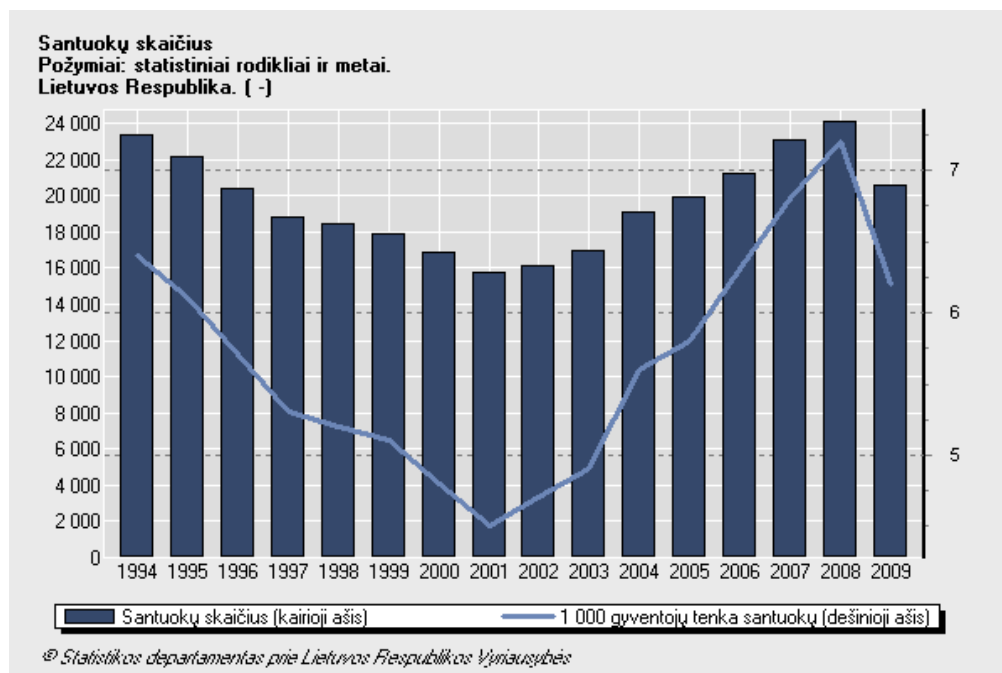
Gyventojų skaičius Lietuvoje ir toliau mažėja. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, per paskutiniuosius penkerius metus Lietuvos

gyventojų skaičius sumažėjo 96,3 tūkst. (2,8 %). Eurostato duomenimis 2009 m. dvidešimtyje Europos Sąjungos valstybių narių gyventojų skaičius padidėjo, o likusiose – Bulgarijoje, Vokietijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Vengrijoje ir Rumunijoje – sumažėjo. Lietuvos gyventojų skaičius, pagal Eurostato prognozes, ir toliau mažės: 2060 m. pabaigoje Lietuvoje gyvens 2527,4 tūkst. gyventojų, t. y. 822,7 tūkst. mažiau negu 2010 m. pradžioje.

Santuokų skaičius Lietuvoje išlieka nestabilus (6 pav.). Lietuvos statistikos departamento duomenys rodo, kad po dešimtmetį (1991–2001 m.) trukusio spartaus mažėjimo, Santuokų skaičius 2002–2008 m. sparčiai didėjo. 2008 m. susituokė 24,1 tūkst. porų, tai maždaug tūkstančiu daugiau negu 2007 m. 2001 m. 1000 gyventojų teko 4,5, o 2008 m. – 7,2 santuokos. 2009 m. santuokų skaičius vėl sumažėjo. 2009 m. duomenimis susituokusių porų skaičius, lyginant su 2008 m., vėl sumažėjo 3,5 tūkst. ir tūkstančiui gyventojų teko 6,2 santuokos. Santuokų skaičiaus dinamika netrukdo Lietuvai užimti pirmą vietą pagal santuokų skaičių 1000 gyventojų Europos Sąjungoje. Eurostato duomenimis, 2008 m. daugiausia santuokų 1000 gyventojų teko Lietuvoje – 7,2, Rumunijoje – 7, Danijoje ir Lenkijoje – po 6,8, mažiausiai – Slovėnijoje – 3,1, Bulgarijoje – 3,6, Liuksemburge – 3,9, ir Vengrijoje – 4.

Dauguma susituokusiųjų Lietuvoje tuokėsi pirmą kartą. Pirmą kartą vedę vyrai sudarė 78,1 proc. visų vedusiųjų, pirmą kartą ištėkėjusios moterys – 79,9 proc. visų ištėkėjusiųjų (2005 m. – atitinkamai 76,8 ir 79,1 proc.). Pakartotinai tuokėsi apie penktadalis vyrų ir moterų (2009 m. – 21,9% vyrų ir 20,1% moterų).

6 paveikslas. Santuokų skaičius Lietuvoje

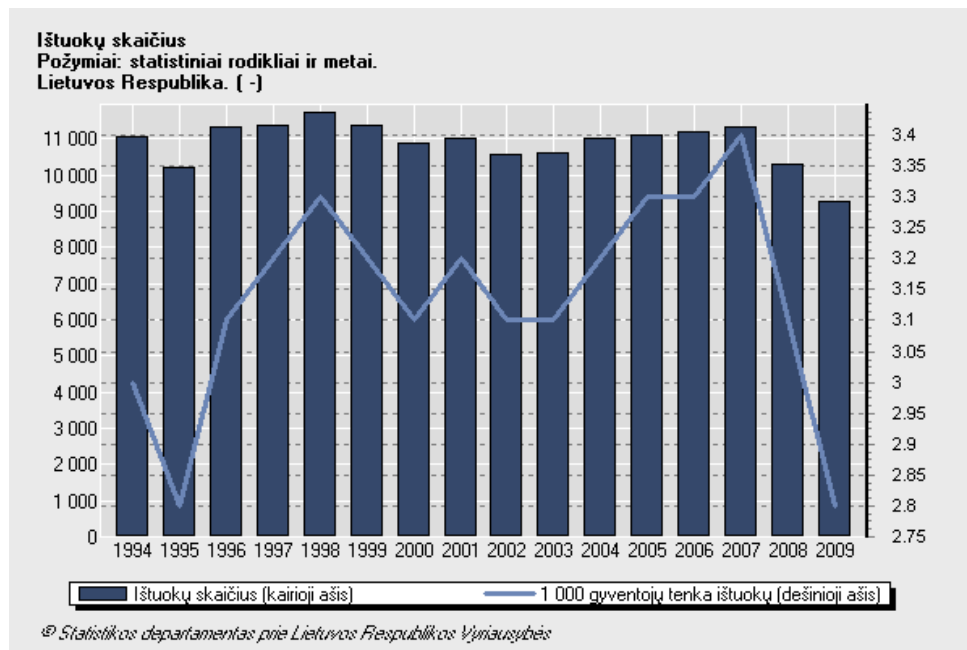

Lietuvos statistikos departamentas, 2010.

Ištuokų skaičius ir toliau mažėja (7 pav.). 2009 m. įregistruota 9,3 tūkst. ištuokų, arba tūkstančiu mažiau negu 2008 m. ir 1000 gyventojų teko 2,8 ištuokos. 2000–2008 m. 1000 gyventojų vidutiniškai teko apie 3,2 ištuokos. 2009 m. 100 santuokų teko 45 ištuokos. Lietuvos statistikos departamentas prognozuoja, kad jei išliks pastarųjų metų lygis, iš 100 susituokusių porų beveik pusė išsituoks. Beveik 60 procentų 2009 m. išsituokusių porų turėjo bendrų vaikų. Per paskutiniuosius penkerius metus po ištuokos šeimose be vieno iš tėvų (dažniausiai be tėvo) liko gyventi 46,4 tūkst. vaikų.

Eurostato duomenimis, Europos Sąjungoje 2008-aisiais daugiausia ištuokų užfiksuota Lietuvoje (3,1), Čekijoje (3), Belgijoje (2,8), mažiausiai – Slovėnijoje (1,1) ir Italijoje (0,9).

7 paveikslas. Ištuokų skaičius Lietuvoje

Lietuvos statistikos departamentas, 2010.

Vidutinio pirmą kartą besituokiančių amžiaus didėjimas Lietuvoje, reiškia, kad santuokos atidedamos vėlesniam amžiui (lentelė). 2009 m. vidutinis pirmą kartą vedusių vyrų amžius – 28, ištekęsusių moterų – 26,2 metų (2005 m. – atitinkamai 27 ir 24,9 metai). Mažėjo santuokų, kuriose bent vienas iš sutuoktinių buvo nepilnamečiais (iki 18 metų): 2009 m. vedė 7 nepilnamečiai vaikinai (2005 m. – 14), ištekęsusių nepilnamečių merginų buvo gerokai daugiau – 115 (2005 m. – 198). Tuokiantis vis vyresnio amžiaus žmonėms, keičiasi gyventojų sudėtis pagal santuokinį statusą. Daugėja asmenų, niekada negyvenusių santuokoje ar išsituokusių, o vedusiųjų ir ištekęsusiųjų – mažėja. Našlių skaičius beveik nekinta.

Lietuvoje vis dar vyrauja tradicinis požiūris į amžiaus skirtumą santuokoje. 2009 m. dauguma (14,1 tūkst., arba 68,8%) porų susituokė vyrams esant vyresniems už moteris, penktadalis (20,2%) – moterims esant vyresnėms už vyrus ir daugiau negu dešimtadalis susituokusiųjų buvo vienmečiai (11%). Dažniausiai tuoktasi vyrams esant vyresniems už moteris 3–5 (4,7 tūkst. porų) ir 1–2 metais (4,7 tūkst. porų).

Vienas iš modernios šeimos bruožų yra vaikų gimdymo atidėjimas vėlesniam laikui. Tai reiškia, kad gimdo vis vyresnio amžiaus moterys. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, vidutinis pirmą kartą gimdančių gimdyvių amžius buvo 2009 m. buvo 25,5 metai (2005 m. – 24,9 metai).

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, išaugo kohabitacijoje gyvenančiųjų skaičius. Kohabitacijos plitimas gali būti viena iš priežasčių, kodėl vis daugiau vaikų gimsta santuokos neįregistravusiems tėvams. Kaip ir ankstesniais metais, 2009 m. maždaug kas trečias vaikas gimė santuokos neįregistravusiems tėvams. 2009 m. santuokos neįregistravusiems tėvams gimė 10,3 tūkst. kūdikių (2005 m. – 8,7 tūkst.). 2009 m. dauguma (apie 70,8%) vaikų, gimusių santuokos neįregistravusiems tėvams, buvo įregistruoti pagal abiejų tėvų pareiškimą.

Santuokos neįregistravusiems tėvams gimusių vaikų skaičius Europos Sąjungos valstybės narėse yra skirtingas. Konservatyvaus modelio valstybėse nesantuokinių vaikų skaičius yra žymiai mažesnis, nei socialdemokratinio ar liberalaus modelio valstybėse. 2008 m. ne santuokoje gimė daugiau nei pusė kūdikių Estijoje (59%), Švedijoje (54,7%), Slovėnijoje (po 52,8%) ir Prancūzijoje (52,6%), o Graikijoje ir Kipre ne santuokoje gimusieji sudarė atitinkamai 5,6 ir 8,9 procento. Svarbu pabrėžti, kad nesantuokoje gimusių vaikų skaičius nereiškia, kad šie vaikai gyvena nestabiliose šeimose (Rostgaard, 2003).

2009 m. Lietuvoje buvo 1 380 tūkst. namų ūkių. Vidutinis namų ūkio dydis – 2,4 asmenys. Daugiau nei pusė (55%) namų ūkių buvo be vaikų, su vienu vaiku – 22 procentai, su 2 vaikais – 17, su 3 ir daugiau vaikų – 6 procentai.

Ekonominė ir demografinė šeimos situacijos analizė rodo, jog vaikai yra vienas iš faktorių, lemiančių šeimų skurdą. Statistiniai duomenys atskleidžia, jog vaikus auginančių šeimų materialinė situacija yra žymiai blogesnė nei tų, kurie vaikų neturi. Daugelis jaunų šeimų nenori turėti vaikų arba linkę turėti tik vieną vaiką būtent dėl blogos finansinės situacijos, o taip pat dėl galimybės derinti šeimą ir darbą nebuvimo. Gimstamumo rodikliai Lietuvoje yra vieni žemiausių Europoje ir neužtikrina kartų kaitos. Daugėja santuokos neregistravusių porų bei nesantuokoje gimusių kūdikių skaičius. Pusė susituokusių porų išsiskiria, o tai rodo santuokinės šeimos nestabilumą. Tokia šeimų situacija reikalauja ypatingo politikų dėmesio ir adekvačių sprendimų šeimos politikoje.

2. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO TEORINĖS PRIELAIIDOS

2.1. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMAS: MOKSLINIŲ TYRIMŲ APŽVALGA

Dėmesys šeimos politikai kaip tyrimų sričiai, pradėtas kreipti XX a. antrojoje pusėje. Viena pirmųjų šeimos politikos studijų tai Kamerman ir Kahn (1978) keturiolikoje Europos šalių atliktas šeimos politikos tyrimas, kurio pagrindu autoriai pagal šeimos politikos pobūdį suskirstė Europos šalis į tris grupes:

- aiški (explicit) ir visapusiška šeimos politika, kuri siekia aiškiai suformuotų tikslų (Švedija, Norvegija, Vengrija, Čekoslovakija ir Prancūzija);
- šeimos politika yra sudedamoji kitų politikos sričių dalis, be suderintų visaapimančių tikslų (Austrija, Vokietijos Federacinė Respublika, Lenkija, Suomija ir Danija);
- numanoma (implicit) šeimos politika, kuri nėra tiesiogiai orientuota į šeimą, tačiau turi netiesioginį poveikį šeimai (Jungtinė Karalystė, Kanada, Izraelis, Jungtinės Amerikos valstijos).

Šeimos politikos atsiradimas grindžiamas tam tikrais siekiais: išlaikyti stiprią šeimos struktūrą tam, kad šeima galėtų atlikti normatyvines veiklas (ugdymas, elgesio mokymas ir pan.); užtikrinti sveiką aplinką augimui ir gyvenimui, kuri padėtų išvengti ar sumažinti fizinių bei savitarpio santykių problemas; bei sumažinti socialinės gerovės kaštus, skatinant šeimos narių tarpusavio pagalbą (Macarov, 1995).

Pažymėtina, kad dėmesys šeimos politikos tyrimams nebuvo pastovus. Sąvoka *šeimos politika* literatūroje pasirodydavo tam tikrais intervalais, analizuojant šeimos ir valstybės santykius ar socialinę politiką, tačiau jos apibrėžimas visur buvo traktuojamas skirtingai, kadangi mokslininkai, analizuojantys šeimos instituto pokyčius ir šeimos politiką, dažniausiai remiasi skirtingais požiūriais į šeimą Harding (1996).

Reikšmingą indėlį į šeimos politikos formavimo gerovės valstybėse studijas įnešė Hantrai ir Letablier (1996), kurios atliko išsamią Europos valstybių šeimos politikos studiją. Remdamosi šeimos politikos modelių teorijomis bei nacionalinio, o taip pat Europos Sąjungos atsako į bendras socialines problemas analize, autorės ištyrė kaip šeimos struktūra, šeimos ir darbo santykis ir šeimos politika yra apibūdinama nacionaliniame šalių kontekste bei Europos Sąjungos lygmenyje.

Daugelis mokslinių tyrimų (Esping-Andersen, 1990; Lewis, 1992; Gauthier, 1996; Korpi, 2000) atlikta analizuojant socialinės bei šeimos politikos formavimą gerovės valstybėse, išskiriant tam tikrus socialinės gerovės bei šeimos politikos modelius, analizuojant skirtingą gerovės valstybių atsaką į šeimos transformaciją bei ieškant veiksmingo šeimos politikos formavimo pavyzdžių. Šių tyrimų pagrindu suformuoti teoriniai modeliai tapo teorinėmis priegomis vėlesniuose įvairių mokslininkų tiriamuosiuose darbuose.

Po Sovietų Sąjungos žlugimo vis didesnis dėmesys pradėtas kreipti Vidurio ir Rytų Europos (VRE) šalių šeimos politikos formavimui transformacijos procesų

kontekste. Kai kurie mokslininkai (Orenstein, Haas, 2002) teigia, kad buvimas „arčiau Europos“ suvaidino didžiulį vaidmenį sėkmingoje VRE šalių transformacijoje, kadangi panaši istorija, kultūra bei organizacija leido lengviau perimti Europos normas. Esping-Andersen (1996: 27) VRE šalis, išgyvenančias transformacijos pokyčius, pavadino „eksperimentų laboratorija“, tačiau nemano, kad šios šalys suformuos visiškai naują, kitoki, nei gerovės valstybių, modelį. Kiti mokslininkai (Balcerowicz, 1998; Cerami, 2005; Manabu, 2005) akcentuoja VRE šalių specifiškumą bei atkreipia dėmesį į tai, jog VRE šalis sudėtinga priskirti kuriai nors gerovės valstybių tipologijai, kadangi jos pasižymi unikalios pokomunistinės transformacijos patirtimi. Manoma, kad šių šalių šeimos politikos formavimui didesnę įtaką turėjo tarptautinės finansinės organizacijos kaip Tarptautinis Valiutos fondas ar Pasaulio bankas nei Europos socialinės gerovės modelis (Manabu, 2005).

Užsienio šalių mokslininkų tyrimai susiję su šeimos politikos formavimu VRE šalyse atskleidžia šeimos politikos formavimas transformacijos laikotarpiu dinamiką (Rostgaard, 2003; Stropnik, 2003); išryškina socioekonominius bei demografinius iššūkius šeimos politikos formavimui (Gauthier, 2004; Pinnelli, Hoffmann-Nowotny, Fux, 2001; Babicki, 2001; Kohler, Billari, Ortega, 2005); analizuoja moterų padėties kaitą ir lyčių lygybės aspekto integracijos į politikos formavimą dinamiką (Schnepf, 2004); lygina šeimos politikos priemonių sistemas (COE, 2005; European Foundation, 2006; European Foundation, 2007); analizuoja šeimos politikos formavime dalyvaujančių veikėjų įtaką politikos formavimui (Appeltone, Hantrais (ed.), 2002). Šie tyrimai parodė, jog Vidurio ir Rytų Europos šalys transformacijos pradžioje neturėjo aiškos veiksmų krypties formuojant šeimos politiką (Rostgaard, 2003). Nepaisant to, situacija daugelyje šalių ėmė gerėti, o darbo ir šeimos sferų derinimo bei lyčių lygybės užtikrinimo problemų sprendimas atsirado daugumos šalių vyriausybės darbotvarkėse, nors priemonių įgyvendinimas šiose srityse išliko skirtingas priklausomai nuo nacionalinio šalies konteksto (Gauthier, 2004). Tai reiškia, kad nors VRE šalys išgyveno panašius globalizacijos ir transformacijos veiksmus, tačiau reagavo į juos pasirinkdamos skirtingus problemų sprendimo scenarijus ir priemones, sprendžiant demografinės, ekonomines bei socialines problemas (Rys, 2001; Stropnik, 2003).

Nemažai dėmesio šeimos politikos formavimo problematikai skiria ir Lietuvos mokslininkai. Analizuojami Lietuvos šeimos ir gimstamumo pokyčių iššūkiai šeimos politikai (Stankūnienė, 1995a; 1995b; 1996; 2000; Stankūnienė ir kt., 2001; 2001; 2003, 2007, 2008), moterų padėties ir lyčių lygybės problemos darbo rinkoje (Kanopienė 1995, 1998, 2000, 2003, 2005, 2006), darbo – šeimos derinimo problemos (Reingardienė, Tereškinas, 2006).

Mokslininkai išskiria svarbiausias šeimos politikos formavimo problemas: **nenuoseklumą, vyraujančias tradicijas, nepalankų darbdavių požiūrį**. V. Stankūnienė šeimos politikos Lietuvoje formavime išryškina **nenuoseklumo problemą**, pabrėžia šeimos politikos modernizavimo poreikį, atskleidžia svarbiausias šeimos politikos plėtros kryptis, susijusias su adekvačios šeimos ir gimstamumo pokyčiais.

Jasilionienė (2005) pabrėžia, jog šeimos politikos sėkmingumas bei nustatytų prioritetų tikslingumas priklauso nuo išsamaus politikos modernizavimo poreikį lemiančių veiksnių vertinimo. Mokslininkė akcentuoja, jog Lietuvoje šeimos politika buvo formuojama kaip *reakcija į esamojo laiko šeimų gyvenimo problemas*, nebandant suvokti ilgalaikių instituto pokyčių veiksnių, nesivadovaujant net ir parengtais veiksnių strategijos pagrindais, neturint siektino paramos šeimai modelio vizijos.

Tarptautinio tyrimo rezultatai (Tėvai ir vaikai, 2007-2008) rodo, kad dauguma šeimos vertybių, perduodamų iš kartos į kartą, iš *esmės nekinta*. Labiausiai nesutariama tik dėl kardinaliausių nuostatų – santuokos būtinybės bei požiūrio į homoseksualias poras. Deja, Lietuvoje jau įsitvirtino šeimos formavimas ne per tiesioginę santuokos kūrimą, o per kohabitaciją. Šio tyrimo rezultatai rodo, jog šeimos politika turėtų apimti ne tik susituokusias šeimas, apsisprendimui turėti vaikų didžiulę reikšmę turi galimybės derinti įsipareigojimus šeimai ir darbinei veiklai.

Demografiniams ir šeimos pokyčiams adekvačios šeimos politikos formavimas yra siejamas su tinkamo šeima-darbas-lytis santykio nustatymu. Moterų padėties ir lyčių lygybės problemas darbo rinkoje analizavo Kanopienė (1995, 1998, 2000, 2003, 2005, 2006). Autorės atlikti tyrimai parodė, jog Sovietų Sąjungos laikotarpiu Lietuva kaip ir kitos socialistinės šalys, išsiskyrė itin dideliu moterų ekonominiu aktyvumu, kuris, atgavus Lietuvai nepriklausomybę, pradėjo mažėti. Tyrimų rezultatai taip pat atskleidė moterų diskriminacijos darbo rinkoje problemas bei tradiciniu požiūriu į moterų ir vyrų vaidmenis šeimoje ir visuomenėje grindžiamą *darbdavių elgseną*, kuri tebėra labai svarbus veiksnys, kontroliuojantis Lietuvos moterų dalyvavimą apmokamo darbo sferoje.

Darbo-šeimos derinimo problemas vyrų dalyvavimo aspektu analizuoja Reingardienė, Tereškinas (2006). Nustatyta, kad darbo ir šeimos vaidmenų derinimas yra problematiškas ir keliantis konfliktą tiek moterų, tiek ir vyrų gyvenime, tačiau moterims paprastai tenka didesnė pareigų šeimai dalis. Tyrimo rezultatai išryškino, jog įgyvendinama šeimos politika Lietuvoje nėra efektyvi, nes darbdaviai Lietuvoje nesuinteresuoti kurti šeimai palankią darbo aplinką (Reingardienė, Tereškinas, 2006).

Tyrimų apžvalga rodo, jog vis dar stokojama tyrimų, skirtų tarptautiniame kontekste įvertinti pasiekimus ir problemas formuojant šeimos politiką Lietuvoje: mažai gilinamasi į šeimos politikos formavimo procesą, nepakankamai analizuojama, kodėl, priimant sprendimus, nekreipiamas dėmesys į mokslininkų atliktą analizę, kodėl daugelis suformuotų šeimos politikos tikslų nėra įgyvendinami praktikoje ir pan. Disertacijos tyrimas yra svarbus gilesniam šeimos politikos formavimo proceso, sąlygojančio vienokį ar kitokį šeimos politikos turinį, pažinimui bei tobulinimui, o taip pat šeimos politikos plėtojimui.

2.2 ŠEIMOS POLITIKOS SAMPRATA IR REIKŠMĖ

Šeimos politikos kompleksiskumas, problemų ir sąvokų neapibrėžtumas, apsunkina jos analizę. Renkantis teorinį šeimos politikos analizės pagrindą svarbu atsižvelgti į tas teorines paradigmas ir schemas, kurios įgalina struktūruoti šeimos politikos turinio bei formavimo proceso suvokimą. Parsons (2001) teigimu, jokia viena teorija negali paaiškinti sudėtingos politinės šiuolaikinės valstybės veiklos, todėl politinė analizė turi būti traktuojama kaip įvairialypių politinio proceso ir politinių problemų konstrukcijų visuma. Šeimos politikos tyrimai reikalauja plataus, įvairių disciplinų idėjų ir teorijų integravimo. Disertacijoje yra remiamasi Parsons (2001) pasiūlytu saviklovos principu – neteikti pirmenybės nei vienam modeliui ar teorijai, bet traktuoti jas kaip paaiškinimo įrankius, o ne kaip bendrą paaiškinimą. Įvrios teorijos padeda paaiškinti kontekstą, kuriame vyko šeimos politikos formavimasis, susijęs su modernizacijos procesais, gerovės valstybės susikūrimu bei šeimos pokyčiais. Modernizacija yra vienas iš esminių veiksmų, sąlygojusių didžiulius pokyčius visose visuomenės gyvenimo srityse, todėl jos samprata yra reikšminga šeimos politikos tyrimuose. Šeimos politikos sampratą padeda plėtoti įvairūs modeliai, kaip, pavyzdžiui, Esping-Andersen (1990; 1999) gerovės valstybių modeliai, Korpi (2000) lyčių politikos modeliai, Harding (1996) šeimos ir valstybės santykių modeliai ir pan.

2.2.1 Šeimos politikos apibrėžties problema

Demografiniai bei šeimos instituto pokyčiai, šeimų išgyvenamos problemos, tokios kaip smurtas, skurdas, nedarbas ir pan., neišvengiamai šeimos politikos klausimus iškelia į politinę darbotvarkę. Šeimos politikos samprata labai skirtingai traktuojama įvairiose šalyse. Debatai dėl šeimos politikos sampratos vyksta tiek mokslinėje, tiek ir politinėje plotmėje.

Nepriklausomai nuo to, kad šeima kaip mažiausia visuomenės grupė, egzistuoja nuo neatmenų laikų, šeimos politikos atsiradimas siejamas su sąmoningu ir apgalvotu planavimu siekiant paveikti šeimos struktūrą ir funkcijas (Macarov, 1995). Tai reiškia, jog šeimos politika atsiranda tada, kai valstybė sąmoningai ima kištis į šeimos iki tol buvusią privačią sferą. Sąvoką *politika* galima paaiškinti kaip mėginimą apibrėžti ir struktūrizuoti racionalų pagrindą veikimui arba neveikimui, atskleisti tai, kas yra, ir tai, kas turi būti (Parsons, 2001), arba kaip eilę numanomų ar aiškių principų, apibrėžiančių veiksmus, kuriais grindžiamos specifinės programos, įstatymų leidimas, prioritetai (Barker, 1995). Politikos formavimo procesas, arba trumpiau – politikos procesas, apibrėžiamas kaip socialinė dimensija, į kurią įeina politika, psichologija ir kultūra (Dunn, 2006) ir yra siejamas su nuolatinėmis pastangomis keisti esamą situaciją sprendžiant iškilusias problemas (Parsons, 2001). Politikos formavimą galima tyrinėti remiantis įvairiomis teorinėmis perspektyvomis. Politikos proceso teorijos tikslas – paaiškinti kaip suinteresuoti politikos veikėjai sąveikauja politinėse institucijose, kad suformuotų, įgyvendintų, įvertintų ir atnaujintų viešąją politiką (Schlager, Blomquist 1996).

Keblumų kyla tada, kai bandoma apibrėžti šeimos politikos ribas, t.y. kur prasideda ir kur baigiasi šeimos politika. Kamerman ir Khan (1978), Moss ir Sharpe (1979) bei Zimmerman (1988; 1992) tyrinėdami šeimos politiką pastebėjo panašius dalykus. Autoriai teigia, kad galimi du požiūriai apibūdinantys šeimos politiką: šeimos politika kaip *perspektyva* ir šeimos politika kaip *sritis/laukas* (Kamerman, Khan, 1978; Moss, Sharpe, 1979; Zimmerman (1988; 1992).

Pirmasis požiūris į šeimos politiką kaip *perspektyvą* yra labai platus, apimantis viską, ką valstybė daro šeimos labui. Kamerman ir Kahn (1978) manymu, šeimos politika tai - apgalvoti valstybės veiksmai susiję su šeima, pavyzdžiui, vaikų dienos priežiūra, vaiko gerovė, šeimos konsultavimas, šeimos planavimas, kai kurios mokesčių sritys, išmokos ir būsto politika. Tai aiškios šeimos politikos apibrėžimas, kur šeima yra politikos objektas. Šis požiūris, kaip teigia Kamerman ir Kahn (1978), išreiškia idėją, kad visa politika gali būti analizuojama per tai, koki poveikį ji daro šeimai ir jos gerovei.

Tyrėjai (Moss, Sharpe, 1979, Zimmerman, 1988) šeimos gerovę laiko šeimos politikos kriterijumi, todėl ypač pažymi politikos poveikio šeimai įvertinimą ir šeimos įtakos politikai vertinimą kaip esminius plėtojant efektyvią šeimos politiką. pasak Moss ir Sharpe (1949) tai reiškia, kad valstybė kuria šeimos politiką sekdamą jos poveikį šeimai ir atsižvelgdama į šeimos interesus. Taigi, šeimos gerovė gali būti šeimos politikos rezultatų matavimo procesas (Zimmerman, 1988).

Moss ir Sharpe (1979) teigimu, šeimos politika kaip *perspektyva* turi remtis keturiomis prielaidomis: šeimos ir politikos santykis yra abipusis; į šeimą turi būti atsižvelgiama plėtojant viešąją politiką; didėjanti šeimų įvairovė turi būti pripažinta ir gerbiama; turi būti atsižvelgiama į visų rūšių šeimas. Paskutiniosios prielaidos veda laisvo nuo vertybių požiūrio link. Kamerman ir Kahn (1978) manymu, toks požiūris reikalauja daugiau žinių, daugiau vertybinio aiškumo ir politinės valios.

Šeimos politika gali būti vertinama kaip politikos *sritis/laukas*, kurią apsprendžia tikslai, programos, veiklos kryptys ir paslaugos. Mokslininkai pažymi, kad šeimos politika gali būti traktuojama kaip socialinės politikos subkategorija, bet taip pat gali būti platesnė sritis už socialinę politiką. Šeimos politika skiriasi nuo socialinės politikos tuo, kad pabrėžia šeimą, o ne individą (Zimmerman, 1988).

Kamerman ir Kahn (1978) bei Moss ir Sharpe (1979) teigia, kad šeimos politika kaip sritis, yra susijusi su kitomis politikos sritimis: darbo rinka, gyventojų politika, sveikata, lyčių lygybė, pajamomis, būsto politika, maitinimu, socialinėmis paslaugomis ir pan. Tačiau praktikoje, kaip teigia Moss ir Sharpe (1979), šalys, kurios vykdo aiškią šeimos politiką, ji apima siauresnes sritis: vaiko pašalpos, motinystės išmokos, vaikų priežiūros programos, abortų galimybė ir kontracepcija, šeimos konsultavimas (t.y. politika daugiausia susijusi su reprodukcija). Autoriai nurodo (Kamerman, Kahn, 1978; Moss, Sharpe, 1979), kad kitos politikos sritys, kurios yra labai svarbios šeimai (mokesčiai, ekonomika, sveikata, socialinė apsauga, būstas, švietimas ir užimtumas) iš tikrųjų negali būti paprasčiausiai susiaurintos iki šeimos politikos, kadangi minėtų politikos sričių tikslai yra daug platesni nei šeima ir jos gerovė.

Požiūris į šeimos politiką kaip *sritį/lauką* taip pat turi savo trūkumų. Moss ir Sharpe (1979) teigia, kad toks požiūris tik nurodo, kokie kriterijai turėtų įeiti į

šeimos politiką, bet nenurodo, bet iš tikrųjų nėra aišku, kur prasideda ir kur baigiasi šeimos politika. Todėl šeimos politikai kaip *sričiai* reikalingi labai aiškūs motyvai ir tikslai, ko yra siekiama, taikant vienokias ar kitokias priemones (Moss, Sharpe, 1979).

Skiriamas *platus* arba *siauras* požiūris į šeimos politiką. Gauthier (1996) teigimu, plačiąja prasme šeimos politika gali būti suprantama kaip *apimanti skirtingas politikos sritis* – užimtumo, transporto, maisto, švietimo, - kurios yra svarbios užtikrinant šeimų gerovę. Ainsaar (2001) analizuodamas šeimos politiką plačiąja prasme, pažymi platų priemonių, orientuotų į visas šeimas (auginančias vaikus ir šeimas be vaikų), spektrą.

Siaurąja prasme šeimos politika orientuojama į esminius savo komponentus: *finansinę paramą* šeimoms, paslaugas ir pašalpas dirbantiems tėvams, sveikatos ir švietimo politiką bei šeimos teisę (Gauthier, 1996).

Gali būti išskiriama *tiesioginė* ir *netiesioginė* šeimos politika. Tiesioginėje šeimos politikoje šeima yra tikslas ir objektas (įstatymai, piniginė parama, tiesioginės paslaugos ir pan.), o netiesioginė politika įvairias politikos sritis (būsto politika, švietimo politika ir pan.), nukreiptas į vaikus auginančias šeimas (Ainsaar, 2001).

Šeimos politiką lemia ir požiūris, kuriuo remdamasi valstybė teikia paramą socialinės rizikos atveju. Kaip pastebi Hantrai, Letablier (1996), individualistinio ar familialistinio požiūrio pasirinkimas iškelia dilemą: kaip suderinti individų poreikius su šeimos, kaip vieneto, poreikiais: ar saugoti ir ginti teisėtą šeimą, ar individo teises, ypatingai atsižvelgiant į vaikų gerovę, įtvirtintą 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvencijoje. Šeimos interesai nebūtinai gali sutapti su individo interesais. Čia pasireiškia familizmo ir individualizmo dichotomija. Pavyzdžiui, moters buvimas namų šeimininke, o taip pat vaikų auginimas ir auklėjimas ne institucijose, o namuose, nuolatinėje motinos priežiūroje gali būti priskirtas prie šeimos gerovės elementų, tačiau ar jis atitinka moters interesus, ar nevaržo jos pasirinkimo laisvės, ar tenkina jos saviraišką?

Valstybės vaidmenį šeimos politikoje išskiria ir Lietuvos tyrėjai. Stankūnienė ir kt.(2001) šeimos politiką apibrėžia kaip vyriausybinių ir nevyriausybinių institucijų veiksmus, kuriais siekiama išreikšti prioritetinį šeimos modelį; kurti sąlygas šeimų funkcionavimui; remti šeimas, siekiant padėti joms realizuoti savo funkcijas bei skatinti šeimas ir jų narius atlikti savo funkcijas.

Tai pat, kaip pastebi Smalskys (2005), šeimos politika gali būti tradicinė, kuri remia demografinę plėtrą ir neturtingas šeimas, ir šiuolaikinė, kuri labiau akcentuoja kokybinius šeimos vystymo aspektus bei tai, kad esminės demokratinės vertybės turi vyrauti šeimoje. Šios kategorijos leidžia aiškiau suvokti valstybės ir šeimos santykio ribas, valstybės požiūrį į šeimą ir paramos teikimą.

Šalia šių šeimos politikos sampratos interpretacijų galima pridėti dar vieną, gana naują sampratą – tai palanki šeimai politika arba derinimo politika. Sąvoka *palanki šeimai politika* yra plačiai naudojama įvairių užsienio mokslininkų (Barnet, 1999; Hardy and Adnett, 2002; Castles, 2003, Hoyman, Duer, 2004.), tačiau nesutariama dėl šios politikos sąvokos apibrėžimo. Ekonominio bendradarbiavimo

ir plėtros organizacija (OECD)² *palankią šeimai politiką* apibrėžia kaip į profesinį užimtumą orientuotas priemonės, kurios padeda derinti profesinius ir šeimos išpareigojimus, atsižvelgiant į šeimos išteklių adekvatumą ir vaiko vystymosi poreikius, palaiko tėvų pasirinkimą darbo ir vaiko priežiūros plotmėje bei akcentuoja lyčių lygybę dalyvavimo darbo rinkoje atžvilgiu. Anot Hoyman ir Duer (2004), *palankumo šeimai* reikšmė dar nėra nusistovėjusi ir tvirtina, jog sąvoka *palankumas darbuotojui* šiuolaikiniame kontekste yra tikslesnė negu *palankumas šeimai*, kadangi ji įtraukia visus darbuotojus (-as), nepriklausomai nuo šeimyninės padėties.

Šeimos politikos samprata gali būti apibrėžiama remiantis skirtingais kriterijais, kadangi kiekviena valstybė turi savo požiūrį į šeimą. Disertacijoje, siekiant susiaurinti tyrimo objektą, yra remiamasi palankios šeimai politikos samprata ir analizuojamos priemonės, padedančios derinti profesinius ir šeimos išpareigojimus.

2.2.2 Šeimos politikos modeliai

Šeimos politika nėra ta sritis, kur galimi vienodi problemų sprendimai visose Europos šalyse. Tai patvirtina Gauthier (1996) atliktas tyrimas, kur autorė tyrinėjo iššūkius su kuriais nuo 1970 metų teko susidurti šeimos politikos formuotojams OECD priklausančiose šalyse (išskyrus Turkiją ir buvusią Jugoslaviją). Šiuos iššūkius autorė apibūdina kaip šeimos struktūros pokyčius ir dinamiką, moterų dalyvavimo darbo rinkoje augimą, šeimos ekonominės situacijos bei vyriausybių biudžeto pokyčius, politinius pokyčius Europos Sąjungoje bei globalinę ekonominę integraciją. Mokslininkė pastebėjo, kad panašūs iššūkiai sukėlė skirtingas valstybių reakcijas, tai reiškia, kad šalys pasirinko skirtingus tų pačių problemų sprendimo scenarijus.

Neyer (2003) išskyrė keletą priežasčių, kurios sąlygoja skirtingą šeimos politikos formavimą įvairiose šalyse:

- šeimos politikos scenarijai grindžiami skirtinga istorine patirtimi ir tradicijomis, o tai sąlygoja, kad daug kur šeimos politika vystoma nenuosekliai, persidengia su kitomis politikos sritimis;
- šeimos politika daugeliu atveju siejama tik su skirtingais tikslais, kurie gali būti nenuoseklūs ir net prieštaringi.

Socialinės gerovės politikos modeliai. Esping-Andersen (1999) analizuoja institucijas, kurios yra svarbios sprendžiant socialinės rizikos problemas. Pasak autoriaus, kovoje su socialine rizika svarbūs yra trys veikėjai: šeima, valstybė ir rinka. Pabrėžiama, kad šeima yra svarbi dalyvė, kurios sprendimai ir elgesys tiesiogiai veikia, o taip pat yra veikiamas gerovės valstybės ir darbo rinkos. Mokslininko sukurta gerovės valstybių tipologija, nors ir gerokai kritikuojama, tapo klasikiniu atskaitos tašku. Ja remiantis analizuojami įvairių šalių šeimos politikos (taip pat ir socialinės bei viešosios politikos) ypatumai.

² <http://www.oecd.org>

Esping-Andersen (1990) gerovės valstybių tipologija atskleidžia rinkos-šeimos-valstybės santykį, kuris pasireiškia atsakomybės pasidalinimu, sprendžiant socialinės rizikos problemas. Pagal santykių tarp rinkos, valstybės ir šeimos pobūdį, Esping-Andersen (1990) išskyrė skirtingą ideologiją ir šeimos politikos priemonių sistemą pasižyminčius, gerovės modelius: socialdemokratinį (Šiaurės Europos šalys), liberalųjį (anglosaksiškos šalys), konservatyvųjį (kontinentinės Europos šalys) ir Viduržemio (Pietų Europos šalys). Tipologija buvo išplėta remiantis dviem pagrindiniais parametrais – stratifikacija ir dekomodifikacija. Stratifikacija susijusi su klasine nelygybe. Tuo tarpu dekomodifikacija apibūdina individo ryšį su darbo rinka. Dekomodifikuotoje sistemoje į žmogų yra žiūrima kaip vertingą iš prigimties, nepriklausomai nuo jo vertės rinkoje. Komodifikuotoje sistemoje, priešingai, žmogus yra prilyginamas prekei ir turi savo kainą, kuri priklauso nuo jo gebėjimų ir kvalifikacijos. Tai suteikia individui laisvę priimti ekonomiškai pelningus sprendimus. Rinka nėra stabili ir šis nestabilumas varžo laisvą individo pasirinkimą. Situacija tampa dar sudėtingesnė, kai jis pasitraukia iš rinkos, pavyzdžiui, dėl traumos, ligos, motinystės ar senatvės. Kai individas, nesvarbu visam ar tik laikinai, negali grįžti į rinką, būtinas alternatyvus pragyvenimo šaltinis. Šioje situacijoje gerovės valstybė, kurios ypatybės formuoja rinkos, šeimos ir valstybės tarpusavio santykiai, tampa pagrindiniu mechanizmu, vienaip ar kitaip užtikrinančiu tolimesnio individo gyvenimo gerovę ir jos lygį.

Ne tik valstybė, rinka, bet ir šeima aprūpina žmogų ir užtikrina gyvenimo gerovę (Arts, Gelissen, 2002). Moterų atveju tiksliau būtų kalbėti ne apie dekomodifikacijos, bet apie defamilializacijos laipsnį gerovės valstybėje (Esping-Andersen, 1999; Borja, 2001; Neyer, 2003). Defamilializacija reiškia individo išlaisvinimą iš priklausomybės šeimai. Jos laipsnis parodo, kaip gerovės politika geba namų ūkio narių išlaisvinti nuo socialinio aprūpinimo išpareigojimų ir kokias suteikia galimybes moterims nemokamą darbą namų ūkyje pakeisti mokamu darbo rinkoje.

Esping-Andersen (1990; 1999) gerovės valstybių tipologija, išryškina mastą, kiek socialinė politika prisideda prie darbo dekomodifikavimo ir kiek skatina ar priešina socialinei stratifikacijai. Mokslininko požiūriu, interesų atstovavimas yra vienas esminių dalykų politikos formavime, kadangi paskirstymo rezultatas valstybėje priklauso nuo interesų grupių vieningumo ir galios mobilizacijos. Autorius teigia, jog egzistuoja artimas ryšys tarp interesų atstovavimo ir gerovės valstybės tipo. Visa apimanti, universalus modelio gerovės valstybė yra neatsiejamai susijusi su centralizuotomis, plačiai paplitusiomis, koordinuotomis suinteresuotų pusių derybomis (pvz.: Švedija, Danija, Norvegija, Suomija). Kairiosios partijos didžia dalimi priklauso nuo dirbančiųjų klasės rinkėjų paramos, todėl labiau tikėtina, jog remia dosnią perskirstomą socialinę politiką; be to, aukštas būrimosi į profsąjungas lygis yra susijęs su didesne dirbančiųjų mobilizacija ir reiškia stabilią elektorato paramą (Lambert, 2003). Likutinio modelio gerovės valstybei būdingas decentralizuotos derybų procesas ir silpnos profsąjungos (pvz.: JAV, JK).

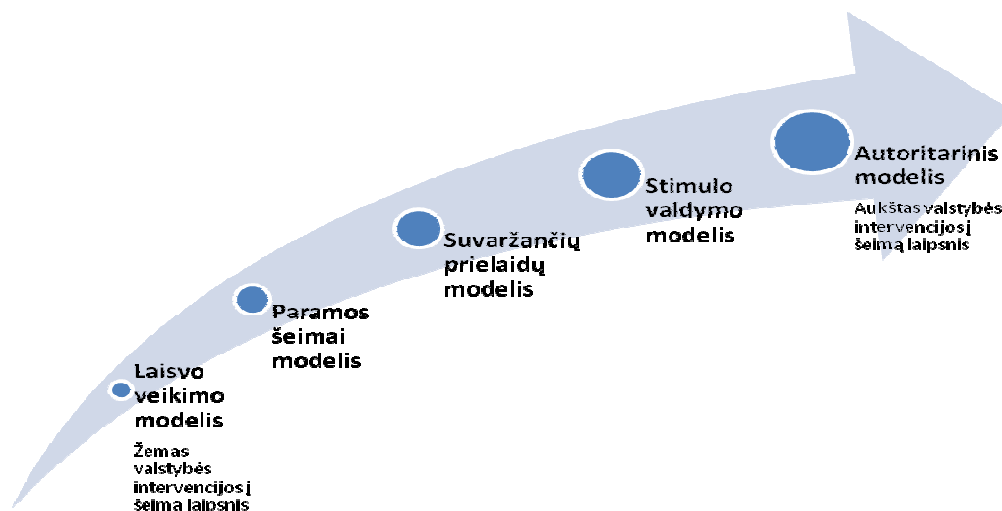
Svarbiais interesų atstovavimo bruožais, pasak Esping-Andersen (1999), yra derybų aprėptis, centralizacija ir koordinavimas. Kuo didesnė aprėptis,

centralizacija ir koordinavimas, tuo didesnė tikimybė, kad bus pasiektas visuotinis egalitarizmas; ir priešingai – labai decentralizuotos struktūros, su marginalaus lygio aprėptimi (kaip yra JAV ir JK) sąlygoja didesnę atskirtį ir segmentaciją (Esping-Andersen, 1999). Šeimos išmokos, o taip pat parama dirbančioms moterims, bus didesnė tose šalyse, kur yra stiprios profsajungos ir kairiosios partijos, taip pat tikėtina, kad Katalikiškos partijos rems perskirstomasias šeimos politikos priemones, tačiau laikysis labiau tradicinio požiūrio į moterų vaidmenis, neskaitins moterų užimtumo ir vaiko priežiūros paslaugų plėtros. (Lambert, 2003).

Šeimos ir valstybės santykių modeliai. Skirtingų institucijų santykių analizė parodo atsakomybės pasidalinimą. Harding (1996) išskiria septynis idealius valstybės-šeimos santykių modelius: autoritarinį; priverstinės atsakomybės apibrėžtose srityse modelis (the reinforcement of responsibilities in specific areas); stimulo valdymo modelis (the manipulation of incentives); suvaržančių prielaidų (working within constraining assumptions); paramos šeimai (substituting for and supporting family); reagavimo į tam tikrus poreikius ir reikalavimus (responding to needs and demands); laisvo veikimo (laizzas-faire). Šie modeliai realybėje neegzistuoja grynu pavidalu, tačiau jie nušviečia galimus valstybės-šeimos santykių principus. Tarp autoritarinio ir laisvo veikimo modelių yra tarpiniai, kurie artimesni realiam pasauliui. Šiuos modelius Harding (1996) išrikiuoja eilės tvarka nuo artimiausio autoritariniam (reikalavimo prisiimti atsakomybę tam tikrose sferose modelis) iki panašiausio į laisvo veikimo. Harding (1996) nurodo, šie modeliai nereiškia, kad egzistuoja tik vienas modelis kurioje nors šalyje. Visų modelių bruožai gali atsispindėti vienos valstybės politikoje (žr. 1.1. paveikslą ir 2 priedą).

Tai, kad galima valstybės intervencija į šeimos instituciją yra vertinama skirtingai patvirtina ir Hantrais, Letablier (1996), analizuodamos šeimos politiką Europos šalyse. Autorės pabrėžia, jog daugelyje Europos šalių Konstitucijos aiškiai pripažįsta šeimos svarbą ir valstybė prisiima ją saugoti. Šiaurės šalyse remiamasi individualistiniu požiūriu ir valstybės intervencija į šeimą yra įprastas dalykas, nors nebūtinai siejama su šeimos politika. Danijoje, Suomijoje, Švedijoje, taip pat Olandijoje, šeimos politika nėra išskiriama į atskirą sferą, didesnis dėmesys teikiamas individų ir ypač vaikų politikai. Valstybės intervencijos į šeimą principas plačiai taikomas Belgijoje, Vokietijoje ir Liuksemburge. Šios šalys taip pat ir Prancūzija turi specializuotas institucines struktūras, kurios formuoja ir įgyvendina šeimos politiką. Kitos Europos šalys, kaip pavyzdžiui, Airijoje ir Didžiojoje Britanijoje, remiamasi familialistiniu požiūriu ir šeima laikoma privačia sfera, kur valstybės intervencija nepageidaujama, o vyriausybės veiksmai nėra tiesiogiai orientuoti į šeimą kaip į politikos sritį. Didžiojoje Britanijoje, valstybės intervencija į šeimą pateisinama tik tada, kai šeimos nariai yra pavojuje, o Italijoje ir Ispanijoje - kai pati šeima nebepajėgia išspręsti problemų (Hantrais, Letablier, 1996),

8 paveikslas. Šeimos ir valstybės santykių modeliai

Parengta pagal Harding (1996).

Šeimos-valstybės santykių modeliai parodo, kad kontakto ribos, o taip pat atsakomybės laipsnis dažnai yra neaiškus ir ginčytinas. Kai šeima neprisiima atsakomybės, valstybė gali reaguoti įvairiausiais būdais. Tarp šeimos ir valstybės egzistuoja abipusis santykis: šeima gali įtakoti valstybės veiksmus ir, tuo pačiu, yra veikiamą valstybės veiksmų. Skirtingos gerovės valstybės nevienodai vertina valstybės intervenciją į šeimos instituciją. Vienur valstybės intervencija į šeimą yra įprastas dalykas, nors nebūtinai siejama su šeimos politika. Kitur šeima yra laikoma privačia sfera į kurią valstybė neturėtų kištis. Čia valstybės kišimasis į šeimą pateisinamas, kai šeimos nariai yra pavojuje ar, kai pati šeima nebepajėgia išspręsti problemų.

Lyčių politikos modeliai. Neyer (2003) pažymi, kad feministiniai tyrimai parodė, jog socialinės gerovės valstybių klasifikacijoje atsiranda daugiau sistemų tipų, jei įtraukiami ir tokie aspektai, kaip šeima, šeimos politika, (moterų) komodifikacija. Autorė teigia, jog būtent socialinės priežiūros paslaugų prieinamumas ir atsižvelgimas į lyties aspektą socialinės gerovės valstybių politikoje lemia kitokią nei Esping-Anderseno (1990) pasiūlyta socialinės gerovės valstybių sistemų tipologiją.

Vieną iš alternatyvių gerovės valstybių tipologijų pasiūlė Lewis (1992). Pagal tai, kiek atskira gerovės valstybė yra nutolusi nuo vyro maitintojo modelio atsižvelgiant į moterų integravimo į darbo rinką lygį, socialinės apsaugos priemonės, mokesčius bei vaiko priežiūros paslaugas, autorė išskyrė tris vyro-maitintojo modelius: stiprųjį, modifikuotą ir silpnąjį. Airija ir Didžioji Britanija buvo priskirtos pirmajam tipui, pabrėžiant, kad šiose šalyse vyro maitintojo modelis vis dar išlieka pakankamai stiprus. Prancūzija apibūdinama kaip šalis, pakeitusi vyro maitintojo modelį. Čia valstybė skatina moteris dalyvauti darbo rinkoje, bet kartu remia ir šeimas, auginančias vaikus. Švedija pateikiama kaip

labiausiai nuo vyro maitintojo modelio nutolusi gerovės valstybė. Ji pasižymi individualia mokesčių tvarka, gerai apmokamomis motinystės ir tėvystės atostogomis, siūlo platų vaiko priežiūros paslaugų tinklą. Tokios sąlygos padeda moterims integruotis į darbo rinką, vaikų auginimas nevaržo jų profesinės karjeros. Lewis pasiūlytas modelis atskleidžia lyčių skirtingų galimybių viešajame ir privačiame sektoriuje pasekmes, tačiau susiaurina socialinės politikos plėtrą ir socioekonominės nelygybės sprendimą iki vyro maitintojo normos kaip vienintelio moterų priklausomybę lemiančio veiksnio, neatsižvelgiant į kitų lyčių atotrūkį sąlygojančių veiksnių, gerovės politikos tipų ir individualių teisių sąsajas.

Korpi (2000), remiantis valstybės teikiamomis vaiko priežiūros paslaugomis ir pašalpų skyrimo tvarka, šalis suskirstė į tris --- lemia ir skirtingus veiklos rezultatus.

4 lentelė. Šeimos politikos samprata

Požiūriai, apibūdinantys šeimos politiką	
Kamerman, Khan (1978), Moss, Sharpe (1979), Zimmerman (1988; 1992)	• perspektyva • sritis/laukas
Gauthier (1996)	• platus • siauras
Esping-Andersen (1999)	• familialistinis • individualistinis
Šeimos politikos pobūdis	
Kamerman ir Kahn (1978)	• aiški (explicit) ir visapusiška • kitų politikos sričių sudedamoji dalis • numanoma (implicite)
Smalskys (2005)	• tradicinė • šiuolaikinė
Sąvokos, nusakančios šeimos politiką	
Ainsaar (2001),	• šeimos politika • paramos šeimai politika • vaiko ir šeimos politika • vaikų politika • vaiko teisių politika
OECD	• Palanki šeimai politika
Šeimos politikos motyvai	
Zimmerman (1988)	• šeimos gerovė
Wennemo (1994)	• Vaikų skurdo mažinimas • Lyčių lygybės užtikrinimas • Gimstamumo skatinimas • Vyro-šeimos maitintojo dominavimo šeimoje užtikrinimas

Šeimos politikos modeliai, pagal tikslus	
Gauthier (1996)	• pronatalistinis • tradicinis • egalitarinis • neintervencinis
Valstybės-šeimos santykių modeliai	
Harding (1996)	• laissez-faire • tarpiniai • autoritarinis
Lyčių politikos modeliai	
Lewis (1992)	Vyro maitintojo modelis: • silpnas, • modifikuotas, • stiprus
Korpi (2000)	• bendros paramos šeimai • dviejų darbo užmokesčių • orientuoto į rinką
Socialinės gerovės politikos modeliai	
Esping-Andersen (1990)	• Socialdemokratinis • Konservatyvusis • Viduržemio • Liberalusis
Institucijos, atsakingos už socialinės rizikos sprendimą	
Esping-Andersen (1990)	• rinka • šeima • valstybė

3. ŠEIMOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS IR VALDYMAS

3.1 VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO SAMPRATA

Sėkmingam šeimos politikos formavimui ir įgyvendinimui svarbią reikšmę turi gero valdymo sistema valstybėje, kurios pagrindą, pasak Ghai, Hewitt de Alcantara (1994) sudaro institucinė sąranga, teisės aktai, procedūros ir normos leidžiančios piliečiams išreikšti savo interesus ir kovoti dėl jų. Kitaip tariant, tai viešojo *administravimo sistema*, kuri būdinga visoms šalims, tačiau nėra vienoda dėl ekonominių faktorių, specifinių politinių jėgų, interesų ir pan. (Raipa, 2002).

Viešojo administravimo sampratą galima paaiškinti tokiomis kategorijomis kaip procesas, priemonės, tikslas, profesionalumas bei institucijos (žr. 5 lentelę). Viešojo administravimo *procesas* siejamas su viešosios politikos formavimu ir įgyvendinimu, kurio *tikslas* - socialinių grupių interesų tenkinimas. Čia verta paminėti Pierre (1995) *indėlio/proceso/išėigos/išdavų* (input/process/output/outcome) modelį, kuris plačiai taikomas viešojo administravimo studijose. Pierre (1995) viešąjį administravimą laiko valstybės ir pilietinės visuomenės jungiamąja dalimi. Būtent viešojo administravimo aparatas sukuria *išėigą* - t.y. produktą, kurį pateikia išoriniam pasauliui (šeimos politikoje tai yra įvairios priemonės, paslaugos, programos ir pan.). Tačiau prieš tai yra nustatomas poreikis ir suformuluojami *tikslai*, tada pasirūpinama *indėliais* (ištekliais) ir *procesu* (veiklos) pagalba yra kuriama *išėiga*. Ilgalaikeje perspektyvoje išėiga sąveikoje su aplinka sukuria poveikį arba *išdavas* (pavyzdžiui, gimstamumas didėja arba mažėja), kuria matuojama procesų ir išėigos *vertė*.

5 lentelė. Viešojo administravimo samprata

Kategorija	Subkategorija	Pavyzdys
Procesas	Viešosios politikos formulavimas	Viešasis administravimas šiuo metu apibrėžiamas kaip viešosios politikos formulavimas ir įgyvendinimas (Juralevičienė, Galvanauskaitė, 2007).
	Viešosios politikos įgyvendinimas	
	Grindžiamas žiniomis	reiškia atvirą žiniom, kontrolei ir vertinimui procesą, kai tam tikromis priemonėmis organizuojami ir telkiami ištekliai (žmogiškieji, finansiniai ir materialiniai), siekiant įgyvendinti politinius sprendimus, kad būtų patenkinti įvairių socialinių grupių interesai (Raipa, 2002).
	Grindžiamas kontrole	
	Grindžiamas vertinimu	
	Išteklių organizavimas	
	Išteklių telkimas	
Ištekliai	Žmogiškieji	
	Finansiniai	
	Materialiniai	

Tikslas	Socialinių grupių interesų tenkinimas	
Profesionalumas	Valstybės tarnyba	valstybės tarnyba, profesija, akademinės studijos, dar ir kaip tam tikra atsakomybės rūšis, priskirta įvairių lygių viešosioms institucijoms, vykdančioms įvairias funkcijas: politikos, sprendimų įgyvendinimo ir kt. (Vanagas, 2007)
	Profesija	
	Akademinės studijos	
	Atsakomybės rūšis	
	Institucijos	
	Funkcijos	

Procesas yra grindžiamas žiniomis, kontrole ir vertinimu. Žinios yra neatsiejamas nuo politikos efektyvumo užtikrinimo. Kad būtų efektyvi, vyriausybė dažnai privalo būti pakankamai toliaregiška numatyti reikalavimus, kurie dar netgi neartikuluoti (Putnam, Leonardi, Nanetti, 2001). Kontrolė, vertinimas, o taip pat ir stebėseną sudaro veiklos priežiūros sistema. 6 lentelėje yra pateikti veiklos priežiūros sistemos objektai ir tikslai. Priežiūros sistemos pagalba yra patikrinama kaip veikla atitinka normas ir kaip tikslingai ji nukreipta siekti tikslų (Damirova, Šnapštienė, 2005).

6 lentelė. Stebėsenos, audito ir vertinimo pagrindiniai bruožai

	Stebėseną	Kontrolė	Vertinimas
Objektas	• Veiklos tendencijos; • Veiklos gairės; • Paslaugos/programos, projektai.	• Teisės aktų laikymasis; • Kaštai; • Valdymo procesai (sistemos).	• Procesai; • Poveikis; • Programos/politikos sritys.
Tikslai	• Identifikuoti užduotis; • Sekti tikslų įgyvendinimą; • Padėti vertinant kokybę; • Tobulinti veiklą	• Įvertinti riziką; • Tobulinti kontrolę; • Didinti efektyvumą; • Valdymo procesų tobulinimas.	• Išsiaiškinti programų logiką; • Rengti ataskaitas; • Pagrįsti išteklius; • Tobulinti veiklos poveikį.

Damirova, Šnapštienė, 2005.

Viešojo administravimo *priemonės* yra siejamos su finansiniais, materialiniais ir žmogiškaisiais ištekliais. Juknevičienė (2008:86) pabrėžia, jog "viešojo administravimo žmogiškieji ištekliai turi didelės reikšmės demokratijos įgyvendinimo procese keletu aspektu: jie tampa demokratijos įgyvendinimo tiesioginiais įrankiais, realizuodami vykdomosios valdžios funkcijas; kiekvienas valstybės tarnautojas yra valstybės pilietis, turintis teisę dalyvauti valstybės valdyme ir išreikšti individualią politinę valią; lygybės prieš įstatymus principas nustato veiklos gaires tiek viešojo administravimo organizacijų žmogiškųjų išteklių

veiklos, tiek asmens laisvės ir teisės įgyvendinimo procesams; atskaitomybės ir atsakingumo principai įtvirtinami trigubos kontrolės sistemoje".

Plačiąja prasme, *viešasis administravimas* gali būti suprantamas kaip valstybės tarnyba, profesija, akademinės studijos, dar ir kaip tam tikra atsakomybės rūšis, priskirta įvairių lygių viešosioms institucijoms, vykdančioms įvairias funkcijas: politikos, sprendimų įgyvendinimo ir kt. (Vanagas, 2007). Svarbią reikšmę sėkmingam politinių sprendimų įgyvendinimui turi valstybės tarnautojų profesionalumas, todėl, valstybės tarnyboje dirbantiems specialistams yra keliami dideli profesiniai reikalavimai. Pasak Juknevičienės (2008:86) "valstybės tarnautojai, dirbantys viešojo administravimo institucijose, turi sugebėti atlikti jiems patikėtas pareigas, reaguodami į nuolatinius aplinkos bei visuomenės interesų pokyčius, todėl viešasis administravimas kaip demokratinė institucija turi pasižymėti atskaitingumo ir skaidrumo, decentralizuotumo, subalansuotos kontrolės sistemos, pakankamos vadybinės kompetencijos ir sugebėjimų, informacinių ir komunikacinių technologijų naudojimo, bendradarbiavimo skatinimo bruožais". Kaip pastebi Raipa (2001), šiandien Lietuvoje susiduriama su biurokrato įvaizdžio problema, kuri grindžiama nuomone, jog biurokratai yra neefektyvūs, nekompetentingi, nesugebantys pasirinkti tinkamus sprendimus, blogai vykdo programas ir projektus. Tačiau, autoriaus nuomone, pamirštama, kad dažnai politikai, siekdami išvengti atsakomybės, priima ribotų galimybių sprendimus, suprasdami, kad šiuos sprendimus bus itin sunku įgyvendinti.

Dar vienas svarbus viešojo administravimo aspektas yra *institucijos*, atsakingos už politikos formavimą ir įgyvendinimą. Siekiant sėkmingai vykdyti savo funkcijas, institucijos turi pasižymėti tam tikromis charakteristikomis. Tikrai veiksminga demokratinė institucija turi būti atliepi, ir efektyvi: jautri savo gyventojų poreikiams ir efektyviai naudoti ribotus išteklius, skirtus jiems patenkinti (Putnam, Leonardi, Nanetti, 2001). Nuo viešųjų institucijų gebėjimo planuoti, efektyviai parengti ir priimti sprendimus, koordinuoti sprendimų įgyvendinimą telkiant išteklius ir galimybes priklauso visuomenės ekonominė situacija, valstybės pajėgumas ir įvaizdis integracijos procesuose, galimybės naudotis pasaulio politinių ir finansinių institucijų parama (Raipa, 2001). Kas lemia valdžios institucijų neveiklumą, nekompetentingą viešųjų programų ir projektų rengimą ir jų įgyvendinimą? Raipa (2001) teigia, kad tai nulemia viešojo sektoriaus aplinka, tradicijos ir piliečių interesų išraiška. Siekiamos paslėpti savo struktūrą ir darbuotojų neefektyvų darbą, nekompetentingumą, vadybinių bei administracinių gebėjimų stoką, viešosios struktūros neretai vengia veiklos viešumo, pamiršta būtinus veiklos procedūrinius elementus (Raipa, 2001). Siekis įveikti valdžios institucijų neveiklumą ir neefektyvumą paskatino pasaulio valstybes imtis viešojo valdymo reformų.

3.2 VIEŠOJO VALDYMO REFORMA

Šiuolaikinės valstybių viešojo valdymo sistemos išgyvena gilius pokyčius, nulemtus visuomenės raidos tendencijų bei globalizacijos procesų. Vakarų pasaulio šalyse lūžis įgyvendinant administracinius pertvarkymus įvyko dvidešimtojo

amžiaus 8–9 dešimtmetyje (Smalskys, Skietrys, 2008), tuo tarpu pokomunistinio bloko šalyse šios pertvarkos tik dabar įgauna pagreitį (Juralevičienė, Galvanauskaitė, 2007). Pertvarkų pradžią sąlygojo tradicinio viešojo administravimo krizė ir nesugebėjimas prisitaikyti prie šiuolaikinių ekonominių ir socialinių transformacijų viešajame sektoriuje, todėl buvo pradėtos reformos, paremtos nauju vadybiniu (neteisiniu) požiūriu (Smalskys, Skietrys, 2008). Tradicinį viešąjį administravimą keitė naujasis viešasis administravimas, besiremiantis socialinių mokslų postmoderniomis teorijomis (Raipa, 2009). Naujasis viešasis administravimas yra siejamas su naujosios viešosios vadybos paradigma, orientuota į rinkos modelių įtvirtinimą viešajame valdyme (Raipa, 2009), manant, kad valdžios įstaigos turėtų perimti ne tik verslo techniką, bet ir jo vertybes (Vanagas, 2007), o taip pat orientuojantis į klientą ir rezultatą (Callahan, 2007). Orientacija į klientą reiškia požiūrio kaitą: "į pilietį imama žiūrėti ne kaip į pavaldinį, bet kaip į klientą, kuris, mokėdamas mokesčius valstybei, iš jos reikalauja ir kokybiškų paslaugų" (Vanagas, 2007: 60).

Viešojo administravimo tyrinėtojai (Callahan, 2007; Raipa, 2009; Smalskys, Skietrys, 2008) pastebi tam tikrą naujosios viešosios vadybos paradigmos evoliucionavimą į naujojo viešojo valdymo paradigmą, atsižvelgiant į tuos trūkumus, kurie išryškėjo diegiant naujosios viešosios vadybos idėjas praktikoje. Tai patvirtina Raipos (2001) mintį, jog nėra idealaus politikos įgyvendinimo modelio ar mechaninio viešojo sektoriaus tikslų ir uždavinių įgyvendinimo. Raipa (2009) pirmiausia akcentuoja, jog orientavimasis į rezultatą sąlygoja dehumanizavimo tendencijas ir riboja valdymo demokratizavimo galimybes. Autorius taip pat pažymi, jog kai kurie naujosios viešosios vadybos teoretikai akcentuoja ne tik orientavimąsi į galutinius rezultatus, bet ir tų rezultatų "siekimą, realizavimo procesus, metodus bei procedūras siekiant demokratiškesnės valdymo aplinkos, vengiant pernelyg didelio privataus kapitalo vaidmens tobulinant viešąsias paslaugas, neskaidrumo" (2009:28). Callahan (2007) kritikuoja naująją viešąją vadybą dėl pasyvios individualistinės piliečių pozicijos, kai kiekvienas galvoja tik apie save. Autorė pabrėžia *naujųjų viešųjų paslaugų modelio* svarbą, kuris remiasi demokratinio pilietiškumo samprata ir institucijų integralumu bei atsakomybe. Piliečių dalyvavimo valstybės valdyme reikšmingumą akcentuoja ir Smalskys, Skietrys (2008), kurie pabrėžia, jog dėl neigiamų verslo vadybos vertybių diegimo viešajame sektoriuje pasekmių, keičiami valdymo modernizavimo prioritetai: orientaciją į rinką, klientą ir vartotojus keičia orientacija į bendruomenes ir piliečių įtraukimą į viešųjų reikalų svarstymą.

Siekis įtraukti piliečius į valstybės valdymą ir didinti viešojo valdymo efektyvumą yra glaudžiai susijęs su poreikiu reformuoti valstybės tarnybą. Viešųjų įstaigų personalas tampa svarbiausiu ištekliu įgyvendinant viešąją politiką (Smalskys, Skietrys, 2008), siekiant, jog naujoji valdymo forma turėtų teisinę galią ir būtų visuotinai pripažįstama, kad ji galėtų visoje valstybės teritorijoje ir būtų prieinama kiekvienam šalies gyventojui (Juknevičienė, 2008). Raipa (2009) demokratinėse valstybėse vykstančius pokyčius valstybės tarnyboje įvardina kaip evoliuciją iš "karjeros" į "postų" modelį. Callahan (2007) apibūdina valstybės tarnautojų vaidmenų pokyčius: valstybės tarnautojai iš ekspertų ir verslininkų

tampa piliečių pagalbininkais ir partneriais įgalinančiais piliečius suvokti savo poreikius, padedantys jiems užmegzti pasitikėjimo santykius, be to yra labiau dėmesingi bendruomenės vertybėms ir interesams. Šie vaidmenų pokyčiai reikalauja iš valstybės tarnautojų naujomis žiniomis ir įgūdžiais grindžiamų kompetencijų. Todėl viešojo sektoriaus reformos šiuo metu apima valstybės tarnautojų motyvavimą, švietimo sistemą, personalo kvalifikacijos kėlimą, atrankos metodus ir formas, darbo santykius (Smalskys, Skietrys, 2008).

Viešojo sektoriaus reformos gerovės valstybėse vykdomos dviem kryptimis: privatizavimo – pagrindinė nuostata - mažiau valstybės, daugiau rinkos (JAV, D.Britanija, Australija, N.Zelandija); decentralizavimo – pagrindinė nuostata: mažiau valstybės, daugiau pilietinės visuomenės (Skandinavijos šalys, Kontinentinės Europos šalys) (Smalskys, 2005). Būtent decentralizacijos procesas - dalis vyriausybės funkcijų perduodamos vietos valdymo institucijoms ir taip priartinama savivalda prie gyventojų - yra siejamas su viešojo sektoriaus personalo valdymo reformomis ir pastangomis pagerinti piliečių aptarnavimą remiantis „pirmiausia piliečiai“ idėja (Smalskys, Skietrys, 2008).

3.3 PILIETINĖS VISUOMENĖS DALYVAVIMAS VALDYME

Demokratijos įgyvendinimo procese pagrindinis vaidmuo tenka piliečiams (Juknevičienė, 2008), kaip autonomiškai socialinės valdžios sferai, kuri gali daryti spaudimą valdantiejiems. Demokratijos ir pilietinės visuomenės ar bendruomenės santykis yra abipusis. Vyriausybės veiksmingumą tiesiogiai veikia ne socialinė-ekonominė plėtra, bet dabartinis pilietinis angažuotumas, tai reiškia, kad pilietinės tradicijos gali turėti reikšmingų pasekmių ekonominiam vystymuisi ir socialinei gerovei taip pat kaip ir institucijų veiksmingumui (Putnam, Leonardi, Nanetti, 2001). Demokratija reikalauja visuomenės, kuri yra organizuota demokratijai, socializuoja jos normas vertybes, išipareigoja ne tik savo siauriems, bet platesniems, bendriesiems, pilietiniams tikslams (Šiliauskas, 2005). Priklausyti pilietinei bendruomenei visų pirma reiškia aktyviai dalyvauti viešuosiuose reikaluose (Putnam, Leonardi, Nanetti, 2001). Iš kitos pusės, piliečių poreikiai ir reikalavimai viešosioms institucijoms nepaliaujamai auga bei ryškėja nusivylimas ir nepasitikėjimas: valdžios veiksmais, vyriausybės politika, svarbiausiomis valstybės institucijomis bei jų teikiamomis paslaugomis, viešojo administravimo struktūrų ir personalu nesugebėjimu įveikti netvarkos, finansinių problemų, paplitusio teisinio nihilizmo, nemažėjančio nusikalstamumo bei visuomenės nepasitikėjimo „biurokratija“ (Raipa, 2001).

Pilietinė visuomenė apibūdinama tam tikromis kokybinėmis charakteristikomis, kaip antai tarpusavio pasitikėjimas, gerai išplėtotas pilietinės pareigos jausmas, socialinis gebėjimas bendradarbiauti bendrų interesų labui (Šiliauskas, 2005), aktyvūs, visuomeniškumo dvasia persmelkti piliečiai, egalitariniai politiniai santykiai, socialinė sandara, besiremianti pasitikėjimu ir bendradarbiavimu (Putnam, Leonardi, Nanetti, 2001). Pilietinė visuomenė yra laikoma arena, kurioje tarpininkaujant ir bendraujant galimas skirtingų interesų suderinimas (Šiliauskas, 2005).

Piliečių dalyvavimas valstybės valdyme kelia daug prieštaravimų ir mokslinių diskusijų. Pirmiausia reikia pabrėžti, jog pilietinė visuomenė nėra savaime suprantama duotybė bet kurioje visuomenėje. Remiantis Fatham (1981), galima išskirti "aukštą" ir "žemą" pilietiškumo lygį. "Aukštas" pilietiškumo lygis reiškia laisvus, lygius ir politiškai aktyvius piliečius, kai tuo tarpu "žemas" pilietiškumo lygis pasižymi piliečių pasyvumu. Aukšto lygio pilietiškumas būdingas Vakarų Europos šalims ir Jungtinėms Amerikos Valstijoms, turinčioms gilią demokratijos tradicijas, kur pilietinės visuomenės idėja atspindi ne tik tam tikrą istorinės raidos etapą, bet ir ypatingas ten buvusias sąlygas, kurios nebūtinai turi būti kitose šalyse (Šiliauskas, 2005). Tarkim, Rytų ir Vidurio Europos pokomunistinės šalys pasižymi žemu pilietiškumo lygiu, nes jų pilietinės visuomenės raidai pakenkė daugiau nei penkiasdešimt metų trukęs totalitarinis valdymas. Tačiau tokių šalių pilietinės visuomenės formavimas ir pilietiškumo aktyvinimas tampa svarbia užduotimi siekiant stiprinti demokratinį valdymą. Kaip pastebi Putnam, Leonardi, Nanetti (2001), kuo gilesnės takoskyros visuomenėje ir politinėje sistemoje, tuo sunkiau suformuluoti stabilią vyriausybę, besiremiančią valdomųjų pritarimu, o kuo labiau nesutariama dėl esminių problemų, tuo mažiau tikimybės bus vykdyti kokią nors nuoseklią programą. Tai reiškia, jog nuosekliai ir veiksmingam politikos formavimui ir įgyvendinimui būtina pilietinė visuomenė ir pilietinis dalyvavimas.

Kitas svarbus diskusijų objektas tiek mokslinėje, tiek praktinėje plotmėje - kiek realiai piliečiai gali būti įtraukti į valstybės valdymą. Callahan (2007) išskiria tradicinį ir bendradarbiaujantį piliečių dalyvavimą. Tradicinį piliečių dalyvavimą autorė apibrėžia kaip politiškai ir socialiai sukonstruotą diskursą, kuriame administratoriai apsprendžia kada (dažniausiai, kai sprendimai jau būna priimti) ir kokius piliečius kviešti prie derybų stalo. Toks piliečių dalyvavimas yra neefektyvus ir kelia konfliktus. Bendradarbiaujančiam piliečių dalyvavimui būdingas mokymasis, bendras problemų sprendimas, pagarba kitokioms žinioms ir nuomonei bei galimybė daryti įtaką tiek procesui, tiek ir rezultatams (Callahan, 2007). Piliečių bendruomenės skatinamos aktyviau įsitraukti į administravimo procesą, kurti piliečių komitetus kaip patarėjų grupes specialiose viešosios politikos srityse; geros kaimynystės bendruomenės idėja ugdant piliečių atsakomybę įvairiose, pavyzdžiui, nusikaltimų prevencijos, srityse (Smalskys, Skietrys, 2008). Toks piliečių bendruomenių dalyvavimu paremtas administravimas tampa demokratiškesnis, sprendimų priėmimo procesas skaidresnis (Smalskys, Skietrys, 2008). Taigi, bendradarbiaujantis dalyvavimas skiriasi nuo tradicinio savo neformalumu, pasitikėjimu ir atvira visų suinteresuotų dalyvių diskusija. Bendradarbiaujantis dalyvavimas dar vadinamas tiesioginiu dalyvavimu, o jo šalininkai siūlo atsisakyti tradicinio ir neefektyvaus piliečių dalyvavimo ir judėti tiesioginio dalyvavimo link. Tuo tarpu kitų nuomone, tiesioginis dalyvavimas tėra utopija, brangiai kainuojantis laiko gaišimas, yra ardomojo pobūdžio ir politiškai naivus (Callahan, 2007). Nepriklausomai nuo šių skirtingų stovyklų ginčų, pilietinis dalyvavimas, kaip jau buvo aptarta anksčiau, yra neatsiejamą demokratinio valdymo dalis.

3.4 EFEKTYVAUS ŠEIMOS POLITIKOS ADMINISTRAVIMO PRIELAIIDOS

Šeimos politikos statusas Europos valstybėse yra gana skirtingas. Jeigu ekonomikos ar finansų politika nekelia abejonių dėl savo svarbos ir institucionalizavimo poreikio, tai šeimos politika yra ta sritis, kuri ne visose Europos valstybėse nusipelno tinkamo dėmesio ir dažniausiai nėra traktuojama kaip prioritetinė. Mokslininkų (Hantrais, Letablier, 1996; Harding 1996; Appleton, Hantrais (ed.) 2002; Gauthier, 2005) atlikta šeimos politikos formavimo Europos šalyse analizė taip pat nepateikia vienareikšmiško atsakymo dėl aiškos (coherent) (atskira politikos sritis, kuri siekia aiškiai suformuotų tikslų) šeimos politikos reikšmės efektyviam šeimos problemų sprendimui. Atrodytų, jog aiški šeimos politika yra raktas į politikos efektyvumą.

Harding (1996) pristatydamą argumentus *už* aišką šeimos politiką, teigia, jog aiški ir gerai koordinuota politika gali sąlygoti didesnę efektyvumą, užtikrinti detalios (explicite) politikos formavimą ir padėti adekvačiai reaguoti į kintančios šeimos formas ir poreikius ir valdyti nepageidaujamas politikos pasekmes.

Pristatydamą argumentus *prieš* aišką šeimos politiką, Harding (1996) teigia, jog šeimos politika turi potencialą aprėpti konservatyvias ir netgi regresyvias nuostatas, remiančias tradicinę šeimą ir bet koks bandymas unifikuoti šeimos politiką gali sąlygoti konfliktą. Be to, nelanksti, vertybėmis grindžiama šeimos politika, prinesdama savo vertybes ir normas, gali apsunkinti gyvenimą tų, kurių vertybės yra kitokios. Pagaliau, yra grėsmė, jog aiški šeimos politika gali šeimos interesus iškelti aukščiau individų interesų, tokiu būdu apsunkindama silpniausioje pozicijoje esančių šeimos narių galimybes (moterų, pagyvenusių, ir pan.).

Prancūzija ir Švedija yra vertinamos kaip vienos iš efektyviausių palankią šeimai aplinką formuojančių šalių, tačiau pasižyminčių skirtinga šeimos politikos samprata ir traktavimu. Prancūzija yra ta valstybė, kurioje formuojama *aiški šeimos politika* ir kuri pasižymi efektyvumu, kuriant šeimai palankią aplinką. Išskirtiniais šeimos politikos formavimo bruožais galima laikyti visų trijų sektorių (valstybinio, privataus ir pilietinio) bendradarbiavimą šeimos politikos formavime siekiant tų pačių tikslų; Konstitucijoje įtvirtintą nuostatą apie paramą šeimai ir stiprų visų politikos formavimo dalyvių sutarimą, nepriklausomai nuo partijų ideologijos, jog valstybės intervencija į šeimą yra reikalinga ir būtina; koordinuotą privataus ir pilietinio sektoriaus dalyvavimą, pasireiškiantį įvairiomis iniciatyvomis; stiprias nevyriausybines organizacijas, apsijungusias į skėtines organizacijas, padedančias koordinuoti šeimos politikos formavimą (Appleton, 2002). Apibendrintai galima pasakyti, jog Prancūzijoje *gerai koordinuojamas šeimos politikos formavimas, bendradarbiaujant visiems sektoriams bei tvirta nuostata dėl šeimos politikos reikšmės, siekiamų tikslų ir valstybės intervencijos legitimumo* duoda teigiamą efektą kuriant šeimai palankią aplinką.

Kitas pavyzdys yra Švedija, kuri neturi atskiros ir aiškos šeimos politikos, o įvairių politikos sričių veiksmai yra nukreipti ne į šeimos, bet į individų problemų sprendimą. Švedijoje, taip pat kaip ir Prancūzijoje, valstybės intervencija į šeimą yra legituota ir laikoma savaime suprantamu dalyku (Appleton, 2002). Stiprios

socialdemokratų partijos pozicijos valstybėje ir visuomenėje atvėrė kelią organizuotų interesų grupių dalyvavimui formuojant politikos strategiją ir darant įtaką politiniam procesui įvairiose jo stadijose ir iki šiol išsilaikė tradiciniai procesai, kurių metu prieš imantis veiksmų pagrindinės suinteresuotos šalys kartu intensyviai diskutuoja (Pollit, Bouckaert, 2003). Pilietinė visuomenė taip pat dalyvauja formuojant politiką, kurios poveikis yra reikšmingas šeimai, tačiau skirtingai nei Prancūzijoje, nevyriausybinių organizacijų vaidmuo įgyvendinant politiką yra žymiai mažesnis, kadangi čia vyrauja valstybinis sektorius (Appleton, 2002). Veiklos valdymas yra grindžiamas perėjimu nuo proceso kontroliavimo ir orientacijos į indėlius prie sistemos, pagrįstos įvertinamų rezultatų siekimu (Pollit, Bouckaert, 2003). Švedija taip pat yra vertinama kaip viena iš šalių, efektyviausiai kuriančių palankią šeimai aplinką.

Prancūzijos ir Švedijos pavyzdys rodo, jog viešojo administravimo sistema turi didesnę poveikį rezultatams, nei šeimos politikos institucionalizavimas. Ir tos šalys, kurios vykdo aiškią šeimos politiką, ir tos, kur šeimos politikos tikslai įgyvendinami per socialinę politiką, gali pasiekti gerų rezultatų kuriant šeimai palankią aplinką. Efekta duoda tvirta nuostata dėl siekiamų tikslų ir valstybės intervencijos į šeimą legitimumas, politikos koordinavimas, piliečių ir interesų grupių bendradarbiaujantis dalyvavimas ir derybos bei įvertinamų rezultatų siekimas. Kitose Europos valstybėse, nepriklausomai nuo šeimos politikos statuso, šeimos politikos formavimas nėra nei pakankamai koordinuotas, nei pakankamai sėkmingas. Nepriklausomai nuo to, jog Vokietijos, Graikijos, Airijos, Italijos ir Ispanijos Konstitucijose pripažįstama, jog valstybė atsakinga už šeimos globą, tačiau šeima yra laikoma privačia sfera ir valstybės intervencija yra pateisinama tik tada, kai šeima pati nebepajėgia spręsti problemų (Hantrais, Letablier, 1996). Katalikiškose šalyse (pavyzdžiui, Vokietijoje ar Airijoje) Katalikų Bažnyčia vaidina svarbų vaidmenį šeimos politikos formavime, o politikos formavimas remiasi subsidarumo principu, kur didžiausia atsakomybė už šeimos politikos įgyvendinimą yra paliekama nevyriausybiniam sektoriui (Appleton, 2002). Net ir specialių institucijų sukūrimas, kaip, pavyzdžiui, Vokietijoje, negarantuoja šeimos politikos efektyvumo. Tiek Vokietija, tiek ir Pietų Europos šalys gerokai atsilieka kurdamos palankią šeimai aplinką nuo Prancūzijos, ar Švedijos.

Svarbiausiais aspektais formuojant politiką išlieka strategija, tikslai ir motyvai bei kompleksinė priemonių sistema. Kaip rodo mokslinių šaltinių analizė, svarbiausia šeimos politikos ašis turi būti lyčių lygybės užtikrinimas ir palankios šeimai aplinkos kūrimas. Politikos priemonės turi pasižymėti paprastumu, prieinamumu, kokybe bei atitinkama pasiūla. Vaikų besilaukiantys individai turi jausti, kad visuomenė juos parems.

4. ŠEIMOS POLITIKOS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

4.1 PRIORITETINĖS ŠEIMOS POLITIKOS PLĖTROS KRYPTYS EUROPOS SĄJUNGOS TEISINĖJE BAZĖJE

Mokslininkai (Hantrais, Letablier, 1996; Gauthier, 2005; Hantrais, 2000;) analizuodami ir lygindami šeimos politikos formavimą Europos šalyse, dėmesį kreipia ne tik į nacionalinių vyriausybių sprendimus, bet ir akcentuoja Europos Sąjungos lygmenyje priimamų sprendimų poveikį. Yra pripažįstama, jog šeimos politika yra nacionalinių vyriausybių žinioje ir, vadovaujantis subsidarumo principu, Ministrų Taryba gali įsikišti tik tada, kai šalys narės pačios nepajėgia imtis reikiamų veiksmų nacionaliniame lygmenyje (Hantrais, Letablier, 1996). Tačiau šeimos politika yra persipynusi su daugeliu kitų politikos sričių ir viena iš jų yra užimtumo politika. Siekiant ekonomikos konkurencingumo ir stabilumo, užimtumo skatinimas yra svarbiausias Europos Sąjungos socialinės politikos tikslas (Lewis, Giullari, 2006). Užimtumo skatinimas yra siejamas su socialiniu investavimu, tačiau, priešingai nei nacionaliniame lygmenyje, tai nėra piliečių, bet darbuotojų teisių plėtra (Hantrais, 2000). Siekiant užtikrinti konkurencingumą, yra stengiamasi formuoti lanksčią darbo rinką ir socialinę apsaugą (angl. sutrumpintai *flexecurity*) (Lewis, Giullari, 2006), todėl galimybių tėvams derinti užimtumą ir šeimos gyvenimą sudarymas tampa viena iš užimtumo politikos formavimo kryptų. Kita svarbi kryptis yra lyčių lygybės užtikrinimas, kuris, kaip pastebi Lewis, Giullari (2006), ES lygmenyje dažniausiai siejamas su moterų užimtumo skatinimu ir yra sąlygojamas tiek socialinio teisingumo, tiek ir ekonominių paskatų.

Dėmesys darbo ir šeimos gyvenimo derinimo bei lyčių lygybės užtikrinimo problemų sprendimui Europos Sąjungos lygmenyje atsirado ne iš karto. Kaip pastebi Dromantienė (2008: 140), „moterų teisės visą laiką buvo Europos Bendrijos politikos akiratyje, tačiau reikia pripažinti, kad tai buvo ne savarankiškas tikslas užtikrinti lyčių lygybę, bet daugiau siekis garantuoti skaidrią konkurencingumo tarp valstybių narių politiką“. Dar Europos Ekonominės Bendrijos (EEB) (Romos) steigimo sutartyje 1957 m. buvo kalbama apie vyrų ir moterų lygių galimybių užtikrinimą darbe, tačiau Dromantienė (2008) pabrėžia, jog dėmesys buvo susijęs su moterų kaip darbuotojų padėtimi. Taip pat reikia pažymėti, jog visiškai nebuvo akcentuojama dirbančių ir vaikus auginančių tėvų galimybė derinti pareigas šeimai ir darbiniam užimtumui. Dėmesys dirbančių šeimos narių problemoms Europos Sąjungos politinėje darbotvarkėje suaktyvėjo aštunto dešimtmečio viduryje (Hantrais, Letablier, 1996). 1974 m. sausio 21 d. Tarybos rezoliucija buvo patvirtinta socialinių veiksmų programa, kurioje pabrėžiamas poreikis įgyvendinti priemones, padedančias derinti pareigas šeimai ir darbui, tačiau, kaip pastebi Hantrais, Letablier (1996), nebuvo pasiūlyta jokių konkrečių priemonių. Toliau sekė visa eilė dokumentų, susijusių su darbo ir šeimos pareigų derinimu bei lyčių lygybės užtikrinimu. Labai svarbiu dokumentu yra laikoma 1992 m. Europos Tarybos „Rekomendacija dėl vaikų priežiūros“ [Official Journal L 123 of 8.5.1992], kur atkreipiamas dėmesys į palankios šeimai aplinkos kūrimą. Šiame

dokumente pabrėžiamas ne tik galimybių dirbantiems ar besimokantiems tėvams derinti šeimos rūpesčius su darbinio užimtumu (studijomis) sudarymas, bet ir darbo aplinkos, struktūros bei organizavimo pritaikymas prie dirbančių tėvų poreikių bei lygaus pareigų pasidalinimo šeimoje skatinimas. Siūloma šalims narėms kurti vaiko priežiūros paslaugas, lanksčiai organizuoti įvairias atostogas, priderinti darbo aplinką, darbo struktūrą ir darbo organizavimą darbuotojų, auginančių vaikus, poreikiams bei padrašinti lygų tėvystės pareigų pasidalinimą šeimoje. Šalia lanksčių atostogų vaiko priežiūrai sąlygų užtikrinimo ir palankios šeimai aplinkos darbo vietoje kūrimo, didžiulis dėmesys yra skiriamas nebrangių, kokybiškų, dirbančių tėvų poreikius bei vaiko ugdymo poreikius atitinkančių vaiko priežiūros įstaigų kūrimui.

Dauguma dokumentų, liečiančių šeimos klausimus, yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau lyčių lygybės principas, kaip vienas iš svarbiausių tikslų ir veiksnių, buvo įtvirtintas Amsterdamo sutartyje (1997 m.), pabrėžiant lyčių klausimo įdiegimą visais lygiais į visas Bendrijos politikos sritis (Dromantienė, 2008). Taip pat 2000-ųjų Lisabonos Strategija, siekianti iki 2010 m. padaryti Europos Sąjungą pasaulio dinamiškiausios ir konkurencingiausios ekonomikos zona, akcentuoja lyčių lygybę ir lygių galimybių kūrimą. Siekiama užtikrinti galimybę derinti darbą ir šeimos gyvenimą, traktuojant tai kaip svarbią sąlygą, lemiančią aktyvų dalyvavimą darbo rinkoje. Europos Užimtumo Strategija, kurios tikslas padidinti užimtumo politikos koordinavimą nacionaliniame lygmenyje, remiasi keturiais faktoriais: užimtumo potencialumu, verslumu, sugebėjimu prisitaikyti ir lygių galimybių akcentavimu. Būtent ketvirtasis faktorius – lygios galimybės – atspindi ketinimus akcentuoti lygių galimybių politiką, spręsti lyčių problemas darbo rinkoje bei darbo ir šeimos gyvenimo derinime. 2002 m. ES Užimtumo direktyvose pripažįstama būtinybė derinti darbą ir šeimą bei akcentuojama, jog šalys narės turėtų inicijuoti įvairaus pobūdžio šeimai palankias strategijas. 2002 m. Europos Tarybos susitikime Barselonoje, siekiant įgyvendinti Lisabonos strategijoje iškeltą tikslą – iki 2010 m. moterų užimtumo lygį padidinti iki 60 % (bendrą užimtumo lygį - iki 70 %), šalys narės buvo raginamos sudaryti sąlygas, kad iki 2010 m. vaiko priežiūros paslaugos būtų garantuotos ne mažiau 90 % vaikams nuo 3 metų iki mokyklinio amžiaus ir bent 33 % jaunesniems nei 3 metų amžiaus vaikams. 2007 m. Europos Tarybos ir šalių narių Vyriausybių atstovų susitikimo išvadose dėl palankios šeimai politikos Europoje svarbos ir Šeimų sąjungos įkūrimo (2007/C 163/01), susirūpinus demografiniais pokyčiais, siekiama įkurti Šeimų sąjungą (Aliance for Families), kad būtų galima keistis žiniomis ir gerąja patirtimi formuojant ir įgyvendinant palankią šeimai politiką. Šiame dokumente taip pat numatomos veiksmų kryptys Europos Komisijos ir nacionalinių šalių narių lygmenyse. Europos Sąjungos šalys narės yra raginamos, sprendžiant demografines ir šeimos problemas, glaudžiai bendradarbiauti su socialiniais partneriais (verslo atstovais, nevyriausybinėmis organizacijomis), išnaudoti Struktūrinių Fondų lėšas remiant palankias šeimai iniciatyvas, imtis reikiamų priemonių užtikrinant lygų vyrų ir moterų šeimos priežiūros pareigų pasidalinimą, pasinaudoti Europos Sąjungos kanalais teikiama informacija apie gerąją patirtį tobulinant šeimos politiką.

Europos Sąjungos institucijos, susirūpinusios žemo gimstamumo problemos pasekmėmis ekonomikos augimui, ragina Europos šalis didesnę dėmesį kreipti į šeimos politikos formavimą sudarant galimybes tėvams derinti darbą ir šeimos gyvenimą. Tačiau, kaip pastebi Davidavičius (2006), derinimo politikos klausimų sprendime ES lygmenyje dominuoja neofamilialistinis arba trečiojo kelio požiūris, kadangi „pagrindinė ES/nacionalinių derinimo politikų permainų kryptis yra ne tiek link darbo ir gyvenimo pusiausvyros desegragacijos lyčių atžvilgiu, kiek link instrumentiškai remiamos moterų „defamilializacijos“ per užimtumą“ (2006: 214). Autorius taip pat išvelgia, jog ES lygmenyje formuojama derinimo politika yra neutrali lyčių atžvilgiu arba, kitaip sakant, gerokai atitolusi nuo lyčių lygybės politikos, ir palaiko didesnę lyčių disbalansą. Kaip rodo Šiaurės šalių pavyzdys, politikos formavimas, remiantis teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma, žymiai efektyviau sprendžia gimstamumo problemą. Nežiūrint to, jog mokslininkai akcentuoja (Lemke, 2003; Davidavičius, 2006) vis didesnę ES institucijų kišimąsi į nacionalinių valstybių socialinės (o taip pat ir šeimos) politikos formavimą, tačiau šalys narės vis dar turi pakankamai veiksmų laisvės formuoti palankią šeimai politiką remiantis teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma. Kiek tarkim Lietuva yra suinteresuota užtikrinti lyčių lygybę, ir kiek reikšmės nacionaliniame lygmenyje yra teikiama šeimos problemų sprendimui yra klausimai, į kuriuos atsakyti padės Lietuvos šeimos politikos demografinės ir ekonominės situacijos bei teisinės bazės analizė.

4.2. ŠEIMOS STATUSO IR ATSAKOMYBĖS UŽ ŠEIMOS PROBLEMŲ SPRENDIMĄ APIBRĖŽIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOJE

Šeima yra laikoma esmine socialine institucija, o jos teisinė institucinė samprata yra pateikiama daugelio Europos Sąjungos šalių Konstitucijose. Šalys, kurių Konstitucijose nėra įtvirtintos paramos šeimai, dažniausiai skiriama mažai dėmesio šeimos reikalams (Hantrais, Letablier, 1996). Lietuva yra tarp tų Europos šalių, kurių Konstitucijose pripažįstama, jog valstybė atsakinga už šeimos globą (žr. 3 priedą). Lietuvos Konstitucijoje³ ne tik pabrėžiama valstybės atsakomybė už šeimos globą, bet ir išryškinama šeimos svarba valstybei ir visuomenei. Šeima pripažįstama kaip valstybės ir visuomenės pagrindas (III skyrius, 38 straipsnis). Panašios nuostatos yra įtvirtintos ir kai kurių kitų Europos šalių (Graikijos, Portugalijos, Prancūzijos) Konstitucijose (Hantrais, Letablier, 1996).

Santuokos reikšmė nėra vienodai traktuojama Europos šalių Konstitucijose. Lietuvos Konstitucijoje yra aiškiai apibrėžta, jog santuoka yra sudaroma tarp vyro ir moters. Tai labiau konservatyvus apibrėžimas, užkertantis kelią vienos lyties individų santuokos pripažinimui. Ne visose Europos šalių Konstitucijose laikomasi tokios konservatyvios nuostatos. Pavyzdžiui, Estijos Konstitucijoje⁴ įtvirtintos

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume) (Konstitucija skelbta: Žin., 1992, Nr. 33-1014).

⁴ Estijos Respublikos Konstitucija (de facto 1938 - 1940, de jure 1938 - 1992).

nuostatos išsiskiria tuo, jog čia apskritai nėra apibrėžiama, kas gali sudaryti santuoką. Tačiau labai svarbu, kad Lietuvos Konstitucijoje (III skyrius, 38 straipsnis) išreiškiama nuostata, jog valstybė globoja šeimą, tėvus ir vaikus, tačiau santuoka nėra minima. Tai labiau liberalus požiūris, paliekantis galimybę pripažinti įvairias sąjungos formas, neakcentuojant pageidaujamo šeimos modelio. Tarkim, kaimyninių šalių, t.y. Latvijos Konstitucijoje⁵ (VIII skyrius 110 straipsnis), o taip pat ir Lenkijos Konstitucijoje⁶ (I skyrius 18 straipsnis) pirmiausia pabrėžiama, jog valstybė globoja santuoką, šeimą, tėvų ir vaikų teises (arba tėvystę ir motinystę - Lenkija). Santuokos svarbą akcentuoja tokios Europos šalys, kaip Vokietija, Airija, Italija ir Ispanija (Hantrais, Letablier, 1996), kurios priskiriamos konservatyviam socialinės gerovės modeliui. Kai Konstitucijoje įtvirtinama parama santuokai, tai reiškia, jog valstybė sąmoningai siekia paskatinti norimą šeimos elgesį (santuokinius vyro ir moters ryšius) bei varžyti nepageidaujamą elgesį (nesantuokinius vyro ir moters ryšius, tos pačios lyties ryšius). Pagal Harding (1996) pateiktus šeimos ir valstybės santykių modelius tokį valstybės pasirinkimą, kai valstybė siekia įvairiomis priemonėmis kontroliuoti ir įtakoti šeimos gyvenimą tam tikrose srityse (pavyzdžiui, pinigine parama bei mokesčių lengvatos tik santuokos pagrindu sukurtoms šeimoms), galima priskirti stimulo valdymo modeliui. Santuokos sureikšminimas bei valstybės parama tik susituokusioms poroms, auginančioms vaikus, pažeidžia ne santuokoje gyvenančių porų teises. Hantrais, Letablier (1996) pripažįsta, jog valstybės dėmesys santuokos pagrindu sukurtai šeimai sąlygoja politikos nelankstumą.

Santykio tarp privačių (šeimos ir individo) ir viešų (valstybės) teisių ir pareigų bei atsakomybės analizė padeda geriau suprasti oficialų šeimos statusą valstybėje (Hantrais, Letablier, 1996). Lietuvos Konstitucijoje (III skyrius, 38 straipsnis) apibrėžimas finansinis vaikų ir pagyvenusių tėvų išlaikymas ir globa bei šeimos narių atsakomybė už rūpinimąsi nepasiturinčiais šeimos nariais kaip šeimos narių pareiga ir atsakomybė. Valstybė išipareigoja užtikrinti socialinę apsaugą senatvės, ligos, nedarbo, našlystės, neįgalumo atvejais bei teikti specialią paramą vaikams namuose auginančioms šeimoms, dirbančioms motinoms (įstatymais numatomos mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo bei palankios darbo sąlygos ir kitos lengvatos) (IV skyrius, 52 straipsnis). Panašiai kaip Airijos Konstitucijoje, teisė į privataus ir šeimyninio gyvenimo apsaugą nuo savavališko ir neteisėto kišimosi įtvirtinta Lietuvos Konstitucijoje (II skyrius, 22 straipsnis). Valstybės intervencija į šeimą nėra pripažįstama kaip neišvengiama ir būtina (kaip, pavyzdžiui, Prancūzijoje ar Švedijoje), nes šeima yra traktuojama kaip privati sfera, į kurią valstybė neturi kištis. Toks valstybės intervencijos į šeimą apibrėžimas Lietuvos Konstitucijoje remiasi daugiau familialistiniu (būdingu Pietų Europos šalims bei Didžiajai Britanijai ir Airijai), nei individualistiniu požiūriu (būdingu Šiaurės šalims).

⁵ Latvijos Respublikos Konstitucija (priimta: 1922 m. 15 vasario), (Pataisymai: 1933, 1994, 1996, 1997, 1998, 2002, 2003).

⁶ Lenkijos Respublikos Konstitucija 1997 m. (paskelbta *Dziennik Ustaw* No. 78, item 483)

Neatsiejamas nuo šeimos politikos, o ypač darbo-šeimos derinimo problemų sprendimo, yra lyčių lygybės klausimas. Lietuvos (III skyrius, 38 straipsnis) Konstitucijoje trumpai pažymima, jog sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios. Tai, jog Konstitucijoje nėra akcentuojama lyčių lygybė, gali turėti neigiamos reikšmės priimant svarbius šeimos politikos įstatymus, ypač darbo ir šeimos derinimo srityje.

Kaip matome, Europos šalių Konstitucijose yra įtvirtinti skirtingi parametrai, apibrėžiantys šeimos ir santuokos svarbą, šeimos narių teises ir pareigas, valstybės ir šeimos atsakomybės pasidalinimą sprendžiant socialinės rizikos problemas ir pan. Lietuvos Konstitucijoje šeima yra laikoma svarbia institucija, kurią globoja valstybė. Nors valstybė visiems garantuoja socialinę apsaugą bei specialią paramą tam tikroms visuomenės grupėms, tačiau šeima yra laikoma privačia sfera į kurią valstybės intervencija yra pateisinama tik tam tikrais atvejais. Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos dėl valstybės paramos ir apsaugos šeimai gali būti tik simboliška retorika, kadangi ne viskas yra realiai įgyvendinama (Hantraiš, Letablier, 1996). Kitas svarbus žingsnis yra išsiaiškinti, kaip Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos yra įgyvendinamos tiriamųjų šalių teisinėje bazėje ir kaip jų laikomasi realiaame gyvenime.

4.3 ŠEIMOS POLITIKOS TIKSLAI, OBJEKTAI IR ES PRIORITETINIŲ VEIKLOS KRYPTIŲ INTEGRAVIMAS NACIONALINĖJE ŠEIMOS POLITIKOJE

Siekiant suprasti kuria linkme krypta šeimos politikos formavimas Lietuvoje ir kaip šios kryptys dera bendrame Europos Sąjungos kontekste, kokiomis paradigmomis remiamasi formuojant šeimos politiką, būtina išnagrinėti strateginius dokumentus, apibrėžiančius šeimos politikos sampratą, tikslus, uždavinius bei veiksmų kryptis.

Šeimos politikos efektyvumui didelę reikšmę turi konceptualiųjų pagrindų sukūrimas, kuriuose būtų suformuluoti šeimos politikos tikslai, veiklos principai bei motyvai (Stankūnienė ir kt., 2001). Kaip pastebi Gauthier (2005), analizuodama valstybės paramą šeimai UNECE priklausančiose šalyse, nuo 1994 metų tik kelių šalių vyriausybės (Slovakija -1996; Ispanija – 2003; Norvegija – 2003) pradėjo formuoti naują šeimos politiką, priimdamos strateginius šeimos politikos dokumentus.

Lietuvoje šeimos politikos tikslai ir veiklos kryptys yra išreiškiamos įvairiuose dokumentuose ir strategijos (žr.4 priedą). Pirmasis bandymas apibrėžti šeimos politiką ir išskirti ją kaip atskirą socialinės politikos sritį Lietuvoje buvo įtvirtintas Šeimos politikos koncepcijoje, kurią Vyriausybė patvirtino 1996 m. Lietuva, prabėgus vos šešeriems metams po Nepriklausomybės atgavimo, jau turėjo sukūrusi savo šeimos politikos viziją. Koncepcijoje buvo suformuluotas šeimos politikos apibrėžiamas, nustatyti tikslai bei pagrindinės veiklos kryptys. 1996 m. Lietuvos Šeimos politikos koncepcija savo idėjos, buvo artima socialdemokratinio gerovės modelio valstybėms, pasižymėjo moderniomis idėjomis, apimančiomis palankios šeimai aplinkos kūrimą, galimybių derinti darbo ir šeimos sferas sudarymą, vyrų ir moterų lygių galimybių užtikrinimą. 1996 m. buvo sukurtas bei

Vyriausybės nutarimu Nr. 362 patvirtintas Šeimos politikos koncepcijos įgyvendinimo priemonių planas, tačiau, tais pačiais metais, pasikeitus valdžiai (socialdemokratų pakeitė konservatoriai), šis dokumentas nebuvo įgyvendintas ir todėl, kaip teigia Jasilionienė (2005), šeimos politikos plėtra Lietuvoje prarado kryptingumą.

Nuo 2000 metų šeimos politikos veiklos kryptys yra įtrauktos į visą eilę strateginių dokumentų: Skurdo mažinimo strategija (2000 m. birželio 1 d.), "Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija", „Valstybės ilgalaikės raidos strategija“, „Nacionalinė darnaus vystymosi strategija“, „Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija“, „Vaiko gerovės politikos koncepcija“ bei „Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 m. planas“.

2000 m. metais Lietuvoje buvo parengta ir pradėta įgyvendinti Skurdo mažinimo strategija. Ši strategija yra parengta, vadovaujantis Kopenhagos deklaracijoje (UNDP, 1995) priimtomis nuostatomis, kurios didžia dalimi artimos universalaus gerovės modelio principams: pirmenybė teikiama visuomenės pažangai, teisingumui ir žmogaus gyvenimo sąlygų gerinimui; akcentuojamas į žmogų orientuotas vystymas, siekiant įgalinti žmones pasitikėti savo jėgomis; skatinamas teisingas pajamų perskirstymas, sudarant galimybę visuomenės nariams pasinaudoti jų gyvenimui reikalingais išteklių; visiško užimtumo rėmimas; siekiama, kad švietimas ir pirminė sveikatos priežiūra būtų prieinama visiems; lygių galimybių užtikrinimas ir moterų dalyvavimo skatinimas; žmogaus socialinei raidai skirtų išteklių didinimas. Deja, Skurdo mažinimo strategijoje neaprašomas lygių galimybių bei moterų dalyvavimo darbo rinkoje užtikrinimas, nenumatoma tam priemonė, nors Kopenhagos deklaracijoje ši probleminė sritis yra aiškiai išskirta kaip atskiras valstybinės politikos prioritetas.

2002 m. "Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikėje strategijoje" yra pripažįstama, kad paramoje šeimoms vyrauja orientacija į finansinę paramą, dažnai pamirštant paslaugas šeimai. Be to, yra suvokiama, kad Lietuvoje susidariusi ydinga praktika, kai padidėjus pajamoms sumažėja mokamų pašalpų lygis, o tai formuoja gavėjų priklausomybę nuo pašalpų. Reikia pažymėti, kad ne tik Lietuvoje, bet ir JAV, kur pašalpos taip pat skiriamos pajamų testavimo principu, kaip pastebi Henneck (2003), padidėjus šeimos pajamoms ir nustojus mokėti pašalpą, skurdo situacija paprastai nepasikeičia, kadangi pajamų lygis išlieka nepakitęs. Tuo būdu Strategijoje yra siūloma skatinti suinteresuotumą dirbti koordinuojant įvairių pašalpų mokėjimą su tam tikromis užimtumo formomis. Akcentuojama, kad nepakankama parama yra teikiama mažas pajamas turinčioms šeimoms, pageidaujančioms nuomotis būstus savivaldybių reguliuojamomis numos kainomis. Strategijoje yra numatomos trys veiksmų kryptys: užimtumo didinimo, nedarbo mažinimo ir darbo vietų kokybės tobulinimo; socialinio draudimo sistemos plėtotės; socialinės paramos plėtimo ir skurdo bei socialinės atskirties įveikimo. Šiose veiksmų kryptyse yra paliečiami labai svarbūs šeimai aspektai, tai – lyčių lygybės darbo rinkoje užtikrinimas, galimybių derinti darbinę veiklą ir šeimos pareigas užtikrinimas, lanksčių užimtumo formų plėtojimas bei šeimai palankios politikos skatinimas ir įgyvendinimas, užtikrinant prieinamas, aukštos

kokybės priežiūros paslaugas vaikams ir kitiems išlaikytiniams, globojamiems asmenims taip pat motinystės (vaikų priežiūros) bei kitokias atostogų schemas.

2003 m. Seimas patvirtino Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją, kurios tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Vaikas yra pasirinktas politikos objektu, o šeima ir valstybė dalijasi vaiko gerovės užtikrinimo atsakomybe. Šiuo dokumentu siekiama daryti įtaką socialinei ir ekonominei politikai, kad sudaryti vaikams sąlygas gyventi visavertį gyvenimą. Koncepcijoje pabrėžiama visa eilė su vaiko gerovės užtikrinimu susijusių problemų, tarp kurių akcentuojamas vaiko priežiūros paslaugų trūkumas, kuris riboja dirbančių tėvų tieses, o teikiant šias paslaugas yra pabrėžiamas vaiko parengimas mokyklai, bet ne pagalba šeimai, derinant darbą su tėvų pareigomis. Koncepcijoje taip pat suformuoti vaiko gerovės įgyvendinimo siekiai, išdėstyti trijuose skyriuose: vaiko aprūpinimas; vaiko dalyvavimas ir vaiko apsauga. Skyriuje „Vaiko apsauga“ yra išdėstomos ypač reikšmingos šeimai nuostatos. Pabrėžiama, jog paslaugų vaikui ir šeimai plėtros bei jų kokybės gerinimo investicijos yra pirmaeilis valstybės uždavinys; ypatingas dėmesys turi būti skiriamas ikimokyklinių ir vaiko dienos priežiūros institucijų organizavimui; vyrui ir moteriai turi būti suteikiamos lygios galimybės prižiūrėti vaiką ankstyvojoje vaikystėje; visuomenėje turi būti stiprinamas tėvo vaidmuo ir atsakomybė auginant vaiką; valstybė, teikdama paramą, neturi diskriminuoti vaikų dėl jų tėvų gyvenimo būdo ir šeimos gyvenimo modelio; tėvų pagalbos prašymas turi būti suprantamas kaip atsakomybės ženklas, o ne blogas tėvystės pareigų atlikimas; už pagalbą atliekant tėvystės ir motinystės pareigas atsakinga valstybė ir kitos visuomeninės institucijos, ir pan.

2005 m. remiantis Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija Vyriausybė patvirtino Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją ir jos įgyvendinimo planą. Strategijoje yra pabrėžiama, jog vaiko gerovės užtikrinimas yra prioritetinė valstybės socialinės ir ekonominės politikos formavimo ir įgyvendinimo sritis. Valstybės veiksmai formuojant politiką turi būti derinami su vaiko interesais ir poveikiu vaiko gerovei. Tačiau Strategijos uždaviniai bei veiksmų planas mažai atspindi 2003 m. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje nubrėžtas vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Strategijoje nebeužsimenama, jog valstybė, teikdama paramą neturi diskriminuoti vaikų dėl jų tėvų gyvenimo būdo. Taip pat uždaviniuose neatsispindi darbo ir šeimos pareigų derinimo galimybių užtikrinimas vaikams auginantiems tėvams, lygių galimybių tėvams prižiūrėti vaikus sudarymas bei tėvo vaidmens ir atsakomybės auginant vaiką stiprinimas. Priemonių plane net 9 priemonės yra skirtos teisinės bazės tobulinimui, kai tuo tarpu kitų uždavinių įgyvendinimui yra skiriamos 2-3 priemonės. Viena iš priemonių, teikiant valstybės pagalbą šeimai ir didinant asmeninę tėvų atsakomybę už vaikus, yra numatytas naujos programos, skirtos kompleksinei pagalbai tėvams, parengimas. Programa turėtų apimti laikotarpį iki vaiko gimimo ir po jo, kol vaikas pradės lankyti mokyklą, ankstyvąjį vaiko ugdymą, priežiūrą dienos metu, sveikatos priežiūrą, paramą šeimai, daug dėmesio skiriant kaimo vietovėse gyvenančioms šeimoms. Akivaizdu, jog 2005 m. Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo planas (kur priemonės numatytos net iki 2012 m.) yra orientuotas į

įstatymų ir programų kūrimą, o ne į konkrečių priemonių, realiai padedančių šeimai spręsti problemas ir užtikrinti vaiko gerovę, įgyvendinimą.

Vienas iš svarbiausių dokumentų - tai 2004 m. Vyriausybės patvirtinta „Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategija. Skyriuje „Šeimos gerovė“, remiantis demografinės ir šeimos gyvenimo analize, įvardinami iššūkiai šeimos politikai Lietuvoje, apibrėžiami šeimos politikos modernizavimo tikslai ir plėtros kryptys. „Pagrindinis strateginis tikslas – skatinti savarankiškos ir gyvybingos šeimos, pagrįstos narių tarpusavio globa ir atsakomybe, užtikrinančios kartų kaitą, išgalėjimą ir kurti teises socialines, ekonomines sąlygas, stiprinančias šeimas ir užtikrinančias visavertį jų funkcionavimą“ (77 punktą, p. 25). Tarp svarbiausių uždavinių yra akcentuojamas lanksčių užimtumo formų plėtojimas, galimybių šeimos nariams derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas sudarymas; lygių vyrų ir moterų teisių, pareigų ir galimybių viešojo gyvenimo srityje ir šeimoje siekis; vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugų gerinimas. Deja, priemonės Strategijos įgyvendinimui menkai atsispindi Strategijoje išryškintus siekius (Jasilionienė, 2005). Lanksčių užimtumo formų diegimui apsiribojama specialistų diskusijų rengimu informavimo priemonėse. Siekiant sudaryti sąlygas šeimoms derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas numatoma kurti naują Ikimokyklinių paslaugų teikimo programą bei rengti teisės aktus dėl socialinės globos sąlygų gerinimo. Lygių galimybių srityje planuojamas tyrimas apie vyrų ir moterų teises, pareigas ir galimybes viešame bei privačiame sektoriuje bei nauja strategija „Moterys moksle“, o vaikų priežiūros paslaugų gerinimui – planuojamas ikimokyklinio gyvenimo ir ugdymo sąlygų gerinimo modelio sukūrimas. Visos išvardintos priemonės daugiau siejasi su naujų programų rašymu, nei su konkrečia pagalba šeimai.

2008 m. Seimas patvirtino naują daug diskusijų visuomenėje sukėlusią Valstybinę šeimos politikos koncepciją⁷. Šeimos politikos objektu Lietuvoje yra pasirinkta šeima, o tai reiškia, jog remiamasi familialistiniu požiūriu. Požiūris (individualistinis ar familialistinis), kuriuo remdamasi valstybė teikia paramą socialinės rizikos atveju, nulemia politikos dėmesio vienetą arba jos objektą. Kaip pastebi Hantrais, Letablier (1996), individualistinio ar familialistinio požiūrio pasirinkimas iškelia dilemą: kaip suderinti individų poreikius su šeimos, kaip vieneto, poreikiais: ar saugoti ir ginti teisėtą šeimą, ar individo teises, ypatingai atsižvelgiant į vaikų gerovę, įtvirtintą 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvencijoje. Kaip rodo Europos valstybių praktika, šeimos politikos objektas nebūtinai gali būti šeima. Tarkim Estijoje, skirtingai nuo Lietuvos, remiamasi individualistiniu požiūriu, šeimos politikos objektu yra pasirinktas vaikas, nesistengiant apibrėžti šeimos sampratos. Vaiko problemos yra neatskiriamos nuo šeimos ir, atsižvelgiama į tai, jog būtent šeimoje yra užtikrinamas normalus vaiko augimas ir vystymasis, dokumentas buvo pavadinta Vaiko ir šeimos politikos koncepcija⁸ (2000). Vaiko, kaip šeimos politikos objekto

⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2008m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“.

⁸ Estijos Respublikos 2000 m Vaikų ir šeimos politikos koncepcija (Concept of the Policy of the Republic of Estonia on Children and Families)

pasirinkimas, apriboja galimus politikų ginčus ir nesutarimus dėl šeimos sampratos ir valstybės paramos tikslingumo. Estijos šeimos politika yra grindžiama universalumo principu ir valstybės parama yra garantuojama visiems vaikams, nepriklausomai nuo to, kokioje šeimoje jie gyvena. Be to, ne tik šeima, bet ir visuomenė yra atsakinga už vaiko gerovę. Toks požiūris yra būdingas Šiaurės šalims, kur politikos priemonės yra nukreiptos į individą, bet ne į šeimą ir formuojama palanki vaikui (o taip pat ir šeimai) aplinka.

Nežiūrint to, kad Katalikų bažnyčia Lietuvoje yra atskirta nuo valstybės, tačiau netiesiogiai mėgina daryti įtaką įstatymų leidybai. Šeimos politikos koncepcijoje įtvirtintos nuostatos remiasi Katalikų Bažnyčios dogmomis. Naujai priimtoje Lietuvos Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje įtvirtintas siekis išsaugoti tradicinės šeimos bruožus, pripažįstant, jog tik santuokos pagrindu suformuota šeima yra esminis visuomenės gėris. Bandoma prievarta išsaugoti santuokinę šeimą. Tokia nuostata diskriminuoja vaikus dėl tėvų pasirinkto santykių būdo. Statistiniai duomenys rodo, jog vis daugiau vaikų gimsta nesantuokoje, tačiau šeimos politika yra skirta santuokinei šeimai, kuri yra laikoma "visuotiniu gėriu", tuo tarpu "našlaičių, vienišų motinų (tėvų) ir jų vaikų, sugyventinių vaikų globą reglamentuoja kiti teisės aktai" (1.5.2. punktas). Tai reiškia, kad visi kiti nepriklauso "visuotinio gėrio kategorijai" ir paliekami paribyje, tuo būdu įtvirtinant atskirtį. Tradicinės šeimos išsaugojimas yra konservatyviam (pagal Esping-Andersen, 1990) arba tradiciniam modeliui (pagal Gauthier, 1996) priklausančių šalių (pvz., Vokietija) šeimos politikos tikslas. Tokią Lietuvos šeimos politikos nuostatą galima vertinti tik kaip žingsnį atgal, kadangi iki 2008 m. Valstybinės šeimos politikos patvirtinimo, Lietuvos strateginiuose dokumentuose ("2002 m. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija", „Valstybės ilgalaikės raidos strategija“, „Nacionalinė darnaus vystymosi strategija“, „2004 m. Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija“, „2003 m. Vaiko gerovės politikos koncepcija“ bei „2005 m. Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 m. planas“) šeimos politikos veiksmų kryptys pasižymėjo pažangiomis moderniomis idėjomis, artimomis Skandinaviško gerovės modelio valstybėms.

Vienas iš Lietuvos Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje minimų uždavinių – sudaryti sąlygas įgyvendinti šeimos prokreacinę funkciją. Tačiau, tokios nuostatos, kai nuvertinamos nesantuokinės šeimos, gali turėti labiau neigiamą, nei teigiamą poveikį individų prokreaciniam elgesiui. Europos šalių patirtis rodo, kad net ir neturėdama aiškių pronatalistinių tikslų, politika gali būti efektyvi ir didinti gimstamumą, kaip yra Švedijoje. Lyčių lygybės užtikrinimas viešojoje ir privačiojoje erdvėje yra vienas iš svarbiausių principų, kuris veikia gimstamumą net ir tada, kai gimstamumas nėra tiesioginis politikos tikslas (Avramova, Cliquet, 2005). Reikia pabrėžti, jog lyčių lygybė, būdinga egalitariniam modeliui (pagal Gauthier (1996)), nėra svarbiausias Lietuvos šeimos politikos tikslas. 2008 m. Lietuvos Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje žymiai mažiau akcentuojama valstybės pagalba šeimai derinti darbą ir šeimos gyvenimą, nors Lietuvos 2004 m. „Nacionalinėje demografinėje (gyventojų)

politikos strategijoje iki 2015 metų⁹ šie modernios šeimos politikos akcentai buvo aiškiai išdėlioti ir pagrįsti.

Lietuvos strateginių dokumentai analizė rodo, kad yra atkreiptas dėmesys į svarbiausias šeimos politikos sritis (darbo ir šeimos sferų derinimas, lyčių lygybė, vaiko gerovė, vaiko priežiūros paslaugos ir pan.). Reikia pabrėžti, kad nors ir ne visi minėti dokumentai vienodai akcentuoja lyčių lygybės, darbo ir šeimos derinimo, šeimai palankios politikos įgyvendinimo nuostatas, tačiau visuose juose daugiau ar mažiau yra jos išreiškiamos. Tarkim „Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje“ daugiau dėmesio yra skiriama skurdo ir socialinės atskirties mažinimui, tačiau pabrėžiama ir lanksčių darbo organizavimo ir apmokėjimo formų plėtojimo svarba. Tuo tarpu „Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje“, kurios viziją sudaro gerovės valstybės kūrimas, vienas iš stiprių akcentų yra demografinės situacijos gerinimas ir priemonių tam kūrimas, taip pat akcentuojamas vyrų ir moterų lygių galimybių politikos stiprinimas. Deja, kaip rodo 2004 m. „Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos pavyzdys, priemonės svarbiausių šeimos politikos veiksmų kryptių įgyvendinimui, yra nepakankamos. Naujai patvirtinta Valstybinė šeimos politika gali būti vertinama tik kaip žingsnis atgal, užkertantis kelią šeimos formų įvairovės pripažinimui, pažeidžiantis žmogaus laisves ir teises ir skatinantis diskriminaciją bei socialinę atskirtį.

Tenka pripažinti, jog formuojant šeimos politiką Lietuvoje nesiremia teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma (pagal Davidavičių, 2006) ir lyčių lygybė nėra esminė ašis. Iki 2008 m. galima teigti, kad buvo labiau linkstama prie socialinių investicijų paradigmos, tačiau, priėmus Valstybinę šeimos politikos koncepciją, nueita neofamilialistine kryptimi. Lietuvoje nėra sutarimo dėl šeimos politikos veiksmų ir kryptių, ir keičiantis valdžiai, keičiasi nuostatos. Nuosekliam ir stabiliam šeimos politikos formavimui labai svarbu, kad būtų surasti universalūs, visoms ideologijoms tinkantys šeimos politikos principai, kurie nebūtų kvestionuojami po kiekvienų rinkimų. Būtent Estijoje vaiko pasirinkimas šeimos politikos objektu, sumažina ideologinių konfliktų galimybę.

Šeimos politikos tikslus ir veiksmų kryptis padeda įgyvendinti priemonių sistema, todėl toliau išanalizuosime priemonių sistemą ir kaip ji padeda kurti šeimai palankią aplinką.

⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. 1350

5. ŠEIMOS POLITIKOS PRIEMONĖS: SKIRTINGI SCENARIJAI – SKIRTINGOS GALIMYBĖS

Igyvendinamas šeimos politikos priemonės mokslininkai (Gauthier, 1996; Hantrais, Letablier, 1996) traktuoja kaip vyriausybės atsaką į ekonominių, politinių, socialinių, demografinių pokyčių keliamus iššūkius. Politikos priemonėmis yra formuojamas kontekstas, kuriame individai priima su šeimos gyvenimu susijusius sprendimus. Kiekvienos šalies šeimos politikos priemonių sistema yra labai skirtinga, apimanti skirtingas politikos sritis, galimos įvairios priemonės ir jų kombinacijos. Tos pačios priemonės gali būti įgyvendinamos siekiant skirtingų tikslų, todėl labai svarbus yra sociokultūrinis kiekvienos šalies politikos formavimo kontekstas (Hantrais, Letablier, 1996).

Dėl disertacijos apimties ribotumo yra atsisakoma išsamios priemonių analizės, o koncentruojamasi tik į vyriausybės politiką, padedančią derinti apmokamą darbą su neapmokama priežiūra, t.y. motinystės ir tėvystės atostogų schemas, lanksčias užimtumo formas ir vaiko priežiūros paslaugas. Kaip jau buvo minėta anksčiau, ši politikos kryptis yra laikoma prioritetine Europos Sąjungos lygmenyje. Pagrindinis tikslas – išanalizuoti Lietuvoje įgyvendinamą priemonių sistemą kitų Europos šalių - Islandijos, Italijos, Danijos, Latvijos, Lenkijos ir Estijos - kontekste, išskirti esminius šių priemonių panašumus ir skirtumus, įvertinant esamą priemonių sistemą Lietuvoje ir ieškant gerosios patirties, kuri padėtų gerinti paslaugas šeimoms. Analizuojamos šalys priklauso skirtingiems socialinės gerovės valstybių tipams. Danija ir Islandija atstovauja socialdemokratinę gerovės modelį (Esping Andersen 1990, 1999) arba dviejų darbo užmokesčių politikos tipą (Korpi 2000); Italija atstovauja Pietų Europos socialinės gerovės valstybes (Andersen, 1999) arba bendros paramos šeimai tipą (Korpi 2000); Lietuva, Latvija, Lenkija ir Estija yra pokomunistinės valstybės. Vienas iš netikėtų faktų apie postkomunistinių šalių socialinę bei šeimos politiką, kaip pastebi Orenstein ir Hass (2002), yra tai, kad socialinės politikos vystymui mažai reikšmės turėjo partijų ideologija. Kaip rodo ankstesni tyrimai (Cooc, Mitchell, Orenstein, Rueschemeyer, 1999) kairiosios partijos postkomunistinėse šalyse išreiškė socialdemokratinės gerovės valstybės idėjas, tačiau, iškilus finansinei krizei, jos lygiai taip, kaip ir dešinėsios partijos įgyvendino griežtas ekonomines priemones (kaip pvz. Vengrijoje). Taigi, tarptautinės studijos, autorių nuomone, leidžia teigti, kad pirmąjį pokyčių dešimtmetį vyriausybės partinės ideologijos turėjo mažai įtakos socialinės politikos formavimui. Yra pagrindo manyti, kad dešinėsios jėgos turėjo didesnę įtaką. Formuojant socialinės apsaugos ir paramos šeimai sistemą Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje išryškėjo tam tikri socialdemokratiniam, konservatyviam ir liberaliam gerovės modeliui būdingi bruožai.

5.1 ATOSTOGŲ, SKIRTŲ VAIKO GIMDYMO IR PRIEŽIŪRAI, SCHEMOS

Neyer (2003) pabrėžia, jog motinystės apsauga ir vaiko priežiūros atostogos, yra seniausios su šeima siejamos socialinės gerovės politikos priemonės bei pagrindiniai šeimos politikos elementai Europoje. Į atostogų, skirtų vaiko gimdymui ir priežiūrai, schemų kategoriją įeina motinystės atostogos, tėvystės atostogos bei vaiko priežiūros atostogos. Atostogų vaiko gimdymui ir priežiūrai politika nustato teisę į atostogas, atostogų trukmę, apmokėjimą, sąlygas ir pan. Atostogos vaiko gimdymui ir priežiūrai yra aktyvios (pagal Castles, 2003) politikos priemonės, kurios yra orientuotos, pavyzdžiui į moterų užimtumo skatinimą, dviejų darbo užmokesčių šeimų rėmimą, lyčių lygybės užtikrinimą ir yra svarbi bendros sistemos dalis. Teisė į atostogas yra glaudžiai siejama su lyčių vaidmenimis. Tradicinės šeimos virsmas moderne yra lydimas naujų vaidmenų formavimusi. Pavyzdžiui, specialios atostogos tėvui ir tėvystės atostogos, kai vyrai yra skatinami perimti dalį vaiko priežiūros naštos iš savo partnerių, yra bandymas pakeisti nusistovėjusius vyrų vaidmenis visuomenėje.

Atostogų schemas gerokai skiriasi kiekvienoje šalyje. Lyginant atostogų aspektus yra svarbūs keturi veiksniai (NACEW, 1997). Pirmasis – piniginės išmokos ir teisinės nuostatos, apibrėžiančios kas ir kiek žmonių gali gauti socialinę paramą. Paramos aprėptis gali būti universali arba teikiama tik tam tikrai kategorijai žmonių (socialiniam segmentui), o tinkamumas paramai apsprendžiamas darbo stažo ar dirbtų valandų skaičiumi. Tai, kad dirbantis tėvas arba motina galėtų gauti atostogų išmokas, turi būti įtvirtinta įstatymais arba numatyta darbo sutartyje. Antrasis veiksnys yra trukmė - atostogų ilgis, kurio įvairiais periodais gali būti teikiama skirtinga socialinė parama. Trečias svarbus veiksnys - tai darbo vietos išsaugojimas tam, kad užtikrinti atostogų, skirtų vaiko priežiūrai, išėjusio asmens grįžimą į tą patį arba panašų darbą toje pačioje darbovietėje. Būtent tai ir lemia atostogų efektyvumą. Jei neužtikrinamas darbo vietos išsaugojimas, kitos įstatymu numatytos teisės yra mažiau efektyvios. Ir paskutinis veiksnys yra piniginės išmokos, kurios priklauso nuo atostogų schemų, naudojamų skirtingose šalyse, ir gali būti nemokamos, mokama fiksuota išmoka, dalinis arba pilnas atlyginimo kompensavimas.

Atostogų schemų tikslai yra skirtingi įvairiose šalyse: tai motinos sveikatos apsauga – atostogų skyrimas tam, kad motina galėtų atsigauti po gimdymo ir turėtų galimybę žindyti vaiką; vaiko sveikatos ir vystymosi apsauga, vykdoma suteikiant abiem tėvams galimybę prižiūrėti ir auginti vaiką; parama šeimai kaip visuomenės dalelei, kurioje vyksta vaiko (ir žmogiškojo kapitalo) vystymasis; lyčių balanso ir lygybės tarp vyrų ir moterų darbo rinkoje skatinimas; pronatalistinė politika, skatinanti motinas derinti profesinį aktyvumą ir reprodukciją ir suteikianti pagalbą motinoms išlikti darbo rinkoje; darbo rinkos reguliavimas, siekiant mažinti nedarbą (skatinant tėvus laikinai pasitraukti iš darbo rinkos) arba didinant profesinį aktyvumą (skatinant tėvus, gimus vaikui, nepasitraukti iš darbo rinkos); moterų ekonominė nepriklausomybė; tėčių įtraukimas į šeimyninį gyvenimą bei namų ruošą (Kamerman and Kahn 1991; COE, 2005).

Motinystės atostogos. Europos šalyse motinystės atostogos suteikiamos moterims kaip nėštumo ir gimdymo atostogos ir gali būti padalytos į laikotarpį iki ir po gimdymo. Nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu moterims mokama nėštumo ir gimdymo pašalpa; moterys turi teisę grįžti į tą patį darbą, įstatymas jas saugo nuo atleidimo. Priešlaikinio gimdymo atveju arba, laukiantis daugiau nei vieno kūdikio (dvynių ir pan.), taikomi specialūs tokius atvejus reglamentuojantys įstatymai. Motinystės atostogų trukmė įvairiose šalyse yra skirtinga ir vertinama prieštaringai.

Islandijoje, Danijoje, Italijoje¹⁰, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje¹¹ ir Lietuvoje¹² veikia gana gerai išvystytos motinystės atostogų schemos (7 lentelė). Atostogų trukmė ir sąlygos turi tam tikrų panašumų bei skirtumų. Ilgiausios atostogos suteikiamos Estijoje – 20 savaičių¹³, trumpiausios Latvijoje – 16 savaičių¹⁴. Lietuvoje ir Danijoje suteikiamos 18 savaičių atostogos¹⁵, o Lenkijoje motinystės atostogų trukmė priklauso nuo vaiko gimimo sekos - nuo 18, 20 ir 28 savaičių¹⁶. Toks atostogų trukmės prailginimas priklausomai nuo vaikų skaičiaus išreiškia pronatalistinius politikos tikslus. Italijoje dirbančios motinos turi teisę į 5 mėnesius motinystės atostogų (2 mėn. prieš gimdymą ir 3 po gimdymo). Islandijoje abu tėvai turi teisę į iki 3 mėnesių trukmės neperduodamas motinystės ir tėvystės atostogas ir papildomas 3 mėnesių atostogas, kuriomis gali pasinaudoti vienas iš tėvų arba jie gali šias atostogas savo nuožiūra pasidalyti tarpusavyje.

Visose analizuojamose šalyse motinystės atostogos yra apmokamos, bet teisę į šias atostogas lemia dalyvavimo darbo rinkoje kriterijus bei socialinio draudimo įmokos. Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje motinystės atostogų laikotarpiu pašalpa yra mokama socialinio draudimo pagrindu. Motinystės pašalpos dydis visose minėtose šalyse yra 100 % kompensuojamojo uždarbio dydžio ir mokama atitinkamai už visą motinystės atostogų laikotarpį. Tuo tarpu Danijoje – 90 %, o Islandijoje ir Italijoje - 80% viso atlyginimo. Visose tiriamose šalyse motinystės atostogų metu yra išsaugoma darbo vieta.

¹⁰ Analizuojant Islandijos, Danijos ir Italijos atostogų schemas yra pateikiami 2003 m. EIRO duomenys

¹¹ Analizuojant Latvijos, Estijos ir Lenkijos atostogų schemas yra pateikiami 2008 m. duomenys.

¹² Analizuojant Lietuvos atostogų schemas yra pateikiami 2010 m. duomenys

¹³ Estijos Respublikos 2001 m. balandžio 4 d. Atostogų įstatymas (paskutiniai pakeitimai ir papildymai 2003 m. gruodžio mėn. 10 d.) (RT I 2001, 42, 233).

¹⁴ Latvijos Respublikos 2002 m. Darbo įstatymas (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 sausio mėn. 22 d ir balandžio 22 d.)

¹⁵ Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas, Žin., 2002, Nr. 64-2569. (Aktuali redakcija nuo 2006.11.21)

¹⁶ Lenkijos Respublikos 1999 m. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2006 m.)

7 lentelė. Motinystės atostogos

Šalys	Nustatyta įstatymais	Maksimalus atostogų ilgis (savaitėmis)	Ap mo ka mos	Apmokamos visą laikotarpį	Apmokėjimas	Apmoka	Išsaugoma darbo vieta
Danija	Įstatymu reglamentuotos	18	Taip	Taip	90 %)	Darbdavys	Taip
Islandija	Įstatymu reglamentuotos	12 savaičių (3 mėnesiai) + 12 savaičių (3 mėnesiai) abu tėvai pasidalija savo nuožiūra	Taip	Taip	80%		Taip
Italijoje	Įstatymu reglamentuotos	21 (5 mėnesiai)	Taip	Taip	80%	Sveikatos arba socialinis draudimas	Taip
Lietuva	Taip	126 d. (18 sav.) 140 d. komplikoto gimdymo atveju ar gimus dvynukams	Taip	Taip	100%	Socialinis draudimas	Taip
Latvija	Taip	112 d. (16 sav.) 140 d. komplikoto gimdymo atveju	Taip	Taip	100%	Socialinis draudimas	Taip
Estija	Taip	140 d. (20 sav.) 154 d. gimus dviem ir daugiau vaikų ar komplikoto gimdymo atveju	Taip	Taip	100%	Sveikatos draudimas	Taip
Lenkija	Taip	1-am vaikui: 18 2 –am vaikui: 20 dvynukams: 28	Taip	Taip	100 %	Sveikatos ar socialinis draudimas/darbdaviai	Taip

Šaltiniai: EIRO (2003); Eydal (2003); Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas, Žin., 2002, Nr. 64-2569. (Aktuali redakcija nuo 2006.11.21); Latvijos Respublikos 2002 m. Darbo kodeksas, (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 sausio mėn. 22 d ir balandžio 22 d.); Estijos Respublikos 2001 m. balandžio 4 d. Atostogų įstatymas (paskutiniai pakeitimai ir papildymai 2003 m. gruodžio mėn. 10 d.) (RT I 2001, 42, 233); Lenkijos Respublikos 1999 m. birželio 25 d. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (konsoliduotas tekstas Dz.U. 2005 No. 31, paskutiniais papildymais ir pakeitimais.)

Tėvystės atostogos. Tėvystės atostogos yra neperduodamos, skiriamos tik tėvams, suteikiant galimybę prižiūrėti naujagimį. Užtikrinamos tėčių teisę į tėvystės atostogas, šalys siekia skatinti lyčių lygybę privačioje sferoje. 2000 m. birželio 29 d. Europos Tarybos bei Užimtumo ir socialinės politikos Ministrų Rezoliucijoje dėl subalansuoto moterų ir vyrų dalyvavimo šeimos ir darbiname gyvenime¹⁷ yra akcentuojama, jog motinystės ir tėvystės bei vaiko teisės yra svarbios socialinės vertybės, už kurių puoselėjimą yra atsakingos tiek šalys narės, tiek ir Europos Bendrija. Siekiant užtikrinti lyčių lygybę tiek viešame, tiek ir privačiame gyvenime šalys narės yra raginamos užtikrinti individualią ir neperduodamą dirbančių vyrų teisę į tėvystės atostogas gimus vaikui ar įsivaikinus,

¹⁷ [Official Journal C 218 of 31.7.2000]

išsaugojant darbo vietą ir teisę išeiti tėvystės atostogų kai motina yra išėjusi motinystės atostogų.

Visose tiriamose šalyse, išskyrus Italiją ir Lenkiją, yra suteikiamos tėvystės arba specialios atostogos tėčiams, tačiau apmokėjimo sąlygos ir trukmė yra skirtingos. 8 lentelė pateikia įstatymu reglamentuotų tėvystės atostogų apžvalgą Danijoje, Islandijoje, Italijoje, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje. Danijoje įstatymas tėvams suteikia 2 savaites tėvo atostogų, kuriomis galima pasinaudoti 14 savaitių po kūdikio gimimo. Islandijoje tėvams suteikiamos gana ilgos tėvystės atostogos – 3 mėnesiai. Lietuvoje šios atostogos yra 1 mėnuo nuo vaiko gimimo; Estijoje¹⁸ -14 dienų nėštumo atostogų ar motinystės atostogų metu, arba dviejų mėnesių laikotarpyje po vaiko gimimo; Latvijoje 10 dienų ne vėliau kaip per du mėnesius nuo vaiko gimimo. Latvijoje taip pat motinystės atostogos skiriamos tėvui, jeigu motina mirė 42 dienų laikotarpyje po gimdymo ar atsisakė savo kūdikio. Atostogos suteikiamos iki vaikui sukanka 70 dienų. Jeigu motina, dėl ligos, susižeidimo ar kitokių sveikatos problemų negali pasirūpinti vaiku iki 42 dienų po gimdymo, tėvui, ar kitam asmeniui, prižiūrinčiam vaiką, suteikiamos atostogos, kol motina pati negali pasirūpinti vaiku.

Tuo tarpu Italijoje ir Lenkijoje nėra individualių atostogų tėvui. Nuo 2002 Italijoje tėvai turi teisę į motinystės (ne tėvystės) atostogas tik ypatingais atvejais: jei motina mirė, turi sunkią negalią, paliko vaiką arba pora išsiskyrė ir tėvui suteikta teisė prižiūrėti vaiką. Lenkijos Respublikos 1999 m. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme numatyta, jog motinystės pašalpa ir atostogos gali būti suteikiamos tėvui, jeigu jis to pageidauja. Tokiu atveju motina turi būti išnaudojusi 14 savaitių motinystės atostogų ir likusią atostogų dalį gali perduoti tėvui, jeigu jis nori pats prižiūrėti kūdikį ir išeina motinystės atostogų: 14 dienų – gimus pirmam vaikui; 28 d. – gimus dviem ir daugiau vaikų. Jeigu vyras nepageidauja pasinaudoti motinystės atostogomis, motina negali susitrumpinti motinystės atostogų laiko.

Tėvystės atostogų apmokėjimo sąlygos taip pat yra skirtingos kiekvienoje šalyje. Dosniausiai apmokamos atostogos yra Lietuvoje ir Estijoje, kur atostogų metu mokama 100 % kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpa. Danijoje - 90 % maksimalaus atlyginimo, Islandijoje ir Latvijoje, o taip pat ypatingais atvejais Italijoje, atostogų metu mokama tik 80% buvusio atlyginimo. Lenkijoje, jei tik tėvas pageidauja pasinaudoti motinystės atostogų dalimi, mokama 100 % buvusio atlyginimo už visą laikotarpį. Tai taip pat yra dosni parama tėčiams, tačiau skirtingai nei kitose tiriamosiose šalyse, Lenkijoje ši vyrų teisė nėra individualizuota, o priklauso nuo jų pačių norų ir galimybių. Be to, Lenkijoje motinystės pašalpa gali būti skiriama socialiniu draudimu apsidraudusiam tėvui ar kitam apdraustam šeimos nariui, jeigu motina miršta ar palieka kūdikį, o minėti asmenys nutraukia savo darbinę veiklą, kad galėtų prižiūrėti kūdikį. Reikia taip pat

¹⁸ Estijos Respublikos 2001 m. Atostogų įstatyme yra numatytas individualus atostogų laikotarpis vaiko tėčiui, kuris nėra įvardinamas kaip tėvystės atostogos, bet priskiriamas prie papildomų atostogų kategorijos.

pažymėti, jog kaip ir motinystės atostogų atveju, taip ir tėvystės (motinystės – Lenkijoje) atostogų metu vyrams yra išsaugoma darbo vieta.

Tai, kad Latvijoje tėvystės atostogų apmokėjimas (80 %) yra mažesnis nei motinystės atostogų (100 %), gali būti kliūtis vyrų apsisprendimui pasinaudoti savo teise į tėvystės atostogas. Estijoje atostogos yra dosnios, tačiau per pus trumpesnės, nei Lietuvoje. Taigi, Lietuvoje vienos dosniausios ir ilgiausios atostogos tėčiams, tačiau 2006 m. atostogų prieinamumo arba aprėpties sąlygos buvo siauros - teisę į tėvystės atostogas turėjo tik santuokoje su vaiko motina gyvenantys tėčiai, diskriminuojant kohabitacijoje gyvenančiuosius. 2007 m. įvedus Ligos ir Motinystės įstatymo pataisas¹⁹, ši nuostata buvo panaikinta, pakeičiant ją kita – tėčiai turi pripažinti savo kūdikį, norėdami pasinaudoti teise į tėvystės atostogas.

Italijoje ir Lenkijoje atostogų sąlygos tėčiams yra mažiausiai palankios, kadangi nesuteikia vyrams individualizuotos teisės į tėvystės atostogas. Pasinaudojimas motinystės atostogomis priklauso nuo ypatingų aplinkybių (Italija) arba yra paliekamas vyrų apsisprendimui (Lenkija). Vyrai dažniausiai naudojami teise į tėvystės atostogas, jei piniginiai nuostoliai yra minimalūs, o tradiciniai lyčių vaidmenys nekelia didelių prieštaravimų (Stankūnienė, Jasilionienė, Jančaitytė, 2005). Tačiau vyrų atlyginimai dažniausiai viršija moterų atlyginimus. Tuo būdu, ekonominės sąlygos, o taip pat ir patriarchalinės lyčių vaidmenų nuostatos neskatina vyrų pasinaudoti teise perimti dalį motinystės atostogų iš motinų.

8 lentelė. Tėvystės atostogos

Šalis	Įstatymu numatyta	Kriterijai	Trukmė	Mokamos	Mokamos visą laikotarpį	Išmokos dydis	Darbo garantijos
Danija	Taip	Turi dalyvauti darbo rinkoje	2 savaitės,	Taip	Taip	90 % maksimalaus atlyginimo	Taip
Islandija	Taip	Turi dalyvauti darbo rinkoje	3 mėnesiai, kuriuos tėvai gali pasidalyti savo nuožiūra	Taip	Taip	80% viso atlyginimo (darbo rinkos dalyviams; kitiems - fiksuotos išmokos)	Taip
Italija	Ypatingais atvejais	Turi dalyvauti darbo rinkoje + jei tėvas yra vienišas arba jei motina serga, susiję su gaunamomis pajamomis	Gali pasinaudoti visomis atostogomis arba tuo periodu, kai motina serga	Taip	Taip	80% sveikatos draudimo taip pat įsivaikinimo atvejais	Taip
Lietuva	Taip	Socialiniu draudimu apdraustas ir santuokoje su vaiko motina gyvenantis tėvas	1 mėn.	Taip	Taip	100 % buvusio atlyginimo	Taip

¹⁹ 2006 m. birželio 8 d. įstatymo Nr. X-659 (nuo 2006 m. liepos 1 d.) (Žin., 2006, Nr. 72-2676) ir 2007 m. gruodžio 4 d. įstatymo Nr. X-1338 (nuo 2008 m. sausio 1 d.) (Žin., 2007, Nr. 132-5346) redakcija

Šalis	Įstatymu numatyta	Kriterijai	Trukmė	Mokamos	Mokamos visą laikotarpį	Išmokos dydis	Darbo garantijos
Latvija	Taip	Socialiniu draudimu apdraustas tėvas	10 d.	Taip	Taip	80 % buvusio atlyginimo	Taip
Estija	Taip	Dirbantis tėvas, moters nėštumo ir motinystės atostogų metu arba dviejų mėn. laikotarpyje po vaiko gimimo.	14 kalendorinių d.	Taip	Taip	100 % buvusio atlyginimo	Taip
Lenkija	Ribotais atvejais	Motinystės atostogų dalis gali būti perduodama dirbančiam tėčiui	Už pirmą vaiką: maks. 2 sav., 2 ir daugiau vaikų: maks. 4 sav.	Taip	Taip	100%	Taip

Šaltiniai: EIRO (2003); Eydal (2003); Latvijos Respublikos 2002 m. Darbo įstatymas, (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 sausio mėn. 22 d ir balandžio 22 d.); Estijos Respublikos 2001 m. Atostogų įstatymas (RT I 2001, 42, 233) (paskutiniai pakeitimai ir papildymai 2003 m. gruodžio mėn. 10 d.); Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas, Žin., 2002, Nr. 64-2569. Aktualioji redakcija nuo 2006.11.21; Lenkijos Respublikos 1999 m. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 m.)

Vaiko priežiūros atostogos. Vaiko priežiūros atostogos yra viena iš svarbiausių priemonių, suteikiančių dirbantiems tėvams galimybę derinti darbą ir šeimos gyvenimą ir padedančių užtikrinti lyčių lygybę. Vaiko priežiūros atostogos suteikiamos po motinystės ir tėvystės atostogų. Pagrindinis tėvystės/vaiko priežiūros atostogų akcentas yra ne motinos sveikata – kaip motinystės atostogų atveju – o vaiko priežiūra ir auginimas, suteikiant abiems tėvams teisę dalyvauti šiuose procesuose (COE, 2005: 16). Vaiko priežiūros atostogos suteikiamos po motinystės ir tėvystės atostogų. Visose analizuojamose šalyse vaiko priežiūros atostogos yra įteisintos įstatymais. Kaip jau buvo minėta, pagrindiniai vaiko priežiūros atostogų veiksniai yra atitikimas kriterijams pagal kuriuos suteikiamos šios atostogos, atostogų trukmė, darbo vietos išsaugojimas ir piniginės išmokos. Dažniausiai teisė vaiko priežiūros atostogas priklauso nuo santykio su darbo rinka ir nuo darbo stažo, o kiti vaiko priežiūros atostogų aspektai atskirose šalyse yra skirtingi. Vaiko priežiūros atostogos skiriamos *šeimai*, (tėvams paliekama teisė nutarti kas pasinaudos atostogomis); gali būti reglamentuoti periodai *kiekvienam* iš tėvų (abu gali pasinaudoti atitinkamu kiekvienam iš tėvų skirtu atostogų laikotarpiu) arba gali būti abiejų šių modelių samplaika (Koopmans, Schippers 2003).

1996 m. Europos Tarybos Direktyva 96/34/EC²⁰ numato minimalius vaiko priežiūros atostogų reikalavimus, kurie yra svarbūs derinant darbą ir šeimyninį gyvenimą: suteikti vyrams ir moterims asmeninę teisę pasinaudoti atostogomis, gimus vaikui ar jį įvaikinus, kurios skirtos prižiūrėti vaiką nuo 3 mėnesių iki tam tikro amžiaus, kuris gali būti iki 8 metų; teisė gauti vaiko priežiūros atostogas yra suteikiama be teisės ją perduoti kitam asmeniui; pasibaigus atostogoms darbuotojai turi teisę grįžti į tą patį darbą. Šioje direktyvoje yra pabrėžiama, jog siekiant užtikrinti lyčių lygybę, vyrai turi būti skatinami pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis, kurios būtų propaguojamos informavimo priemonėmis. Tačiau tarptautiniuose dokumentuose nėra nustatyta optimalios vaiko priežiūros atostogų trukmė, nes jei atostogos per trumpos, gali tėvams nepakakti laiko prižiūrėti vaiką tiek, kiek jie norėtų, o per ilgos atostogos gali sąlygoti darbinės patirties mažėjimą ir turėti neigiamos reikšmės užimtumui (Council of Europa, 2005).

9 lentelėje pateikiamos įstatymu numatytų vaiko priežiūros atostogų schemos, galiojančių Danijoje, Islandijoje, Italijoje, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje, bendrosios charakteristikos.

Danijoje skiriama 32 savaitės už kiekvieną vaiką, kurias tėvai gali dalytis tarpusavyje (šios atostogos yra motinystės ir tėvo atostogų tąsa, o taip pat gali būti suteikiamos, kai vienas iš partnerių jau yra vaiko priežiūros atostogose) bei teisė paskirstyti 8-13 savaičių nemokamų atostogų iki vaikui sueis 9 metai. Islandijoje kiekvienas tėvų turi teisę į 13 savaičių atostogų (13 savaičių skirta motinai ir 13 savaičių tėvui). Atostogas kol vaikui sueina 8 metai galima imti dalimis, kurių trukmė neturi būti mažesnė nei 1 savaitė. Italijoje tėvystės/vaiko priežiūros atostogų trukmė yra 11 mėnesių už kiekvieną vaiką, ir gali būti dalinamos tarp tėvų: daugiausia 6 motinai ir 6 mėnesiai tėvui, kol vaikui sukanka 8 metai.

Ilgiausias vaiko priežiūros atostogos yra suteikiamos Lenkijoje – iki vaikui sueis 4 metai (atostogos gali būti pratęstos dar 3 metams, jei vaikui reikalinga ypatinga priežiūra - chroniškos ligos atveju, neįgalumo, vystymosi sutrikimo atveju). Lietuvoje ir Estijoje atostogų trukmė yra iki vaikui sueis 3 metai, o Latvijoje 1,5 metų atostogų laikotarpis gali būti imamas visas iš karto arba dalimis iki vaikui sueis 8 metai. Tai reiškia, jog visose tariamosiose šalyse vaiko priežiūros atostogų trukmė viršija 1996 m. Europos Tarybos Direktyvos 96/34/EC numatytą minimalią 3 mėnesių. Taip pat labai svarbu, kad visose analizuojamose šalyse vaiko priežiūros atostogų metu yra išsaugoma darbo vieta.

Atlyginimo kompensacija įvairiose šalyse skirtinga. Danijoje taikoma didžiausia atlyginimo kompensacija - 32 atostogų savaitės kompensuojama 90% atlyginimo. Islandijoje motinystės ir tėvystės atostogos yra nemokamos. Italijoje kompensacija – 30% atlyginimo pirmuosius 6 mėnesius, tačiau tik tais atvejais, jei vaikas yra jaunesnis nei 3 metų. Kai vaikui yra 3 metai ir iki kol jam sueina 8 metai, atostogos yra nemokamos.

Lietuva iki 2010 m. galėjo didžiuotis suteikdama vienas dosniausių vaiko priežiūros atostogų sąlygų Europoje. 2000 m. Ligos ir motinystės socialinio

²⁰ 1996 m. birželio 3 d. Europos Tarybos Direktyva 96/34/EC "Dėl susitarimo su UNICE, CEEP ir ETUC dėl vaiko priežiūros atostogų"

draudimo įstatymas²¹ Lietuvoje Motinystės (tėvystės) pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos, kol vaikui sueis vieni metai, buvo 100 %, o kol vaikui sueis dveji metai, - 85 % pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Tačiau ekonominė krizė privertė apkarpyti atostogų išmokas, paliekant 90 % atlyginimo kompensaciją, kol vaikui sueina 1 metai, 75 % - iki vaikui sueina 2 metai, likusią atostogų dalį atlyginimo kompensacija nemokama.

Latvijoje, taip pat kaip ir Lietuvoje, pašalpos mokėjimo laikotarpis yra skirstomas į du periodus: iki vaikui sueis 1 metai ir nuo 1 metų iki jam sueis 2 metai. Iki vaikui sueis vieneri metai asmeniui, kuris yra dirbantis mokama 70% kompensuojamo darbo užmokesčio, bet ne mažiau 56 LVL ir ne daugiau 392 LVL per mėnesį. Jei asmuo nedirba (nėra laikomas dirbančiu ar užsiimančiu privačia veikla pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymą) yra mokama 50 LVL dydžio pašalpa per mėnesį. Nuo 1 metų iki vaikui sueis 2 metai dirbančiam ir nedirbančiam asmeniui yra mokama 30 LVL dydžio vaiko priežiūros pašalpa. Jei vaiko priežiūros pašalpa yra skirta dvynukams ar keletui vienu metu gimusių vaikų, tada skiriama papildoma išmoka kiekvienam paskesniai vaikui pagal Vyriausybės nustatytą tvarką. Latvijoje kiekvienam vaikui iki 15 metų (iki 20 metų, jei vaikas mokosi bendrojo lavinimo ar profesinėje mokykloje ir nėra susituokęs) taip pat yra skiriama Valstybinė šeimos pašalpa.

Estijoje 2003 m. Tėvystės pašalpos įstatymas²² numato, jog vienam iš dirbančių tėvų pasibaigus motinystės pašalpos mokėjimui pradedama mokėti tėvystės pašalpa. Estijoje vaiko priežiūros pašalpą sudaro 100 % kompensuojamojo uždarbio dydžio ir mokama iš karto pasibaigus motinystės pašalpos mokėjimui. Kartu jos sudaro 575 dienas. Nedarbantys tėvai turi teisę į pašalpą nuo vaiko gimimo iki jam sueina 18 mėnesių. Tėvas turi teisę į vaiko priežiūros atostogas nuo tada, kai vaikui sueina 70 dienų. Pašalpa mokama iš valstybės biudžeto. 2001 m. Valstybinių šeimos pašalpų įstatymas²³ numatyta, kad kai vaikui nuo 1 iki 3 metų amžiaus mokama 600 EEK (38.5 EUR); vaikams nuo 3 iki 8 metų bei šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, mokama 300 EEK (19.4 EUR) pašalpa kiekvienam vaikui. Estijoje taip pat mokama universali vaiko pašalpa nuo vaiko gimimo iki jam sueis 16 metų (iki 19 metų, jei vaikas mokosi bendrojo lavinimo mokykloje), kurios dydis yra 300 EEK (19.4 EUR) už pirmus du vaikus ir 900 EEK (57.5 EUR) už trečią ir paskesnius vaikus (Family Benefits, 2008).

Lenkijoje²⁴, kaip ir kai kuriose kitose Europos šalyse, pavyzdžiui, Austrijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Liuksemburge, Slovakijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje (EIRO, 2003) vaiko priežiūros atostogų metu yra mokama pašalpa, skiriama

²¹ Lietuvos Respublikos 2000 m. gruodžio 21 d. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas Nr. IX-110 (2007 m. gruodžio 4 d. įstatymo Nr. X-1338 (nuo 2008 m. sausio 1 d.) (Žin., 2007, Nr. 132-5346) redakcija).

²² Estijos Respublikos 2003 m. Gruodžio 10 d. Tėvystės pašalpos įstatymas (RT¹ I 2003, 82, 549). Įsigalioję nuo 2004 sausio 1 d.

²³ Estijos Respublikos 2001 m. lapkričio 14 d. Valstybinių šeimos pašalpų įstatymas (RT¹ I 2001, 95, 587).

²⁴ Lenkijos Respublikos 2003 m. lapkričio 28 d. Šeimos pašalpų įstatymas (journal of Law No. 228, item 2255), pakeitimai Journal of Law 2004 No. 35 – item 305, No. 64 – item 539, No. 192-item 1963.

pajamų testavimo principu. Vienam iš tėvų, išėjusiam vaiko priežiūros atostogų ir atitinkančiam reikalingus kriterijus, Lenkijoje yra skiriama 400 PLN dydžio pašalpa. Pašalpos mokėjimo laikotarpis negali viršyti 24 mėnesių, jei prižiūrimas vienas vaikas, 36 mėnesių, jei prižiūrimi du ir daugiau vaikų ir 72 mėnesius, jei prižiūrimas vaikas turi negalią. Pajamų testavimo principu šeimoms gali būti skiriama šeimos pašalpa. Pašalpa yra mokama iki vaikui sueis 18 metų (iki 19 metų, jei mokosi ir iki 24 metų, jei mokosi ir turi negalią). Pašalpos dydis priklauso nuo vaikų amžiaus: 48 PLN kiekvienam vaikui iki jam sueis 5 metai; 64 PLN kiekvienam vaikui nuo 5 iki 18 metų; 68 PLN – nuo 18 iki 24 metų. Lenkijoje pajamų testavimo principu skiriamas vaiko priežiūros atostogų apmokėjimas ne tik neprisideda prie lyčių lygybės stiprinimo, bet ir gali riboti galimybes mažas pajamas turinčioms, bet pašalpos kriterijų neatitinkančias, šeimoms prižiūrėti vaiką tiek, kiek norėtų bei apskritai norą turėti vaikų. Vaiko priežiūros atostogos Lenkijoje vis dar yra moterų reikalas (Heinen, Wator, 2006). Moterys vengia pasinaudoti ilgomis vaiko priežiūros atostogomis, kadangi jos baiminasi, jog bus sunku sugrįžti į darbo rinką ir ypač užimti buvusią poziciją (Heinen, Wator, 2006). Bijodamos neigiamų nuostatų, moterys dažnai vietoj vaiko priežiūros atostogų naudojami nedarbingumo dėl ligos atostogomis (Heinen, Wator, 2006).

9 lentelė. Įstatymu reglamentuoti Motinystė (tėvystės)/vaiko priežiūros atostogų schemas

Šalis	Trukmė	Išmokos	Kitos charakteristikos	Darbo vietos išsaugojimas
Danija	32 savaitės už kiekvieną vaiką, tėvai atostogas gali dalintis (tai motinystės ir tėvo atostogų tąsa) + kiekvienam tėvų suteikiama teisė į 8 savaites nemokamų atostogų (galima 32 apmokamų savaitių paskirstyti per 40 savaitių, t.y. bendrą motinystės ir tėvystės atostogoms skiriamą laikotarpį) galimybė pasirinkti laiką kada išeiti 8-13 savaitių nemokamų atostogų. Galioja kol vaikui sueina 9 metai.	32 savaitės (kurios turi būti dalinamos tarp tėvų) 90 % maksimalios sumos (3115 Danijos kronų per savaitę),	Ši galimybė suteikiama jei nesinaudojama valstybės finansuojamomis vaiko priežiūros įstaigomis. Galimybė dirbti ne visą dieną, gaunant atitinkamai sumažintą atlyginimo kompensaciją.	Taip
Islandija	13 savaitių motinai ir 13 savaitių tėvui, Vaikų amžius nuo 18 mėnesių iki 8 metai	Nemokamos	-	Taip
Italija	11 mėnesių už kiekvieną vaiką, dalinama tarp abiejų tėvų: daugiausia 6 mėnesiai motinai ir 6 mėnesiai tėvui; gali būti pratęstos iki 7 mėnesių, jei tėvas pasinaudoja bent 3 mėnesių atostogais. 10 mėnesių vienišai motinai ar vienišam tėvui. Galioja iki vaikui sueis 8 metai (6 metai įsivaikinimo atveju)	Kol vaikui sueina 3 metai: 30% maksimalaus atlyginimo 6 mėnesius. 30% daugiau nei 6 mėnesius, jei pajamos yra mažos Kai vaikui 3-8 metai: nemokamos	Taip pat įsivaikinimo atveju. Jei vaikas turi sunkią negalią, atostogos apmokamos iki vaikui sueina 3 metai. Jei asmuo užsiima privačia veikla 3 mėnesius mokama 30% atlyginimo kompensacija pirmaisiais vaiko gyvenimo metais	Taip

Šalis	Trukmė	Išmokos	Kitos charakteristikos	Darbo vietos išsaugojimas
Lietuva	Nuo motinystės atostogų pabaigos iki vaikai sukanka 3 metai:	Kol vaikui sueis vieni metai - 90 %, kol vaikui sueis dveji metai, - 75 % procentai pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Likęs atostogų laikotarpis – nemokamas. Gimus dviem ir daugiau vaikų, pašalpa didinama atsižvelgiant į vienu metu gimusių vaikų skaičių (gimus dvynukams - 2 kartus, gimus trynukams - 3 kartus ir t. t.)	Atostogos gali būti suteikiamos: • motinai (įmotei), • tėvui (įtėviui), • senelei, seneliui • kitiems giminačiams, faktiškai auginantiems vaiką, • darbuotojui, priskirtam vaiko globėju Atostogas gali imti visas iš karto arba dalimis, taip pat asmenys, turintys teisę į šias atostogas gali imti jas pakaitomis. Taip pat įsivaikinimo atveju	Taip
Latvija	1) 18 mėnesių iki vaikai sueis 8 metai	Iki vaikai sueis 1 m. 70%, vidutinių draudžiamųjų pajamų, bet ne mažiau nei 56 LVL ir ne daugiau nei 392 LVL per mėn.; nedirbantiems, savarankiškai dirbantiems – 50 LVL per mėn. Nuo 1 m. iki vaikai sueis 2 m. 30 LVL per mėn.	Kiekvienas tėvas ar motina turi teisę į tėvystės atostogas gimus vaikui ar įsivaikinus. Atostogos gali būti imamos visos iš karto arba dalimis iki vaikai sueis 8 m.	Taip
Estija	Iki vaikai sueis 3 m.	100 % kompensuojamojo uždarbio dydžio 575 dienas nuo vaiko gimimo. Nedarbantys tėvai turi teisę į pašalpą nuo vaiko gimimo 14 mėn. laikotarpyje	Suteikiamos motinai ar tėvui. Jeigu tėvai nesinaudoja tėvystės atostogomis, jos gali būti suteikiamos asmeniui, faktiškai prižiūrinčiam vaiką. Atostogos gali būti imamos visos arba dalimis iki vaikai sueina 3 m. Atostogos nesuteikiamos, jeigu vaikas yra iš dalies ar pilnai išlaikomas valstybės.	Taip
Lenkija	Iki vaikai sueis 4 metai	400 PLN per mėn. Testuojamos priklausomai nuo namų ūkio pajamų, ne ilgiau kaip 3 m. laikotarpiu	Gali būti dalinamos ne daugiau kaip į keturias dalis	Taip

Šaltiniai: EIRO (2003); Eydal (2003); Latvijos Respublikos 2002 m. Darbo įstatymas, (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 sausio mėn. 22 d ir balandžio 22 d.); Estijos Respublikos 2001 m. Atostogų įstatymas (paskutiniai pakeitimai ir papildymai 2003 m. gruodžio mėn. 10 d.); Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas 2000 m. gruodžio 21 d. Nr. IX-110 (2007 m. gruodžio 4 d. įstatymo Nr. X-1338 (nuo 2008 m. sausio 1 d.) (Žin., 2007, Nr. 132-5346) redakcija); Lenkijos Respublikos 1999 m. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 m.)

Dar vienas svarbus vaiko priežiūros atostogų aspektas yra lankstumas. Tam tikras lankstumas, t.y. galimybė imti atostogas visas iš karto arba dalimis, bei tėvų teisė imti atostogas pakaitomis yra garantuojama visose analizuojamose šalyse. Tik Lenkijoje yra apribota tėvų galimybė pasikeisti vaiko priežiūra, t.y. ne daugiau kaip keturis kartus. Visose aptariamose šalyse tėvai gali grįžti į savo darbo vietą po tėvystės/vaiko priežiūros atostogų.

5.2 ATOSTOGŲ SCHEMŲ PRIVALUMAI IR TRŪKUMAI

Vakarų Europos šalyse motinystės atostogos yra vertinamos kaip motinos ir vaiko sveikatos ir gerovės apsauga iki gimimo ir gimus kūdikiui (Deven, Moss, 2005). Neyer (2003) pabrėžia, jog motinystės apsauga ir tėvystės/vaiko priežiūros atostogos, t.y. seniausios su šeima siejamos socialinės gerovės politikos priemonės, yra pagrindiniai šeimos politikos elementai Europoje. Pasak Del Boca (2003), galima būtų teigti, jog motinystės atostogos turi teigiamą įtaką motinų profesinio užimtumo rodikliams. Tai svarbi priemonė, leidžianti moterims derinti darbo ir šeimos sferas, išliekant darbo rinkoje. Nežiūrint to, kad tyrimai (Gauthier, Hatzius, 1997) parodė, kad motinystės atostogos nerodė pozityvaus ryšio su gimstamumu, tačiau tai yra svarbi priemonė, apsauganti moterų ir kūdikių sveikatą bei padedanti moterims išlaikyti ryšį su darbo rinka gimdant ir auginant vaikus. Moterų ekonominė nepriklausomybė priklauso nuo motinystės atostogų metu mokamų išmokų dosnumo.

Atostogų indėlis yra dvejopas: padeda tėvams suderinti darbą ir šeimyninį gyvenimą ir garantuoja darbo rinkos efektyvų funkcionavimą. Tai, kad išsaugoma darbo vieta, leidžia tėvams (motinai ir tėvui) grįžti į ankstesnį darbą gimus vaikui ir taip išlaikomas ryšys su darbo rinka. Tarp kitų privalumų būtų galima paminėti tam tikroje sferoje įgudusių darbuotojų išsaugojimą darbo rinkoje; darbuotojų sukaupto žmogiškojo kapitalo valdymą; darbo našumą; sumažėjusią nedarbo galimybę; valstybės biudžeto įplaukas ir pašalpų mokėjimą; sumažėjusią riziką darbdaviams. Be to, padidėja pinigų suma, kurią moteris uždirba per visą gyvenimą; vyrai skatinami prisidėti prie vaikų auginimo; derinami šeimyniniai ir profesiniai išsipareigojimai; tvirtinamas vaiko ir tėvų ryšys (NACEW, 1997).

Atostogos yra naudingos, tačiau esant tam tikroms sąlygoms. Ilgos atostogos gali būti naudingos vaiko vystymuisi, tačiau turėti neigiamas pasekmes moterų pensijos dydžiui, teisei į bedarbio pašalpą ar kitokią socialinę apsaugą bei darbiniams įgūdžiams (Del Boca, 2003; Sleetos, 2003). Be to, ilgos atostogos, o ypač jei mokama pašalpa, yra patrauklios žemesnės kvalifikacijos moterims, kurios nesaugiai jaučiasi darbo rinkoje, ir kurioms nelengva įsijungti į darbo rinką (Durand 2006). Tačiau ilgesnės atostogos taip pat siejamos su prarastu atlyginimu, žmogiškojo kapitalo degradacija ir prarastomis paaukštinimo galimybėmis (Gauthier, 2004). Pašalpos, kurios suteikia motinoms galimybę ilgą laiką nedirbti gali turėti neigiamą įtaką karjeros raidai (Durand 2006).

Vaiko priežiūros atostogų apmokėjimas yra vienas svarbiausių atostogų patrauklumo, t.y. galimybės išlaikyti (arba ne) tam tikrą šeimos pajamų lygį, aspektų. Kompensacijų dydis atostogų metu gali turėti įtakos tėvų pasirinkimui

sugrįžti ar nesugrįžti į darbo rinką, o taip pat reprodukcinei elgsenai. Jeigu atostogų kompensacija minimali ar atostogos yra nemokamos, gerus atlyginimus gaunantys tėvai gali pasirinkti trumpesnę atostogų periodą arba visiškai atsisakyti gimdyti vaikus. Moterys gali prarasti iniciatyvą dirbti, jei jų atlyginimas yra mažesnis už gaunamas pašalpas.

Visose Europos šalyse dažniausiai moterys (net ir Šiaurės šalyse) naudojasi vaiko priežiūros atostogomis ir tai, žvelgiant iš lyčių lygybės perspektyvos, pagrindžia su lyčių vaidmenimis susijusius stereotipus (European Foundation, 2007). Stereotipinės nuostatos lyčių atžvilgiu darbovietėje gali apsunkinti vyrų galimybes pasinaudoti savo teise į vaiko priežiūros atostogas. Statistika rodo, kad Europos Sąjungos šalyse tik apie 5 proc. tėčių pasinaudoja tėvystės/vaiko priežiūros atostogomis (Boca, 2003). Tai patvirtina, kad tėčių vaidmuo vaiko priežiūroje yra antraeilis. Vyrų uždirba daugiau nei moterys ir turi daugiau galimybių darbo rinkoje, todėl kompensacijos lygis yra ypač svarbus vyrų apsisprendimui pasinaudoti specialiomis tėvystės ar vaiko priežiūros atostogomis. Kompensacija atostogų metu yra dažniausiai siejama su pajamomis, todėl vyrams (ir šeimai) gali būti ekonomiškai nenaudinga pasinaudoti atostogomis, kadangi prarastų didelę pajamų dalį, nei moteris, turinti mažesnes pajamas (Boca, 2003). Tai rodo, kad, siekiant vyrus įtraukti į vaiko priežiūrą, reikėtų užtikrinti atitinkamą pajamų kompensacijos lygį. Daugiausia tėčių, pasinaudojančių teise į vaiko priežiūros atostogas, yra Šiaurės šalyse kur kompensacija atostogų metu pakankamai didelė. Švedijoje 2003 m. 75 proc. tėčių pasinaudojo vaiko priežiūros atostogomis (Deven, Moss, 2005). Atostogų apmokėjimo dosnumas, lankstumas bei palanki šeimai organizacinė kultūra yra svarbūs kriterijai skatinantys vyrus išeiti vaiko priežiūros atostogų.

Apibendrinant analizuojamų šalių motinystės, tėvystės bei vaiko priežiūros atostogų sąlygas reikia pabrėžti, jog Italijoje ir Lenkijoje atostogų schemos yra prasčiau išplėtos, nei kitose analizuojamose šalyse. Lyginant Lietuvą su kitomis Europos šalimis, galima pasakyti, kad atostogos vaiko gimdymui ir priežiūrai yra pakankamai gerai išplėtos. Labai sveikintinas yra pakankamai dosnių tėvystės atostogų įvedimas, kuris skatina vyrus įsitraukti į vaikų priežiūrą. Didžiulis minusas yra tai, kad vaiko priežiūros sąlygos yra nepastovios, o kinta priklausomai nuo ekonominės situacijos (2010 apmokėjimo sąlygų pakeitimas įnešė daug sumaišties ir diskusijų viešojoje ir privačiojoje erdvėje). Tai neužtikrina stabilumo, kuris labai svarbus šeimų prokreacinei elgsenai. Tobulinant atostogų sąlygas, būtų svarbu užtikrinti didesnę vaiko priežiūros atostogų lankstumą, kad tėvai tarpusavyje galėtų lanksčiau dalintis atostogomis bei garantuoti tam tikrą nedalinamą vaiko priežiūros atostogų dalį kiekvienam iš tėvų, taip paskatinant tėčius labiau įsitraukti į vaiko priežiūrą ne tik gimus kūdikiui, bet ir jam augant.

Apskritai vien tik atostogų schemos (netgi geriausios kokybės), kaip priemonės, gali nepakakti užtikrinant sėkmingą vaiko priežiūros ir apmokamo darbo derinimą. Atostogų schemos turi būti matomos kitų politikos priemonių, tokių kaip vaiko priežiūros paslaugos ar lanksčios darbo formos, kontekste.

5.3 VAIKO PRIEŽIŪROS PASLAUGOS

Vaiko priežiūros paslaugos yra viena pagrindinių priemonių, padedančių tėvams derinti darbą ir šeimą. Šios paslaugos gali būti privačios arba valstybės finansuojamos, formalios arba neformalios, mokamos arba nemokamos. Labai svarbus su vaiko priežiūra siejamas aspektas yra prieinamumas, kaina, kokybė, darbo valandos ir vaiko amžiaus riba. Politika, kuria siekiama sumažinti vaiko auginimo išlaidas, didinant vaiko priežiūros įstaigų prieinamumą, kokybę ir priartinant paslaugų kainą prie tėvų galimybių, gali paveikti gimstamumo ir dalyvavimo darbo rinkoje rodiklius (Del Boca 2003). Vaiko priežiūros paslaugų įstaigos, skirtos 0-2 metų vaikams dažniausiai vadinamos lopšeliais (creche, arba nursery); vaikams nuo 3 m. iki mokyklinio amžiaus – darželiais (kindergarten). Šios paslaugos gali būti privačios arba valstybės finansuojamos, formalios arba neformalios, mokamos arba nemokamos.

Danijoje yra labai gerai išvystytos vaiko priežiūros paslaugos. Tėvai gali rinktis įvairias vaiko priežiūros formas: valstybės finansuojamas vaiko priežiūros įstaigas, subsidijas, skirtas sumokėti už privačią vaiko priežiūrą arba vaiką prižiūrėti patys. Tai leidžia tėvams pasirinkti priežiūros formą, kuri geriausiai atitinka jų poreikius. Valstybės finansuojami vaikų lopšeliai vaikams nuo 6 mėnesių iki 3 metų dažniausiai yra tik miestuose, tačiau darželiai yra visoje Danijoje.

Islandijoje veikia ikimokyklinio ugdymo įstaigos vaikams nuo 0 iki 5 metų arba kol vaikai pradeda lankyti pradinę mokyklą, sulaukę 6 metų (Mósesdóttir 2005). Skirtingai nuo kitų Šiaurės šalių, vaiko priežiūros įstaigos nėra prieinamos visiems vaikams (Eyðdal 2003), vis dėlto daugiau nei 90% 3-5 metų amžiaus vaikų ir maždaug 38 % 0-2 metų amžiaus vaikų lanko valstybės finansuojamas dienos priežiūros įstaigas. Vaiko priežiūros įstaigos yra savivaldybių žinioje (maždaug 88% visų ikimokyklinio ugdymo įstaigų). NVO, ligoninės bei privačios priežiūros įstaigos užregistruojamos savivaldybėse, jei jos atitinka minimalius vietinės valdžios institucijų reikalavimus (Mósesdóttir 2005). Tėvai kas mėnesį moka įmokas, kurių suma nevienoda skirtingose savivaldybėse. Vieniškiems tėvams (tėvui ar motinai) ir studentams, turintiems vaikų, taikoma nuolaida. Pagalba mažamečiams vaikams nėra labai išplėtotą ir yra gana brangi. Valstybės finansuojamos vaiko priežiūros paslaugos kai kuriais atvejais yra teikiamos tik vaikams nuo 2 metų ir vyresniems.

Italijoje vaiko priežiūros paslaugų nėra daug ir jos labai brangios (palyginus su kitomis Europos šalimis, kaina, kurią šeima turi sumokėti už vaikų lopšėlį, yra didžiausia Europoje) (Ponzellini 2006). Yra keletas lopšelių 0-2 metų vaikams, tačiau jie veikia ne visą dieną. 98% vaikų nuo 3 iki 6 metų amžiaus prižiūrimi darželiuose, tik maždaug 9% vaikų iki 3 metų lanko lopšelius (5 lentelė). Lopšelių prieinamumo atžvilgiu pirmenybė teikiama tam tikroms grupėms (mažas pajamas gaunančios šeimoms, vaikams su negalia) (Kontula, Miettinen 2005). Didelė dalis Italijos motinų turi pasikliauti šeimos narių pagalba dėl menko vaiko priežiūros įstaigų prieinamumo ir lanksčių darbo formų trūkumo (Del Boca 2003).

Didelę įtaką vaiko priežiūros paslaugų plėtojimui Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje turėjo su transformacija susiję veiksniai. Transformacijos pradžioje socialiniai ekonominiai pokyčiai, siekis atsisakyti sovietinės sistemos ir valstybės požiūrio į paramos šeimai kaita, siekiant paskatinti moteris vaikus auginti namuose, sąlygojo vaikų priežiūros įstaigų uždarymą ir net naikinimą, ko pasėkoje ženkliai sumažėjo vaiko priežiūros institucijų bei jas lankančių vaikų skaičius Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje (Stankūnienė ir kt.; Eglite, 1999; Balcerzak-Paradowska, 2003). Panagrinėjime plačiau šių šalių vaiko priežiūros paslaugų sistemą.

Lietuvoje 2003 m. lyginant su 1990 m. net 61 proc. vaikų darželių, skirtų 3-6 metų amžiaus vaikams buvo uždaryta: 1990 jų buvo 1681, tuo tarpu 2003 m. liko 672 (Lietuvos statistikos, 2004). 1989-1994 m. vaikų, lankančių ikimokyklinės įstaigas nuo bendro vaikų skaičiaus sumažėjo 2,5 karto (Lietuvos švietimas, 2001). Ypač skaudžiai vaikų priežiūros įstaigų uždarymas paveikė kaimo vietas, kur ikimokyklinių įstaigų lankomumas 1989-1993 m. sumažėjo net 6 kartus, o mieste – daugiau nei perpus (Lietuvos švietimas, 2001). Nuo 1994 m. vaikų, ugdomų ikimokyklinėse įstaigose procentas nuo bendro vaikų skaičiaus pradėjo augti (Lietuvos švietimas, 2001). 1995 m. vaikų, lankančių ikimokyklinio ugdymo įstaigas dalis siekė 41,7 %, o 58 % (Lietuvos švietimas, 2001). Dėl tėvų užimtumo ir žemo šeimų pragyvenimo lygio pastebimas vaikų iki 3 metų amžiaus ikimokyklinėse įstaigose skaičiaus (%) augimas ir 2000-2001 m. m. siekė 14 % (Lietuvos švietimas, 2001). 2003-2004 m. didžiausią dalį (31 %) lankiusiųjų ikimokyklinės įstaigas sudarė 0-3 metų amžiaus vaikai, 4 metų amžiaus vaikai sudarė 21,8 %, 5 m. – 23,3 %, 6 m. – 22 %, 7 m. – 1,8 %, 8 m. 0,2 % (Lietuvos švietimas, 2004).

Latvijoje 2002 m., palyginus su 1990 m., darželių skaičius sumažėjo daugiau nei per pusę (51 proc.): 1990 metais vaikų priežiūros įstaigų buvo 1123, tuo tarpu 2005 m. iš jų liko tik 553²⁵. Vaikų, lankančių ikimokyklinės vaikų ugdymo įstaigas skaičius nuo 1990 m. iki 2005 m. sumažėjo 36,5 tūkstančiais, tačiau nuo 1995 m. galima pastebėti vaikų, lankančių ikimokyklinės įstaigas, dalies nuo bendro vaikų skaičiaus augimą. Vaikų dalis nuo 1995 iki 2005 metų išaugo 21 % ir siekė 61 %.

Estijoje, nežiūrint transformacijos sąlygotų pokyčių, nuostatos, jog vaikui geriausia augti namuose bei gimstamumo mažėjimo, vaiko priežiūros įstaigos nebuvo drastiškai naikinamos (Ainsaar, 2001). 1990 m. Estijoje buvo 767 darželiai. 2002 m. darželių skaičius sumažėjo iki 596 (t.y. 22 proc.), tačiau 2005 m. šis skaičius išaugo iki 609²⁶. Vaikų priežiūros įstaigas lankančių vaikų dalis išliko palyginti stabili ir netgi ėmė augti: vaikų dalis 1990 m. buvo 56 %, o 1999 m. – 64 % (Ainsaar, 2001).

Lenkijoje darželių skaičius nuolat mažėja: 1995/6 m. veikė 9350 darželiai, 2000/1– 8501, o 2005/6 – 7738. (Concise Statistical Yearbook, 2006). Nuo transformacijos pradžios Lenkijoje, vaikų, lankančių ikimokyklinės priežiūros įstaigas, taip pat gerokai sumažėjo. 1990 m. darželius lankė 137,5 tūkstančiai vaikų, tuo tarpu 2002 m. tik 45.3 tūkstančiai (Heinen, Wator, 2006). Tarp 1994 m.

²⁵ Latvijas statistika <http://www.csb.gov.lv/>

²⁶ Statistics Estonia <http://www.stat.ee/>

ir 2002 m. vaikų, lankančių darželius, dalis padidėjo, bet ne todėl, kad būtų įsteigta daugiau darželių, o todėl, kad sumažėjo bendras ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičius (Heinen, Wator, 2006). 2002 m. Lenkijoje lopšelius lankė tik 2 % iki 3 metų amžiaus vaikų, bei 32 % 3-6 metų amžiaus vaikų lankė darželius (Heinen, Wator, 2006).

Svarbiausi aspektai, organizuojant vaikų priežiūros paslaugas yra priežiūros paslaugos įvairaus amžiaus vaikams (0-2 m. amžiaus – lopšeliai, 3-6 m. amžiaus – darželiai, 7-10 m. amžiaus - dienos priežiūra po pamokų); paslaugų prieinamumas (valstybė turi garantuoti visiems vaikams teisę į priežiūros ir ugdymo paslaugas, tai reiškia pakankamą vietų skaičių lopšeliuose, darželiuose ir kitose vaiko priežiūros ir ugdymo įstaigose); paslaugų finansavimas (valstybės subsidijos: nemokamos arba pigios paslaugos; subsidijos tėvams, pasirinkusiems privačias paslaugas); paslaugų kokybė; suderintas vaiko priežiūros įstaigų darbo laikas su tėvų darbo valandomis.

Lietuvoje²⁷, Latvijoje²⁸, Estijoje²⁹ ir Lenkijoje³⁰ vaiko priežiūros paslaugų teikimas yra reglamentuojamas įstatymais. Tik Latvijoje ir Estijoje valstybė turi užtikrinti kiekvieno vaiko teisę į priežiūrą ikimokyklinėse institucijose. Latvijoje įstatymai garantuoja teisę į vaikų priežiūrą visiems piliečiams, nuolatiniais Latvijos gyventojams, taip pat ES piliečiams, turintiems leidimą gyventi Latvijoje. 1999 m. Švietimo įstatymo pataisos įvedė privalomą ikimokyklinį ugdymą 5-6 metų vaikams. Pagal Estijos Ikimokyklinio ugdymo įstaigų įstatymą (Pre-school Child Care Institutions Act 1999), ikimokyklinis ugdymas nėra privalomas, tačiau savivaldybės turi užtikrinti kiekvieno vaiko teisę į ugdymą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, jeigu to pageidauja tėvai. Lietuvoje ir Lenkijoje ikimokyklinis ugdymas taip pat nėra privalomas ir tėvai sprendžia, ar leisti vaiką į ikimokyklinio ugdymo įstaigą, tačiau savivaldybės nėra įpareigosotos užtikrinti kiekvieno vaiko teisę į valstybinę vaiko priežiūrą ir ugdymą. Lietuvos Švietimo įstatyme pripažįstama, jog ikimokyklinis ugdymas pirmiausia vyksta šeimoje, o jo paskirtis - padėti vaikui tenkinti prigimtinius, kultūros, taip pat ir etninės, socialinius, pažintinius poreikius. Ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugų politika Lietuvoje formuojama laikantis nuo vaiko amžiaus priklausančių ugdymo nuostatų: vaikai iki 1 metų iš esmės turi būti prižiūrimi tėvų, prižiūrint 1-3 metų amžiaus vaikus prioritetas taip pat teikiamas šeimai, nors toleruojamas ir institucinis ugdymas arba privačių asmenų (auklių samdymas), o nuo 3 metų – institucinis ikimokyklinis ugdymas yra siejamas su vaiko ruošimu mokyklai (Jasilionienė, 2005).

²⁷ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, Žin., 1991, Nr. 23-593. Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. birželio 28 d.: Nr. IX-1630, 2003-06-17, Žin., 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28).

²⁸ 1999 m. Švietimo įstatymas (Law on Education), 1999 m. Bendrojo švietimo įstatymas (Law on General Education) ir 1994 m. Savivaldybių įstatymas (Law on Municipalities).

²⁹ Education Act, adopted in 1992 (RT 1992,12,192); Pre-school Child Care Institutions Act, Passed 18 February 1999 (RT I 1999, 27, 387); Private Schools Act, adopted in 1998 (RT I 1998, 57, 859); 1999 m. Ikimokyklinio ugdymo reglamentas No. 315 (Framework Curriculum of Pre-primary Education approved by Regulation No. 315 of the Government of the Republic on 15 October 1999)

³⁰ The School Education Act of September 7, 1991 (with subsequent amendments in 1995)

Lenkijoje vis dar laikomasi nuostatos, jog vaiko priežiūra yra motinos reikalas (Heinen, Wator, 2006). Lopšeliai vadinami sveikatos centrais, o personalas, dirbantis lopšeliuose, turi turėti medicininę specializaciją, tuo tarpu darželiai (nursery schools) yra skirti vaikams pasiruošti pradinei mokyklai bei tėvams padėti derinti darbą su šeimyniniu gyvenimu (Heinen, Wator, 2006).

Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje veikia tam tikra privačių ir valstybinių lopšelių ir darželių sistema. Lopšeliai yra skirti vaikams iki 3 metų, tačiau priimamų vaikų amžius į lopšelius yra skirtingas kiekvienoje šalyje: Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje nuo 1 metų; Lenkijoje - nuo 4-5 mėnesių. Tuo tarpu vaikų ugdymas darželiuose prasideda vaikui sulaukus 3 metų ir tęsiasi iki sueina 5 (arba 6) metai Lietuvoje; 6 metai – Latvijoje ir Lenkijoje; 7 metai – Estijoje.

Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje ikimokyklinis ugdymas finansuojamas iš savivaldybių biudžeto ir tėvų įmokų. Tėvai moka už vaikų maitinimą Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Lenkijoje tėvai privalo sumokėti ne tik už maitinimą, bet ir užklasinius užsiėmimus bei papildomas darbo valandas (ikimokyklinės įstaigos dirba 5 val. per dieną). Estijoje tėvams taip pat gali tekti apmokėti ir kitas su darželio valdymu, darbuotojų atlyginimais, specialistų paslaugomis susijusias išlaidas. Latvijoje 5-6 metų vaikų ikimokyklinis ugdymas yra nemokamas.

Šalių įstatymai numato tam tikras mokesčių už vaiko priežiūros paslaugas lengvatas nepasiturinčioms šeimoms. Lietuvoje įstatymų numatytais atvejais tėvai yra atleidžiami nuo mokesčio arba moka tik dalį mokesčių (Švietimo ir mokslo, 2006). Estijoje savivaldybės remia nepasiturinčių šeimų vaikus, apmokėdamos nuo 50 iki 100 % maitinimo išlaidų. Lenkijoje įstatymais numatyta parama skurdžioms šeimoms, tačiau tik labai nedidelė dalis skurdžiausių šeimų gauna valstybės paramą apmokant vaiko priežiūros paslaugas (Heinen, Wator, 2006).

Analizuojant tiriamųjų šalių vaiko priežiūros paslaugų organizavimo ypatumus, išryškėja paslaugų įperkamumo (paslaugų kaina) ir prieinamumo (vietų skaičius institucijose) problemos. Būtent vaiko priežiūros paslaugų įperkamumas ir prieinamumas turi didžiausią poveikį moterų užimtumui (Dombrovsky, 2004). Mokestis už vaiko priežiūros paslaugas, kuris įvairiose savivaldybėse yra skirtingas, kelia problemas daugeliui Estijos tėvų (Ainsaar, 2001). Lenkijoje tai ypatingai ryšku, kadangi ribotas savivaldybių biudžetas ir mažos valstybės subsidijos privertė ieškoti naujų finansavimo šaltinių – buvo priimtas sprendimas didinti mokestį už paslaugas (Balcerzak-Paradowska, 2003). Tai labai apsunkino nepasiturinčių šeimų ir gausesnių šeimų galimybes naudotis vaiko priežiūros paslaugomis. Lenkija niekada neužtikrino pakankamo vaiko priežiūros paslaugų prieinamumo ypač vaikams jaunesniems nei 3 metai, kuris dar ryškesnis kaimo vietovėse (Heinen, Wator, 2006).

Lietuvoje ir Latvijoje vaikų priežiūros paslaugų paklausa yra daug didesnė nei pasiūla. Tėvai turi iš anksto užsirašyti į eilę, kad galėtų vaikus leisti į darželį po kelių metų. Lietuvoje esamos ikimokyklinio amžiaus paslaugų formos yra netolygiai pasiskirsčiusios mieste ir kaime, nevienodai išplėtos atskiroms vaikų amžiaus grupėms (lopšelių trūkumas) (Jasilionienė, 2005). Dėl ribotų vietų Lietuvos ikimokyklinėse ir priešmokyklinėse vaikų ugdymo grupėse yra parengtos

rekomendacijos³¹ savivaldybėms, remiantis kuriomis priimant į ugdymo įstaigą rekomenduojama teikti prioritetą specialiųjų poreikių vaikams, vaikams iš nepilnų šeimų, vaikams iš šeimų, priskiriamų socialiai remtinų šeimų grupei, šeimoms, kuriose auga trys ir daugiau vaikų, vaikams, kurių vienas iš tėvų yra moksleivis, studentas ir mokosi mokymo įstaigų dieniniuose skyriuose, šeimoms, kurių tėvas atlieka tikrąją karinę tarnybą, vaikams, kurių vienas iš tėvų yra pirmosios ar antrosios grupės invalidas.

Latvijoje finansavimas ikimokyklinėms įstaigoms yra nepakankamas, įstaigos yra perpildytos (Dombrovsky, 2004). Latvijoje, taip pat kaip ir kitose tiriamosiose šalyse, pasireiškia regioniniai skirtumai organizuojant vaiko priežiūros paslaugas. Daugelis dalykų, tokių, kaip finansavimas, grupių dydis, paslaugų prieinamumas priklauso nuo vietovės, kurioje yra ikimokyklinė įstaiga, todėl ekonomiškai silpnesniuose rajonuose vietos valdžia turi mažiau finansinių galimybių (Dombrovsky, 2004).

Nežiūrint to, jog Europos Sąjunga ragina šalis nares padėti tėvams derinti darbą ir šeimos gyvenimą ir daugiau dėmesio skirti vaiko priežiūros paslaugų organizavimui (paslaugos būtų pigios, prieinamos visuose šalies regionuose, turėtų lanksčias darbo valandas bei formas) bei paslaugų kokybės gerinimui, tačiau vaiko priežiūros paslaugų plėtra tiriamosiose šalyse vyksta gana vangiai. Panašu, kad visose tiriamosiose šalyse vaiko priežiūros paslaugos nėra pakankamai išplėtos. Susiduriama su lopšelių ir darželių stoka, ypač kaimo vietovėse, paslaugų finansavimo problemomis, paslaugų kokybe bei darbo laiko lankstumo problemomis.

Vaiko priežiūros paslaugų organizavimas tiriamosiose šalyse labiau panašus į Italijos ir Vokietijos patirtį, nei į tas šalis (Šiaurės šalys, Prancūzija, Belgija), kur vaiko priežiūros paslaugos yra gerai išvystytos. Italijoje vaiko priežiūros paslaugos 0-2 metų vaikams yra mažai išvystytos (Zuanna, 2004), lopšeliai dirba tik pusę darbo dienos, be to trūksta vietų vaikams, o pirmenybė priimant vaikus yra teikiama tik tam tikroms grupėms (žemas pajamas turinčioms šeimoms, auginantiems neįgalų vaiką ir pan.) (Kontula, Miettinen, 2005). Tuo tarpu Vokietijoje vaikams nuo 3 metų valstybė suteikia teisę į valstybinę priežiūrą, tačiau paslaugos yra brangios, o darbo laikas – 5 valandos per dieną (Work Package 4, 2005). Šiose šalyse, taip pat kaip ir tiriamosiose šalyse, tėvai susiduria su sunkumais derinant darbą ir šeimą.

Durand (2006) pastebėjo, kad yra teigiamas ryšys tarp moterų profesinio aktyvumo rodiklių ir formalios vaiko priežiūros prieinamumo. Gerai išvystytos pigios vaiko priežiūros paslaugos yra svarbi priemonė padedanti tėvams derinti darbą ir šeimyninį gyvenimą bei teigiamai veikianti moterų užimtumo rodiklius (Gauthier, 2004). Tokias paslaugas iš analizuojamų šalių turi tik Danija. Tačiau kitose analizuojamose šalyse nepakankamai išvystytos vaiko priežiūros paslaugos apsunkina tėvams darbo ir šeimyninio gyvenimo derinimą.

³¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2003 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. SAK-918. Rekomendacijos savivaldybėms dėl centralizuoto vaikų priėmimo į švietimo įstaigų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes.

5.4 Lanksčios užimtumo formos

Lanksčios darbo sąlygos drauge su atostogų schemomis ir vaiko priežiūros paslaugomis – tai priemonių paketas, padedantis abiem tėvams derinti darbą ir šeimyninį gyvenimą. Lanksčios užimtumo formos ir ypač darbas ne visą darbo dieną yra vienas iš užimtumo politikos plėtros Europos Sąjungoje prioritetų. ES Europos Užimtumo strategijoje darbas ne visą darbo dieną yra akcentuojamas kaip svarbi priemonė siekiant padidinti užimtumo lygį (European Commission, 2005), Komisijos parengtame dokumente “Lygybės tarp vyro ir moters žemėlapis 2006-2010” (European Commission, 2006) – kaip priemonė, padedanti tėvams derinti darbą ir šeimyninį gyvenimą.

Koopmans, Schippers (2003) teigia, jog darbo ir šeimos derinimas nėra vienintelė motyvas kodėl renkama dalinį užimtumą ir kodėl reikalingos lanksčios užimtumo formos. Autoriai pažymi, kad lankstumą renkama dėl keleto priežasčių (pavyzdžiui, užtikrinti gamybai aktualų lankstumą, kai svarbūs tokie aspektai, kaip kaštų mažinimas, našumo didinimas ir konkurencijos skatinimas) – nebūtinai siekiama padėti darbuotojams(-joms), augintiems(-čioms) vaikus. Vis dėlto visose analizuotose šalyse yra tam tikros galimybės rinktis dalinį užimtumą (kitokio pobūdžio lanksčios darbo formos neaptariamas dėl ribotos šio skyriaus apimties), bet šios galimybės skirtingos savo pobūdžiu.

2002-ųjų birželį Danija įvedė naują įstatymą, kuris panaikino apribojimus reguliavusius dalinį užimtumą kolektyvinėse sutartyse, palengvino galimybes rinktis dalinį užimtumą, tuo būdu darbo rinka tapo palankesnė šeimai (Todd 2004). Danijoje vienas iš tėvų, esančių vaiko priežiūros atostogose gali dirbti dalį dienos arba pasiilginti atostogas nuo 32 iki 64 savaičių. Išmokos yra išskirstytos proporcingai per visą atostogų laikotarpį. Leitner and Wroblewski (2006) teigia, jog nors ir sudarytos sąlygos daliniam užimtumui, palankios vaiko priežiūros paslaugos leidžia motinoms grįžti į darbą ir dirbti visą dieną.

Islandijos darbo rinkos sistema yra didžia dalimi pagrįsta kolektyvine sutartimi, nes darbo įstatymai reglamentuoja tik tam tikras minimalias teises visiems darbuotojams. Mósesdóttir (2005) pažymi, jog lyčių lygybės aktas (95/2000) tik duoda darbdaviams rekomendacijas kokių reikalingų priemonių (paslankus darbo organizavimas, darbo valandos ir parama grįžtantiems į darbą po atostogų dėl šeimyninių priežasčių) jie turėtų imtis tam, kad jų darbuotojai galėtų derinti darbo ir šeimyninius įsipareigojimus. Tačiau šios priemonės nėra privalomos, o šis darbo įstatymas nėra per daug saugantis darbuotoją - darbdavys gali atleisti nepaaiškinęs konkrečios pagrįstos priežasties (Mósesdóttir, 2005). Abu tėvai gali išeiti 9 mėnesių tėvystės/vaiko priežiūros atostogų, kurias gali imti sau palankiu metu: padalyti į keletą dalių arba derinti šias atostogas su daliniu užimtumu, kol vaikui sueis 18 mėnesių. Tačiau tai turi būti suderinta su darbdaviu. Nemaža dalis moterų, auginančių mažamečius vaikus, naudoja šią galimybę dirbti nepilną darbo dieną, nes tai padeda derinti darbą ir šeimą.

Ponzellini (2006) pažymi, jog lankstus darbo laikas (įvairios dalinio užimtumo formos: darbas ne visą dieną, darbas savaitgaliais, per metus numatomas dalinio užimtumo darbo krūvis) tapo populiarius tarp Italijos tarnautojų (viešojo

administravimo, sveikatos apsaugos, bankų ir draudimo, telefono kompanijų, informacijos centrų) bei greito maisto ir didelės apimties mažmeninėje prekyboje. Taip pat rodomos pastangos suteikti darbuotojams(-joms) galimybę vaikus leisti į įmonės žinioje esančius lopšelius ir kitas vaiko priežiūros įstaigas, kurios yra pigesnes už esančias vaiko priežiūros įstaigas – tiek valstybines, tiek privačias. Tačiau Ponzellini (2006) apgailestauja, kad egzistuojančių vaiko priežiūros priemonių nepakanka tam, kad būtų galima pasiekti socialinės gerovės lygį panašų į Šiaurės šalių ir užtikrinti moterims galimybę pilnai dalyvauti darbo rinkoje bei tolygesnį priežiūros darbų pasidalijimą.

Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje lanksčias užimtumo formas reglamentuoja įstatymai³² Lenkijoje Darbo kodeksas numato darbuotojams teisę į ne visą darbo dieną bei apsaugo juos nuo diskriminacijos (29 straipsnis). Tuo tarpu Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje yra išskiriami atskiri atvejai, kada moterys gali dirbti ne visą darbo dieną: nėščia (Lietuva, Latvija, Estija), ką tik ką pagimdžiusi (Lietuva, Latvija), krūtimi maitinanti (Lietuva, Latvija) mažamečius vaikus (iki 14 metų) auginanti (Latvija, Estija), viena auginanti vaikus iki 14 metų amžiaus (Lietuva), vaiką su negalia auginanti (Lietuva, Latvija, Estija) moteris turi teisę į darbą ne visą darbo dieną.

Latvijos, Estijos ir Lenkijos vyriausybės atkreipė dėmesį į krūtimi maitinančių moterų galimybes pamaitinti vaiką darbo metu, įtvirtindamos šią teisę darbo įstatymuose. Visose minėtose šalyse maitinančios krūtimi motinos turi teisę į tam tikro ilgio pertrauką darbo metu, skirtas vaiko žindymui. Latvijoje Darbo įstatyme (146 straipsnis) yra įtvirtinta krūtimi maitinančių moterų teisė į pertrauką vaikui pamaitinti: ne mažiau 30 min. kas 3 valandas. Jeigu darbuotojas turi daugiau nei vieną vaiką iki pusantrų metų amžiaus, pertraukos laikas turi būti ne trumpesnis nei 1 valanda. Pertraukos vaikui pamaitinti gali būti perkeltos į darbo dienos pabaigą ir taip sutrumpinti darbo laiką, tačiau išlaikant vidutinį darbo užmokesčio dydį. Nėščia moteris turi teisę darbo metu tikrintis sveikatą sveikatos priežiūros įstaigoje, jeigu to negali padaryti po darbo valandų (147 straipsnyje).

Estijoje moterys, maitinančios kūdikį iki 1 metų amžiaus krūtimi, turi teisę į papildomas pertraukas poilsiui ir vaiko maitinimui. Pertraukų sąlygos tokios pat, kaip ir Latvijoje: ne mažiau 30 min. kas 3 valandas. Jeigu darbuotojas turi daugiau

³² Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas, Žin., 2002, Nr. 64-2569. Aktualioji redakcija nuo 2007.12.04; Latvijos Respublikos 2002 m. Darbo įstatymas, (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 sausio mėn. 22 d ir balandžio 22 d.); Estijos Respublikos Darbo ir poilsio įstatymas (atšauktas - 24.01.2001, įsigaliojo 01.01.2002 - RT I 2001, 17,78) Priimtas 1993 m. gruodžio 15 (RT* I 1994, 2, 12), papildytas įstatymu: 16.01.1995 (RT I 1995, 12, 120) 1.01.1995; Lenkijos Respublikos 1974 m. Darbo kodeksas (Dz.U. Nr 24, poz. 141) Tekst jednolity z dnia 23 grudnia 1997 r. (Dz.U. 1998, Nr 21, poz. 94) ost. zmiana: Dz.U. 2005, Nr 86, poz. 732, obowiązuje od 1.6.2005 r. wszystkie zmiany: Dz.U. 2005, Nr 10, poz. 71, Nr 68, poz. 610, Nr 86, poz. 732; Dz.U. 2004, Nr 96, poz. 959, Nr 99, poz. 1001, Nr 120, poz. 1252; Dz.U. 2003, Nr 166, poz. 1608, Nr 213, poz. 2081; Dz.U. 2002, Nr 74, poz. 676, Nr 135, poz. 1146, Nr 196, poz. 1660, Nr 199, poz. 1673, Nr 200, poz. 1679; Dz.U. 2001, Nr 11, poz. 84, Nr 28, poz. 301, Nr 52, poz. 538, Nr 99, poz. 1075, Nr 111, poz. 1194, Nr 123, poz. 1354, Nr 128, poz. 1405, Nr 154, poz. 1805; Dz.U. 2000, Nr 19, poz. 239, Nr 43, poz. 489, Nr 107, poz. 1127, Nr 120, poz. 1268; Dz.U. 1999, Nr 99, poz. 1152; Dz.U. 1998, Nr 21, poz. 94, Nr 106, poz. 668, Nr 113, poz. 717

nei vieną vaiką iki pusantrų metų amžiaus, pertraukos laikas turi būti ne trumpesnis nei 1 valanda. Darbo diena gali būti sutrumpinta, jeigu moteris nesinaudoja pertraukomis vaikui pamaitinti (25 straipsnis).

Lenkijoje Darbo kodekse nurodoma, jog maitinančioms krūtimi moterims yra suteikiamos dvi 30 min. pertraukos, arba dvi 45 min. pertraukos, jei moteris augina dvynukus. Tokios teisės neturi moterys, dirbančios mažiau nei 4 valandas per dieną. (187 straipsnis). Nėščia moteris turi teisę tikrintis sveikatą darbo metu, jeigu to negali padaryti po darbo (185 straipsnis).

Lietuvos Darbo kodekse nėra įtvirtinta pertraukų, skirtų vaiko žindymui, tačiau 159 straipsnis numato, jog papildomų ir specialių pertraukų skaičius, trukmė ir poilsio vieta atsižvelgiant į konkrečias darbo sąlygas gali būti nustatomi kolektyvinėse sutartyse bei darbo tvarkos taisyklėse.

Europos fondo gyvenimo ir darbo sąlygų pagerinimui 2004-2005 m. atlikto tyrimo „Darbas ne visą darbo dieną Europos kompanijose“ rezultatai rodo, jog Europos Sąjungos šalyse per paskutiniuosius 15 metų gerokai išaugo dirbančiųjų ne visą darbo dieną skaičius, tarp kurių didžiausią dalį sudaro moterys (32 % moterų ir tik 7 % vyrų) (European Foundation, 2007). Visose tiriamosiose šalyse didesnę darbuotojų, besirenkančių darbą ne visą darbo dieną, dalį taip pat sudaro moterys. Lietuvoje ne visą darbo dieną 2006³³ m. dirbo tik 8 % darbuotojų. Latvijoje - 2006 m. - 7 % darbuotojų, iš jų 5 % vyrų ir 8 % moterų³⁴; Estijoje 2006 m. - 8 % darbuotojų, iš jų 4 % vyrų bei 11 % moterų³⁵. Lenkijoje 2005 metų duomenimis ne visą darbo dieną dirbo 11 % visų darbuotojų iš jų 8 % vyrų ir 15% moterų (European Foundation, 2007).

Dalis Europos moterų renka darbą ne visą darbo dieną, siekdamas derinti darbą ir šeimyninį gyvenimą, tačiau taip pat išaugo priverstinai pasirinkusių darbą ne visą darbo dieną skaičius (European Foundation, 2007b). Koopmans ir Schippers (2003) teigia, jog darbo ir šeimos derinimas nėra vienintelė priežastis kodėl renkamas dirbti dalį dienos. Dažnai darbą ne visą darbo dieną renka tada, kai negali rasti darbo pilnos dienos užimtumo (European Foundation, 2007). Panaši situacija yra Latvijoje ir Estijoje (Klāvs, Karīna, 2006; Eamets, Anspal, Roosalu, 2006). Darbo ne visą darbo dieną nepopuliarumas visose tiriamosiose šalyse taip pat siejamas su mažais atlyginimais, kurie negali užtikrinti tinkamo pragyvenimo lygio (Leiber, 2005; Eamets, Anspal, Roosalu, 2006). Lenkijoje ne visos darbo dienos užimtumo įteisinimas labiau siejamas su siekiu padaryti darbo rinką lankstesnę, nei padėti tėvams derinti darbą ir šeimyninį gyvenimą (European Foundation, 2006).

Dauguma Europos Sąjungos šalių yra žymiai toliau pažengusios organizuojant lanksčias užimtumo formas, padedančias tėvams derinti darbą su šeimyniniu gyvenimu. Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje šios priemonės nėra pakankamai išplėtos ir lanksčios. Pavyzdžiui, Lietuvoje, nors teisinis pagrindas taikyti lanksčias užimtumo formas yra pakankamas, tačiau darbo santykių

³³ Lietuvos statistikos departamentas <http://www.stat.gov.lt>

³⁴ Latvijas statistika <http://www.csb.gov.lv/>

³⁵ Statistics Estonia <http://www.stat.ee/>

reglamentavimas yra gana painus ir neužtikrinama reikiama įstatymų laikymosi nuostatų kontrolė (Jasilionienė, 2005). Lenkijos Vyriausybė neskiria pakankamai dėmesio darbo ir šeimyninio gyvenimo derinimo problemoms (European Foundation, 2006). Priverstinis darbo ne visą darbo dieną pobūdis Latvijoje ir Estijoje mažai siejasi su pagalbos šeimai derinti darbą ir šeimos gyvenimą priemonių sistema. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, jog ne visos darbo dienos užimtumo akcentavimas tiriamosiose šalyse kaip svarbios priemonės padedančios moterims derinti šeimą ir darbą, formuoja vieno su puse maitintojo modelį, neskatinant lyčių lygybės. Tai neofamilialistinio ar trečiojo kelio požiūris, bet ne teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma.

Atsižvelgdamos į Europos Sąjungos rekomendacijas bei tarptautinį patyrimą, tiriamųjų šalių vyriausybės turėtų kreipti didesnę dėmesį lanksčių darbo formų organizavimui integruojant lyčių lygybės nuostatas bei kartu plėtojant vaiko priežiūros paslaugas, vaiko priežiūros atostogų sąlygas, kurti visą priemonių sistemą, padedančią tėvams derinant darbą ir šeimos gyvenimą.

5.5 ŠEIMOS POLITIKA, MOTERŲ UŽIMTUMAS IR GIMSTAMUMAS

Šiandien moterys turi didesnes pasirinkimo ir geresnes užimtumo galimybes nei prieš keletą dešimtmečių. Nuo praeito amžiaus vidurio moterų dalyvavimo darbo rinkoje rodikliai augo visose šalyse. Dėl šių pokyčių viešųjų paslaugų sfera susidūrė su naujais iššūkiais, kai reikėjo prisitaikyti prie išaugusių reikalavimų, kuriuos kelia darbo ir šeimos derinimo poreikis. Kai kuriose šalyse dėl socialinės gerovės sistemos neadekvatumo darbo ir šeimos derinimo plotmėje moterims teko patirti sunkumus, o neretai ir rinktis tarp šeimos ir karjeros. Tai turėjo didžiulę įtaką gimstamumui. Pagalba abiems tėvams, sprendžiant darbo ir šeimos derinimo problemas, yra vienas iš trijų gimstamumo politikos aspektų; kiti aspektai – tai finansinis skatinimas ir plataus masto socialiniai pokyčiai, remiantys vaikus bei motinystę ir tėvystę (McDonald 2000). Kelių šalių politikos scenarijų palyginimas atskleidžia įvairias galimybes, kurias tėvai gali rinktis siekdami palengvinti darbo ir šeimos derinimą.

Reikia pastebėti, kad Lietuva lyginamų šalių (Danija, Islandija, Italija, Latvija, Estija ir Lenkija) kontekste pagal priemonių sistemą ir moterų užimtumo bei gimstamumo rodiklius nėra prasčiausioje pozicijoje, tačiau vis dar atsilieka nuo kaimyninės Estijos, nekalbant apie Daniją ir Islandiją (žr. 10 lentelę ir 11 lentelę) Lietuvoje veikia pakankamai gerai išvystyti ir dosnūs atostogų modeliai. Vaiko priežiūros paslaugų stoka ir nepakankamai lankstus darbo organizavimas tam tikru mastu apsunkina darbo ir šeimos derinimą. Nors darbas dalį dienos ir nėra labai populiarus, kadangi sumažina šeimos biudžetą, anot Stankūnienės (2003), būtent moterys dažniau renkasi darbą ne visą dieną, kurį gali derinti su vaikų priežiūra. Moterys vis dar laikomos pagrindinėmis vaiko priežiūros teikėjomis, o darbo ir šeimos derinimo problema ir toliau yra moterų problema. Patriarchalinis darbdavių požiūris trukdo moterų karjerai bei apsunkina darbo ir šeimos derinimą (Kanopienė 1998). Galima sakyti, kad ekonominis bei socialinis kontekstas nėra palankus lanksčiam darbo organizavimui.

Didžiausi moterų užimtumo ir gimstamumo rodikliai yra Danijoje ir Islandijoje. Danijoje, kuri atstovauja socialdemokratinės socialinės gerovės valstybės sistemą ir dviejų darbo užmokesčių modelių, yra daug plačiau taikomos šeimai palankios politikos, palyginus su kitomis analizuotomis šalimis. Pasak Todd (2004), Danijos politika remia moterų ir vyrų dalyvavimą darbo rinkoje atitinkamų politikos priemonių pagalba (universalios parama vaiko priežiūrai, palankūs atostogų dėl šeimyninių priežasčių modeliai ir dosnios individualiame lygmenyje skiriamos išmokos), kurios suteikia galimybę tėvams prižiūrėti vaikus, darbuotojams siekti aukštesnio išsilavinimo bei realizuoti kitus tikslus ir interesus. Tokios priemonės padeda užtikrinti aukštą lygybės laipsnį darbo rinkoje – Danija yra trečia tarp ES šalių pagal darbo rinkoje dalyvaujančių vyrų ir moterų santykį (Todd 2004). Tačiau nepaisant lygybės darbo rinkoje ir fakto, kad vyrai aktyviau dalyvauja namų ruošos ir kituose namų ūkio darbuose, palyginus su kitomis ES šalimis, moterys ir toliau dažniausiai lieka atsakingos už neapmokamą darbą namuose (Leitner, Wroblewski, 2006).

Islandija, kuri priklauso tai pačiai socialinės gerovės sistemai kaip ir Danija ir kurioje veikia šeimai palankios politikos, išsiskiria aukštais moterų užimtumo bei gimstamumo rodikliais. Šioje šalyje yra ilgiausios kitam asmeniui neperduodamos (nelabai dosnios) tėvo atostogos. Pasinaudodamos giminaičių ir gana plataus masto viešosiomis vaiko priežiūros paslaugomis, Islandijos motinos augina daugiau vaikų ir dirba ilgesnes valandas nei kitos Europos moterys (Mósesdóttir 2005). Privačiame gyvenime vis dar dominuoja vyro-šėimos maitintojo modelis. Motinos paprastai renkasi dalinį užimtumą, o vyrai imasi dirbti daugiau valandų tam, kad kompensuotų motinos gaunamų pajamų sumažėjimą. Mósesdóttir (2005) pažymi, jog Islandijos dirbantieji(-čiosios) gali džiaugtis gana palankiomis darbo sąlygomis, kai kalbame apie darbo valandų skaičių, laikiną darbo valandų sutrumpinimą, atleidimus nuo darbo, darbą namuose, tačiau daugelis kompanijų neturi labiau formalizuotos darbo ir šeimos derinimo politikos, todėl dažnai dirbantys tėvai net nežino apie egzistuojančias darbo ir šeimos derinimo galimybes.

Prasčiausi moterų užimtumo ir gimstamumo rodikliai yra Italijoje ir Lenkijoje. Italijoje, kuri atstovauja Pietų Europos socialinės gerovės valstybes bei bendrosios paramos šeimai sistemą, dar nėra gerai išvystyta šeimai palanki politika, kuri galėtų padėti derinant darbą ir šeimą. Tėvai, o ypač motinos susiduria su sunkumais, kai reikia laikinai pasitraukti iš darbo rinkos ir vėl į ją sugrįžti. Brangios ir tik mažai daliai prieinamos vaiko priežiūros paslaugos, menkai išvystyti motinystės ir tėvystės atostogų modeliai, dalinio užimtumo galimybių nepakankamumas apsunkina darbo ir šeimos derinimą. Ponzellini (2006) teigia, jog dalinio užimtumo galimybių nepakankamumas Italijoje gali būti viena iš kliūčių, su kuriomis susiduria moterys, turinčios šeimos išsipareigojimų, kai reikia grįžti į darbo rinką, kadangi po motinystės atostogų dažnai nepasiseka pakeisti pilno užimtumo daliniu užimtumu. Dosnios motinystės atostogos ir nedaug galimybių vyrams išeiti tėvystės atostogų remia vyro-šėimos maitintojo modelį. Ponzellini (2006) apgailestauja, kad Italijoje lyčių asimetrija priežiūros srityje pastaraisiais metais nepakito, o ir darbo bei šeimos derinimas ir toliau yra asmeninė kiekvienos moters problema, o ne tikra socialinė problema. Nei viešojoje nei privačioje sferoje

neskatinama lyčių lygybė, kadangi vyro-šeimoms maitintojo modelis dar gajus abiejose sferose.

Lenkijos Vyriausybė neskiria pakankamai dėmesio darbo ir šeimos gyvenimo derinimo problemoms (European Foundation, 2006). Lenkijoje šeimos politikos formavimas akivaizdžiai remiasi neofamilialistine paradigma. Formuojant šeimos politiką Lenkijoje vis dar remiamasi nuostata, jog darbo ir šeimos gyvenimo derinimas yra moterų problema. Vyrų vaidmuo iš viso nėra akcentuojamas. Lenkijoje tėčiams nesuteikiamos tėvystės atostogos. Palaikant tradicinius lyčių vaidmenis, vyrai nėra skatinami dalintis rūpesčių našta su moterimis, o tai riboja galimybes užtikrinti lyčių lygybę privačioje sferoje. Kitas neofamilialistinis bruožas - labai ilgos vaiko priežiūros atostogos.

10 lentelė. Moterų užimtumo lygis Danijoje, Islandijoje, Italijoje, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje

Šalis	2006	2007	2008	2009
ES (25)	64.8	65.8	66.3	65.0
Danija	73.4	73.2	73.9	73.1
Islandija	78.4	78.6	77.7	77.0
Italija	46.3	46.6	47.2	46.4
Lietuva	61.0	62.2	61.8	60.7
Latvija	62.4	64.4	65.4	60.9
Estija	65.3	65.9	66.3	63.0
Lenkija	48.2	50.6	52.4	52.8

Šaltinis: Eurostat, 2011; Iceland Statistics, 2011.

11 lentelė. Suminis gimstamumo rodiklis Danijoje, Islandijoje, Italijoje, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje

Šalis	2006	2007	2008	2009
Danija	1.85	1.84	1.89	1.84
Islandija	2.07	2.09	2.14	2.22
Italija	1.35	1.37	1.42	-
Lietuva	1.31	1.35	1.47	1.55
Latvija	1.35	1.41	1.44	1.31
Estija	1.55	1.63	1.65	1.62
Lenkija	1.27	1.31	1.39	1.40

Šaltinis: Eurostat, 2011; Iceland Statistics, 2011.

Šeimai palankių priemonių – atostogų dėl šeimyninių priežasčių, vaiko priežiūros paslaugų ir dalinio užimtumo galimybių – analizė atskleidė, jog šios priemonės gali efektyviai padėti abiems tėvams derinti darbą ir šeimą, bet jų nepakanka skatinant lyčių lygybę. Nors valstybės teikiama parama tenka lemiamas vaidmuo, darbdaviai taip pat atlieka svarbų vaidmenį, sprendžiant darbo

ir šeimos derinimo klausimus. Whiteford (2005) pabrėžia, jog nacionalinės politikos bus daug mažiau efektyvios, jei įmonės jas taikys nenoriai. Šeimai palankių priemonių analizė Danijoje, Islandijoje, Italijoje ir Lietuvoje patvirtina kai kuriuos šeimai palankios politikos aspektus, kurie vaidina svarbų vaidmenį darbo ir šeimos derinime:

- Darbo ir šeimos derinimas nėra tik moters reikalas. Reikia atkreipti dėmesį į vyrų galimybes derinti darbą ir šeimą. Šeimai palanki politika turi būti „palanki“ abiem tėvams.
- Stereotipinis požiūris į lyčių vaidmenis tiek vyrams tiek moterims trukdo derinti darbą ir šeimą.
- Darbdaviai vaidina svarbų vaidmenį, kuriant organizacinę kultūrą, integruojančią darbą ir šeimą, bei skatinant vyrus aktyviau siekti darbo ir šeimos balanso įgyvendinimo.
- Reikėtų šviesti visuomenę, o ypač darbdavius, apie šeimai palankių priemonių naudą.
- Sprendžiant darbo ir šeimos derinimo klausimą, reikia įgyvendinti ištisą paketą priemonių, kaip atostogos dėl šeimyninių priežasčių, vaiko priežiūros paslaugos ir lanksčios darbo formos. Atostogų schemos turėtų būti pakankamai dosnios, pakankamos trukmės ir skatinančios lyčių lygybę. Vaiko priežiūros paslaugos turėtų būti pigios arba subsidijuojamos, paslankios ir prieinamos visiems ikimokyklinio amžiaus vaikams. Lanksčios darbo formos neturi turėti neigiamos įtakos abiejų tėvų karjeros raidai.
- Neadekvačios motinystės ir tėvystės atostogų sąlygos gali net sustipinti vyro-šeimos maitintojo modelį. Skatinant vyrus išeiti tėvystės atostogų, svarbu suteikti neperduodamą teisę į atostogas ir skirti dosnią atlyginimo kompensaciją, kadangi tėčių atlyginimas yra dažnai didesnis nei motinų. Tuo būdu, motinos, kurios dažniausiai gauna mažesnę atlyginimą, dažniau nei vyrai pasinaudoja atostogomis.

Tėvai, o ypač motinos, derinant darbą ir šeimą, patiria sunkumus, šalyse, kuriose valstybė nepakankamai rūpinasi vaiko priežiūros paslaugomis (Italija, Lenkija, Lietuva). Danijoje dėl gerai išvystytų vaiko priežiūros paslaugų, motinos gali dirbti visą dieną, taip užsitikrindamos pakankamas pajamas ir nepriklausomybę.

Lietuvos Konstitucijose įtvirtinta nuostata, jog valstybė remia ir globoja šeimą yra išreiškiama šeimos politikos, kaip atskiros politikos srities išskyrimu. Šeimos politikos koncepcijos sukūrimas ir patvirtinimas rodo valstybės siekį formuoti aiškia (coherent) šeimos politiką. Šeimos politikos koncepcijos ir kitų dokumentų analizė atskleidžia, jog, atsižvelgdama į Europos Sąjungos institucijų rekomendacijas, Lietuva, daugiau ar mažiau, yra suformavusi veiksmų kryptis, susijusias su galimybių tėvams derinti šeimą ir darbą sudarymu ir lyčių lygybės užtikrinimu, plėtojant atostogų vaiko gimdymui ir priežiūrai sąlygas, lanksčias užimtumo formas bei kokybiškas ir prieinamas vaiko priežiūros paslaugas.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, jog dokumentuose numatytos veiksmų kryptis nepakankamai išreiškiamos priemonėmis, o tai sąlygoja, jog Lietuvoje dirbančios ir

vaikus auginančios šeimos susiduria su nemažais sunkumais, derindamos darbą ir šeimos gyvenimą.

Analizuojant principus, kuriais remiantis yra kuriama šeimai palanki aplinka, išryškėja, jog Lietuva, formuodama šeimos politiką, nesivadovauja teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma, kuri, pasak Davidavičiaus (2006), yra tinkamiausia palankios šeimai politikos priemonėms tobulinti ir plėtoti. Europos Sąjungos dokumentuose pabrėžiama, jog sudarant galimybę abiem tėvams derinti darbo ir šeimos rūpesčius didžiulis dėmesys turi būti skiriamas lyčių lygybės užtikrinimui. Lietuvai artimas neofamilialistinis požiūris formuojant šeimos politiką. Iš dalies Lietuva balansuoja tarp socialinių investicijų ir neofamilialistinės paradigmos. Lietuva turi pakankamai gerai išplėtotas motinystės, tėvystės ir vaiko priežiūros atostogų, moterys turi galimybę dirbti ne visą darbo dieną, o tai įtvirtina „vieno su puse“ modelį.

Lietuvos, vyriausybė turėtų didesnę dėmesį kreipti į 2002 m. Europos Tarybos susitikimo Barselonoje suformuotus siekius bei 1992 m. Europos Tarybos Rekomendaciją dėl vaikų priežiūros ir pastangas, plėtojant šeimos politiką, nukreipti vaikų priežiūros paslaugų bei lanksčių užimtumo formų plėtrai. Vaiko priežiūros paslaugos turėtų būti pigios arba subsidijuojamos ir prieinamos visiems ikimokyklinio amžiaus vaikams, o lanksčios užimtumo formos turi išplėsti tėvų pasirinkimo galimybes.

6. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO TYRIMO METODAI

Šio skyriaus tikslas apžvelgti disertacijos tyrimo metodologinį pagrindimą, tyrimo ir duomenų rinkimo bei analizės metodus.

Šeimos politikos formavimo, kaip reiškinių, pažinimas reikalauja plataus sisteminio požiūrio, apimančio tiek formavimo turinį ir procesą, tiek ir kontekstą, kuriame jis vyksta. Esminis sisteminio požiūrio principas - holizmas, kuris teigia, kad visuma yra daugiau, nei ją sudarančių dalių suma. Tai reiškia, kad neįmanoma pažinti socialinės tikrovės tyrinėjant atskiras dalis ir nematant visumos - visų sistemos dalių sąryšio kompleksiskumo. Patton (2001) pastebi, jog sisteminis požiūris tampa vis populiariesnis šeimos tyrimuose. Autorius pabrėžia, jog šis požiūris naudingas, nes padeda paaiškinti ne kaip sistema veikia, bet kodėl sistema veikia būtent tokiu būdu.

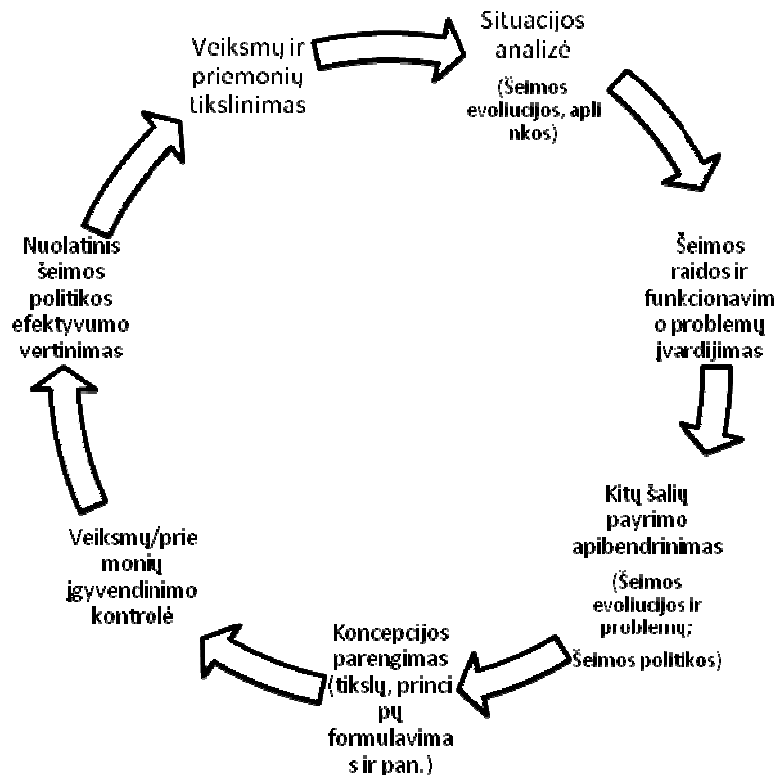
Kompleksiškai tiriant šeimos politikos formavimą, taikyta trianguliacija (Silverman, 2000; Patton, 2001; Denzin, Lincoln, 2005, Bryman, 2008). Trianguliacijos, kaip pastebi Flick (2002), negalime laikyti validumo įrankiu ar strategija, bet greičiau validumo alternatyva, kuri, pasak Denzin, Lincoln (2005), atspindi tyrėjo pastangas užtikrinti giluminį reiškinių pažinimą. Disertacijoje taikomi Patton (2001) išskirti trianguliacijos būdai: metodų trianguliacija (kokybinis ir kiekybinis), kokybinių duomenų šaltinių trianguliacija (tikrinama, ką ekspertai sako apie tą patį reiškinį pakartojus interviu po tam tikro laiko) ir teorijų trianguliacija (taikomos skirtingos teorijos - šeimos politikos modeliai, politikos formavimo ciklo samprata).

Disertacijos tyrimo dizainas yra sukonstruotas, remiantis politinio ciklo modelio samprata. Ši samprata buvo sukurta aštuntajame dešimtmetyje ir iki šiol naudojama kaip esminė konstrukcija politikos tyrimuose (Parsons, 2001). Racionalaus ir nuoseklaus politikos formavimo šalininkų (Lasswell, 1956; Jenkins, 1978; Hogwood, Grindel, Thomas, 1990) požiūriu, politikos procesą sudaro tam tikri etapai ar stadijos, kuriuos apibendrintai galima būtų apibūdinti kaip: problemos apibrėžimą arba darbotvarkės formavimo etapus; alternatyvių sprendimų paiešką, alternatyvos pasirinkimą arba sprendimų priėmimo etapus; įgyvendinimo etapas bei stebėsenos, vertinimo ir grįžamojo ryšio etapus. Kiekvienas žingsnis traktuojamas kaip atskiras elementas laiko ir funkcijų atžvilgiu, tačiau šie žingsniai yra tarpusavyje susiję ir vieno žingsnio pabaiga paprastai yra kito žingsnio pradžia, kaip antai, politikos įvertinimas turėtų duoti pradžią problemų iškėlimui ir naujo politikos ciklo pradėjimui.

Politikos formavimo ciklą nuolat veikia tam tikras ekonominis, sociokultūrinis, politinis kontekstas. Parsons (2001) iškelia politikos diskurso, struktūrizuojančio politikos problemų, turinio ir proceso analizę, suvokimo svarbą. Svarbu pabrėžti, kad skirtingos diskurso detalės turės skirtingą poveikį sprendimų priėmėjams, todėl sprendimų priėmimo elgesys negali būti suprastas neanalizuojant konteksto, kuriame vyksta sprendimų priėmimas. Taigi, politikos formavimo ir politikos analizės procesai yra tarpusavyje persipynę, ir nusako pastangas pagerinti būdus, kuriais atrandamos ir apibrėžiamos problemos, nustatomi tikslai, pasirenkamos alternatyvos ir įvertinami rezultatai.

Analizuojant šeimos politikos formavimą, būtina atsižvelgti į šios srities specifiškumą. Gimstamumo mažėjimo ir gyventojų senėjimo kontekste politikų klaidos gali brangiai kainuoti ir turėti neigiamas pasekmes. Šeimos politikos formavimo ciklas (9 pav.) prasideda nuo ekonominės, sociokultūrinės, bei demografinės situacijos įvertinimo ir problemų įvardinimo. Toliau seka kitų šalių patyrimo analizė, išskiriant gerąją patirtį, kurią būtų galima pritaikyti Lietuvoje, atsižvelgiant į lietuviško konteksto ypatumus. Ypatingai svarbūs žingsniai yra konceptualių pagrindų sukūrimas, apibrėžiant šeimos politiką, numatant motyvus, tikslus ir veiksmų kryptis bei parengiant priemonių sistemą. Toliau seka su priemonių įgyvendinimu, stebėseną ir vertinimu bei grįžtamuoju ryšius susiję žingsniai.

9 paveikslas. Šeimos politikos formavimo ciklas

Parengta pagal Stankūnienę ir kt. (2001)

Šis stadijinis politikos formavimo modelis yra kritikuojamas dėl to, kad pateikia nenatūralų politinio proceso vaizdą (Parsons, 2001), nes politikos formavimo procesas retai kada yra nuoseklus ir racionalus (Lindblom, Woodhouse, 1999; Edelman, 2002), politika yra ne linijinė racionalaus mąstymo progresija, o atsitiktinumais grįsta evoliucija (Ham & Hill, 1984; Davis et al 1988, Jenkins, 1995). Tačiau nepaisant kritikos, stadijinis politikos formavimo modelis pateikia

racionalią struktūrą, įgalinančią tirti sudėtingą politikos formavimo procesą ir įveikti realybės kompleksškumą (Parsons, 2001).

Disertacijoje stadijinio politikos formavimo modeliu yra paremta empirinio šeimos politikos formavimo tyrimo struktūra. Apibendrintai išskiriami tokie šeimos politikos formavimo etapai: įeiga, procesas ir išeiga (Pierre, 1995). *Įeiga* apjungia du pradinis šeimos politikos formavimo etapus: šeimos politikos situacijos analizę ir problemų įvardijimą. Šioje politikos formavimo dalyje konceptualizuojama šeimos politika. *Procesas* apima alternatyvių sprendimų paiešką, įvertinimą ir alternatyvos pasirinkimą, (t.y. sprendimų priėmimo) etapus. *Išeiga* jungia veiksmų priemonių įgyvendinimą, kontrolės ir įvertinimo etapus. Šias tris šeimos politikos dalis veikia *kontekstas* - matmuo, kuriame vyksta politikos formavimas ir įgyvendinimas sąryšyje su socioekonominiais, kultūriniais bei instituciniais veiksniais.

Tokiu būdu, empirinio šeimos politikos formavimo tyrimo struktūrą sudaro:

1. *Kontekstas* - analizuojamos sąlygos, kurios įtakoja šeimos politiką.
2. *Įeiga/strateginės nuostatos* - analizuojami strateginiai šeimos politikos tikslai, prioritetai, priemonės skirtingame kontekste.
3. *Procesas/sprendimų priėmimas* - analizuojamas ir vertinamas šeimos politikos sprendimų priėmimas bei dalyvių galios santykis.
4. *Išeiga/priemonių taikymas* - analizuojami ir vertinami šeimos politikos įgyvendinimo rezultatai.

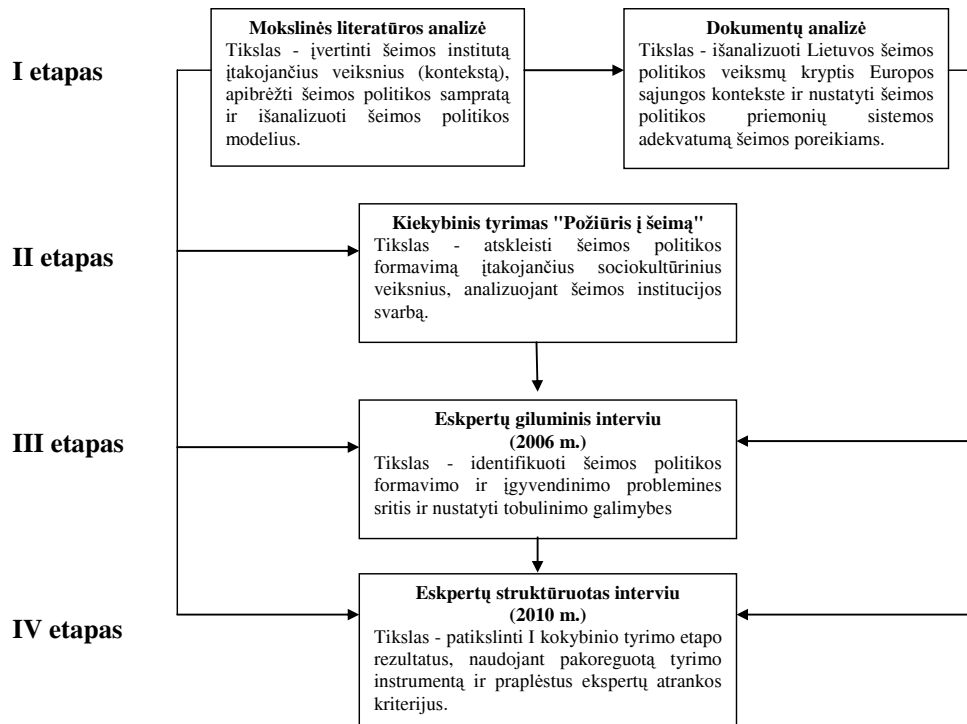
Tyrimo dizainas pristatomas 12 lentelėje, o tyrimo proceso logika - 10 paveiksle.

12 lentelė. Šeimos politikos formavimo Lietuvoje tyrimo dizainas

TEORINIS ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO ANALIZĖS PAGRINDAS			
Kriterijai	Rodikliai	Informacijos rinkimo metodai	Duomenų analizės metodai
Šeimos politikos samprata	• Šeimos politikos pobūdis • Sąvokos, nusakančios šeimos politiką • Šeimos politikos tikslai ir motyvai • Požiūriai, apibūdinantys šeimos politiką • Institucijos, atsakingos už socialinės rizikos sprendimą • Šeimos politikos modeliai	Mokslinės literatūros analizė	Sisteminė apžvalga (Bryan, 2008)
EMPIRINIO ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO TYRIMO STRUKTŪRA			
KONTEKSTAS			
Kriterijai	Rodikliai	Informacijos rinkimo metodai	Duomenų analizės metodai
Politiniai	• Šeimos politikos reikšmingumas • Dėmesys šeimos klausimams	• Kokybinis tyrimas: ekspertų interviu	Kokybinė turinio analizė (Patton, 2001)
Ekonominiai	• Vidutinės disponuojamos pajamos pagal namų ūkio tipą • Vidutinės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį • Skurdo rizikos lygis pagal namų ūkio sudėtį	• Mokslinės literatūros analizė • Statistinių duomenų analizė	Sisteminė apžvalga (Bryan, 2008)

Kriterijai	Rodikliai	Informacijos rinkimo metodai	Duomenų analizės metodai
Demografiniai	- Gimstamumas - Vedybos - Skyrybos - Kohabitacija - Nesantuokiniai vaikai	- Mokslinės literatūros analizė - Statistinių duomenų analizė	Sisteminė apžvalga (Bryan, 2008)
Kultūriniai	Normos/vertybės (požiūris į šeimą, santuoką vaikus ir lyčių vaidmenis, pan.)	Kiekybinis tyrimas: anketinė apklausa "Požiūris į šeimą"	Aprašomosios statistikos dydžių (homogeniškumo) skaičiavimas (Puškorius, 2004)
ĮEIGA: STRATEGINĖS NUOSTATOS			
Kriterijai	Rodikliai	Informacijos rinkimo metodai	Duomenų analizės metodai
ES prioritetinės šeimos politikos kryptys	- Darbo ir šeimos išsipareigojimų derinimo galimybių sudarymas - Palankios šeimai aplinkos kūrimas - Lyčių lygybės užtikrinimas	ES dokumentų analizė	Antrinių duomenų analizė (Sarantakos, 1993)
Lietuvos šeimos politikos samprata	- Šeimos statuso ir atsakomybės už šeimos problemų sprendimą apibrėžimas - Šeimos politikos tikslai, objektas ir ES prioritetinių veiklos krypčių integravimas nacionalinėje šeimos politikoje	- Dokumentų analizė - Kokybinis tyrimas: ekspertų interviu	- Antrinių duomenų analizė (Sarantakos, 1993) - Kokybinė turinio analizė (Patton, 2001)
PROCESAS: SPRENDIMŲ PRIĖMIMO ANALIZĖ			
Kriterijai	Rodikliai	Informacijos rinkimo metodai	Duomenų analizės metodai
Sprendimų priėmimo procedūros	- Kaip organizuojamas sprendimų priėmimas - Analizės reikšmė sprendimų priėmimui	Kokybinis tyrimas: ekspertų interviu	Kokybinė turinio analizė (Patton, 2001)
Sprendimų svarstymo dalyviai	- Kas dalyvauja svarstant sprendimus - Kas turi galios (interesų organizavimas ir galios paskirstymas) - Kiek atsižvelgiama į pasiūlymus	Kokybinis tyrimas: ekspertų interviu	Kokybinė turinio analizė (Patton, 2001)
Konteksto poveikis sprendimų priėmimui	- Finansiniai apribojimai - Politikos konsensuso problemos; - Biurokratinės kliūtys; - Interesų skirtumai	Kokybinis tyrimas: ekspertų interviu	Kokybinė turinio analizė (Patton, 2001)
ĮŠEIGA: PRIEMONIŲ SISTEMA IR ĮGYVENDINIMAS			
Kriterijai	Rodikliai	Informacijos rinkimo metodai	Duomenų analizės metodai
Priemonės	- Motinstės atostogos - Tėvystės atostogos - Vaiko priežiūros atostogos - Vaiko priežiūros paslaugos - Lanksčios užimtumo formos	Dokumentų analizė	Lyginamoji-aprašomoji politikos analizė (Berg, 2002)
Politikos monitoringas ir efektyvumo vertinimas	- Kokios yra politikos vertinimo priemonės - Kada atliekamas politikos vertinimas - Kiek mokomasi iš klaidų	Kokybinis tyrimas: ekspertų interviu	Kokybinė turinio analizė (Patton, 2001)
Politikos įgyvendinimas	- Įgyvendinimo institucinė sandara - Politikos įgyvendinimo problemos	Kokybinis tyrimas: ekspertų interviu	Kokybinė turinio analizė (Patton, 2001)

10 paveikslas. Tyrimo etapai

6.1 MOKSLINĖS LITERATŪROS ANALIZĖ

Tikslas. Atliekant mokslinės literatūros analizę siekiama įvertinti šeimos institutą įtakančius veiksnius (kontekstą), apibrėžti šeimos politikos sampratą ir išanalizuoti šeimos politikos modelius.

Atrankos kriterijai. Mokslinės literatūros analizės šaltinių atrankos kriterijais pasirinktas šeimos politikos pobūdis, sąvokos, tikslai ir motyvai, požiūriai, kurie atskleidžiami per šeimos politikos modelius (žr. 1 lentelę). Modeliai, kaip teigia W.Parsons (2001:65) - tai sąvokinės schemas, kurios padeda suprasti ir paaiškinti reiškinius. Teorinėje dalyje yra analizuojami šeimos politikos modeliai, kurių tikslas - pateikti esmines reiškinių charakteristikas ir suskirstyti reiškinius, pasižyminčius tais pačiais bruožais, į tam tikras grupes (Parsons, 2001). Šeimos politikos modeliai - tai įrankiai, padedantys atskleisti šeimos politikos sampratą ir išryškinti šeimos politikos formavimo panašumus ir skirtumus įvairiose šalyse. Jie sudaro idėjinį tyrimo pagrindą ir taikomi analizuojant ir vertinant Lietuvos šeimos politikos sampratą, tikslus, veiklos kryptis ir priemonių sistemą.

Analizės metodas. Mokslinės literatūros analizei taikomas sisteminės apžvalgos metodas, remiantis Bryman (2008) įvardintais sisteminės apžvalgos žingsniais: nusakomas apžvalgos tikslas; nustatomi kriterijai literatūros atrankai;

remiantis kriterijais atrenkami literatūros šaltiniai; atskleidžiami kiekvienos studijos esminiai elementai; susintetinami analizės rezultatai.

6.2 ŠEIMOS POLITIKOS DOKUMENTŲ ANALIZĖ

Tikslas. Šeimos politikos formavimo *įeiga* atskleista taikant dokumentų analizę, kuria siekiama išanalizuoti Lietuvos šeimos politikos veiksmų kryptis Europos sąjungos kontekste ir nustatyti šeimos politikos priemonių sistemos adekvatumą šeimos poreikiams.

Atrankos kriterijai. Dokumentų analizei pasirinkti Europos Sąjungos ir Lietuvos teisiniai dokumentai, susiję su šeimos politikos formavimu. Analizuojami nacionaliniai dokumentai - kuriuose apibrėžiami valstybės ir šeimos santykiai, šeimos politikos tikslai ir veiksmų kryptys ir šeimos politikos priemonės. Siekiant apriboti tyrimo lauką, šeimos politika analizuojama darbo ir šeimyninio gyvenimo derinimo galimybių tėvams kontekste.

Analizės metodai. Šeimos politikos dokumentų analizei taikomas *antrinių duomenų analizė* (Sarantakos, 1993) ir *lyginamoji-aprašomoji politikos analizė* (Sarantakos, 1993; Berg, 2002). Antrinių duomenų analizės metodas taikomas Lietuvos ir Europos Sąjungos strateginių dokumentų analizei: atrenkami reikiami dokumentai, jie analizuojami pagal nustatytus kriterijus (žr. 10 lentelę), vertinama informacija ir interpretuojami duomenys (Sarantakos, 1993).

Lyginamoji-aprašomoji politikos analizė pateikia detalią informaciją, kaip veikia sistema skirtingose valstybėse, t.y. taikant aprašomąjį palyginimą yra sugretinama ir lyginama skirtingų tiriamųjų šalių informacija (Berg, 2002). Šis tyrimo metodas taikytas siekiant palyginti šeimos politikos priemonių sistemas tėvams auginantiems vaikus Lietuvoje, Danijoje, Islandijoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje. Nurodytos šalys pasirinktos kaip kontekstas, galintis išryškinti Lietuvos priemonių sistemos privalumus ir trūkumus: kaimyninės šalys (Latvija, Lenkija ir Estija), artimos savo istoriniu kontekstu ir Šiaurės šalys (Islandija ir Danija), demonstruojančios aukštus gimstamumo ir moterų užimtumo rodiklius.

6.3 GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į ŠEIMĄ KIEKYBINIS TYRIMAS

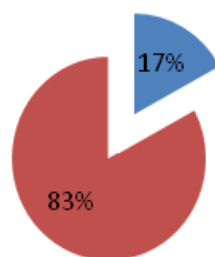
Tikslas – atskleisti šeimos politikos formavimą įtakojančius sociokultūrinius veiksnius, analizuojant šeimos institucijos svarbą. Iškelta **tyrimo hipotezė**: liberalėjant požiūriui į porų gyvenimą kartu nesusituokus išlieka ir tradicinis požiūris, kad vaikai geriau augti santuokos pagrindu sudarytoje šeimoje.

Metodas. Tyrimo tikslui pasiekti buvo taikomas kiekybinis tyrimo metodas, kuris leidžia patikrinti teorijas, apklausiant didesnę ratą respondentų.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 257 respondentai (N=257), iš jų 44 vyrai ir 213 moterys. Didžiąją dalį (63 proc.) apklaustųjų sudaro jauni (21-30 metų) žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą (60 proc.). Respondentų pasiskirstymas pagal užimtumą rodo, kad apklaustieji dirba (33 proc.), mokosi (34 proc.), ir dirba, ir mokosi (21 proc.). (žr. 11-14 pav.).

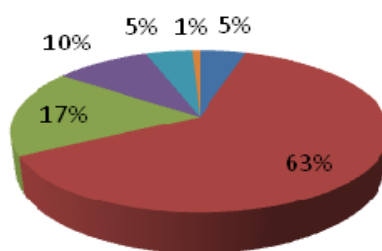
Respondentai pagal lytį

■ vyras ■ moteris

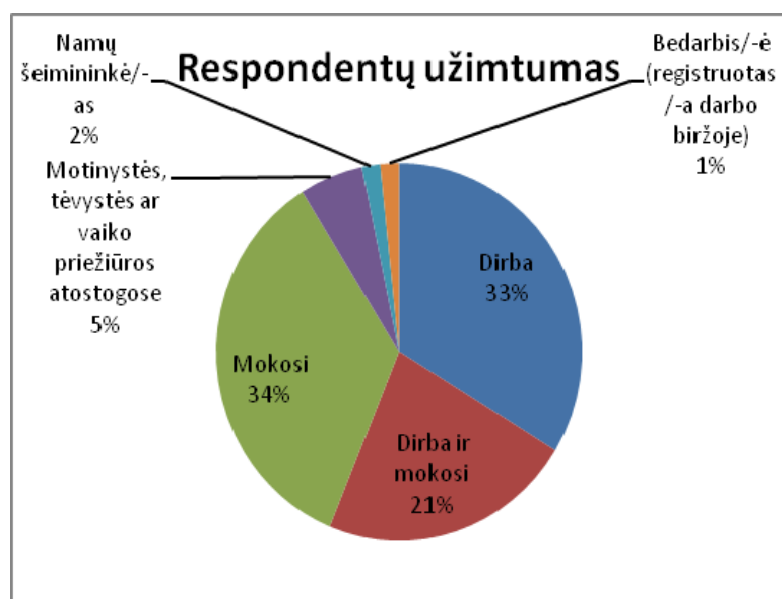
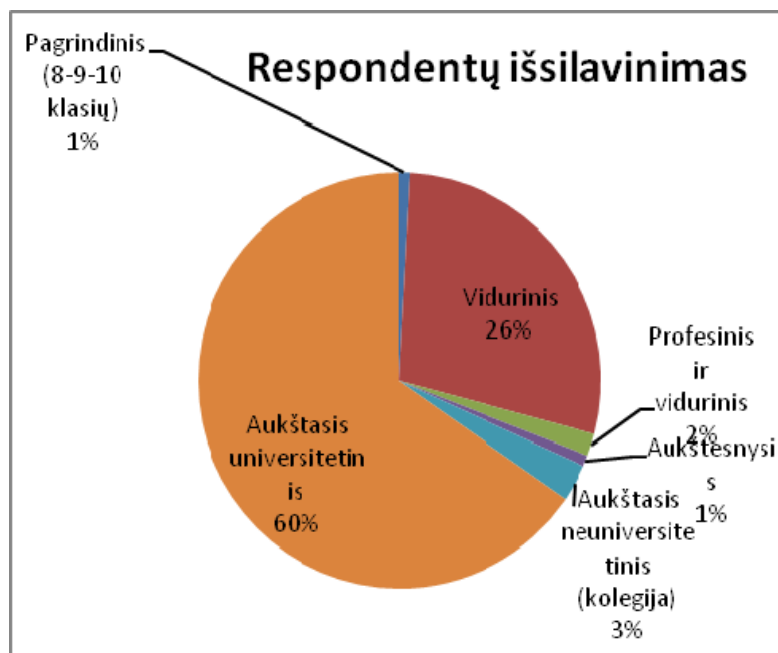

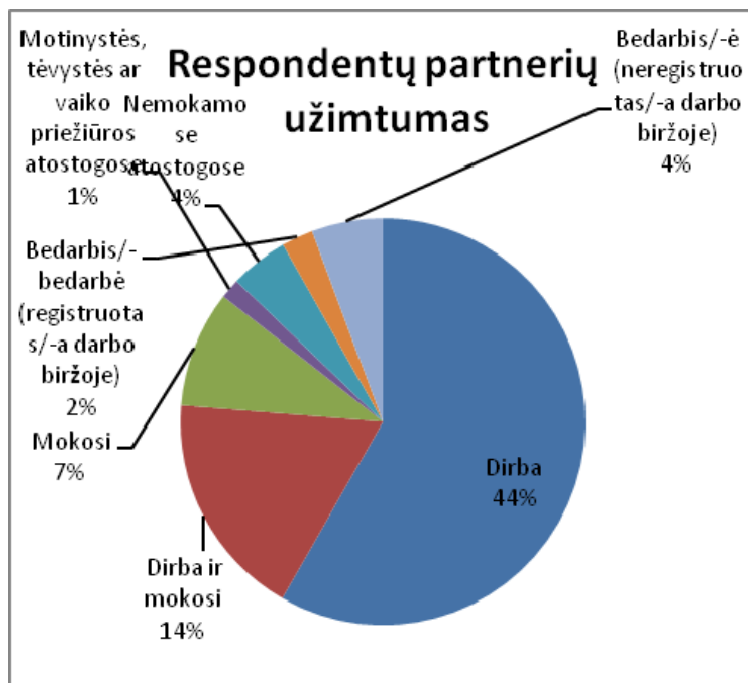
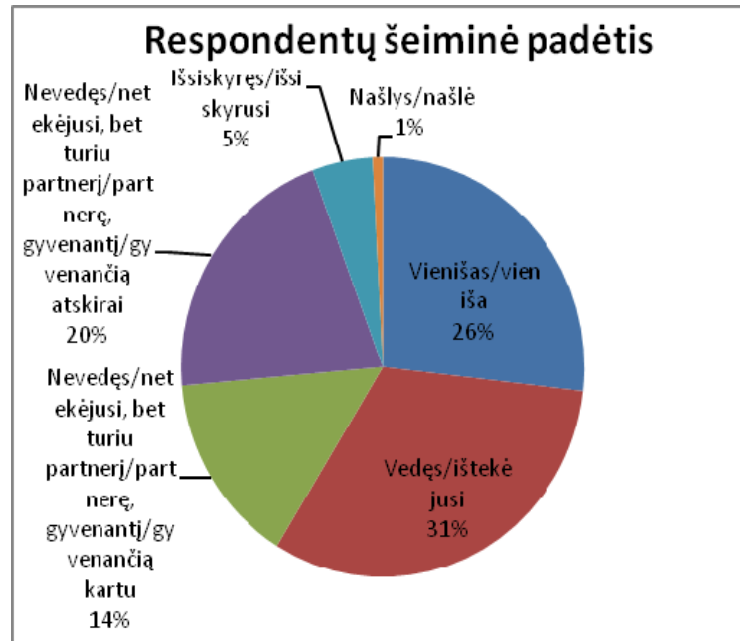
Respondentų amžius

■ iki 20 metų ■ 21-30 metų ■ 31-40 metų
 ■ 41-50 metų ■ 51-60 metų ■ 61-70 metų

31 proc. respondentų yra vedę ar ištekėjusios, 36 proc. nevedę ar netekėjusios, tačiau turintys partnerį ar partnerę, iš kurių 14 proc. gyvena kartu su partneriu ir 20 proc. gyvena atskirai, bei 26 proc. vienišų. 16 proc. respondentų augina 2 vaikus ir apie 10 proc. - 1 vaiką. Daugumos respondentų partneriai dirba (44 proc.), dirba ir mokosi (14 proc.), mokosi (7 proc.). Pagal gyvenamąją vietą 76 proc. respondentų gyvena didžiuosiuose miestuose, 4 proc. kaime ir beveik 17 proc. gyvena miesteliuose ar rajono centruose.

Tyrimo instrumentas. Duomenys gauti kiekybinės apklausos būdu, taikant klausimyną (Neuman, Kreuger, 2003). Klausimyną sudarė du pagrindinės dalies klausimų blokai ir demografinis klausimų blokas. Pirmasis skirtas ištirti

respondentų požiūrį į šeimą, šeimos institucijos vertybinę svarbą asmens gyvenime. Antrasis klausimų blokas sukonstruotas siekiant nustatyti priežastis, verčiančias atsisakyti turėti vaikų arba vaikų gimdymą atidėti vėlesniam laikui kaip svarbiausius sociokultūrinius šeimos politiką lemiančius veiksnius. klausimais. Trečiasis klausimų blokas skirtas išsiaiškinti respondentų demografinę situaciją (lytis, amžius, išsilavinimas, užimtumas, šeiminė padėtis, turimas vaikų skaičius, vaikų amžius, norimas vaikų skaičius, partnerio/partnerės užimtumas ir gyvenamoji vieta (miestas, kaimas ir pan.).

Vertybių asmens gyvenime reikšmingumui nustatyti naudota ranginė skalė. Likerto skalė - ištirti požiūrį į šeimą ir nustatyti sociokultūrinių veiksnių lemiančių šeimos politikos formavimą vertinimą. Nominalinė skalė skirta demografiniams duomenims gauti.

Kiekybinė apklausa, taikant klausimyną turi privalumų ir trūkumų. Privalumai siejami su pigiu ir greitu administravimu, tyrėjo poveikio respondentams pašalinimu, anonimiškumu bei galimybe pildyti anketą respondentams patogiu laiku, neskubant, išsigilinant į klausimus ir pan. Svarbiausi trūkumai - gaunamos ribotos žinios apie reiškinį bei didesnė rizika negauti atsakymų į visus anketoje pateiktus klausimus (Bryman, 2008).

Duomenų apdorojimas. Duomenys apdoroti *matematinės statistikos metodais*, pasitelkus SPSS 19.0 statistinės analizės bei "Microsoft Excel" 2007 programinį paketą. Analizuojant gautus duomenis buvo tikrinamas skirtingų populiacijų (pagal lytį, amžių, išsilavinimą, užimtumą, šeiminę padėtį) homogeniškumas tam tikro požymio atžvilgiu, remiantis Puškoriaus (2004:159) aprašyta metodika.

Buvo keliama hipotezė H_0 , kuri tvirtina, kad nagrinėjamos populiacijos pasirinkto požymio atžvilgiu yra vienodos (homogeniškos), ir hipotezė H_1 , kad populiacijų skirtumai yra statistiškai reikšmingi, todėl reikia atmesti hipotezę H_0 . Tikėtini dažniai apskaičiuojami pagal formulę:

$$e_{ij} = \frac{n_i m_j}{n}$$

Čia e_{ij} - tikėtinas dažnis, n_i - respondentų su i nuomone skaičius (eilutės suma), m_j - respondentų, išsakyusių j kategorijos nuomonę skaičius (stulpelio suma), n - viso stebėjimų. Taikomo kriterijaus statistika apskaičiuojama pagal formulę:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(o_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}$$

Čia o_{ij} - kintamųjų porų dažniai, e_{ij} - tikėtini dažniai. Laisvės laipsnių skaičius apskaičiuojamas $(r-1)(c-1)$, kai r - lentelės eilučių skaičius, c - lentelės stulpelių skaičius.

Dažniai skaičiuoti remiantis SPSS programiniu paketu. Tuo tarpu homogeniškumas vertintas pasitelkus Microsoft Excel programinį paketą. χ^2

kriterijaus statistika buvo skaičiuojama atliekant tokius veiksmus: $f_x/\text{statistical/CHITEST/actual range/expected range}$. Tikrinant, ar nagrinėjami kintamieji yra priklausomi, buvo pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$ ir taikomi tokie veiksmai: $f_x/\text{statistical/CHINV/probability/degree of freedom}$. Gaunama χ^2 skirstinio kritinė reikšmė, kuri lyginama su χ^2 kriterijaus statistika. Jeigu kriterijaus statistika yra didesnė už kritinę reikšmę, H^0 hipotezė, kad nagrinėjamos populiacijos pasirinkto požymio atžvilgiu yra vienodos (homogeniškos), yra atmetama. Remiamasi prielaida, jog kriterijaus taikymo rezultatai yra priimtini, jeigu stebėjimai yra nepriklausomi ir užima tik vieną langelį, jei bendras stebėjimų skaičius ne mažesnis už 30 ir jie bent 75 proc. tikėtinų dažnių ne mažesni už 5 (Puškorius, 2004).

Tyrimo etika. Respondentai buvo informuoti apie duomenų anonimiškumą. Respondentams nereikėjo nurodyti savo asmeninių duomenų, o atsiųstos elektroninės anketos neturi jokių kitokių identifikavimo galimybių, išskyrus respondento kodą ir laiką, kada buvo užpildyta anketa.

6.4 EKSPERTŲ POŽIŪRIO Į ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMĄ KOKYBINIS TYRIMAS

Etapai. Ekspertų požiūrio į šeimos politikos formavimą tyrimas buvo vykdomas dviem etapais: I etapas - 2006 m. ir II etapas - 2010 m. Pakartotinė ekspertų apklausa buvo vykdoma siekiant kokybinių duomenų šaltinių trianguliacijos.

Ekspertų atrankos kriterijai. Ekspertai buvo atrankami taikant *tikslinės atrankos* strategiją, pagal kurią tam tikros aplinkos, asmenys ar įvykiai yra atrankami apgalvotai, norint gauti svarbią informaciją, kuri negali būti prieinama kitokiu būdu (Silverman, 2000). Labai svarbus ekspertų atrankos kriterijus yra jų kompetencija. Kompetencijos nustatymui buvo remiamasi dviem Belanovskij (2001) pasiūlytais kriterijais: nustatant vaidmenų pozicijas, iš kurių stebimas nagrinėjamas objektas arba problema; bei eksperto kompetencijos zonos, t.y. siauros eksperto darbo srities atskyrimu nuo nekompetencijos zonos, kur pasireiškia platesnės eksperto žinios bei pasaulėžiūra, grindžiama motyvacija (kylančia iš vaidmenų ir klasių interesų, vertybių, psichologinių nuostatų ir pan.) bei vertybinėmis orientacijomis.

Ekspertų atrankos kriterijai:

- ne mažesnė nei 3 metų dalyvavimo formuojant šeimos politiką patirtis;
- ne mažesnė nei 3 metų dalyvavimo įgyvendinant šeimos politiką patirtis;
- mokslinių tyrimų, kurių objektas – šeimos politika patirtis (paskutinių dešimties metų tyrimai skirti politikos klausimams nagrinėti).

I kokybinio tyrimo etapas

Tyrimo tikslas - identifikuoti šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo problemines sritis ir nustatyti tobulinimo galimybes.

Metodas. Siekiant pažinti giluminius šeimos politikos formavimo ypatumus, visą prasmę, išskylančių formuojant šeimos politiką, kompleksiskumą bei atskleisti

sunkumus, su kuriais susiduria šeimos politikos formuotojai ir įgyvendintojai, empiriniam tyrimui pasirinktas *kokybinio tyrimo metodas*.

Nors kokybinis tyrimas turi savo trūkumų: pasigendama kokybinio tyrimo patikimumo ir pagrįstumo; akcentuojamas duomenų apdorojimo analizės sudėtingumas ir neapibrėžtumas; pabrėžiamas reprezentatyvumo stygius bei rezultatų apibendrinimo problema taip pat didelės laiko ir intelektualinės sąnaudos (Silverman, 2000). Pažymėtina tai, kad kokybinis tyrimas leidžia atskleisti gilumines reiškinių prasmes tiriamųjų požiūriu (Silverman, 2000). Kokybiniai tyrimai taikomi mažai tyrinėtiems reiškiniams atskleisti, yra aiškinamojo pobūdžio, siekiant atrasti, kokią reikšmę tiriamajam reiškiniui suteikia tiriamieji, interpretuojant šias reikšmes tyrėjo požiūriu (Hoepfl, 1997).

Tyrimo imtis.. Kokybinio tyrimo *imties dydžiui* nėra nustatyta griežtų reikalavimų (Paston, 1990). Iš viso buvo apklausti 7 ekspertai (N=7): penkios moterys ir du vyrai (žr. 7 priedą). Tyrime dalyvavo šeimos politiką formuojantis informantas (1 Seimo narys), už šeimos politikos įgyvendinimą atsakingi (2 Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos darbuotojai) ir šeimos politiką stebintys bei vertinantys (4 Lietuvos socialinių tyrimų centro mokslininkai) informantai. Pasirinkta ekspertų grupė yra nevienalytė pagal vaidmenų pozicijas. Krimskij (1990) teigia, kad įvairesnėse ekspertų grupėse mažiau prieinama bendros nuomonės, tačiau pateikiama daugiau alternatyvų, o tai suteikia galimybę analizuoti pasirinktą reiškinį iš įvairių pusių.

Tyrimo instrumentas. Tyrimo instrumentas - *giluminis³⁶ ekspertų interviu*. Kvale (1996) giluminį interviu apibrėžia kaip interviu, kurio tikslas - atskleisti tiriamojo požiūrį į tiriamąjį reiškinį ir jo sampratą. Interviu metu buvo užduodami klausimai, paremti politikos formavimo ciklo samprata. Tyrimo instrumentą (žr. 8 priedą) sudaro trys esminės klausimų zonos, susijusios su šeimos politikos formavimu: šeimos politikos problemų iškėlimas į politinę darbotvarkę, sprendimų priėmimas ir įgyvendinimas bei politikos stebėjimas ir efektyvumo vertinimas. Atviri klausimai buvo suformuoti taip, kad respondentai galėtų laisvai reikšti savo mintis ir nuomonę. Interviu metu, nenuklystant nuo tyrimo problemos, buvo užduodami anksčiau nenumatyti klausimai, susiję su eksperto atsakymais, o taip pat perfrazuojami klausimai, kad būtų galima papildyti turimą informaciją. Kiekvieno pokalbio trukmė apie 60 min. Visi interviu buvo įrašinėjami į audio juostelę ir vėliau išrašomi į tekstinius dokumentus.

Tyrimo organizavimas ir vieta. Organizuojant ekspertų apklausą, dėl dalyvavimo tyrime ir susitikimo su visais ekspertais buvo tariamasi iš anksto tiesiogiai susitinkant, telefonu arba elektroniniu paštu. Vėliau buvo derinamas susitikimo laikas. Su ekspertais buvo susitinkama jiems patogiu laiku ir patogioje vietoje (Seimo rūmuose, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje, Socialinių tyrimų institute).

Duomenų apdorojimas. Tyrimo duomenų analizei taikomi *kokybinės turinio analizės* žingsniai (Patton, 2001): pirmą kartą skaitant tekstą parašėse pastraipoms,

³⁶ Pastaruoju metu išryškėjo tendencija nestruktūruotą ir pusiau struktūruotą interviu tiesiog vadinti giluminiu arba kokybiniu interviu (Bryman, 2008: 438).

sakiniams ar jo dalims išskiriamos *etiketės* (kodavimo kategorijas ar klasifikavimo sistemas); pakartotinai skaitant tekstą pradedamas formalus kodavimas sisteminiu būdu, išskiriamos kategorijos ir subkategorijos; ieškoma pasikartojančių duomenų, vertinamos subkategorijos pagal du parametrus - vidinį homogeniškumą ir išorinį heterogeniškumą; atmetami duomenys, kurie išreiškia nukrypimus nuo bendros sistemos; išskiriamos temos; apibendrinami duomenys.

Duomenys yra surašyti lentelėse, kur išskiriamos kategorijos, subkategorijos ir iliustruojantys pavyzdžiai iš ekspertų pasisakymų. Cituojant ekspertų išsakytas mintis, kalba netaisyta, vengiant iškraipymų bei siekiant ekspertų minčių autentiškumo. Ženklas (...) reiškia, jog cituojant praleidžiama respondento minties dalis.

Tyrimo etika. Atliekant giluminį ekspertų interviu, kiekvienam tyrimo dalyviui, sutikusiam dalyvauti apklausoje, tyrimo pradžioje buvo išsiųsti elektroniniai laiškai su tyrimo tikslais bei klausimynu, kad kiekvienas ekspertas galėtų iš anksto susipažinti su tyrime nagrinėjamomis temomis. Interviu buvo įrašinėjami į audio juostelę tik gavus respondento sutikimą. Užtikrinant konfidencialumą, analizuojant ekspertų pasisakymus pateikiamos tik bendros ekspertų charakteristikos, neišryškinant informacijos, kuri galėtų padėti atpažinti respondentą.

II kokybinio tyrimo etapas.

Tikslas – patikslinti I kokybinio tyrimo etapo rezultatus, naudojant pakoreguotą tyrimo instrumentą ir praplėstus ekspertų atrankos kriterijus.

Metodas. Kokybinis tyrimas.

Tyrimo imtis. Remiantis I kokybinio tyrimo etapo rezultatų analize papildyti ekspertų atrankos kriterijai, orientuojantis į tai, kad šeimos politikos formavimui vis didesnę įtaką turi nevyriausybinių organizacijų. Todėl į ekspertų imtį įtraukti šių organizacijų atstovai, įtraukiant papildomą atrankos kriterijų - turintys ne mažesnę kaip 3 metų darbo nevyriausybinese šeimos problemoms skirtose organizacijose.

Iš viso buvo apklausta 34 ekspertai (N=34): 10 mokslininkų (iš Vytauto Didžiojo universiteto, Mykolo Romerio universiteto, Vilniaus universiteto, Lietuvos Socialinių tyrimų centro), 8 Seimo nariai, 8 Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos darbuotojai (Šeimos gerovės skyrius, Lygių galimybių ir socialinės integracijos departamentas, Vaikų ir jaunimo skyrius, Piniginės paramos skyrius, Šeimos politikos skyrius) bei 8 nevyriausybinių organizacijų atstovų (Gausių šeimų asociacija, Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija, Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija). Apklausoje dalyvavo 4 vyrai ir 30 moterų. Pagal išsilavinimą, 1 respondentas su aukštesniojo išsilavinimu, visi kiti turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą.

Tyrimo instrumentas. Instrumentas buvo rengiamas, atsižvelgiant į kiekybinės apklausos, mokslinės ir dokumentų analizės, bei I ekspertų apklausos gautus duomenis. Ekspertų apklausai naudotas *struktūruotas interviu* (Sarantakos, 1993; Bryman, 2008). Paprastai struktūruotas interviu yra taikomas kiekybiniuose tyrimuose, tačiau mokslininkai (Sarantakos, 1993; Silverman, 2000) pabrėžia, kad

ties šio, tiek ir kitokio tipo interviu (pusiau struktūruotas) gali būti naudojami tiek kiekybiniuose, tiek ir kokybiniuose tyrimuose. Ekspertų apklausa dėl savo nereprezentatyvios atrankos ir imties dydžio yra priskiriama kokybiniais tyrimams. Tačiau struktūruotas interviu pasirinktas siekiant įgyvendinti II etapo tikslą. Kaip pastebi Krimskij (1990), ekspertų atrankai yra taikomi tam tikri kompetencijos kriterijai, kurie susiaurina populiaciją ir dirbtinai didinti ekspertų imtį nėra prasmės, nes atsiranda tikimybė, jog į ekspertų ratą gali patekti nekompetentingi informantai. Būtina pabrėžti, kad Lietuvoje šeimos politikos ekspertų populiacija nėra didelė, todėl siekiant išvengti galimybės apklausti neekspertus, nebuvo stengiamasi dirbtinai didinti imties iki kiekybiniais skaičiavimams taikomų dydžių.

Teorinės šeimos politikos sampratos ir modelių analizės pagrindu, remiantis 2006 m. ekspertų apklausos rezultatais apklausai buvo parengtas klausimynas (žr. 9 priedą). Klausimyne pateikiamos keturios klausimų grupės bei demografiniai klausimai. Pirmoji klausimų grupė skirta įvertinti Lietuvoje vykdomą šeimos politiką; antroji – nustatyti šeimos politikos formavimo veiksniai, trečioji – atskleisti šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo problemas Lietuvoje, ketvirtoji – ištirti efektyvios šeimos politikos formavimo prielaidas. Demografinių klausimų dalį sudaro klausimai apie informantų demografinę situaciją (lytis, amžius, išsilavinimas, pareigos).

Tyrimo organizavimas. Organizuojant ekspertų apklausą, dėl dalyvavimo tyrime ir susitikimo su visais ekspertais buvo tariamasi iš anksto tiesiogiai susitinkant, telefonu arba elektroniniu paštu. Daugelis respondentų pageidavo pildyti klausimyno elektroninį variantą (www.publika.lt), kai kurie sutiko duoti interviu telefonu ar susitikus akis į akį.

Duomenų apdorojimas. Struktūruoto interviu duomenys buvo apdoroti SPSS Statistics 17.0 programa, atliekant tik dažnių skaičiavimą, nes dėl mažos imties nėra korektiška skaičiuoti kitus parametrus. Atvirų klausimų atsakymai buvo apdorojami taikant kokybinę turinio analizę.

Tyrimo etika. Tyrimo dalyviams garantuojamas konfidencialumas. Jokie asmeniniai duomenys nėra pateikiami. Iš respondentų pateiktų minčių nėra galimybės identifikuoti eksperto tapatybės.

Sugrupuotos vertybės**Bendruomeninės vertybės**

- Pagalba visuomenei
- Bendruomenė
- Rūpinimasis kitais

Fizinės vertybės

- Pasitenkinimas gyvenimu
- Vidinė harmonija
- Sveikata

Visuotinės/viešosios vertybės

- Taika
- Laisvė
- Nepriklausomybė

Dvasinės vertybės

- Religija/dvasingumas
- Moralė
- Teisingumas

Asmeninio pobūdžio vertybės

- Pagarba
- Geras charakteris
- Pritarimas
- Patikimumas/pasitikėjimas

Darbo vertybės

- Darbas/karjera
- Pripažinimas
- Konkurencija

Lyderiavimo vertybės

- Sprendimų priėmimas
- Vadovavimas
- Galia

Saviugdų vertybės

- Žinios
- Meistriškumas
- Kūrybiškumas

Ekonominės vertybės

- Stabilumas
- Saugumas
- Ekonominis saugumas
- Gerovė

Santykių vertybės

- Šeima
- Vaikai
- Draugystė
- Ištikimybė
- Lojalumas

Laisvalaikio vertybės

- Nuotykių
- Laisvalaikis
- Iššūkiai
- Pokyčiai ir įvairovė

Questionnaire for Values Clarification
(2002) John Hopkins Bloomberg School
of Public Health Center for
Communication Programs.

7. SOCIOKULTŪRINIS KONTEKSTAS: POŽIŪRIS Į ŠEIMĄ, SANTUOKĄ, VAIKUS IR LYČIŲ VAIDMENIS (EMPIRINIO TYRIMO DUOMENYS)

Demografiniai ir sociologiniai tyrimai bei statistiniai duomenys rodo, jog Lietuvoje įsitvirtina II demografinio perėjimo bruožai. Per paskutiniuosius dešimtmečius gerokai pasikeitė Lietuvos gyventojų požiūris į prokreacinę bei šeimos elgseną, ir galima sakyti, priartėjo prie Vakarų Europoje žymiai anksčiau įvykusio požiūrio transformacijos. Toliau pristatysime disertacijos tyrimo duomenis apie respondentų požiūrį į šeimą, prokreacinę ir šeimos elgseną, siekiant išvelgti tam tikras požiūrio pokyčių tendencijas. Pirmiausia aptarsime šeimos, kaip vertybės, vietą kitų vertybių skalėje. Vėliau analizuosime santuokos ir gyvenimo kartu reikšmę, požiūrį į skyrybas, tėvystę, lyčių vaidmenis ir užimtumą, vaikus ir vaikų auklėjimą. Galiausiai analizuosime priežastis, turinčias įtakos respondentų apsisprendimui turėti ar neturėti vaikų.

7.1 POŽIŪRIS Į ŠEIMOS INSTITUTO SAMPRATĄ IR REIKŠMĘ

Šeima yra unikali socialinė institucija, kuri egzistuoja visose kultūrose, skiriasi tik jų formos ir vieta visuomenės struktūroje. Tai svarbiausia sistema, atsakinga už individo poreikių patenkinimą, socializaciją ir labiausiai daranti įtaką individo funkcionavimui.

Aiškinantis respondentų vertybines nuostatas, buvo pateiktas vertybių sąrašas (žr. Vertybių sąrašas), iš kurio respondentai turėjo išrinkti penkias jų požiūriu svarbiausias vertybes ir išdėlioti jas pagal svarbą, kai 1 - pati svarbiausia vertybė, 5 - mažiausiai svarbi vertybė.

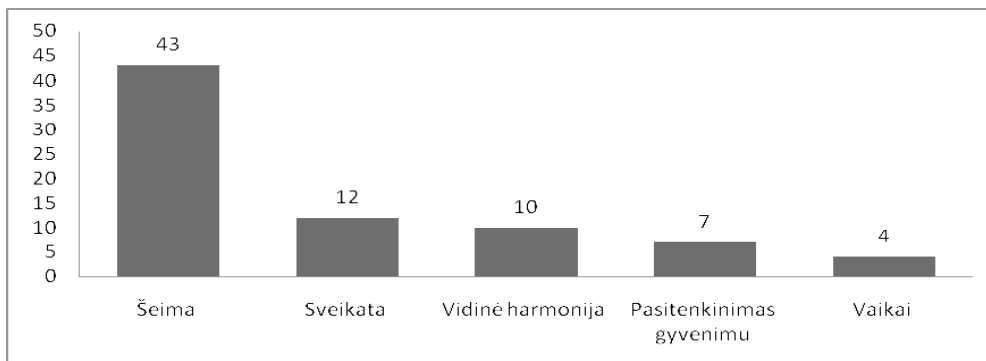
Analizuojant duomenis ir vertinant skirtingų populiacijų požiūrio homogeniškumą, 38 vertybės buvo suskirstytos į 11 grupių (žr. Sugrupuotos vertybės)

Tyrimo rezultatai rodo, jog šeima išlieka svarbiausia vertybe (pav.). Kitos respondentams svarbios vertybės yra sveikata, vidinė harmonija, pasitenkinimas gyvenimu ir vaikai. Disertacijos tyrimo rezultatai rodo, jog vyrų ir moterų požiūris į vertybes statistiškai patikimai skirtingas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,011374, su laisvės laipsniu 4 (12,97999), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(4)} =$

9,487729). Daugiau kaip pusė moterų (55 proc.) (atitinkamai vyrų - 28 proc.) teikia pirmenybę tokioms vertybėms, kaip šeima, vaikai, draugystė, ištikimybė ir lojalumas. Tuo tarpu vyrai (44 proc.) (atitinkamai moterų - 28 proc.) daugiau pabrėžia pasitenkinimą gyvenimu, vidinę harmoniją bei sveikatą.

Statistiškai patikimas skirtumas yra ir tarp skirtingą išsilavinimą turinčių respondentų (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,039223, su laisvės laipsniu 3 (8,35468), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(3) = 7,814728$). Aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai mažiau akcentuoja tokias vertybes, kaip šeima, vaikai, draugystė, ištikimybė ir lojalumas (46 proc.), nei turintys žemesnį išsilavinimą (62 proc.). Pirmieji nežymiai daugiau akcentuoja pasitenkinimą gyvenimu, vidinę harmoniją bei sveikatą (29 proc.) lyginant su žemesnį išsilavinimą turinčiais respondентаis (27 proc.), kuriems svarbiausia yra šeima, vaikai, draugystė, ištikimybė ir pan.

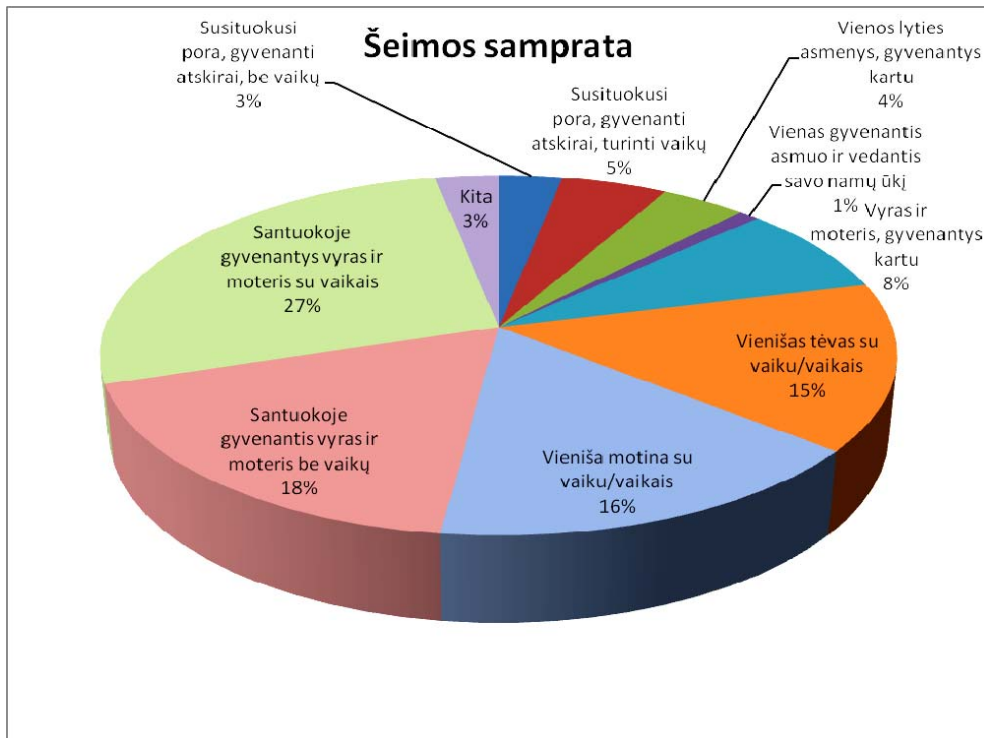
11 paveikslas. Respondentų vertybinės nuostatos (proc.)

Paprastai visuomenėje egzistuoja įvairios šeimos formos ir nėra taip paprasta nusakyti, kas yra šeima. Aiškinantis respondentų požiūrį į šeimos sampratą, buvo pateikti teiginiai, nusakantys tam tikras šeimos formas ir prašoma respondentų pažymėti tas, kurios jų manymu yra laikytinos šeima (buvo galimi keli atsakymo variantai) (pav.).

Analizuojant rezultatus, aiškiai matyti tradicinė respondentų nuostata šeimos sampratos atžvilgiu. Net 94 proc. respondentų šeimą laiko sutuoktinių porą, auginančią vaikus. 63 proc. respondentų šeimai priskiria sutuoktinių porą be vaikų taip pat vienišą motiną - 54 proc. ar vienišą tėvą - 53 proc., auginančius vaikus. 12 paveiksle pateikta šeimos samprata pagal tai, kiek procentų iš 100 respondentai skiria kiekvienam šeimos modeliui.

12 paveikslas. Šeimos samprata (100 proc.)

Analizuojant skirtingų grupių požiūrio homogeniškumą, pastebėtas statistiškai patikimas skirtumas tarp mieste ir kaimo vietovėse gyvenančių respondentų požiūrio į vienišas mamas, auginančias vaikus (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,011266002, su laisvės laipsniu 1 (6,42286901), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(1)} = 3,841459149$). Didžiuosiuose miestuose gyvenantys respondentai yra labiau linkę į šeimos sampratą įtraukti vienišos motinos, auginančios vaikus, kategoriją. Už tai pasisako 58 proc. tokių respondentų. Tuo tarpu 62 proc. kaimo vietovėje ar mažuosiuose miesteliuose gyvenantys respondentai nemano, kad vieniša motina, auginanti vaikus turi būti laikoma šeima. Toks pat statistiškai patikimas skirtumas yra ir tarp miesto ir kaimo respondentų požiūrio į vienišą tėvą su vaikais (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,016349605, su laisvės laipsniu 1 (5,764879719), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(1)} = 3,841459149$). 57 proc. didžiuosiuose miestuose gyvenančių respondentų vienišą tėvą laiko šeima, tačiau 62 proc. kaimo ir miestelių gyventojų su tuo nesutinka.

Aiškinantis šeimos sampratą išryškėja tam tikros tendencijos dėl santuokos ir gyvenimo kartu reikšmės apibrėžiant, kas yra šeima. Respondentai mažiau linkę laikyti šeima vyrą ir moterį, gyvenančius kartu (29 proc.). Verta atkreipti dėmesį į tai, jog respondentai nelaiko šeima susituokusių porų, gyvenančių atskirai, nepriklausomai nuo to, ar jos turi vaikų, ar ne (atitinkamai 16 proc. ir 11 proc.). Taigi, apibrėžiant šeimos sampratą, gyvenimas kartu ar atskirai tampa svarbesniu veiksniu už santuoką ar vaikų turėjimą. Pagal šią logiką, naujas šeimos tipas, t.y.

atotolio šeimos (angl. living apart together), respondentų požiūriu nėra laikoma šeima. Deja, tokių šeimų Lietuvoje iš tikrųjų esama. Viena iš priežasčių - sunki ekonominė situacija, kuri priverčia vieną iš tėvų vykti uždarbiauti į užsienį. 2001 metų gyventojų surašymo duomenimis (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007) Lietuvoje užfiksuota 21 tūkst. namų ūkių, kuriuose buvo laikinai išvykusių šeimos narių, iš jų 77,5 proc. vienos šeimos ūkių, kuriuose augo vaikai iki 18 metų. Didžiąją daugumą išvykusių šeimos narių sudaro tėvas 82 proc. ir tik 19 proc. - motina. Pagal šeimos tipą didžiausią dalį sudarė sutuoktinių šeimos 85 proc. ir tik 6 proc. sugyventinių su vaikais šeimos.

Tradicinės respondentų nuostatos patvirtina ir požiūris į vienos lyties poras, gyvenančias kartu. Jų respondentai nelaiko šeima (12 proc.) (pav.).

Kaip rodo tyrimo duomenys, šeima išlieka svarbiausia vertybe, nors požiūrio skirtumai pasireiškia skirtingų lyčių ir amžiaus grupėse. Konservatyvios respondentų nuostatos išryškėja teikiant pirmenybę santuokos pagrindu sukurtai ir vaikus auginančiai šeimai, bei ignoruojant vienos lyties poras, gyvenančias kartu. Vertas dėmesio faktas, kad šeima respondentai nelaiko tu, kur šeimos nariai kartu negyvena, nepriklausomai nuo to, ar yra susituokę, ir ar turi vaikų.

7.2 POŽIŪRIS Į SANTUOKĄ, SKYRYBAS IR TĖVYSTĘ

Pastaraisiais dešimtmečiais gerokai pakito šeimos sudarymo ir jos stabilumo išlaikymo tendencijos Lietuvoje. Smarkiai keitėsi santuokos reikšmė, imta traktuoti ją kaip atgyveną, o skyrybos tapo vis populiarsnės. Vis daugiau porų rinkosi gyvenimą kartu prieš susituokiant, o kai kurios poros apskritai santuoką iškeitė į partnerystę. Kohabitacija, t.y. gyvenimas kartu nesusituokus, kaip alternatyva santuokai yra įprastas reiškinys daugelyje Europos šalių, ypač Skandinavijoje. Skirtingos visuomenės vis labiau pripažįsta, kad tokia gyvenimo forma iš esmės visiškai tinkama auginti vaikus, ir sugyventinių pora praktiškai ima nesiskirti nuo santuokos.

Siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į santuoką, skyrybas ir tėvystę, respondentams buvo pateikta įvertinti 14 teiginių (13 pav.). 90 proc. (iš jų 69 proc. visiškai pritaria ir 21 proc. - pritaria) respondentų pasisako už tai, jog santuoka yra laisvanoriška vyro ir moters sąjunga. Beveik pusei respondentų (49 proc., iš jų 24 proc. nepritaria ir 25 proc. visiškai nepritaria) nėra priimtinas liberalesnis santuokos apibrėžimas, t.y. įstatymais santuoka turėtų būti apibrėžta kaip laisvanoriška sąjunga tarp individų (nepriklausomai nuo lyties.). Toks apibrėžimas sudarytų galimybes tos pačios lyties individus sudaryti santuoką. 25 proc. respondentų pasisako už liberalesnę santuokos sampratą, o 23 proc. - neturi nuomonės. Tikrinant skirtingų populiacijų homogeniškumą šio požymio atžvilgiu, paaiškėja, jog skirtingo amžiaus respondentų požiūris statistiškai patikimai skiriasi (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,008235, su laisvės laipsniu 2 (9,598724), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991465$). Jaunesnio amžiaus, t.y. respondentai iki 30 metų, ne taip griežtai pasisako dėl liberalesnio santuokos apibrėžimo, nei vyresnio amžiaus respondentai (31 ir virš). 30 proc. jaunesnių ir beveik per pusę mažiau (16 proc.) vyresnių respondentų pritaria teiginiui. Net 65 proc. vyresnių nei 30 metų

respondentų pasisako prieš tokį santuokos apibrėžimą, kai tuo tarpu nesutinkančių jaunesnio amžiaus respondentų yra 44 proc. Aiškos nuomonės šiuo klausimu neišreiškė 26 proc. jaunesnio amžiaus ir 19 proc. vyresnio amžiaus respondentų.

Disertacijos tyrimo duomenys rodo, kad daugiau kaip pusė respondentų (56 proc.) yra priimtina, jog žmonės gali gyventi kartu, nesusituokę. Su tuo nesutinka 23 proc. respondentų ir 20 proc. neturi nuomonės. Tuo tarpu kohabitacija, kaip vedybų preliudija, yra žymiai palankiau vertinama, nei kaip permanentinė santykių forma. Net 70 proc. respondentų pasisako už ikivedybinius porų santykius, t.y. gyvenimą kartu prieš susituokiant. Tik respondentų (13 proc.) pasisako prieš ir 16 proc. neturi nuomonės. Skirtingo amžiaus respondentų požiūris šiuo klausimu statistiškai patikimai skiriasi (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,000666, su laisvės laipsniu 8 (27,15011), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(8) = 15,50731306$). Kuo jaunesni respondentai, tuo palankiau žiūri į gyvenimą kartu prieš susituokiant. Teiginiui pritarė 76 proc. respondentų iki 30 metų, 62 proc. 31-40 metų ir 52 proc. respondentų vyresnių nei 40 metų amžiaus.

Taip pat statistiškai patikimas skirtumas yra tarp skirtingą šeiminę padėtį turinčių respondentų (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,01361487, su laisvės laipsniu 8 (19,24256556), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(8) = 15,50731306$). Už gyvenimą kartu prieš susituokiant pasisako net 89 proc. kohabitacijoje gyvenančių respondentų, 78 proc. partnerius turinčių, bet atskirai gyvenančių respondentų ir 72 proc. vienišų respondentų. Mažesnis procentas pritariančių yra tarp santuokoje gyvenančių (58 proc.) ir išsituokusių ar našlių (57 proc.). Toks nuomonių pasiskirstymas sietinas su respondentų patirtimi. Tie, kurie praktikoja kohabitaciją yra labiausiai linkę jai pritarti, taip pat ir tie, kurie gal būt dar ruošiasi kurti tokius santykius. Tuo tarpu santuokoje gyvenantys žmonės labiau vertina santuoką, nei kohabitaciją.

Gana tolygus nuomonių išsidėstymas yra kohabitacijoje (partnerystėje) gyvenančių porų teisių įtvirtinimo klausimu. 36 proc. (iš jų 15 proc. visiškai pritaria ir 21 proc. - pritaria) respondentų pasisako, kad kohabitacijoje gyvenančioms poroms turi būti suteiktos tokios pat teisės, kaip ir santuokoje gyvenančioms poroms. 34 proc. respondentų tam nepitaria (atitinkamai 22 proc. nepitaria ir 12 proc. visiškai nepitaria), o 30 proc. neturi nuomonės. Išryškėjo statistiškai patikimas požiūrio skirtumas tarp respondentų turinčių aukštąjį ir žemesnį išsilavinimą (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,033955, su laisvės laipsniu 2 (6,765438), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991465$). Daugiau respondentų su aukštuoju išsilavinimu (41 proc.) pritarė teiginiui, tuo tarpu arti pusės (45 proc.) respondentų su žemesniu išsilavinimu šiam teiginiui nepritarė.

Taip pat statistiškai patikimas skirtumas yra tarp skirtingą šeiminę padėtį turinčių respondentų požiūrio į kohabitacijoje gyvenančių porų teisių įtvirtinimo klausimu (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,001734886, su laisvės laipsniu 8 (24,71830903), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(8) = 15,50731306$). Daugiausia pritariančių, kad kohabitacijoje gyvenančioms poroms turi būti suteiktos tokios pat teisės, kaip ir santuokoje gyvenančioms poroms yra tarp tų respondentų, kurie jau gyvena kohabitacijoje (51 proc.). Taip pat daugiau pritariančių, nei prieštaraujančių yra tarp vienišų respondentų. Daugiausia nepitaria santuokoje gyvenantys

respondentai. Tuo tarpu didžiausias procentas neapsisprendusių respondentų yra tarp tų, kurie turi partnerius, gyvenančius atskirai.

Palyginus respondentų atsakymus į klausimus apie santuoką, matyti, jog respondentai santuoką vertina prieštaringai. Iš vienos pusės pasisako už santuokos pagrindu sukurtą šeimą, tačiau kita vertus nesureikšmina santuokos, kaip stabilų santykių šeimoje garanto ir dauguma (78 proc.) pasisako, kad santuoka negarantuoja santykių stabilumo. Tam nepritaria tik 10 proc. respondentų ir 11 proc. neturi nuomonės.

Be to, santuoka nebėra suvokiama kaip sąjunga visam gyvenimui, ypač kada pora susiduria su neįveikiamais sunkumais. Disertacijos tyrimo duomenimis, daugiau nei pusė respondentų (57 proc.) yra linkę manyti, jog skyrybos yra geriausia išeitis, kai pora nebemato galimybių būti kartu. Tam nepritaria 21 proc. respondentų ir tiek pat neturi nuomonės. Nežiūrint to, jog respondentai pasisako už vaikų auginimą santuokos pagrindu sudarytoje šeimoje, tačiau vaikai nėra priežastis, dėl kurios būtų stengiamasi išsaugoti santuoką. Pusė respondentų (50 proc.) nemano, jog pora bet kokiomis priemonėmis turi išsaugoti santuoką, jeigu šeimoje yra vaikų. Su tuo sutinka tik 22 proc. respondentų, likę 28 proc. neturi nuomonės. Būtina atkreipti dėmesį, jog šiuo klausimu vyrų ir moterų nuomonės statistiškai patikimai skiriasi (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,012033, su laisvės laipsniu 4 (12,8499), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(4) = 9,487729$). Beveik dvigubai daugiau vyrų (34 proc.) nei moterų (19 proc.) pritaria, jog santuoka turi būti išsaugota bet kokiomis priemonėmis, jei šeimoje yra vaikų. Moterų nuomonė yra žymiai aiškiau išreikšta, nes 54 proc. moterų, lyginant su 31 proc. vyrų, nesutinka su teiginiu. Atitinkamai 26 proc. moterų ir 34 proc. vyrų neturi aiškos pozicijos šiuo klausimu.

Nežiūrint liberalių nuostatų į gyvenimą poroje nesusituokus ir požiūrio, kad santuoka nėra stabilų santykių garantas, vis dėlto dauguma, t.y. net 81 proc. respondentų yra linkę manyti, jog vaikai turi augti santuokos pagrindu sudarytoje šeimoje. Tam nepritaria tik 7 proc. respondentų ir 13 proc. neišreiškė aiškos pozicijos šiuo klausimu. Tai tradicinė nuostata ir galima daryti prielaidą, kad tokiam požiūriui įtakos gali turėti valstybės politika, kuri remia ir įstatymais gina santuokos pagrindu sudarytas šeimas, todėl tokiose šeimose vaikams augti iš dalies yra saugiau. Bet negalime to susieti su pačios santuokos reikšme, nes ne santuoka, kaip institucija, garantuoja saugumą, o į santuoką orientuota valstybės politika ir įstatymai. Tuo labiau, kad patys respondentai nemano, jog pakanka susituokti ir santykiai bus stabilūs.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, respondentai netekėjusias moteris su vaikais laiko šeima. Kiti tyrimo duomenys taip pat atskleidžia gana tolerantiškas respondentų nuostatas netekėjusių ir vaikus auginančių moterų atžvilgiu. Daugiau kaip pusė respondentų (55 proc.) žiūri palankiai, 18 proc. respondentų nepritaria, o 27 proc. neturi nuomonės. Vyrų ir moterų nuomonės šiuo klausimu statistiškai patikimai skiriasi (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,004236, su laisvės laipsniu 4 (15,23597), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(4) = 9,487729$). Žymiai daugiau moterų (59 proc.) lyginant su vyrais (41 proc.) palaiko tokias moteris. Daugiau vyrų (36 proc.) nei moterų (14 proc.) tai nepriimtina.

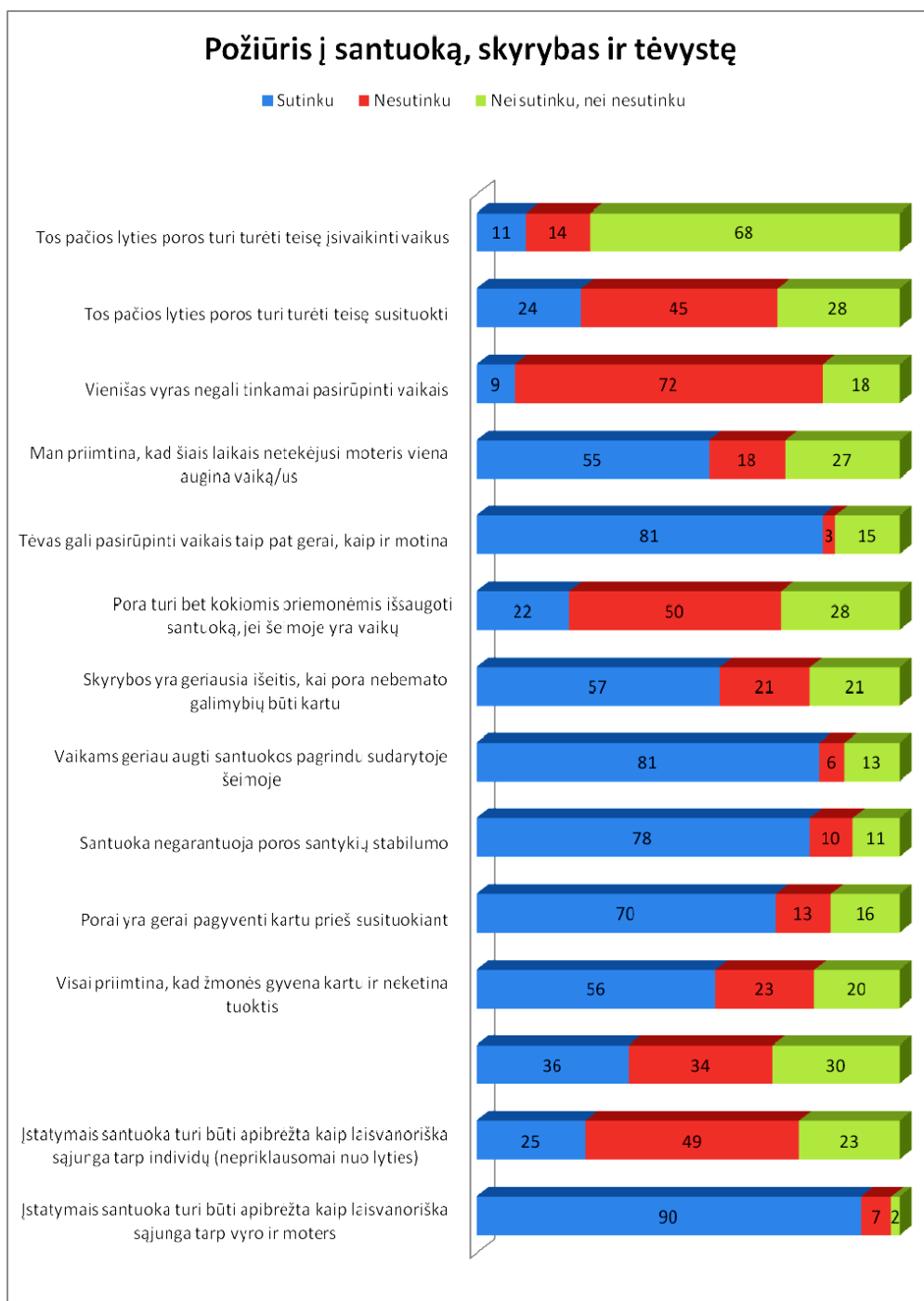
Analizuojant respondentų požiūrį į tėvystę aiškėja liberalėjančios nuostatos tėvo vaidmens prižiūrint vaikus atžvilgiu. Didžioji dauguma respondentų (81 proc.) pasisako už tai, jog tėvas gali pasirūpinti vaikais taip pat gerai, kaip ir motina. Tam nepritaria tik 3 proc. respondentų ir 15 proc. neturi nuomonės. Taip pat dauguma respondentų (72 proc.) netiki, jog vienišas vyras negali tinkamai pasirūpinti vaikais. Tik 10 proc. respondentų abejoja tokiais vyro gebėjimais, o 18 proc. neturi nuomonės. Verta atkreipti dėmesį, jog rastas statistiškai patikimas požiūrio skirtumas tarp skirtingo išsilavinimo lygmens respondentų (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,004416, su laisvės laipsniu 2 (10,84504) χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(2)} = 5,991465$). Žymiai daugiau žemesnį išsilavinimą turinčių respondentų (85 proc.) lyginant su aukštąjį išsilavinimą turinčiais, yra linkę nesutikti, jog vienišas vyras negali tinkamai pasirūpinti vaikais. Paprastai aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai pasižymi liberalesnėmis nuostatomis, tačiau šiuo atveju yra priešingai. Dėl nereprezentatyvios imties apibendrinimų daryti negalima, todėl šitą teiginį reikėtų patikrinti kitais tyrimais.

Respondentų nuostatos vienos lyties porų atžvilgiu išlieka gana konservatyvios. Arti pusės respondentų (45 proc.) nepritaria tokių porų santuokos įteisinimui. 24 proc. linkę pritarti, o 28 proc. dar neturi aiškos nuomonės šiuo klausimu. Statistiškai patikimas skirtumas išryškėjo tarp skirtingą šeiminių padėčių trinčių respondentų požiūrio (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,009569208, su laisvės laipsniu 6 (20,21025056) χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(6)} = 15,50731306$). Kohabitacijoje gyvenantys respondentai yra tolerantiškesni tos pačios lyties porų atžvilgiu, nes 41 proc. pritaria tokių porų santuokos įteisinimui, kai tuo tarpu pritariančių tarp partnerius turinčių respondentų yra 29 proc., tarp vienišų - 25 proc., o tarp santuokoje gyvenančių tik 18 proc.

Tačiau nuostatos įvaikinimo klausimu yra žymiai griežtesnės. Net 68 proc. respondentų nepritaria tos pačios lyties porų teisei įsivaikinti vaikus. Tam pritaria tik 11 proc. respondentų ir 14 proc. nėra apsisprendę.

Apibendrinant galima teigti, kad respondentų požiūris į šeimos kūrimą, ikivedybinius porų santykius, santuoką ir skyrybas, taip pat tėvų vaidmenis grindžiamas tiek tradicinėmis konservatyviomis, tiek ir liberaliomis nuostatomis. Tradicinis požiūris išryškėja respondentams apibrėžiant santuoką, taip pat dėl vaikų auginimo santuokos pagrindu sukurtoje šeimoje, tos pačios lyties porų santykių įteisinimo bei jų teisės įsivaikinti vaikus. Tačiau respondentai žymiai liberaliau vertina gyvenimą kartu nesusituokus, kohabitacijoje gyvenančių porų teisių įtvirtinimą, nesureikšmina santuokos, kaip stabilių santykių šeimoje garanto, pasisako už skyrybas, jei nėra kitos išeities, nepriklausomai nuo to, ar šeimoje yra vaikų, ar ne. Taip pat gana palankiai vertina netekėjusias ir vaikus auginančias moteris bei tėvo vaidmenį, prižiūrint vaikus.

13 paveikslas. Respondentų požiūris į santuoką, skyrybas ir tėvystę.

7.3 POŽIŪRIS Į LYČIŲ VAIDMENIS IR UŽIMTUMĄ

Neatsiejami nuo šeimos sudarymo ir jos stabilumo išlaikymo pokyčių šiandieninėje visuomenėje yra ir lyčių vaidmenų pokyčiai. Tradicinį požiūrį į vyriškumą ir moteriškumą, keičia modernusis, susijęs su moters išėjimu į viešąją sferą, o vyro, priešingai - grįžimu į šeimą. Šiandien moterys turi didesnes pasirinkimo galimybes ir geresnes profesinio aktyvumo galimybes, nei prieš keletą dešimtmečių. Nuo praeito amžiaus vidurio moterų dalyvavimo darbo rinkoje rodikliai padidėjo daugelyje Europos šalių. Vyriausybės ieško būdų, kaip moterims sudaryti galimybes dalyvauti darbo rinkoje, o vyrams - įsitraukti į vaikų priežiūrą. Dėl šių pokyčių darbo ir šeimos pareigų derinimo klausimai yra ypatingai aktualūs šiuolaikinėje visuomenėje. Siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į lyčių vaidmenis ir užimtumą, buvo pateikta įvertinti 13 teiginių.

Pirmiausia respondentų buvo prašoma įvertinti teiginį, jog darbas netrukdo moteriai palaikyti šiltus ir intensyvius santykius su vaikais. Tyrimo duomenys rodo, jog respondentų požiūris į moterų, auginančių vaikus, darbinį užimtumą yra palankus. 73 proc. mano, jog darbas netrukdo moteriai palaikyti šiltus ir intensyvius santykius su vaikais. Tik 14 proc. respondentų nesutinka su teiginiu, o 13 proc. neturi nuomonės šiuo klausimu.

Palankų požiūrį į moterų užimtumą galima sieti su pajamų nepriklausomybe, kurią užtikrina moters darbinė veikla. Su teiginiu, jog darbas užtikrina moteriai pajamų nepriklausomybę, sutinka didžioji dauguma (81 proc.) respondentų. Nesutinka tik 6 proc. respondentų, o 13 proc. neišreiškė aiškios savo nuomonės šiuo klausimu.

Tačiau, žvelgiant giliau į tai, ko nori moterys ir ką moters užimtumas reiškia vaikams, aiškėja tam tikri prieštaravimai. 38 proc. respondentų nesutinka, jog moteris labiau nori vaikų ir šeimos, nei darbinės veiklos. 21 proc. respondentų palaiko būtent moters norą būti namie su vaikais, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog net 40 proc. respondentų neturi aiškios pozicijos šiuo klausimu. Vyrų ir moterų požiūris šiuo klausimu yra statistiškai patikimai skirtingas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,050511, su laisvės laipsniu 4 (7,568139), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(3)} = 5,991465$). Daugiau kaip pusė vyrų (55 proc.) nesiryžo spręsti, ko iš tikrųjų nori moterys ir pasirinko atsakymą "nei sutinku, nei nesutinku". Tačiau žiūrint procentaliai, aiškiai matyti, kad žymiai daugiau moterų (42 proc.) nei vyrų (21 proc.) nesutinka su teiginiu. Pritariančių moterų yra 21 proc., o vyrų 25 proc.

Nežiūrint to, jog dauguma respondentų pasisakė už tai, jog dirbančios moters santykiai su vaikais gali būti šilti ir intensyvūs, net 64 proc. respondentų teigia, jog maži vaikai nukenčia, jeigu jų mama dirba visą darbo dieną. 14 proc. respondentų su tuo nesutinka, o 22 proc. neturi aiškios pozicijos. Vyrų ir moterų požiūris šiuo klausimu taip pat yra statistiškai patikimai skirtingas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,012686, su laisvės laipsniu 3 (10,82924), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(3)} = 7,814728$). Su teiginiu sutinka daugiau moterų (65 proc.), nei vyrų (59 proc.). Be to, nemažai vyrų (34 proc.) neišreiškė aiškios nuomonės (moterų - 19 proc.), taip pat didesnis procentas moterų (15 proc.) nei vyrų (7 proc.) nesutinka su teiginiu.

Kai valstybė neužtikrina pakankamai galimybių tėvams derinti darbą ir rūpinimąsi šeima, kai kurie individai yra priversti rinktis arba karjerą, arba šeimą. Pirmiausia respondentų buvo prašoma įvertinti teiginį, jog karjera ir šeima yra vienodai svarbu. Daugiau kaip pusė respondentų (56 proc.) sutinka su teiginiu, 19 proc. nesutinka, o 23 proc. respondentų neturi aiškios nuomonės. Jeigu respondentai galėtų rinktis šeimą, o ne darbą ir karjerą, tai 36 proc. pasisako, kad rinktųsi šeimą, 27, proc. su tuo nesutinka, o 36 proc. neturi nuomonės. Tačiau net 70 proc. respondentų atmeta galimybę siekti karjeros, atsisakant šeimos ir tik 4 proc. respondentų, jei galėtų rinktis, rinktųsi karjerą ir darbą, o ne šeimą. 24 proc. neturi aiškios pozicijos šiuo klausimu. Vadinas, nors respondentams yra vienodai svarbu karjera ir šeima, tačiau respondentai nelinkę atsisakyti šeimos vardan karjeros.

Tradicinis šeimos modelis yra siejamas su vyro - šeimos maitintojo vaidmeniu. Respondentų nuomonė, kad vyro pareiga - išlaikyti šeimą, yra gana neaiški. 36 proc. sutinka, kad vyras turi išlaikyti šeimą, 31 proc. tam prieštarauja ir net 33 proc. neturi aiškios pozicijos. Statistiškai patikimai skiriasi respondentų požiūris pagal amžiaus grupes (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,001621, su laisvės laipsniu 8 (24,89268), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(8) = 15,50731$). Mažiausiai pritaria teiginiui 31-40 metų, t.y. produktyviausio amžiaus respondentai - 20 proc. (atitinkamai 29 proc. iki 30 metų ir 24 proc. vyresnių kaip 40 metų). Daugiausia su teiginiu sutinka jauni iki 30 metų respondentai (40 proc.). Vyresnių kaip 40 metų respondentų teigiamai atsakė 36 proc. ir net 40 proc. šių respondentų neišreiškė aiškios pozicijos.

Žvelgiant iš tradicinio vyro- maitintojo požiūrio, vyro atlyginimas turėtų būti toks, kad galėtų išlaikyti nedirbančią žmoną ir vaikus. Vadinas, vyrui reikalingi tam tikri gebėjimai, ar savybės, kurios padėtų uždirbti pakankami didelius pinigus. Respondentų buvo prašoma įvertinti teiginį, jog moters galimybė būti namų šeimininke parodo vyro gebėjimą išlaikyti šeimą. 33 proc. respondentų su tuo nesutinka, šiek tiek mažiau respondentų (30 proc.) tam neprieštarauja, o 36 proc. neturi aiškios pozicijos šiuo klausimu. Tad respondentų nuomonė nėra labai aiškiai diferencijuota ir šiuo klausimu.

Respondentai taip pat neišreiškė labai tvirtos pozicijos ir vyro - kaip namų šeimininko vaidmens atžvilgiu (toks pat statusas kaip moters namų šeimininkės). 39 proc. respondentų toks vyro vaidmuo yra priimtinas, 28 proc. - nepriimtinas, ir 34 proc. respondentų neturi aiškios nuomonės. Tačiau dauguma respondentų (72 proc.) nesutiko su tuo, jog vyras, kuris nedirba ir prižiūri vaikus, stokoja vyriškumo. Tik 12 proc. mano, kad toks vyras stokoja vyriškumo, o 16 proc. neturi aiškios nuomonės. Analizuojant skirtingų populiacijų požiūrio homogeniškumą, matyti, jog yra statistiškai patikimas skirtumas tarp skirtingų amžiaus grupių (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,031935, su laisvės laipsniu 4 (10,56338), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(4) = 9,487729$). Daugiausia šiam teiginiui nepritaria 31-40 metų amžiaus respondentų (86 proc.). nepritariančių iki 30 metų respondentų yra 72 proc. ir 60 proc. respondentų vyresnių nei 40 metų.

Vertinant teiginį, jog šeimininkės statusas leidžia pajusti tokią pat pilnatvę, kaip ir apmokamas darbas, taip pat nėra aiškios nuomonių diferenciacijos. 36 proc.

respondentų nesutinka su teiginiu, 30 proc. sutinka ir 27 proc. neišreiškė aiškios nuomonės.

Respondentų požiūrio analizė išryškina paradoksus ir prieštaravimus, kurie atskleidžia liberalių ir konservatyvių nuostatų konfliktą, natūraliai kylantį dėl intensyviai kintančios socialinės realybės, ribotų galimybių rinktis bei vidinių prieštaravimų. Tyrimo duomenys parodė, jog respondentai iš vienos pusės, sutinka, kad motina gali ir dirbti, ir palaikyti šiltus santykius su vaikais, kad darbas užtikrina moteriai pajamų nepriklausomybę. Kita vertus, dauguma respondentų pritaria, jog nukenčia vaikai, jei mama dirba visą darbo dieną. Karjera yra svarbu, bet respondentai neaukotų šeimos vardan karjeros. Tradicinių ir modernių (vyromaitintojo, namų šeimininkės ir namų šeimininko) lyčių vaidmenų vertinimas neatskleidė aiškios nuomonių diferenciacijos, t.y. respondentai dar neturi tvirtos nuomonės šiais klausimais.

7.4 POŽIŪRIS Į VAIKUS IR VAIKŲ AUKLĖJIMĄ

Visuomenės brandos ir tolerancijos lygis gali būti vertinamas pagal tai, koks vyrauja požiūris į vaikus. Vaikas gali būti traktuojamas, kaip šeimos nuosavybė, kur tėvai priima sprendimus, neatsižvelgdami į vaiko nuomonę, kur pateisinamos fizinės bausmės ir pan. Tačiau taip pat gali būti požiūris, jog vaikas yra lygiateisis šeimos ir visuomenės narys, kuris nusipelno pagarbos ir turi teisę išsakyti savo nuomonę bei būti iškirstas, o fizinės bausmės nėra priimtinos auklėjimo priemonės. Skyrybų atveju kai kurios visuomenės palaiko vyro teisę auklėti vaikus (pavyzdžiui, kai kuriose musulmoniškose šalyse), kitose - tai išskirtinė moterų privilegija (daugiau krikščioniškose šalyse). Siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į vaikus ir vaikų auklėjimą, buvo pateikta 15 teiginių.

Siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į vaikų svarbą šeimoje, buvo prašoma įvertinti teiginį, jog santuoka be vaikų yra nepilnavertė. 42 proc. apklaustųjų su teiginiu sutinka, 33 proc. nesutinka, o 23 proc. neturi nuomonės. Žymiai daugiau, nei minėtu klausimu, respondentų (67 proc.) pasisako už tai jog, vaikai stiprina santuoką ar partnerystę. Priešingai mano tik 10 proc. respondentų, o aiškios nuomonės neturi 22 proc. respondentų. Net 93 proc. respondentų sutinka, kad vaikai suteikia ypatingą džiaugsmą.

Vertindami visuomenės požiūrį į gausias šeimas, 45 proc. respondentų pritaria teiginiui, jog visuomenėje vyrauja nuomonė, kad tik rizikos grupės šeimos gimdo daug vaikų. 30 proc. apklaustųjų teiginiui nepritaria, o 24 neturi nuomonės. Tačiau tik maža dalis respondentų (14 proc.) sutinka su teiginiu, kad visuomenėje vyrauja nuomonė, jog tik religingos šeimos gimdo daug vaikų. 52 proc. teiginiui nepritaria, o 33 proc. neturi nuomonės. Šiuo klausimu vyrų ir moterų nuomonės statistiškai patikimai skirtingas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,047808, su laisvės laipsniu 3 (7,914695), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(3)} = 7,814728$). Su teiginiu sutinka šiek tiek daugiau moterų (15 proc.), nei vyrų (11 proc.). Pusė vyrų (50 proc.) neturi aiškios nuomonės šiuo klausimu (moterų 29 proc.). Taip pat daugiau moterų (56 proc.), nei vyrų (39 proc.) nesutinka su teiginiu.

Net 49 proc. respondentų nieko prieš turėti 3 ir daugiau vaikų, 30 proc. nesutiktų, o 20 proc. neturi nuomonės. Vis dėl to, kaip idealų vaikų skaičių šeimoje arti pusės respondentų (45 proc.) nurodė 2 vaikus ir 38 proc. 3 vaikus. Tik 5 proc. respondentų idealus vaikų skaičius šeimoje yra 4.

Respondentai savo atsakymais rodo pakantų požiūrį į vaikus viešojoje erdvėje. 42 proc. respondentų nekyla blogų jausmų, matant besiaikštinančius vaikus viešose vietose. 26 proc. respondentų tai nepatinka, 31 proc. neišreiškė aiškios nuomonės. Statistiškai patikimas skirtumas išryškėjo tarp skirtingą šeiminių padėčių turinčių respondentų (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,034637983, su laisvės laipsniu 8 (16,59295655), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(8)} = 15,50731306$). Neapsitenkinimą daugiau išreiškė vieniši respondentai (37 proc.), tuo tarpu 55 proc. santuokoje gyvenančių ir 46 proc. kohabitacijoje gyvenančių respondentų nesutiko su teiginiu. 39 proc. partnerius turinčių, bet atskirai gyvenančių respondentų neišreiškė aiškios nuomonės.

Net 77 proc. respondentų palankiai žiūri į šeimą, atsivedančias mažus vaikus į renginius, koncertus ir pan. 9 proc. respondentų tam nepritaria, o 14 proc. neturi aiškios nuomonės.

Tačiau tik 18 proc. respondentų mano, jog Lietuvos visuomenė yra palanki vaikui visuomenė, su tuo nesutinka 44 proc. ir 38 proc. respondentų neišreiškė aiškios nuomonės. Šiuo klausimu vyrų ir moterų požiūris statistiškai patikimai skirtingas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,000397, su laisvės laipsniu 3 (18,21577), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(3)} = 7,814728$). Žymiai daugiau vyrų (39 proc.), nei moterų (13 proc.) sutinka su teiginiu. Daugiau moterų (39 proc.), nei vyrų (32 proc.) neturi aiškios nuomonės. Daugiau moterų (45 proc.), nei vyrų (30 proc.) išreiškė nepritarimą šiam teiginiui. Taip pat patikimai statistiškai skiriasi skirtingo amžiaus respondentų atsakymai (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,001953677, su laisvės laipsniu 6 (20,84790522), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(6)} = 12,59159$). Vyresni kaip 50 metų respondentai linkę sutikti su teiginiu, tokių yra 50 proc. Daugiau kaip pusė respondentų nuo 31 iki 50 metų amžiaus nesutinka su teiginiu, o 40 proc. respondentų iki 30 metų neišreiškė aiškios nuomonės šiuo klausimu.

Siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į vaikų auklėjimą, pirmiausia buvo prašoma įvertinti teiginį, jog niekas negali nurodyti tėvams kaip auklėti savo vaikus. Daugiau buvo tų, kurie nesutiko su teiginiu (36 proc.), negu tų, kurie pritarė teiginiui (28 proc.). Tačiau net 35 proc. neturėjo aiškios pozicijos šiuo klausimu. Šis teiginys susijęs su valstybės institucijų intervencijos į šeimą klausimu, kai šeimoje iškyla problemos dėl elgesio su vaikais. Tačiau respondentų atsakymai neatskleidė aiškios pozicijos.

Aiškesnė respondentų pozicija išryškėja vertinant teiginį, kad tėvai turi teisę nuspręsti, kas vaikui yra geriausia. Daugiau kaip pusė respondentų (57 proc.) pritaria teiginiui, 16 proc. nepritaria ir 27 proc. neturi aiškios pozicijos.

Vis dar nemažai respondentų (40 proc.) pasisako už fizinių bausmių taikymą tam tikrose situacijose auklėjant vaikus. Prieš fizines bausmes nusiteikę 35 proc. respondentų, o 25 proc. nėra apsisprendę.

Vertinant tėvų vaidmenų svarbą auklėjant vaikus, aiškiai matyti, jog respondentų požiūriu abiejų tėvų vaidmuo auklėjant vaikus yra svarbus. Už tai pasisako beveik visi respondentai (98 proc.). Nedaug respondentų laikosi tradicinio požiūrio, jog tėvo vaidmuo drausminant vaikus yra svarbesnis nei motinos (10 proc.). Dauguma (68 proc.) tam nepritaria ir 20 proc. neturi nuomonės. Šiuo klausimu vyrų ir moterų požiūris statistiškai patikimai skirtingas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,000288, su laisvės laipsniu 3 (18,8907), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(3)} = 7,814728$). Didžioji dauguma moterų (75 proc.) ir mažiau kaip pusė vyrų (43 proc.) nesutinka su teiginiu. Teiginiui pritaria daugiau vyrų (16 proc.), nei moterų (9 proc.), tačiau nemaža dalis vyrų (41 proc.) neturi aiškos nuomonės šiuo klausimu. Tik 16 proc. moterų neišreiškė aiškos pozicijos. Taip pat statistiškai patikimas yra skirtingo amžiaus respondentų požiūrio skirtumas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,010997994, su laisvės laipsniu 6 (16,57058001), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(6)} = 12,59159$). Kuo jaunesni respondentai, tuo didesnis procentas nesutinka su teiginiu. Palyginimui, 72 proc. respondentų iki 30 metų nesutinka, kad tėvo vaidmuo drausminant vaikus, svarbesnis nei motinos ir žymiai mažiau, t.y. 42 proc. vyresnių nei 50 metų respondentų nepritaria šiam teiginiui.

Vertindami teiginį, jog skyrybų atveju ikimokyklinio amžiaus vaikams geriau likti su motina, beveik pusė respondentų (48 proc.) neišreiškė aiškos pozicijos. 34 proc. pritarė teiginiui ir 16 proc. nepritarė. Vyrų ir moterų nuomonės statistiškai patikimai skirtingas (kriterijaus statistika χ^2 yra 0,019124, su laisvės laipsniu 3 (9,935322), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05(3)} = 7,814728$). Duomenys aiškiai rodo, jog daugiau vyrai (30 proc.) nesutinka su teiginiu, negu moterys (13 proc.). Teiginiui pritariančių vyrų yra 23 proc., tuo tarpu moterų - 38 proc.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, tyrimo rezultatai rodo, jog vaikai vertybių skalėje nelaikoma svarbiausia vertybe, tačiau kiti respondentų atsakymai atskleidžia palankų požiūrį į vaikus. Respondentai sutinka, kad vaikai sustiprina santuoką, ar partnerystę, kad jie suteikia ypatingo džiaugsmo. Išryškėjo pakantus respondentų požiūris į vaikus viešosiose erdvėse, tačiau patys respondentai nemano, jog Lietuvos visuomenė yra palanki vaikui. Neramina tai, jog dar nemaža dalis pasisako už fizines bausmes vaikams. Atsiskleidžia svarbi tendencija, jog vyrai nepritaria, kad skyrybų atveju mažamečiams vaikams geriausia likti su motina. Vyrų teisė į vaikų auklėjimą skyrybų atveju dažniausiai yra ignoruojama, nes laikomasi tradicinės nuostatos, kad motina gali geriau pasirūpinti vaikais, nei tėvas. Kaip matėme aukščiau minėtų teiginių vertinime, respondentai nesivadovauja tradicine nuostata, kad vyras neturi gebėjimų tinkamai pasirūpinti vaikais. Tačiau taip pat matyti, jog vertinant skyrybų klausimus, moterys labiau linkusios laikytis tradicinės nuostatos, nei vyrai. Panašu, kad pačios moterys-responentės yra linkusios ignoruoti vyrų teisę pasilikti vaikus.

7.5 POŽIŪRIS Į PRIEŽASTIS, APSPRENDŽIANČIAS NORĄ TURĖTI VAIKŲ

Mažėjantis gimstamumas ir gyventojų senėjimas kelia iššūkius šiuolaikinei visuomenei, todėl labai svarbu išsiaiškinti, kokios priežastys verčia šeimas atidėti vaikų gimdymą vėlesniam laikui arba iš viso atsisakyti turėti vaikų. Gimstamumo pokyčius lemia įvairūs veiksniai – socialiniai, ekonominiai, kultūriniai, psichologiniai ir pan. Jie tarpusavyje persipynę, be to, yra įvairaus lygmens: mikro veiksniai, kurie reiškiasi individo, šeimos lygmeniu, makro – regiono, šalies ir pan. lygmeniu. Įvairūs lygmenys išsiskiria savo specifika, tai konkrečiu atveju gali būti jei ne lemiami, tai bent labai svarbūs veiksniai, darantys didelę įtaką gimstamumui. Todėl siekiant suprasti gimstamumo mažėjimo procesą bei formuoti atsaką, galintį sušvelninti šio proceso negatyvias pasekmes, būtina tai lemiančius veiksnius tirti įvairiais aspektais. Respondentams buvo pateiktos 8 priežastys, kurios gali turėti įtakos apsisprendimui turėti vaikų ir prašoma nurodyti, ar tos priežastys, respondentų požiūriu, jiems yra svarbios ar nesvarbios.

Pagal respondentų atsakymus, aiškiai matyti jog didesnioji dauguma svarbiomis pripažino priežastis, kurios susiję su finansais ir galimybėmis derinti darbą ir išsipareigojimus šeimai. 64 proc. respondentų kaip svarbią nurodė priežastį, jog išlaikyti vaikus yra brangu, ypač kai jie auga ir 62 proc. pripažino, jog sunku derinti motinystę/tėvystę ir darbą. Abiem atvejais vyrų ir moterų nuomonės statistiškai patikimai skirtingos (Pirmuoju atveju: kriterijaus statistika χ^2 yra 0,009803, su laisvės laipsniu 2 (9,250134), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991465$; antruoju atveju kriterijaus statistika χ^2 yra 0,025806, su laisvės laipsniu 2 (7,314297), χ^2 skirstinio kritinė reikšmė $\chi^2_{0,05}(2) = 5,991465$). Didžiosios daugumos moterų nuomone, svarbios priežastys yra vaikų auginimo kaštai (69 proc.) ir galimybių derinti darbą ir šeimos išsipareigojimus nebuvimas (67 proc.). Tuo tarpu vyrų nuomonės abiem atvejais pasiskirsto vienodai: 46 proc. vyrų šias priežastis laiko svarbiomis ir tiek pat - nesvarbiomis. Iš tikrųjų, kai vyrų atlyginimai vis dar išlieka didesni nei moterų ir didžiausia vaikų priežiūros našta tenka moteriai, natūralu, kad finansinės ir derinimo problemos aktualesnės yra moterims, nei vyrams.

Vertinant teiginį, jog nėštumas, gimdymas ir vaikų priežiūra sukelia sunkumų moteriai, respondentų nuomonės pasidalino beveik po lygiai: 45 proc. nurodė, jog tai svarbi priežastis ir 46 proc. - jog nesvarbi.

Dauguma respondentų (67 proc.) neatsisakytų turėti vaikų vien tik dėl to, jog neužtektų laiko kitiems svarbiems dalykams ar, kad vaikai sukelia daug rūpesčių (65 proc.). Tinkamo būsto problema yra svarbi 49 proc. respondentų ir 44 proc. tai nėra svarbu. Be to, 46 proc. respondentų manymu visuomenės nepalankus požiūris į šeimą ir vaikus prisideda prie nenoro turėti vaikų. Su tuo nesutinka 40 proc. respondentų. Daugiau nei pusei respondentų (52 proc.) tinkamo partnerio neturėjimas yra viena iš svarbių priežasčių, nulemiančių apsisprendimą turėti vaikų.

Tyrimo rezultatai rodo tendenciją, kad finansinė parama šeimai ir galimybės derinti darbą ir šeimos išsipareigojimus yra esminės veiksmų kryptys, į kurias turėtų

orientuotis vyriausybė. Šalia šių krypčių svarbios išlieka apsirūpinimo būstu ir palankaus visuomenės požiūrio į šeimą ir vaikus nebuvimo problemos.

7.6 POŽIŪRIO Į ŠEIMĄ VERTINIMAS: TYRIMO DUOMENŲ APTARIMAS

Gauti tyrimo gali būti laikomi patikimais, kadangi nenutolsta nuo kitų panašių reprezentatyvių tyrimų rezultatų, atliktų įvairių mokslininkų skirtingais laikotarpiais. Žvelgiant į vertybių kitimo tendencijas, galima teigti, jog požiūris į šeimą, kaip svarbiausią vertybę Lietuvoje nesikeičia jau daug metų. A.A.Mitrikas (2000) straipsnyje "Šeimos vertybių pokyčiai" pristato respondentų nuomonių pasikeitimo tarp 1990 ir 1999 metų sugretinimą, remiantis Europos vertybių tyrimais, atliktais Lietuvoje 1990 ir 1999 metais tyrimų centro "Baltijos tyrimai" ir 1997 metais Visuomenės ir rinkos tyrimo centro "Vilmorus", kuriuos užsakė Kultūros ir meno institutas. Šie tyrimai rodo, kad šeima pagal svarbumą, užima pirmąją vietą. Tačiau taip pat svarbu pastebėti, jog tarp 32 Europos šalių pagal lyginamąjį svorį, išreikštą vertinimu "labai svarbu", Lietuva yra paskutinėje vietoje (Mitrikas, 2001). Kaip matome, praėjus daugiau, nei dešimt metų, yra tendencija manyti, jog disertacijos tyrimo respondentų požiūris šiuo klausimu nepasikeitė.

Reikia pažymėti, kad šeimos vertinimas pagal lytį išliko nepakitęs nuo 1990 metų. Lygindamas vyrų ir moterų atsakymus A.A.Mitrikas (2000) taip pat pastebėjo, jog moterys šeimą laiko svarbesne vertybe nei vyrai: 1990 m. 57 proc. vyrų ir 72 proc. moterų teigė, jog šeima gyvenime yra labai svarbu, 1999 m. atitinkamai 58 proc. ir 74 proc. Toks požiūrio skirtumas gali būti siejamas su tradiciniais berniukų ir mergaičių auklėjimo skirtumais, kur vyrui skiriamas instrumentinis vaidmuo, susijęs su vadovavimu, atsakomybe už sprendimų priėmimą bei materialiniu šeimos aprūpinimu, o moteriai - ekspresyvus vaidmuo, susijęs su namų priežiūra ir emocinių šeimos narių poreikių tenkinimu.

Aiškinantis šeimos sampratą, galime pažvelgti į viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ portalą DELFI užsakymu (Lietuviai už santuoką, 2010) atlikto tyrimo rezultatus. Atliekant standartizuotą interviu, buvo apklausti 1009 respondentai nuo 18 iki 75 metų visoje Lietuvos teritorijoje. Gauti tyrimo rezultatai labai panašūs į disertacijos tyrimo rezultatus (13 lentelė). Tačiau yra ir tam tikrų skirtumų. Pagal tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ atlikto tyrimo rezultatus išryškėjo konservatyvesnis vyrų požiūris į šeimą. Plačiau šeimos instituciją supranta moterys, jaunesnio amžiaus (iki 35 metų), aukštesnio išsimokslinimo, didesnių pajamų, didmiesčių gyventojai. Disertacijos tyrime statistiškai patikimo skirtumo tarp vyrų ir moterų požiūrio ir tarp skirtingo išsilavinimo respondentų nepastebėta. Tačiau taip pat išryškėjo skirtumas tarp kaimo ir didmiesčių gyventojų.

13 lentelė. Respondentų požiūris į šeimą (2010 m. "Sprinter tyrimai" atlikto tyrimo duomenys)

Klausimas: Jūsų nuomone, kas yra šeima?	Atsakymai procentais
Santuokoje gyvenantys vyras ir moteris su vaikais	99,2
Santuokoje gyvenantis vyras ir moteris be vaikų	65,4
Vieniša motina su vaikais	48,1
Vienišas tėvas su vaiku	43,0
Vyras ir moteris, gyvenantys kartu	34,0
Vienas suaugęs žmogus, atkirai vedantis savo namų ūkį	8,1
Vienos lyties asmenys, gyvenantys kartu	3,9

Šaltinis: Lietuviai už santuoką, bet prieš netradicinės šeimos diskriminavimą (2010). www.delfi.lt, www.sprinter.lt.

Šeimos formavimo modelio kaita prasidėjo dar iki 1990 metų ir šeimos modelio pasirinkimas skyrėse skirtingose kartose. Dauguma tyrimų (Mitrikas, 2000; Stankūnienė, Jasilionienė, Jančaitytė, 2005; Lietuvos šeima, 2009 ir pan.) rodo, jog jauniausioje kartoje vyrauja jau akivaizdūs šeimos formavimo modelio pokyčiai, t.y. požiūris į šeimą yra liberalesnis, nei vyresniosios kartos. Jaunesnioji karta yra labiau veikiamą iš Vakarų ateinančių liberalėjančių nuostatų šeimos atžvilgiu, nei vyresnioji karta, užaugusi tradicinės šeimos terpėje. Didėja gyventojų palankumas neregistruotom santuokom, kurios pastebimai priimtinesnės daugiausia jaunesnio amžiaus vyrams, tačiau nuo jų neatsilieka ir to paties amžiaus moterys. Vis ilgėja trukmė, kol nuo kohabitacijos pereinama prie santuokos. Gyventojų surašymo duomenimis 2001 m. tarp jaunimo tiek kaime, tiek mieste partnerysčių dalis buvo vienoda. Tačiau mieste su kiekviena vyresne karta ši dalis mažėjo, o kaime, atvirkščiai, didėjo. Be to, Lietuvoje stebimas didelis partnerysčių skaičius, kai žmonės kuria antrą šeimą. Partnerystė pradėtos santuokos dažniau išyra statistikai labai nežymiai.

Labiausiai respondentų nuomonės išsiskiria tik dėl kardinaliausių nuostatų – santuokos būtinybės bei požiūrio į homoseksualias poras. Kartų ir lyčių tyrimo duomenimis (Lietuvos šeima, 2009), šeimos kūrimo pradžia be santuokos Lietuvoje jau įsitvirtino ir santuoka nebelaikoma šeimos kūrimo atributu. Didžiausi požiūrio skirtumai išryškėja tarp kartų. Kuo vyresnė karta, tuo konservatyvesnės nuostatos. Jaunesnioji karta taip pat labiau palaiko homoseksualių porų teises, nei vyresnieji. Šis tyrimas taip pat paneigia mitą, jog nesantuokinės šeimos yra nestabilios. Tyrimo duomenys nepatvirtino, jog partnerystėje gyvenantys žmonės dažnai keičia partnerius ir kuria vieną partnerystę po kitos. Tai labai svarbi išvada, į kurią turėtų atsižvelgti šeimos politikos formuotojai. Netylant diskusijoms, kaip vertinti Vyriausybės skatinamą šeimos modelį, kuris paremtas santuoka, tyrimo

rezultatai parodo, jog nėra pagrindo sureikšminti santuokos svarbą vaikų gerovei. Tai patvirtina ir užsienio šalių patirtis. Pasak Britanijos izdo tyrimų instituto 2010 metais atlikto tyrimo "Kohabitacija, santuoka ir poveikis vaikui" (Cohabitation, Marriage and Child Outcomes), santykių stabilumo skirtumus tarp susituokusių ir nesusituokusių porų lemia ne pati santuoka, o skirtumai tarp žmonių, kurie prieš gimdydami vaikus susituokia ir tų, kurie nesusituokia (Goodman, Graves, 2010). Tyrimo išvadose teigiama, kad tėvai, kurie gimus vaikui gyvena nesusituokę, yra linę tris kartus dažniau išsiskirti iki to laiko, kol vaikui sukanca 5-eri metai, nei santuokoje gimusio vaiko tėvai. Nesusituokusios poros dažnai yra jaunesnės, mažiau pasiturinčios, jų išsilavinimas prastesnis, o kūdikis dažniau būna neplanuotas. Taip pat tyrimo išvadose teigiama, jog šeiminė tėvų padėtis turi mažai įtakos vaiko raidai. Šios išvados „verčia suabejoti“ vyriausybės santuokų skatinimo politika, siekiant sumažinti išyrančių šeimų skaičių.

Disertacijos tyrimo duomenis dėl veiksmių, sąlygojančių norą turėti vaikų, sutampa su Kartų ir lyčių tyrimo duomenimis, kurie atskleidžia, kad norimą vaikų skaičių nulemia ekonominės sąlygos, būstas, užimtumas, galimybės derinti darbą ir šeimą ir būtent vaiko priežiūros paslaugų prieinamumas. Šis tyrimas taip pat parodo, jog priešingai, negu anksčiau, aukštąjį išsilavinimą turintys žmonės, daugiausia Vilniečiai, ketina turėti daugiau negu du vaikus. Tad galima atmesti prielaidą, jog gausios šeimos gali būti siejamos tik su menkesnio išsilavinimo, gyvenančiomis kaimo rajonuose šeimomis.

Disertacijos tyrimo, o taip pat ir kitų tyrimų rezultatai rodo negrįžtamus šeimos formavimo pokyčius Lietuvoje. Labiausiai pastebimos jaunosios kartos liberalėjančios nuostatos. Tradicinis požiūris į šeimą keičiamas moderniu. Visa tai yra svarbi žinia šeimos politikos formuotojams. Pirmiausia reikia pripažinti, kad nebegalime sustabdyti šeimos modernėjimo ir siekis grįžti prie tradicinės šeimos tėra utopija. Politikų pastangos turi būti nukreiptos ne į praeities išsaugojimą, bet į jaunų šeimų poreikių tenkinimą. Būtina atsižvelgti į faktą, jog santuoka nebėra šeimos formavimo atributas. Svarbu ne pati santuoka, kaip institucija, o tai, kokią šeimoms modelį gina valstybė ir kam suteikiamos teisės. Užsienio šalių patirtis rodo, jog postmodernios šeimos palaikymas kelia mažesnę riziką, jog gimstamumas mažės. Kitaip tariant, gimstamumas didesnis ten, kur palankiau žiūrima į kohabitaciją, nesantuokinių vaikų gimdymą, pavyzdžiui, Šiaurės Europos šalyse, Prancūzijoje (Beaujot, 2002). Lietuvoje ryškėja tendencija, kuri žymiai anksčiau išryškėjo Šiaurės Europos šalyse, kad ne santuokoje gimę vaikai gyvena stabilioje šeimoje. Lietuva turėtų imti pavyzdį iš Šiaurės šalių, kur įstatymai pripažino neregistruotą santuoką ir šiuo metu abi santykių formos yra traktuojamos kaip lygiavertės ir suteikia tėvams vienodas teises ir pareigas (Sleebo, 2003). Tai lemia, kad vaikų gimdymui santuoka dabar yra pasirinkimas, o ne būtinybė, kaip ir neregistruota santuoka nėra kliūtis gimdyti vaikus. Šeima kuriama tada, kai išorinės sąlygos (išsilavinimas, darbas, pajamos) yra pakankamos bei partneris yra tinkamas.

8. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMAS: EKSPERTŲ POŽIŪRIS IR VERTINIMAS

8.1 POLITINIS ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO KONTEKSTAS

Analizuojant šeimos politiką, svarbu atskirti retoriką³⁷ nuo praktikos. Kaip pastebi Harding (1996), vieši vyriausybės pareiškimai dėl siekiamų šeimos politikos tikslų turi būti atskirti nuo realios politikos ir jos efekto. Autorė taip pat pabrėžia, jog ši nuostata tinka bet kuriai politikos sričiai, tačiau tai ypatingai pasakytina apie šeimos politiką, kur vyrauja stiprios emocijos ir idealai, pasireiškia „moralės panika“ ir audringi pareiškimai, o realistinį požiūrį yra sunkiau pasiekti.

Su ekspertais buvo aptariamas šeimos politikos formavimas nuo transformacijos pradžios iki šių dienų, šeimos politikos vizijos kūrimas, vyriausybių ir partijų dėmesys šeimos politikai bei politines diskusijas šeimos politikos klausimais. Šeimos politika, kaip pastebi (Harding, 1996), yra ypatingai patraukli vyriausybei ir spaudimo grupėms pasinaudoti realybės neatitinkančiomis gražbylostėmis. Partijų dėmesys šeimos politikai Lietuvoje nėra nei pastovus, nei pakankamas, bet greičiau cikliškas, susijęs su rinkimais. Būtent rinkiminių kampanijų metu šeimos reikalai būna akcentuojami, rinkėjai viliojami pažadais. Politinė retorika yra panaudojama saviems interesams, nes *šeimos politika – gera korta rinkimams ir be jos neapsieisi*. Politikų dėmesys šeimos problemoms yra nepastovus, *tas vėjus praeina ir vėl užsimiršta*.

Šeimos problemos yra aktualios daugeliui rinkėjų, todėl rinkimų metu šeimos politika tampa svarbi tema, kuri padeda kandidatams atkreipti dėmesį į save, tapti pastebimais. Šeimos retorikos patrauklumą rinkimų metu nulemia ir tai, kad ši tema lengviau suprantami, nei kitų politikos sričių, todėl į diskusijas galima įtraukti platesnį rinkėjų ir suinteresuotų grupių ratą. Kita vertus ir patys politikai jaučiasi ekspertais šeimos politikoje, kadangi nepakankamai įvertinamas šeimos problemų sudėtingumas, į jas žiūrima kaip į paprastus, nesudėtingus dalykus, kuriuos galima išspręsti pasikliaujant sava patirtimi. Ekspertų požiūriu nuvertinama tiek šeimos politika, tiek ir pati šeima. Į ją žiūrima kaip į *savaime suprantamą, natūralią dalyką*, nes *ūkis tai gali sugriūti, o šeima ji visada egzistuoja*.

Lietuvos situacija nėra labai skirtinga nuo kitų Europos šalių. Kintanti šeimos institucija (mažėja santuokų ir auga skyrybų skaičius, auga kohabitacijoje gyvenančių porų ir nesantuokinių vaikų skaičius, vedybų „senėjimas“ bei gimdymo atidėjimas vyresniam amžiui, savanoriškos bevaikystės plitimas) bei mažėjantis gimstamumas sąlygojo poreikį modernizuoti šeimos politiką daugelyje Europos šalių (Del Boca, 2003; Sleetbos, 2003; Gauthier, 2004; Kohle, Bilari, Ortega, 2005; Stankūnienė ir kt. 2001; Jasilionienė, 2005). Po ilgų abejingumo metų daugelyje Europos šalių devinto dešimtmečio pradžioje šeima tapo skirtingų ideologijų partijų politinių diskusijų ir rinkiminių kampanijų tema (Hantrais, Letablier, 1996). Pavyzdžiui, Graikijoje, Airijoje, Italijoje ir Didžiojoje Britanijoje,

³⁷ Retorika šiame kontekste yra suprantama kaip rašytinė arba žodinė kalba, sudaranti tam tikrą idėjų sistemą (Zdanevičius, 2002), susijusią su šeimos klausimais.

kaip pastebi Hantrais, Letablier (1996), politikai traktavo šeimą kaip elektoratą suvienijančią temą, tuo tarpu Ispanijoje šeima nebuvo politinių diskusijų objektu. Lietuvoje, anksčiau ar vėliau, šeima ir jos problemos taip pat tapo patrauklia tema rinkimuose.

14 lentelė. Šeimos politikos retorikos ir praktikos santykis

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Šeimos politikos kaip prioritutinės politikos srities problema	Šeimos politika niekada nebuvo prioritutinė	<i>O kas buvo nuo 1990 m. akivaizdu, kad iki 1995 m. nieks neformavo, nieks net vyriausybės policy makers nestatė sau tokio tikslo: ką mes darom, dėl ko mes darom, buvo aišku, kad kažką turim daryti ir gerinti šeimos būklę.</i> <i>O šeimos politika niekad nesijautė, kad būtų iš prioritetinių sričių. Daugiau nuskambės ekonominiai dalykai, fiskalinė politika, bet ne šeimos politika</i> <i>Nes kai rinkiminis kažkoks, tai tada staiga - šeima, prisidangstoma šeima, socialiniais dalykais ir visa kita, bet kai reikia konkrečiai įgyvendinti tas priemones, tai tada prioritetu ji nebetampa.</i>
	Nėra poreikio šeimai tapti prioritetu	nėra vidinio noro ir poreikio, kad tikrai šeima va atsigręšime ir prioritetu taps.
Šeimos reikšmės nepripažinimas	Maža šeimos svarba	Šeima nesvarbu.
	Šeima kaip savaime suprantamas dalykas	<i>Tuo labiau jei pažiūrėsime tie 1995 tai gimstamumas jau buvo down nerealiai, bet kažkaip galvojama, kad visada šeima egzistuoja.</i>
	šeima atsparesnė už ūkį	<i>Va ūkis tai gali sugriūti, o šeima ji visada egzistuoja.</i>
	Šeima - savaime suprantamas dalykas	<i>Ji yra toks kaip savaime suprantamas dalykas</i>
Šeimos klausimų jautrumas	Šeimos klausimai aktualūs daugumai	<i>kiekvienam aktuali, nes kiekvienas turi šeimą, kiekvienas augina vaikus ar nori auginti vaikus ir</i> <i>aišku kiekvienas yra jautrus šitiem klausimams,</i>
Rinkimų metu išnaudojamas rinkėjų "jautrumas" šeimai	Šeima - patraukli tema rinkiminių kampanijų metu	<i>Ar tai būtų savivaldybių rinkimai, ar tai būtų Seimo rinkimai (...) Nu kažkas yra suinteresuotas, kad dabą reikia pakelti tą šeimos politikos klausimą. Dėl to labai paranku tuos klausimus iškelti, kai nori patraukti dėmesį visuomenės.</i>
	Šeimos klausimai - siekiant patraukti rinkėjų dėmesį	<i>Stojimas į NATO ar ES, arba kai nelieta temų apie ką kalbėti, kai yra štilius politiniam gyvenime, reikia parodyti, (...) tai tada, kad būtum pastebimas, tu iššoki į sceną su ta problema.</i> <i>Ir paprastai ji (šeimos politika, aut. past.) yra prisimenama tik tada kai iškyla tam tikri įvykiai visuomenės gyvenime, arba kai nelieta temų apie ką kalbėti, reikia parodyti, kad mes egzistuojam. (...) Viena priežastis - kai yra štilius politiniam gyvenime, kai nėra apie ką kalbėt, arba politiniai įvykiai klostosi, taip, kad tie politiniai visi veikėjai yra nepastebimi... tai tada, kad būtum pastebimas, tu iššoki į sceną su ta problema. Lygiai taip pat kaip su migraciją dabar, lygiai tas pats</i>
	Dėmesio cikliškumas	<i>Tas ciklas keturių metų įsai yra.</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Šeimos politikos svarbos ir sudėtingumo nuvertinimas	Visi gali būti šeimos ekspertais	<i>Ji (šeima, aut. past.) toks natūralistinis dalykas. (...) Nu tai ir problema šeimos politikos Lietuvoje, kad visi gi gali būt ekspertai. Va, ekonomikos politikos - tai ne. Bet va, šeimos politiką, tai „aš išmanau“</i>
	Nesuvokiama šeimos politikos svarba	<i>Pagrindinis dalykas, yra tas, kad ji (šeimos politika, aut. past.) yra nesuvokiama kaip svarbi politika, nesuvokiama kaip svarbi apskritai viešojo valdymo dalis. Nes daugybė problemų, kurias mes turime, ekonominėje srityje, visuomeniniame gyvenime, yra susiję su šeimos politika. (...) Tai a manau, kad ji yra nuvertinama, per daug nuvertinta ir nesuvokiama jos svarba.</i>
Politikos retorika prasilenkia su praktika	Šeimos politikos tikslų ir priemonių įgyvendinimo problema	<i>Vyriausybių programose yra, jog reikia padėt šeimai, yra tam tikra kryptis</i>
		<i>Ne visada tie pažadai buvo ištesėti</i>
	Šeimos reikšmingumas atsikleidžia per finansavimą	<i>Priemonės, priemonių planai yra (...), tik bėda su jų realizavimu</i>
		<i>Diskutuotina (...) kiek tas dėmesys paremtas konkrečiais pinigais ir kitais veiksmais.</i> <i>Kada susiduria finansinis interesas ir kada skirstomas biudžetas, tai tada sprendimai yra ne visada šeimos ir vaikų naudai.</i>
Stabilumo problema	Nėra stabilumo, greitai keičiasi tikslai	<i>Pas mus labai paprasta: tie tikslai gali būti greitai keičiami priklausomai nuo to kur čia kas pasikeitė.</i>
	Seimo narių kaitos problema	<i>Nėra tokio stabilumo, kad žmogus kaip kitose valstybėse sėdi vos ne visą gyvenimą vienoj pozicijoje ir tikrai yra unikumas aplink kurį visi kiti toj srityje sukasi</i>

Vertindami Vyriausybės dėmesį šeimos problemom, ekspertai pastebi, jog visose vyriausybės programose mes rasim, kad šeima (...) viskas tas yra. Analizuojant Vyriausybių programas (pradedant 1990 m. ir baigiant 2008m.)³⁸ galima išryškinti tam tikrus akcentus šeimos klausimams. Pirmosios (pirmoji-trečioji, 1990-1992 m.) Vyriausybių programos (kai valdžioje buvo konservatoriai) susijusios šeimos pašalpų sistemos tobulinimu ir plėtimu bei palankių socialinių ekonominių sąlygų gyventojų reprodukcijai sudarymu. Vėliau (ketvirtosios – šeštosios Vyriausybių programose 1992 – 1993 m.) (į valdžią sugrįžo socialdemokratai) atsisakoma universalumo ir principo ir pereinama prie paramos tik skurdžiausioms šeimoms. Svarbu pažymėti, kad šeštosios Vyriausybės programoje yra išskirtas atskiras skyrius „Moteris ir šeima“, kuriame rašoma, jog „Pripažindama didžiulį moters ir šeimos vaidmenį visuomenės gyvenime, Vyriausybė sieks įgyvendinti moterį ir šeimą saugančias Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, gerinti šeimos, motinystės ir vaikystės apsaugą, sukurti vienodas moterų ir vyrų teisių realizavimo sąlygas, puoselės geriausias šeimų tradicijas“. Galima pastebėti, kad vis dar gyvuoja motinystės mitas, tačiau čia taip pat atkreipiamas dėmesys į lyčių lygybę, šeimų laisvę rinktis gyvenimo būdą bei galimybių derinti darbą ir šeimą sudarymą. Septintoji Vyriausybė (1996 m.) pratęsė šeštosios idėjas, ir svarbiausias dalykas, užfiksuotas vyriausybės programoje –

³⁸ www.lrv.lt

Šeimos politikos koncepcija. 1996 m. rinkimus laimėjus konservatoriams, aštuntosios - dešimtosios (1996 – 1999 m. vyriausybės programose sugrįžtama prie skurdžių šeimų rėmimo. Tuo tarpu po 2000 m. rinkimų į valdžią sugrįžus socialdemokratams, vienuoliktosios Vyriausybės (2000 – 2001 m.) programoje vėl ima ryškėti siekis skatinti gimstamumą paramą orientuojant į jaunas šeimas. Šis siekis perkeliamas į Dvyliktosios Vyriausybės (2001 – 2004) programą, kurioje užsibrėžiama sukurti nacionalinę demografinės politikos strategiją. Tryliktosios Vyriausybės (2004 – 2006 m.) programoje tarp visų kitų priemonių pabrėžiamas užimtumo ir šeimos rūpesčių derinimo problemų sprendimas. Keturioliktosios Vyriausybės (2006 m.) programoje akcentuojama gimstamumo problema, prioritetu išskiriamas žmonių gerovės kėlimas bei šeimos stiprinimas. Šios programos pirmasis skyrius vadinasi Darbas, socialinė apsauga ir šeimos politika. Reikėtų pabrėžti, jog po Šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo (1996 m.) šeimos politikos terminas vėl yra vartojamas kaip atskiras, šalia socialinės apsaugos ar socialinės politikos. Tarp numatomų veiklos krypčių išlieka darbo ir šeimos derinimo galimybių sudarymas, o taip pat motinystės (tėvystės) pašalpų didinimas iki vaikai sueis 1 metui 100 proc. atlyginimo iki 2008 m., gausių šeimų rėmimo sistemos tobulinimas ir pan. Penkioliktosios Vyriausybės programoje (2008) didžiausias dėmesys yra sutelktas į ekonominės krizės padarinių likvidavimą, o šeimos klausimai nukeliami į XX skyrių, kuris pavadintas "Parama šeimai". Pirmiausia deklaruojamas per mažas socialinės politikos dėmesys šeimai, todėl numatoma kurti prielaidas Valstybinei šeimos politikai įgyvendinti. Didžiausias dėmesys yra skiriamas vaikams ir jų problemoms ("emigracijos našlaičiai, beglobiai, skurdas, nepriežiūra, socialinės rizikos veiksniai ir pan.) bei gimstamumo skatinimui. Šalia įvairių veiklos krypčių yra minimas siekis sukurti ir įdiegti socialinės plėtros reikalavimų ir kriterijų sistemą urbanistikoje, urbanistinei plėtrai nustatant socialinės infrastruktūros kūrimo reikalavimus ir normatyvus (darželių, sporto ir žaidimo aikštelių, mokyklų, sporto klubų ir pan.). Taip pat numatomas spręsti darželių klausimas, t.y. žadama didinti ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo prieinamumą, remiant įstaigų steigimą (finansiška, patalpomis ir pan.), sudarant palankias sąlygas teikti nevalstybines iki(prieš)mokyklinio ugdymo paslaugas. Ši veiklos kryptis yra labai svarbi, nes kaip parodė šeimos politikos priemonių analizė, darželių trūkumas yra labai svarbi problema, sumažinanti galimybes dirbantiems tėvams suderinti išsipareigojimus šeimai ir darbinę veiklą.

Kaip matome, kiekviena Vyriausybė daugiau, ar mažiau akcentavo šeimos problemų sprendimą. Ilgą laiką šeimos politikos klausimų iškėlimas į politinę darbotvarkę vyko labai lėtai, nebuvo vieningos nacionalinės šeimos politikos, nebuvo nei šeimos politikos vizijos, nei aiškių tikslų, nei veiksmų supratimo. Ekspertų atsakymai rodo, jog Vyriausybės dėmesys šeimos politikos klausimams, nors ir didėjantis, tačiau yra ne tik, kad nepakankamas, bet dar ir nepakankamai pagrįstas realiais veiksmais, t.y. retorika gerokai prasilenkia su praktika. Susirūpinta ypač žemo gimstamumo problema, todėl šis klausimas keliamas į politinę darbotvarkę, tačiau pasigendama realių veiksmų, kurie duotų efektą. Nors politinė retorika gali padėti sukurti palankų nuomonių klimata, ji turi būti lydimas

atitinkamų priemonių, jei politikai nori parodyti, jog jie tikrai daro tai, ką sako (Hantrais, Letbablier, 1996). Tai, kas yra kalbama ir akcentuojama viešai vyriausybės ar politikų pasisakymuose, užrašoma programose ir kitokio pobūdžio dokumentuose nebūtinai perkeliama į tikrovę, o išsakytos nuostatos gali visiškai neatitikti veiksmų, kurių imamasi šeimos politikos srityje. Šeimos retorika yra patraukli, o šeimos politika politiškai gali būti pavojinga (Kamerman, Kahn, 1978). Tai reiškia, jog nepakanka politikams kalbėti apie šeimos politiką, iškelti tikslus, bet reikalingos tinkamos ir pamatuotos priemonės tiems tikslams pasiekti. Trumpalaikės, greitą efektą turinčios ir todėl politikams patrauklios priemonės nebūtinai pagerina šeimų situaciją, o dargi gali turėti neigiamos reikšmės. Ekspertų požiūriu šeimos problemų sprendimas yra tik deklaruojamas, bet ne realus valstybės prioritetas. Prioritetų klausimas labai aiškiai atsikleidžia tada, kai *susiduria finansinis interesas ir kada skirstomas biudžetas, tai tada sprendimai yra ne visada šeimos ir vaikų naudai.*

15 lentelė. Vyriausybės dėmesys šeimos politikos klausimams

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Vyriausybės dėmesys	Dėmesys šeimai vyriausybių programose	<i>Manau, kad kažkokia gija yra. Visose vyriausybės programose mes rasim, kad šeima tra tata, viskas tas yra.</i>
	Dėmesio ir kokybės klausimas	<i>Bet parama šeimai visose programose vyriausybės buvo. Ant kiek kokybiška – čia atskiras klausimas.</i>
	Gana pastovus dėmesys	<i>Negalėčiau pasakyti, kad priešokamai, tai yra tam tikra kryptis</i>
		<i>pasekmė to, kad šiemet metinėje prezidento kalboje, metiniame pranešime buvo prabilta apie demografinės šeimos problemas, ne tik pašnekėta kaip.... tegul ten nedidelis skyriukas.</i>
	Dėmesys yra, bet kiek jis pagrįstas veiksmais	<i>Aš neatsimenu nei vienos kadencijos, kuri nebandytų kokios koncepcijos seime sukurti, negalėčiau sakyti, kad to dėmesio nėra. kitas dalykas kiek tas dėmesys paremtas konkrečiais pinigais ir kitais veiksmais. Tai būtų diskutuotina.</i>
	Dėmesys nepakankamas	<i>Dirbant praktikoje tam tikras yra, bet kad visiškai toks, kokio mums norėtusi, tai nepasakyčiau.</i>
		<i>Aišku nepakankamas.</i>
		<i>Aš manau, kad nepakankamas, nes nėra padengiamos tam tikros sritys, šeimos politikos sritys.</i>
	Dėmesys auga	<i>Trumpai sakant, aš manau, kad jis didėja.</i>
	Priimti dokumentai rodo pastangas padidinti gimstamumą	<i>O kad tai yra vis tiek kažkiek tai daroma, priimamos, kad ir Demografinės strategijos priemonių planas netgi seime yra natūralios gyventojų kaitos atstatymo galimybių reiškias lyg tai norima sukurti tokias strategijas, kurios šalyje padidintų gimstamumą, bet tai tik kaip dokumentas.</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
	Valdžios veiksmai nerodo noro realiai padėti šeimai	<i>Va realiai, jeigu tai būtų iš tikrųjų norima, tai būtų skatinama, renkamos įvairios grupės, kuriamos priemonės realios.</i>
	Nesiimama realių veiksmų	<i>Lygiai tas pats su migracija. Lygtai blogai, kad visi išvažiuoja, bet kažkokių realių priemonių sugalvot ir įgyvendint nesiima.</i>
Dėmesio demografinės problemoms stiprinimas	Demografinės problemos sustiprino dėmesį šeimai	<i>tai man atrodo siečiau su demografiniais pokyčiais naują tą dėmesį šeimai.</i> <i>Mana atrodo kad čia dabar yra išprovokuotas tas naujas dėmesys į šeimą būtent dėl demografinių dalykų ir būtent emigracijos.</i>
	Neseniai pradėta kalbėti apie gimstamumą	<i>Bet kodėl prieš penkerius metus nebuvo šnekama</i>
	Gimstamumo problema – stiprus veiksnys	<i>Dabar ypatingai stiprus veiksnys yra gimstamumo sumažėjimas ir apskritai demografinė problema, tai ir visuomenės senėjimas.</i>
	Gimstamumo mažėjimas kelia pavojų	<i>Bet gimstamumo sumažėjimas kelia pavojų. Yra grėsmė dėl darbingo amžiaus ir šiaip gyventojų skaičiaus mažėjimo,</i>

Lietuvos kontekstas pasižymi savo specifika, nors panašius bruožus galima atpažinti ir kitų šalių politikos formavime. Pirmiausia, tai susiję su demokratinio formavimo patyrimo stoka. Savarankiškos demokratinės politikos formavimas Lietuvoje trunka dar tik 20 metų, tuo tarpu kai senosiose gerovės valstybėse ta patirtis ateina nuo gerovės valstybių susikūrimo pradžios. Tad ekspertai išvelgia patyrimo stoką formuojant šeimos politiką. Su tuo susiję dalykai tai, procedūrinio pobūdžio problemos, kaip sisteminio požiūrio trūkumas, strateginio planavimo lygis ar nuoseklumo problema. Tam galima priskirti ir politinio sąmoningumo problemą, kuri pasireiškia politinės kultūros stoka, populizmu, demokratijos deficitu, stereotipinio mąstymu, mokslinių žinių nuvertinimu ir asmeninių interesų iškėlimu. Šalia to, Lietuva turi ribotus finansinius išteklius ir besiformuojančią pilietinę visuomenę.

16 lentelė. Lietuviška šeimos politikos formavimo specifika

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Politikos formavimo patyrimo stoka	Trumpas laiko tarpas	<i>Aš nežinau, ar ji gali būti kitokia, kai mes ją turim tiek metų.</i>
	Lietuviško patirties stoka	<i>ir ta lietuviška patirtis gal tik dabar na sakykim grįžta.</i>
Pilietinės visuomenės problema	Pilietinės visuomenės problema	<i>Pilietinės visuomenės mes dar neturim. Pilietinė visuomenė neleistų to, kas vyksta</i> <i>Bet čia susiję su pilietinės visuomenės nebuvimu.</i>
Išteklių problema	Riboti ištekliai	<i>Viena vertus, mes gyvenom su labai ribotais ekonominiais ištekliais,</i>
Procedūrinio pobūdžio problemos	Sisteminio požiūrio trūkumas	<i>Vat ir dabar mes ginčijomės iki pažaliavimo: matoma tik viena pataisa, o kaip čia viskas gerai. Bet visatoj šitas vienas dalykas nesisuka, aplink yra daug</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		veiksnių, kurie turi šalutinių veiksnių ir rezultatų, kai užsiciklinama ir gaunasi. bet trūksta sistematiškumo
	Strateginio planavimo lygis	tai tas strateginis planavimas yra, bet jo kultūra nepakankama.
	Nuoseklumo problema	Bet gal tokio bendro nuoseklaus darbo ir trūktų. Bet pas mus visai nėra nuoseklaus politikų darbo nuoseklumo, perimamumo nėra. nuoseklumo ir kompleksiškumo nebuvo niekada.
		Politinio sąmoningumo problema
Mokslinių tyrimų nuvertinimas		Aš kalbu ir apie profesorę (....), ji buvo susitikusi su konservatoriais ir pristatė savo tyrimą. Tai ji sakė, buvo visiškai suniekinta ir nušvilpta. Ir tai yra labai baisu.
	Politinės kultūros problema	Mūsų politinės kultūros padariniai, kurių taip greitai norėdami negalim išgyvendinti ar atsikratyti. Ir tai nėra daroma, ir tai rodo tam tikrą politinės kultūros, ar strateginio planavimo lygį.
	Populizmas	bet yra elementai, kurie nusveria labiau, kad nebūtų sistemos kompleksinės, tai populizmas
	Demokratijos trūkumas	čia taip, kaip su mūsų demokratija, mes turime institucinę demokratiją, mes neturim demokratijos.
	Politinės konkurencijos problema	tai yra bendra situacija tokia nelabai gera, tos politinės konkurencijos, kurios neiškelia rimtų idėjų
	Žmogiškasis faktorius	Pats formavimo procesas, priklauso nuo tų žmonių, kurie tenai dirba.
	Stereotipinio mąstymo problemos	Manau, kad sunkiausia iš principo sulaužyt stereotipą kolegų, visuomenės į vieną ar kitą reiškinį.
	Intereso vaidmuo	Interesas suveikia žmonių, kurie pasipelno.

Apibendrinant šeimos politikos formavimo kontekstą, ryškėja šeimos politikos, kaip deklaruojamo, bet ne realaus prioriteto problema. Šeimos politika patraukli tema politinei retorikai ir ja yra naudojamos rinkiminių kampanijų metu. Todėl dėmesys šeimos klausimams pasižymi ciklišku. Taip pat nesuvokiama šeimos politikos reikšmė ir nuvertinamas jos sudėtingumas. Tokiu būdu, šeimos politikos formavimas yra įtakojamas didžiulio atotrūkio tarp politinės retorikos ir praktikos, t.y. to, kas yra žadama ir kas realiai daroma šeimos gerovei.

8.2 ĮEIGA: ŠEIMOS POLITIKOS SAMPRATA, TIKSLAI IR VEIKSMŲ KRYPTYS

Konceptualių pagrindų sukūrimas yra svarbus veiksnys šeimos politikos efektyvumui. Ekspertų požiūrio analizė atskleidžia šeimos politikos vizijos kūrimo problemas. Pirmiausia pažymėtina, jog šeimos politikoje nėra ilgalaikės strategijos. Dokumentų analizė parodė jog šeimos politikos tikslai ir veiklos kryptys ilgą laiką buvo išbarstytos įvairiuose strateginiuose dokumentuose, o už jų įgyvendinimą buvo atsakingos skirtingos ministerijos. 2008 m. Valstybinės Šeimos politikos koncepcijos neišsprendė šeimos politikos vizijos klausimo. Pati koncepcija yra diskriminacinio pobūdžio ir neatspindi realių šeimos problemų. Ekspertai pabrėžia

įvairių dokumentų neplanuoto kūrimo ir, to pasėkoje, dubliavimosi problemą (kaip antai, 2008 m. Valstybinės šeimos koncepcijos ir 2003 m. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos). Ekspertų požiūriu išlieka šeimos politikos vizijos, pastovumo ir nuoseklumo, politikos krypties ir priemonių suderinamumo bei priemonių koordinavimo bei bendro požiūrio trūkumo problemos šeimos politikoje. Pabrėžiama, jog šiuo metu neberekėtų kurti naujų dokumentų, bet reikalingi realūs sprendimai ir konkrečios priemonės sprendžiant šeimų problemas.

17 lentelė. Šeimos politikos vizijos kūrimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Šeimos politikos vizijos problema	Nėra conceptualaus matymo, vizijos	<i>Tokio conceptualaus matymo ir vizijos tai kaip ir nėra,</i>
	Koncepcijos ir vizijos - deklaratyvos	<i>nors deklaratyviai dokumentus variant ir pristatant Europos Sąjungai – be abejo yra.</i>
	Nėra ilgalaikės strategijos	<i>Dėl ko mes kritikuojam, kad nėra ilgalaikės strategijos. Tai yra porą metų ir vėl įstatymas keičiamas.</i>
Pastovumo ir nuoseklumo problema	Nuostatos nepastovios	<i>Lietuva tikrai turi "from time to time" išreikštas nuostatas, kuriom pritaria tuometinė esanti valdžia, Pastovi ji (šeimos politika, aut. past.) nėra, kaip ir bet kas šitoje valstybėje, ir ilgalaikė ji nėra. Nepaisant to, kad yra pagaminta kažkas.</i>
	Bendro požiūrio trūkumas	<i>Nors sakyčiau, kad visokie teisės aktai kaip ir kažką tai šeimai ir žada ir duoda, bet gal būt tokio bendro požiūrio trūkumą.</i>
Šeimos politikos dokumentų kūrimo problema	2008 m. Koncepcija - politinis žaidimas(Šeimos politikos koncepcija kaip atsakas į vaiko gerovės koncepciją)	<i>Va kodėl jos reikia naujos (kalbama apie 2008 m. Valstybinę šeimos politikos koncepciją, aut past.), aš manyčiau tai ir vėl, ne todėl, kad tos mintys, kurios buvo ten, jos paseno. Jos net nebuvo įgyvendintos, jų net nebandyta padaryti. Va buvo priimta vaiko gerovės koncepcija. Tai vaikas glaudžiai susijęs ir visos priemonės vaikų užtikrinimo yra per jo šeimos gerovės užtikrinimą. Tai jeigu buvo priimta tokia, tai čia gal kaip atsakas kažkokių seimo narių gal žaidimai, reikia priimti jeigu vaiko klausimais tai reikia atitinkamai ir šeimos..</i>
	Šeimos politikos koncepcija dubliuojasi su vaiko gerovės koncepcija	<i>Bet tai dubliuojasi ir tikrai nėra būtinybės, o reikia spręsti konkrečiom priemonėm.</i>
	Koncepcijos kuriamos neplanuotai	<i>Tas koncepcijas kas nori, kas susigalvoja, tas susigalvoja, tas daro.</i>
Ne dokumentų, o realių sprendimų ir veiksmų poreikis	Dokumentų pakanka, veiksmų kryptys numatytos	<i>Užtenka tokios Gyventojų politikos strategijos, kur yra aiškiai iki 2015 m. užsibrėžta, kad reikia šeimas stiprinti ir kryptis pagrindines susieti, kompleksiskai visa tai matyti – yra numatytos ir jokio poreikio ko gero nebūtų.</i>
	Nereikia koncepcijos, yra gyventojų politikos strategija	<i>Aišku, tokios kaip šeimos politikos koncepcijos tai..... bet ji irgi yra, pagrindinės mintys yra Gyventojų politikos strategijoje išdėstytos.</i>
	Poreikis realių priemonių, o ne koncepcijų	<i>Nereikia koncepcijų, reikia realių priemonių, kurios padeda tą padaryti.</i>
	Reikalingi sprendimai, ne dokumentai	<i>Ne dokumentų reikėtų, bet tokių realių sprendimų, kurie pagerintų.</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Konceptijų ir priemonių planų nesuderinamumo problema	Strateginis planavimo ir priemonių sąsajų klausimas	<i>Šiaip tai skelbiam, kad yra įdiegtas strateginis planavimas ir skelbiamos misijos, bet toks dvilypumas irgi jaučiamas, kad galime parašyti taip, tos formuluotės, gali būti parengtos, kurios lygtai būtų teisingos, bet paskui, kada yra konkretūs veiksmai arba priemonės tai kokių mastu jos yra susiję su tom formuluotėm, kurios yra strateginiame planuose</i>
	Misija nesiderina su priemonėmis	<i>arba misijose tai ta sąsaja yra dviprasmiška ir ją sunku nugincyti, kad štai misija yra gražu sunku jai prieštarauti, bet kada yra tos priemonės, tada sunku įrodyti, kad jos yra neišsamios, netinkamos, jos kažkaip yra susiję ir čia galbūt yra kultūros dalykas, kad štai toje srityje socialinė ir šeimos politikos strategijoj negali labai griežtai suformuluoti, ne visada gali kiekybiškai išreikšti kažkokių tikslų.</i>
	Sudėtinga įvertinti priemonių adekvatumą	<i>Ir tada, jeigu nesuformuluojama labai griežtai kiekybiškai... tų priemonių kada imamasi sunku pasakyti ar jo nepakankamos, ar ne visai tokios.</i>
Skirtingų strategijų priemonių planų koordinavimo problema	Priemonės išbarstytos skirtingose strategijose	<i>Nors yra ta Nacionalinė demografinė strategija ir jos priemonių planas, kur išskirta dalis šeima ir tos priemonės būtų visos orientuotos į šeimą. Tik, tiek, kad vis tiek tos priemonės, kadangi jos yra skirtingose strategijose</i>
	Strategijų priemonės koreliuoja	<i>Negaliu pasakyti, kad jos bendrai būtų koordinuojamos, bet jos vis tiek koreliuoja viena su kita. Nes tos priemonės daugiau ar mažiau buvo derinamos ir manau, kad bendrai jos tikrai koreliuoja.</i>
	Poreikis labiau koordinuoti priemones	<i>ir gal būt galėtų būti labiau koordinuojamos, su tuo sutinku, bent jau vykdydamas.</i>

Nežiūrint to, kad egzistuoja daugybė strateginių dokumentų, nėra aišku, kokia šeimos politikos samprata vadovaujamas formuojant šeimos politiką. Paprasčiausiai tokios sampratos valstybiniame lygmenyje nėra. Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (2008) yra nurodoma tik šeimos politikos paskirtis - "pagrįsti šeimos politikos reikalingumą", tačiau nėra apibrėžiama, kas yra šeimos politika. Bandytas apibrėžti šeimos politiką buvo 1996 m. Šeimos politikos koncepcijoje, kuri taip ir liko neįgyvendinta, tad ir suformuota samprata nunyko.

Šeimos politikos apibrėžimo svarbą atskleidžia ekspertų požiūrio analizė. Pirmiausia, ekspertai pripažįsta, jog apibrėžti šeimos politiką nėra taip paprasta (17 lentelė). Šeimos politikos klausimai dubliuojasi su kitų politikos sričių (sveikatos, švietimo, būsto ir pan.) klausimais, todėl sunku apibrėžti ribas, kur prasideda ir kur baigiasi šeimos politika. Šeimos politikos tikslas, ekspertų požiūriu, turėtų būti šeimos poreikių vertinimas ir atitinkamas reagavimas. Tai gana platus požiūris, kuris artimas *perspektyvos* sampratai (Kamerman, Khan, 1978; Moss, Sharpe, 1979; Zimmerman, 1988; 1992) Tai reiškia, jog šeimos ir politikos santykis turi būti abipusis, į šeimą turi būti atsižvelgiama plėtojant viešąją politiką bei turi būti pripažinta ir gerbiama didėjanti šeimų įvairovė (Moss, Sharpe, 1979).

18 lentelė. Šeimos politikos apibrėžimo problema

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Šeimos politikos ribų apibrėžimo problema	Plati sritis	<i>kad šeimos politikos dalykai yra gana tokie platūs</i>
	Viskas, kas siejasi su šeima	<i>Nu kažkaip tai Man atrodo vis dar įsivaizduoja, nu šeimos politika yra jau viskas su šeima susiję.</i>
	Socialinės politikos dalis	<i>Šeimos politika yra dalis socialinės politikos</i> <i>šeimos politika gali būti suprantama tokios sferos, kurios persidengia su socialine politika,</i>
	Švietimo politika	<i>Jeigu tai mokyklos problemos ar mokinių, tai šnekama apie mokyklą nelankančius vaikus</i>
	Sveikatos politika	<i>ir jeigu tai yra sveikatos problemos, kur šeimai yra svarbiau, tarkim motino ir vaiko sveikatos priežiūrą, tai šnekama apie sveikatos apsaugos problemas</i> <i>, tame tarpe žinoma ir apie vaiko ir motinos sveikatos problemas.</i>
	Būsto politika	<i>Valstybė turi padėti, kad šeima turėtų kur gyventi, bet tai jau būsto politika.</i>
	Neaiškios šeimos politikos ribos su kitomis politikos sritimis	<i>Ar tai sieti su šeimos politika.</i>

Ekspertai pabrėžia, jog labai svarbu, kad šeimos politika aprėptų visas šeimas, kad šeimos nebūtų skirstomos į "sveikas" ir "nesveikas", kad piniginės paramos atveju objektu būtų vaikas, nepriklausomai nuo to, kokioje šeimoje jis gyvena. Ekspertai pripažįsta, jog tos pačios lyties šeimų klausimai dar nėra toleruojami ir sprendžiami, kaip yra kitose gerovės valstybėse. Tad šeimų formų įvairovės pripažinimas išlieka ribotas, neaprepiantis visų galimų šeimos formų aspektų. Daug diskusijų visuomenėje sukėlęs Valstybinės šeimos politikos koncepcijos siekis remti tik santuokos pagrindu sukurtas šeimas nesulaukia ekspertų pritarimo. Jų požiūriu, santuoka negarantuoja nei vaiko gerovės, nei užtikrina, kad tėvai atliks savo pareigas. Tad būtina pripažinti alternatyvias santuokos formas. Šiuo klausimu ekspertų ir jau minėto disertacijos tyrimo "Požiūris į šeimą" respondentų nuomonės sutampa. Jauni žmonės vis dažniau renkasi kohabitaciją ir partnerystę. Tad valstybė turi gerbti ir atitinkamai reaguoti į savo piliečių pasirinkimą.

Kitas svarbus klausimas, apibrėžiant šeimos politiką, yra valstybės intervencijos laipsnis, kurį nustatyti nėra taip paprasta. Ekspertai pripažįsta, kad šeima yra privati sfera ir ją negalima drastiškai kišti, bet iš kitos pusės yra deklaruojamas valstybės intervencijos poreikis, kai šeimoje kyla problemos ir pati šeima nesugeba susidoroti. Kaip parodė užsienio šalių patirties analizė, ten, kur valstybės intervencija į šeimą yra legitimuota ir aiškiai apibrėžta (Švedija, Prancūzija), šeimos problemų sprendimas yra žymiai efektyvesnis, nei ten, kur laikomasi principo, kad valstybės intervencija yra pateisinama tik tada, kai šeima pati nepajėgia išspręsti savo problemų (Didžioji Britanija). Tad apibrėžiant valstybės-šeimos santykį, būtina atsižvelgti į užsienio šalių patyrimą ir rasti Lietuvos kontekstui pritaikytą sprendimą.

19 lentelė. Šeimos politikos apibrėžimo aspektai

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Šeimos ir valstybės santykis	Šeima - privati zona	<i>Grįžtant prie ištakos šeimos politikos. Vis dėlto šeima nereikia pamiršti kad tai yra labai privatu. nes tai yra terra incognita ir erdvė yra privati</i>
	Atsargus požiūris	<i>Ir viešą interesą derint su privačiu.... dėl ko Europoj labai atsargiai žiūrima į tą dalyką.</i>
	negali drastiškai kištis į šeimą	<i>Vis tik tai yra privatūs dalykai, kur tu negali drastiškai įejes pasakyti, kad valstybės reikalavimai yra tokie ir tokie. Tai yra labai privati valda ir zona.</i>
	Reikalinga intervencija į šeimą	<i>Bet, jei šeima turi problemų ar šeimoje pažeidžiamos šeimos narių, t.y. žmonių teisės, tai valstybė privalo reaguoti.</i>
Šeimos politikos tikslas ir paskirtis	Paskirtis - padėti	<i>Bet kokia politika turi tarnauti žmonėm.</i>
	Tikslas - vertinti ir reaguoti į šeimos poreikius	<i>Bet manyčiau, kad šeimos, arba valstybės demografinės politikos tikslas turi būti –reaguoti į besikeičiančią situaciją ir reaguoti į besikeičiančias sąlygas ir vertinti pačių šeimų ypatingai motinų auginančių vaikus poreikius.</i>
Poreikis pripažinti šeimos formų įvairovę	Nepakanka išskirti vieną šeimos kategoriją	<i>bet bijau vieno, kad jeigu mes išskirsim tik vieną kategoriją šeimų ir bandysim jas remti tai nežinau kaip tai atrodys socialinio solidarumo prasme. Ir tas truputį neramina.</i>
	Neteisinga skirstyti šeimas į sveiką-nesveiką	<i>aš toj vietoj esu liberalesnė, nedrįsčiau teigti, kad mes galim išskirti sveiką-nesveiką ir dar kitokią šeimą.</i>
	Būtina atsižvelgti į kiekvienos šeimos situaciją	<i>Kada mes matom, kad šeimos institucija klasikiniam apibrėžime yra ne visai geroj situacijoje, stabilioj, kad yra labai daug nepilnų šeimų ir nebūtinai dėl to, kad kažkas mirė ar išsiskyrė, o paprasčiausiai vyras ar moteris išvykę dirbti į kokią Airiją ar Ispaniją, vaikai čia gyvena su vienu tėvu ar su močiute.</i>
	Išlieka neigiamas požiūris į vienos lyties šeimas	<i>vienos lyties pas mus neegzistuoja ir artimiausiu metu tikrai nebus legalizuotos, vertinamos kaip šeimos ir neįsivaizduoju to Lietuvoj. Teko nesenai būti konferencijoje ir ten diskusija su Olandijos ir Belgijos parlamentarais. Jie labai logiškai užklausė, kad pas mus labai skeptiškai žiūrima į vienos lyties santuokas ir ne duok dieve dar vaikų, bet jie kaip pvz. pateikė ir aš susimąsčiau. Gyveno vyras ir žmona, žmona numirė liko vaikas ir vyras pakeitė seksualinę orientaciją – jis gyvena su kitu vyru. Tas vaikas yra jo biologinis, viskas tvarkoj. Tai ar čia šeima? Tai vat tokie netradiciniai dalykai ir aš ramiau į tai žiūriu.</i>
	Parama turi būti vaikams nepriklausomai kokioje šeimoje auga	<i>Kalbant apie piniginę paramą vaikus auginančiom šeimom, nepriklausomai nuo to ar jos yra sveikos ar nesveikos, jeigu jas reikia remti tai tą reikia ir daryti, nevertinant.</i>
Poreikis pripažinti alternatyvias santuokos formas	Santuoka negarantuoja vaiko gerovės	<i>nes nemanyčiau, kad Švedijoje šeimos, kurių didžioji dalis neįforminę santuokos tikros santuokos, kad jie neaugintų vaikų ir netinkamai prižiūrėtų ir nesūmėtų prievolių ir tėvas išmotina.</i>
	Santuoka negarantuoja, kad tėvai atliks savo pareigas	<i>Tuo tarpu Lietuvoj mes turim sočiai tokių susituokusių šeimų, kur tėvai nenori savo pareigų atlikti ir tai yra problema.</i>
	Poreikis pripažinti kohabitaciją	<i>Gal daugiau būtų sakyčiau kohabituojančias šeimas stengiamasi pripažinti, daugiau gal yra spaudimas iš šalies.</i>

Apibrėžiant šeimos politikos kryptis, vienus poslinkius ekspertai įvertino teigiamai, kitus - neigiamai. Tarp teigiamų aspektų pažymėtinas dėmesys gimstamumo problemai, paslaugų plėtrai, lyčių lygybės nuostatomis, darbo ir šeimos derinimo problemai bei su tuo susijusios motinystės ir tėvystės atostogų sąlygų gerinimui bei lanksčių užimtumo formų plėtrai. Kaip parodė dokumentų analizė, šios visos kryptis yra minimos strateginiuose dokumentuose ir tam tikra dalimi yra perkeliama į praktiką. Tačiau ekspertų požiūris atskleidžia ir problemines kryptis, kaip antai - vis dar per didelis dėmesys pašalpų sistemos plėtrai ir su tuo susijęs siekis skatinti gimstamumą didinant pašalpas bei nepakankamas dėmesys lyčių lygybės nuostatų integravimui šeimos politikoje. Kitaip tariant, tam tikri poslinkiai diegiant lyčių lygybės nuostatas yra, bet jie nėra pakankami, nes, kaip parodė dokumentų analizė, Lietuvoje nesivaidovaujama teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma.

20 lentelė. Šeimos politikos veiksmų kryptys

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teigiamai vertinamos šeimos politikos kryptys	Gimstamumo skatinimas	<i>Ypač šiais metais (2006 m. aut. past.) ir vyriausybė ir Seime mes priėmė daug įstatymo pataisų, kurios nukreiptos pataisyti demografinę situaciją, didinti išmokas šeimoms, kuriose gimsta vaikai, arba auga vaikai. Kryptis, bent jau šių metų, yra labai akivaizdi ir aiški - akivaizdi parama šeimai gimus vaikui ir finansinė ir moralinė. Ir aš ten ranką pridėjau su tėvystės įstatymu</i>
	Paslaugų plėtra	<i>Daug priežasčių. Nepasakyčiau, kad vien į piniginę orientuojamasi, einama link to teisingesnio stebint atliekamas priemonės ir veiksmus ir priėmus demografinę tai galima teigti, kad prie to universaliojo modelio, kur norisi ir dosnios truputį normalesnės sistemos ir šalia to, suvokiant, kad nėra pagrindinis dalykas išmokos, kad reikia ypatingai paslaugų plėtros ir ypatingai tų galimybių suderinti darbą ir šeimą, nuvesti vaiką į darželį, pasisamdyti gal net aukles.</i>
	Deklaruojamos lyčių lygybės nuostatos	<i>Tai pastaruoju metu lyg stebimas toksai ir bent jau deklaruojamas tuose nuostatuose – lyčių lygybės, tėvų įtraukimo- „tėvystė veža“ visi tie klausimai, ir tos išmokos nuėjo lygti į antrą planą, nes perėjom prie Europos Sąjungos modelio, kad įvesim po nelabai didelę, bet universalią išmoką visoms šeimoms.</i>
	Poslinkis į darbo ir šeimos derinimą	<i>bet šalia to yra ryškus poslinkis į tą derinimą darbo: ir įstatymų visų pakeitimai</i>
	Stiprinama motinystės/tėvystės grandis	<i>Žiūrint dabar ir motinystės didinimas ir visa kita, galima manyti, kad stiprinama šita grandis, bet ji ne todėl, kad tampa prioritetinga ir mes tik į tai orientuojamės. Tiesiog ji buvo labai atsilikusi, nes tiek nuo Latvių, tiek nuo Estų, tiek nuo lenkų, Lietuva nebuvo savo laiku padariusi tų žingsnių.</i>
	Lanksčių užimtumo formų plėtra	<i>Įstatymo prasme yra viskas padaryta, yra įvairios sutarčių formos, leidžiamas lankstus darbo grafikas. Sunku atsakyti apie tas lanksčias darbo formas. Kiek aš žinau, tai ta teisinė bazė yra tinkanti, ji leidžia tai daryti</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		<i>tai viską galima būtų surašyti į kolektyvinę sutartį. Yra kai kuriose firmose tas padaryta. Realus gyvenimas pats keičia, darbdaviai mato.....</i>
Neigiamai vertinamos politikos kryptys	Per didelis dėmesys materialinėms sąlygom	<i>aš jau čia sakiau materialinėm sąlygom, pragyvenimo, o ne kam kitam.</i>
		<i>Išgyvenimui, išlikimui. Skurdo mažinimui.</i>
		<i>Pavyzdžiui va skurdui dėmesio yra žymiai daugiau ir grupės yra sudarytos didelės, nes reikia paruošti Europos Sąjungai tokius dokumentus kaip socialinės atskirties planus ir visa kita.</i>
	Per didelis dėmesys pašalpų sistemos plėtrai	<i>Tik vienintelis argumentas, kitų argumentų aš pavyzdžiui niekur bent pati neskaiciau. Atrodo tiek, kad vot ministerija surado pinigų ir didins pašalpas.</i>
		<i>nes pas mus sprendžiama per pinigus.</i>
		<i>Aš manau, kad pinigai kai paklausai visų politikų.</i>
		<i>Aišku yra vis dar į tas pašalpas nukreipta.</i>
		<i>Pašalpos – dėmesys joms pakankamai didelis, didžiausias iš visų priemonių. (...) man atrodo pakankamai ta sistema yra išplėtota.</i>
	Siekis skatinti gimstamumą per pašalpų didinimą	<i>ir tuo pačiu gimstamumo skatinimas, bet veikiau sakyčiau, kad gimstamumo skatinimą, to tikslo įgyvendinimą įsivaizduoja per šeimų materialini u gyvenimo sąlygų gerinimą.</i>
		<i>o mums čia reikia gimstamumas mažėja, kaip čia paskatinti šeimas daugiau ar panašiai, ot didinam pašalpas.</i>
	Per mažas dėmesys lyčių lygybės politikai	<i>Rinka perkeliama į šeimą ir nesuprantamas toks dalykas, kad moteris yra tas subjektas, kuris nusprendžia gimdyti, ar negimdyti. Bijant lyčių politikos tu niekada neišspręsi gimstamumo.</i>
		<i>O lyčių lygybės tai nejaučiu.</i>

Nepalankų visuomenės požiūrį į šeimą taip pat galima įvardinti kaip svarbų veiksnį, trukdantį efektyviai formuoti šeimos politiką. Kaip parodė "Požiūrio į šeimą" tyrimo rezultatai, šeima išlieka svarbiausia respondentų vertybe, bet respondentai pasigenda palankaus visuomenės požiūrio į šeimą ir vaikus. Tad kokybinio ir kiekybinio tyrimo respondentų nuomonės sutampa. Šeima yra laikoma ne visuomenės, bet individualia vertybe ir dėl to nėra palaikymo ir solidarumo iš visuomenės pusės. Todėl ekspertai pabrėžia palankios šeimos aplinkos kūrimo bei visuomenės nuomonės formavimo poreikį.

21 lentelė. Palankios šeimai aplinkos kūrimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Vertybių problema visuomenėje	Šeima - ne visuomenės, bet individuali vertybė	<i>Šeima pas mus nėra visuomenės vertybė, tai žmogaus vertybė, tu pasirinkai tu nori vaikų turėti, tai čia tavo problema.</i>
	Šeima kaip asmeninis rūpestis	<i>O dabar toks individualizuotas darosi šeimos gyvenimas. Tu turi šeimą ir viskas čia jau tavo vargai</i>
		<i>Tu nori vaikų turėti tai tavo yra visiškai individualus dalykas.</i>
Nepalankus visuomenės požiūris į šeimą ir vaikus	Mažas visuomenės dėmesys šeimai ir vaikams	<i>Aš iš viso neseniai susimąsčiau, kad pas mus visuomenė užmiršta šeimą, vaikus.</i> <i>Kol kas šeima yra visiškai užmiršta</i>
	Nepalanki šeimai aplinka	<i>Net kartais vaikštai gatve ir galvoji ar kur nors gali pajusti, kad miestas yra skirtas ne tik seneliams, kad čia suoliukai parke, ne tik jaunimui, kad čia vyksta visokie renginiai, bet kad yra ir vaikai, jų poreikiai kitokie, jie yra visaverčiai gyventojai miesto, kad aikšteles kažkokias sugalvotų, kad vaikams daugiau renginių būtų, kad patrauktų šeimas katu dalyvaut kažkur.</i>
Palankios šeimai aplinkos kūrimo poreikis	Reikalingas didesnis dėmesys šeimoms ir vaikų poreikiams	<i>jeigu tam būtų daugiau dėmesio skirta, kaip dabar bando visuomenę supažindinti su neįgalių žmonių problema ir kad reikia juos integruoti į visuomenę.</i>
		<i>Jau greitai bus taip, kad reikės šeimas su vaikais integruoti į visuomenę. Kad būtų patogiau šeimoms su vaikais ar apsipirkti, ar nueiti į muziejų, kažkokį tai renginį, kad yra ne tik neįgalūs žmonės, bet yra ir vaikai, kuriems reikalingos kitokios sąlygos nei suaugusiems. Kad vaiko gimimas netaptų perversmu.</i>
Poreikis formuoti visuomenės nuostatas	Visuomenės nuostatų formavimo svarba	<i>daugiau dėmesio skirti visuomenės nuostatų formavimui</i>
	Mokslininkų ir žiniasklaidos vaidmuo formuojant nuostatas	<i>Gal čia sociologai galėtų daugiau patarti, per žiniasklaidą, čia didžiausia jėga yra. (...) nes tas prisideda prie šeimai geranoriškos draugiškos aplinkos formavimui,</i>

Apibendrinant ekspertų požiūrį, reikia pažymėti, jog šeimos politikos formavimą apsunkina ne tik aiškos vizijos, pastovumo ir nuoseklumo nebuvimas, bet ir šeimos politikos sampratos apibrėžimo problema. Tokiu atveju, kai nėra sampratos aiškumo, arba remiamasi plačiu požiūriu į šeimos politiką, t.y. vadovaujamas *perspektyvos* požiūriu, politikai turi turėti pakankamai žinių, politinės valios ir laisvo nuo vertybių požiūrio, kad formuotų šeimos poreikius atliepiančią politiką, tačiau, kaip matysime vėliau, Lietuvos politikams tokios savybės mažai būdingos.

8.3 PROCESAS: SPRENDIMŲ PRIĖMIMAS IR DALYVAVIMAS

8.3.1 Situacijos analizės panaudojimas priimant sprendimus

Tyrinėdami viešosios politikos formavimo procesą, Ch. Lindblom, E. Woodhouse (1999) pastebėjo, jog dėl socialinių problemų kitimo dinamikos ir žmogaus pažinimo ribotumo, analizė politikos formavimo procese turi savo ribas, tačiau dėl to jos reikšmė nesumažėja. Autoriai pabrėžia, jog svarbiausias protingos, demokratinės politikos formavimo elementas – idėjų konkurencija, kur analizės vaidmuo – suteikti informaciją ir pagrįsti idėjas, tam, kad būtų galima priėti susitarimo.

Aiškinantis sprendimų priėmimo procedūras, pirmiausia išryškėja per mažas politikų dėmesys problemų analizei (22 lentelė). Tinkama problemų analizė yra siejama su adekvačių sprendimų šeimos politikoje priėmimu. Viena iš trūkumų yra mokslinių žinių ignoravimas formuojant šeimos politiką. Ekspertai pabrėžė, jog Seimo nariai dažnai remiasi nereprezentatyvia informacija: *kai aš buvau pas rinkėją* arba *kas parodoma per televiziją, ar laikraštyje aprašomas atvejis*. Sprendimai šeimos politikos klausimais dažnai priimami nepakankamai išanalizavus situaciją, daugiau koncentruojamasi į atskirų šeimos politikos priemonių, o ne visos priemonių sistemos plėtojimą. Tačiau, kaip pažymi P. McDonald (2000), atskiros politikos priemonės gali neturėti teigiamo poveikio, jei nėra bendros priemonių sistemos, pavyzdžiui, gerai išplėtotą lyčių lygybės politika gali būti ne itin efektyvi gimstamumo atžvilgiu, jei aplinka nėra palanki vaikui.

Ekspertų požiūriu, politikai nėra linkę per daug pasitikėti mokslu ir remtis moksliniais tyrimais. Nežiūrint to, jog yra nemažai kompetentingų mokslininkų šeimos politikos srityje, tačiau galimybės panaudoti mokslinius tyrimus formuojant šeimos politiką yra nepakankamai išnaudotos. Bendradarbiavimas su mokslininkais yra daugiau formalus, procedūrinis nei pastovus, grindžiamas poreikiu. Čia taip pat išryškėja šeimos klausimų sudėtingumo nuvertinimas, nes, kaip pastebi ekspertai, šeima yra ta tema, kur *visi žino, kaip turi būti*. Mokslinių žinių nuvertinimas siejamas su bendra visuomenės žinių kokybe. Ekspertų pasisakymuose išryškėja žinių visuomenės problema, kurią sąlygoja istorinis Lietuvos kontekstas (23 lentelė). Vakarietiškos socialinių mokslų disciplinos Lietuvoje imtos dėstyti tik atgavus nepriklausomybę, o daugelio vyresniosios kartos visuomenės atstovų, iš kurių tarpo yra ir dauguma politikų, išsilavinimas yra įgytas tarybiniais laikais. Tai turi reikšmės požiūriui ir problemų suvokimui.

22 Lentelė. Situacijos analizė ir bendradarbiavimas su mokslininkais formuojant šeimos politiką

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Informacijos pobūdis	Remiamasi nepamatuota informacija	<i>Jiems žinių nereikia (...). Kokios nors babytės kaime nuomonė svarbesnė, arba kai aš buvau pas rinkėją (...). Pasigauna tai, kas parodoma per televiziją, ar laikraštyje aprašomas atvejis... ir štai tokiame lygyje pradeda svarstyti, ką čia reikėtų daryti, ką čia reikėtų keisti. O tokios padėties analizės, tiesiog duomenų, kokia yra padėtis, yra mažai.</i>
Šeimos temos sudėtingumo nuvertinimas	Šeima - sudėtinga tema	<i>Pirmas dalykas, pats topikas labai sudėtingas, sukuria problemą.</i>
	Šeima laikoma visiems žinoma sritimi	<i>Šeima - visi specialistai, ekonominė politika – ne visi specialistai, mokesčių – ne visi, o šeima- visi žino, kaip turi būti. nu tai kas, kad net neskaičiau nieko, nežinau turiniu, bet aš žinau, kaip turi būti.</i>
Politikų požiūrio į mokslines žinias problema	Politikai nevertina mokslinių žinių	<i>Iš tikrųjų yra labai mažas tikėjimas mokslu ir informacijos sklaida ne iš mokslininkų pusės. Yra toks „ai ką jie čia gali pasakyti, mes viską žinom. Iš tikrųjų yra nuvertinamos ekspertinės žinios, mokslo žinios bet iš tikrųjų, kad būtų reaguojama, priimamos už tikrą pinigą žinios, tai taip nėra</i>
	Politikai žino geriau	<i>Jie geriau žino, geriau supranta, jie yra tokie išrinktieji.</i>
	Žinių nereikia	<i>Žinių nereikia.</i>
	Žinių nevertinimas - bendra problema	<i>Ir čia bet ką paimsi bet kokią politinę jėgą, visos turi tą pačią problemą.</i>
	Šeimos politika neekspertinė, primityvi	<i>Pirmas dalykas, ką aš akcentuočiau (...), kad ta šeimos politika, kaip ir visa socialinė politika Lietuvoje, (...) yra labai neekspertinė, labai primityvi. Iš tikrųjų yra nuvertinamos ekspertinės žinios, mokslo žinios ir jeigu jos pasitelkiamos, tai tik tam, kad atitiktų, kažkokią schemą, standartą.</i>
Žmogiškųjų išteklių trūkumas	Nepakanka specialistų situacijos analizei	<i>Bendrai socialinėj politikoje ir ekonomikos (gal daugiau ekonomikos politikoje) yra menkos pajėgos. Kol menkos yra pajėgos, tai tos analizės mažai, mes daug ko nežinom kaip mes gyvenam.</i>
Nepakankamas bendradarbiavimas su mokslininkais	Bendradarbiavimas su mokslininkais formalus	<i>oficialiai tas bendradarbiavimas kaip ir yra, procedūrose yra tas numatyta.</i>
	Bendradarbiavimo nėra	<i>Nėra ko dejuoti, kad nėra kooperacijos tarp mokslo ir policy makers.</i>
	Nepastovus bendradarbiavimas	<i>O kooperacija su mokslu, kas turėtų būti – atsiranda kartais.</i>
	Panaudojimas pagal procedūrą	<i>Taip, žinoma, kad procedūra turi būti tokia ir tos procedūros laikomasi,</i>
Analizės pritaikomumo problema	Analizės pritaikomumas problematiškas	<i>Kyla klausimas, kiek jie pritaiko tolimesniam (...), ir kiek jie turi galimybės pritaikyti.</i>
	Šeimos politikos priemonės priimamos neapgalvotai	<i>Priemonės priimamos apgrai bom, beveik aklai daugiau pasikliaujant intuicija.</i>

23 lentelė. Žinių visuomenės problema

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Žinių visuomenės nebuvimo problema	Prasta visuomenės žinių kokybė	<i>Tai demokratijos ir visuomenės situacija.</i>
		<i>mes nesam žinių visuomenė</i>
		<i>Visuomenė irgi nėra susipažinus su tom problemom,</i>
		<i>Tai yra susiję su istorija, kad dauguma žmonių tų socialinių dalykų nesimokė ir tokių žmonių kurie mokėsi yra mažai.</i>
Politikų prisitaikymas prie rinkėjų žinių lygio	Politikų pataikavimas visuomenei - kalbėti apie tai, ką supranta visuomenė	<i>Kadangi visuomenėje žinių apie tai nedaug, daugiau tokios paviršutiniškos, diletantiškos.</i>
	Specialistų žinios nesuprantamos visuomenei	<i>politikas norėdamas turėti daugiau balsų, įtikti rinkėjams, turi kalbėti daugmaž apie tai, kas jiems suprantama.</i> <i>o visuomenei nebus suprantama tai, ką žino specialistai.</i>

Kita vertus išryškėja pačių mokslininkų nenoras dalyvauti politikos formavime (24 lentelė). Galima įvardinti svarbiausias mokslininkų funkcijas, kaip švietimas, informavimas, conceptualių pagrindų kūrimas ir pan. Tačiau mažą mokslininkų motyvaciją ištraukti į šeimos politikos formavimą sąlygoja ne tik mokslinių žinių nuvertinimas, bet ir laiko ir energijos sąnaudos. Mokslininkai nėra suinteresuoti aukoti savo laiką ir energiją, kai nėra apčiuopiamo rezultato, t.y. politikų sąmoningumas nesikeičia, be to su kiekvienais rinkimais ateina nauji žmonės, kuriuos reikia iš naujo šviesti ir konsultuoti. Tai nesibaigiantis ir alinantis procesas.

24 lentelė. Mokslininkų vaidmuo formuojant šeimos politiką

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Mokslininkų funkcijos formuojant šeimos politiką	Švietimas	<i>Bet aš dariau ir dėl to, nes norėjau padėti, pasakyti, kad dar ir to yra, paskaitykit, pažiūrėkit. To susikalbėjimo reikia daugiau</i> <i>Juos reikia eduoti, politikus, kitaip jie nieko nežinos.</i>
	Konceptualių pagrindų formavimas	<i>Nu sakyčiau, kad vis dėl to mokslininkų pagrindinis indėlis yra kuriant conceptualius pagrindus</i>
	Informacijos teikimas	<i>Jie gali susirinkti informaciją, visas savo sakykim savo spragas užpildyt kalbėdami bendraudami su mokslininkais.</i>
	Konsultavimas	<i>Kas neaišku gal apie kitų šalių patirtį, ar kodėl kitose šalyse veikia ar neveikia kažkokios priemonės.</i>
Mokslininkų norą bendradarbiauti su politikais mažinantys veiksniai	Mokslininkai šviestų politikus, jei būtų rezultatas	<i>Bet atsiranda toks dalykas: jeigu tu žinotum, kad ta edukacija duos kažkokių vaisių ir tu iš pilietinių paskatų tai darysi.</i>
	Per mažai investicijų iš mokslininkų	<i>Gal patys mokslininkai per mažai investuoja savęs į šitą reikalą.</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
	Naudos klausimas	<i>Kyla klausimas, o kodėl aš tai turiu daryti, ką man už tai kas nors akademinų kreditų pridės?</i>
	Pastangų įvertinimo problema	<i>Nors tas produktas nėra vertinamas, tai yra taikomasis mokslas, akademinuose niekur neįsirašo, darykit jei norit.</i>
	Politikų švietimas - laiko ir nervų gadinimas	<i>Jeigu tai darai ir matai, kad rezultatas yra nulinis, tu sugadini nervus, laiką ir t.t., tu galvoji kam man šito reikia.</i>
	Alinantis patyrimas	<i>nors tas kainuoja daug nervų.</i>
	Nemaloni atmosfera	<i>Nebuvo pati maloniausia atmosfera,</i>
	Nesibaigiantis procesas	<i>Visur akcentuojama, kad mes mokslininkai, kurie iš naujo ir iš naujo turim eiti, su kiekviena politine banga, su kiekvienu atėjusiu nauju policy maker iš naujo nusilenkti ir iš naujo eiti.</i>

Pažymėtina, kad net atlikus moksliniais tyrimais pagrįstą situacijos analizę, ne visada į ją atsižvelgiama priimant sprendimus, todėl mokslinė analizė nėra sėkmingos politikos formavimo garantas. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tyrimų užsakovo ir vykdytojo santykį. Kaip pastebi L. Hantraiš, M.T. Letablier (1996), tyrimai dažniausiai priklauso nuo išorinio finansavimo, todėl tikėtina, kad gali atspindėti rėmėjų interesus. Ekspertų požiūriu, svarbus politikų suinteresuotumas pasinaudoti turima analize bei noras ją remiantis keisti esamą situaciją. Vilpišauskas ir Nekrošius (2003), tyrinėdami viešosios politikos įgyvendinimą Lietuvoje, taip pat atkreipia dėmesį į nepakankamą dėmesį problemų analizei ir politinių bei administracinių pasekmių ar poveikio vertinimą. Anksčiau jau buvo minėta, jog šeimos politika, kaip politikos sritis, Lietuvoje nėra prioritetinga ir nepakankamai vertinamas jos sudėtingumas. Toks nepakankamas šeimos politikos reikšmingumo ir sudėtingumo įvertinimas, ekspertų požiūriu, sąlygojai tai, jog politika yra formuojama diletantiškai, „apgraibom“, nenuosekliai, daromos brangiai kainuojančios klaidos.

Lyginant Lietuvos situaciją su kitomis Europos šalimis, reikia pažymėti, jog besikeičianti šeimų situacija Europos šalyse skatina šalių vyriausybes vis daugiau dėmesio kreipti į šeimos politikos tyrimus. Ne tik tokios šalys, kaip Prancūzija ar Vokietija, turinčios galias šeimos politikos formavimo tradicijas, daugiau lėšų skiria moksliniams tyrimams ir remiasi tyrimų rezultatais formuojant šeimos politiką, bet ir Viduržemio šalys, kuriose nėra gerai išvystytos šeimos politikos, nemažą dėmesį skiria moksliniams tyrimams (Hantraiš, Letablier, 1996).

8.3.2 Sprendimų priėmimo procedūros

Didelį vaidmenį rengiant šeimos politikos teisės aktų projektus vaidina Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Ekspertai šeimos politiką kuriojančios Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos analitinės galimybės vertina gana prastai. Jų požiūriu, trūksta kvalifikuotų specialistų tinkamai tirti šeimos politikos situaciją, šeimos politikos priemonės priimamos neapgalvotai ir pati šeimos politika formuojama primityviai, nesiremiant ekspertų žiniomis. Tačiau vis dėl to

pripažįstama, jog poslinkiai yra. Būtina atkreipti dėmesį, jog nuo 2010 m. spalio mėnesio Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2010 m. liepos 12 d. įsakymu Nr. A1-336 įsigaliojo nauja patvirtinta ministerijos struktūra, kurioje atsirado strateginio planavimo ir analizės departamentas. Tai turėtų sustiprinti šeimos politikos situacijos analizę ir vertinimą. Ministerijos specialistai remiasi atliktais moksliniais tyrimais rengdama pasiūlymus Seimui. Ekspertai apgailestavo, jog moksliniais tyrimais ir skaičiavimais ministerijos parengti projektai, Seime dažniausiai yra koreguojami *iškraipomi, iškarpomi*, ko pasėkoje nebelieka pirminės idėjos. Tai dar pakoreguoja Finansų ministerija, palikdama "pigiausias" priemones.

Ekspertų požiūriu, sprendimų priėmimas tėra politinis žaidimas Seime. Čia galioja savos taisyklės - susitarimai balsuoti kieno tai naudai, kad kitą kartą būtų galima sulaukti reikiamo pritarimo savo interesams (*Buvo tokių dalykų, kai net ekonominiai dalykai neleidžia, bet buvo nubalsuota*). Kai yra iškeliamas kieno tai interesas, tada nepaisoma argumentų ir sunkų išvengti populistinių sprendimų. Tai nėra išskirtinis Lietuvos politikos formavimo bruožas. Apie tai kalba ir mokslininkai, analizuojantys viešosios politikos formavimo procesus. Pavyzdžiui, Lindblom, Woodhouse (1999) teigia, kad realus balsavimas parlamente dažnai yra tiesiog formalus, kadangi bendradarbiaujant su kolegomis ir reiškiant pagarbą savo politinės partijos lyderiui, priimami nelabai konkretūs sprendimai, iš dalies pagrįsti žemesnio rango partijos kolegų lūkesčiais.

Tokie politiniai žaidimai dažnai sąlygoja nepamatuotus sprendimus, kadangi neatsižvelgiama į situacijos analizę, nepaisoma argumentų, trūksta politinės valios ir kompetencijos, siekiama skirtingų tikslų ir nėra sutarimo šeimos politikos klausimais. Savo ruožtu, neracionalių sprendimų priėmimas neigiamai atsiliepia šeimų gyvenimui (pavyzdžiui, darželių uždarymas transformacijos pradžioje).

25 lentelė. Sprendimų priėmimo procedūros

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
SADM vaidmuo priimant sprendimus	Ministerija teikia pasiūlymus	<i>Ir dabar neformuoja, ką paruošia ministerijos, tai tada dažniausia 80 - 70 proc. įstatymų ateina iš tos pačios vyriausybės kaip vykdančiosios, kuri teikia pasiūlymus.</i>
	Ministerijos paruošia pirminį dokumento variantą	<i>Mes paruošiam pirminį dokumentą, o po to viskas eina ministerijai.</i>
	Parengtos idėjos koreguojamos Ministerijoje	<i>Nu tai tu parašai. Visų pirma išdaro čia tarp ministerijų, išvelgia visokių kas turi būti.</i>
	Ministerija parengia gerus dokumentus	<i>Seime tai ten... Jis išeina gan neblogas iš ministerijos.</i>
Sprendimų priėmimo procedūros - politiniai žaidimai	SADM pateikia siūlymus	<i>Kviečiama tik ministerija, ministerija pristato ir atstovauja.</i>
	Finansų ministerija koreguoja	<i>Finansų ministerija išbrauks tas nuostatas, kurios pinigų pareikalaus.</i>
	Seimas svarsto	<i>O taip paruošia ministerijos, o seimas apsvarsto.</i>
	Sprendimus priima politikai	<i>bet sprendimas politikų rankose.</i>
	Iki seimo idėjos pasikeičia	<i>O kai nueina iki seimo, nu tai žinot, geriausios idėjos gali būti...</i>
	Seime iškraipomos parengtos idėjos	<i>Jis "karpomas su žirkle" Seime. Net gaila kartais to savo darbo, kaip yra toks viršus: nu ką čia, čia yra nesąmonė.</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		<i>Seime jis tokiu diletantišku ir populistiniu aspektu būna iškraipomas.</i>
		<i>Arba ten ne – prikašo visokių tokių darymų sistemų, tai gerai, kad dar tokių nestiprių.</i>
	Prastumiamos priemonės	<i>Aš manau, kad taip. Akivaizdžiai valstybinių pensijų padidinimas yra tam tikros grupuotės noras ir iniciatyva, patraukiama dėmesin daugiau seimo narių ir balsuojama už tam tikras nuostatas.</i>
	Remiamasi pavieniais pavyzdžiais	<i>arba tų globotinių galimybė dirbti, arba pratęsimas išmokos iki 24 metų. tai irgi kažkokio vieno vaiko pavyzdžiu, kuris norėtų dirbti, bet negali. Kodėl kitų šeimų vaikai gali, o jis tik 500lt gauna.</i>
	Neatsižvelgiama į siūlymus	<i>Tai mes jam sakom, pažiūrėkit į kitus, kur yra vienas tėvas bedarbis, kitas gauna viso labo 450 Lt ir jam dar reikia vaiką studentą išlaikyti. Tai geriau gal mes stiprinkim kreditų sistemas ir t.t.</i>
	Sutariama dėl balsavimo iš anksto	<i>Ne, vat jam reikia šita nuostata. Ir yra susitarta, kiek gi ten tų Seimo narių komitete – 9, ir jie nubalsuoja: su 5 sutari ir ta nuostata priimama.</i>
		<i>O kiti na ir kas, kad mato ir argumentai yra išklausomi. Jau iš anksto yra susitarta, kad ji yra svarbi ir balsuosim už.</i>
		<i>Nes ateinant į Seimo komitetą Seimo narių pasiūlymai dėl parengtų projektų dėl įstatymų pakeitimo, jau iškart pozicija būna pasakyta, kad priimti ar ne.</i>
	Partijos požiūris svarbesnis už asmeninę nuomonę	<i>Aš balsuoju tik todėl, nors ir nepritariu, kad čia mano partijos žmogaus pasiūlymas.</i>
	išklausomi argumentai	<i>Absurdas didžiausias. Ir atrodo su tavim kalbama vienaip, ir argumentų išklausoma, ir žinoma teisinga nuomonė,</i>
Nepamatuotų sprendimų priėmimą sąlygojantys veiksniai	Argumentai neįtakoja balsavimo	<i>bet ranka keliama visiškai priešingai.</i>
	Politiniai žaidimai	<i>Teoriškai – žaidimas vyksta, bet tu suvoki, kad tai yra visiškai netikra.</i>
	Nepakankamai konsultuojamasi su šeimomis	<i>Mančiau, kad bėda yra Lietuvoj ir turbūt mūsų Ministerijoje, reiktų prisipažinti, mes kad turbūt mažoka yra konsultuojamasi, kalbamasi su tom pačiom šeimom</i>
	Sunku surasti visiems priimtinius sprendimus	<i>Kaip gaunasi: išmoką vaikams įvedi, vieni sako, kad reiktų remti, tik skurdžiausius, kam čia išbarstomos lėšos.</i>
	Pinigų taupymas sąlygoja nepamatuotus sprendimus	<i>Dabar nueita tokiu keistu keliu, vėlgi tik dėl pinigų taupymo. Iki trijų metų paliktos daug didesnės išmokos ir vėliau iki septynerių metų tikrai rasta lėšų įvesti vaiko išmoka.</i>
	Naujų idėjų priėmimą apsunkina finansų ir politinės valios trūkumas	<i>Nežinau. Labai sunkiai skinasi bet kokios naujos idėjos. Dėl lėšų stygiaus dėl politinės valios.</i>
		<i>Tai priklausys nuo politikų valios. Ir ekonominių nebuvo skaičiavimų.</i>
	Kompetencijos stoka Seime	<i>Mančiau, kad truputį kompetencijos ir žinių šioje srityje stoka.</i>
	Yra kompetentingų žmonių	<i>Nu nekalbant apie visus seimo narius. Tarkim</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
	Seime	<i>Socialinių reikalų komitete yra suprantančių žmonių.</i>
	Ministerijos siūlymai, pagrįsti skaičiavimas dažnai atmetami	<i>Bet didžioji dalis žmonių yra atėję arba iš savivaldybės lygmens ir įdomiausia tai, kad mums pateikus kokius tai siūlymus dažnai bandoma teigti, kad taip nėra kaip mums atrodo, kaip mūsų ministerijos skaičiavimai yra pateikti.</i>
	Pasiūlymai koreguojami	<i>Kad tai yra blogai, reikia gerinti ir siekiant populizmo jie yra koreguojami, kaišomos įvairios naujos nuostatos.</i>
	Paruošiami argumentai	<i>Bet net nepasakyčiau bendrai, pasiruošėm daug su skaidrėmis su argumentais.</i>
	Argumentų pateikimo problema	<i>Arba mūsų nemokėjimas pateikti to, kaip ypatingai ydingo.</i>
	Skirtingi tikslai	<i>Bet seimo narių yra 141 ir kiekvienas turi savo rinkėjus, savo tam tikras sritis ir vien tai, kad jie dirba įvairiuose komitetuose sako, kad jų tikslai yra įvairūs ir nevienodi.</i>
	Kvalifikacijos, politinės valios ir drąsos pasipriešinti trūkumas	<i>Nes konstitucijos įtvirtinta vyriausybė seimas ir prezidentas gali įstatymus kurti ir neužtenka kvalifikacijos ir politinės valios ir drąsos čia kartais pasipriešinti nesąmonėm, kurias pasiūlo pati vyriausybė.</i>
	Populistiniai sprendimai	<i>Manau, kad sunkausi yra išvengti populistinių sprendimų.</i>
		<i>nes galima pasiremti šūkiu ir populizmu, nepasitarus su tom pačiom šeimom ir neįvertinus situacijos, kaip buvo su darželių uždarymu, tiesiog pagrįst tokius savo sprendimus nuojautom ar nuovoka. Tai gyvenimas ne visada toks, kokio tu nori.</i>
Nepamatuoti sprendimai turi pasekmes	Priimami neracionalūs sprendimai	<i>Buvo tokių dalykų, kai net ekonominiai dalykai neleidžia, bet buvo nubalsuota.</i>
	Sunku apsiginti nuo populistinių sprendimų.	<i>nes kartais valstybės tarnyboj yra sunku apsiginti nuo populistinių sprendimų.</i>
	Populistiniai sprendimai ne visada skirti padėti šeimai	<i>nes daug kur lemia populizmas, lemia kiti veiksniai, nebūtinai siekis padėti šeimai. Neneigiu, kad tas įstatymas, galėtų susilaukti pritarimo, bet kas po to. Manau, kad čia yra baisu.</i>
	Nepamatuoti sprendimai turi pasekmes	<i>Žinot, kad buvo pakankamai drastiškų priemonių imtasi. Ir dabar turim pasekmes tų priemonių. Darželių uždarymas. Žinot tą šūkį, kad vaikui geriausia augt šeimoj. Tai buvo visa eilė priemonių kaip ir darželių uždarymas, tam tikros išmokos buvo orientuotos į moters buvimą namie ir buvo leidžiama, na bent jau nedraudžiama būti iki septynių metų.</i>
	Neigiamas populistinių ir nepamatuotų sprendimų poveikis	<i>kurie šeimos politiką gali turėti ne visada teigiamą poveikį.</i> <i>Gali kartais politiniais sprendimai, ypač populistiniai ir tie neįvertinti ir nepagrįsti, tokie skubėti, gali vaidmenį suvaidinti ne patį geriausią.</i>
	Sprendimai gali sukelti šeimų reakcijas	<i>Ir šeimos reaguoti ne taip kaip tu norėtum ar politikai norėtų.</i>
	Šeimų reakcija į	<i>nes šeimos turbūt reaguoja ne iškart ir reaguoja</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
	sprendimus pasireiškia vėliau	<i>įvairiai.</i>
Mokslinės analizės reikšmė	Analizė padėtų išvengti klaidų	<i>O jeigu būtų tikrai padaryta analizė, o kaip aplinka reaguos, kaip kiti piliečiai reaguos, kaip patys vaikai reaguos, kaip sistema reaguos tai aš manau nebūtų padarytos tokios pataisos, būtų ieškoma kitokio būdo padėti.</i>

Sprendimų priėmimo procedūros atskleidžia ydingą įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios santykį. Jeigu konkurencija tarp politikų gali būti suprantama, tai konkurencija tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios yra sunkiai suvokiama ir paaiškinama. Atrodytų, kad abi struktūros turėtų bendradarbiauti siekdamos tų pačių tikslų, t.y. - tarnauti žmonėms. Tačiau ekspertų požiūriu, ne tik trūksta ryšio tarp Seimo ir Vyriausybės, bet dargi vyrauja konkurenciniai santykiai. Seimo nariai panaudoja ministerijos idėjas kaip savas politiniams reitingams kelti. Toks elgesys piktina ministerijos darbuotojus bei kelia nepasitenkinimą, jog nevertinamos specialistų pastangos. Ekspertai pastebi, jog santykyje tarp ministerijos specialistų ir Seimo narių trūksta geranoriškumo, bendro tikslo ir veiklos, draugiško požiūrio, taip pat pabrėžiamas politikų nenoras išklausti, neįsigilinti ir palaikymo trūkumas.

26 lentelė. Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios santykis.

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Konkurencija tarp politikų	Konkurencija Seime	<i>O pas juos viduje kokia konkurencija yra, košmaras.</i>
	Politikų konkurencija	<i>Gal čia dėl to, kad tie politikai yra spaudžiami konkurencijos</i>
	Politikų prioritetas - išlikimas bet kokia kaina	<i>Išsilaikymas išbuvimas yra daug svarbiau ir todėl gali parduoti bet kokius savo įsitikinimus, bet ką.</i>
Konkurencija tarp valdžios institucijų	Trūksta ryšio tarp Seimo ir Vyriausybės	<i>Ir trūksta ryšio tarp Seimo ir Vyriausybės.</i>
	Konkurencija tarp Ministerijos ir Seimo	<i>Žinot dar kas yra pasakysiu, seime arba mes ką nors rengiam, sakoma Deive gink nerodykit seimo nariam.</i>
	Konkurencija tarp valdžios institucijų	<i>Konkurencija, taip. Žinot, kas ydingiausia, kad yra konkurencija tarp valdžios institucijų.</i>
	Seimo narių noras pasirodyti	<i>Norisi Seimo nariams būti dar geresniems, kažko naujo.</i>
		<i>arba tiksliau noras pasirodyti kai reikia gaisrams pagesinti,</i> <i>Va Seimo narys jis turi teisę registruoti į projektus, jam turbūt reikia tų projektų, ir aš pažiūrėjau, kad tas išmokų vaikams ketvirtais kai mes priėmėm – ar 6 ar 8 pakeitimai siūlomi ir vien seimo narių užregistruoti. Tai suveikia, tai atlieka tą darbą, kurio tas žmogus kelia tą tikslą. Jis iš tikro nenori tos išmokos įvesti, jam reikia užregistruoti tą įstatymą, jam reikia susirinkti balų ir taip toliau.</i>
	Nereikėtų be reikalo tobulinti parengtų įstatymų	<i>Kai tuo tarpu, mes esam, vyriausybė yra, to įstatymo turi programą, seimas pritaria tai programai joje numatyta, ką mes ketinam keisti, tai nereikėtų</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		<i>landžioti su visokiais tobulinimais ir siūlymais.</i>
	Siūlymas - iš anksto apsispręsti, ko reikia	<i>Kam tada tie žaidimai, jei geriau tada iš anksto žinokim, ko norim ir viskas.</i>
	Seimas nusavina ministerijos idėjas	<i>Yra pasigaunama idėja ir leidžiama kaip jų. Pvz., kai mes sukūrėme darbo grupę, dirbom dėl įvaikinimo iš karto buvo užregistruota seimo narės Baškienės įstatymas, kuris siūlo 30 MGL įvaikintam vaikui.</i>
	Žmonės nemato, kad Seimo nariai perima idėjas iš ministerijos	<i>Net netiki žmonės, va tas nesąžiningumas rinkėjų atžvilgiu. Visi galvoja....</i>
	SADM vengia dalintis idėjomis su Seimo nariais	<i>Dabar yra – neatiduoti idėjų, nedaryti kad seime kas...</i>
	Nepasidalinama "laurais"	<i>Vat mes galim, paruošti, idėja yra tokia... Kas laurus prisiims?</i>
Seimo ir ministerijos santykių problematiškumas	Neįvertinamos ministerijos pastangos	<i>ambicijų karas. Tai, ką padaro ministerija – tai visada lyg yra negerai.</i>
	Nėra bendro darbo	<i>Tas ambicijų karas, kuris yra, jis persineša į politikos lygmenį.</i>
	Nėra vieningo tikslo	<i>Jeigu būtų siekimas to vieningo tikslo nepaisant ar tai aš ar tu.</i>
	Dirbama ne dėl žmonių	<i>Ne dėl žmonių dirbama, nežinau kodėl, iš kur čia tas atėjo, nu bet taip jaučiasi stipriai.</i>
	Negeranoriškumas	<i>Lietuvoj yra toks negeranoriškas šitų klusimų sprendimas. Daug vidinių organizacinių negeranoriškumo problemų yra tiems sprendimams.</i>
	Nėra draugiško požiūrio	<i>Čia šiaip jau atvirai kalbant tai nėra tokio realaus draugiško gero požiūrio.</i>
	Vargina	<i>Mes kai dirba tai tiesiog kartais užvargina.</i>
	Nėra noro išklaudyti	<i>Tokio noro prieš tai išklaudyti, kažkaip.</i>

8.3.3 Sprendimų derinimas ir dalyvavimas

Analizuojant šeimos politikos formavimą svarbu išsiaiškinti kas ir kaip formuoja politiką. Vienas iš sprendimų priėmimo trūkumų, kaip pastebi Vilpišaukas, Nekrošius (2003), yra ilgas derinimo procesas tarp visų suinteresuotų institucijų, kuris visgi nereiškia išsamaus politikos sprendimų svarstymo. Ekspertų apklausos rezultatai rodo, jog ne visi šeimos politikos sprendimai yra derinami, o jei derinama, tai dažniau su savivaldybėmis ir tik su kai kuriomis nevyriausybėmis organizacijomis. Su šeimos politikos ekspertais sprendimų derinimas yra daugiau formalus *dėl akių*, siekiant atitikti Europos sąjungos standartus, nors *šitoj srity rekomendacijų formaliai privalomų manau nėra*.

27 lentelė. Sprendimų derinimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Sprendimų derinimas	sprendimai paderinami	<i>Tai tada tie sprendimai yra paderinami</i>
	Su savivalda	<i>bendraujama kaip ministerijos lygmenį tai turiu pasakyti, kad tik su savivalda su savivaldybių socialinės pramos vedėjais.</i>
	Kai kuriom NVO	<i>o dar su kai kuriom nevyriausybinėm organizacijom.</i>
	Ne visi įstatymai derinami	<i>Vėl seimo nariai inicijuoja kažkokį Šeimos pagrindų įstatymą. Žinokit neturėjau laiko net pasižiūrėti. Jis net nebuvo derinamas. Čia žinau plaukioja idėja.</i>
		<i>Seimas priima sprendimus, ir nieks nekviečiamas.</i>
	Nesikonsultuojama su ekspertais	<i>Tikrai ne ekspertai. O vaidina įvairūs dalykai. Klientai. Taip, interesų grupės, liaudiškai tariant, draugai.</i>
	Formalus konsultavimasis su ekspertais	<i>Su ekspertais konsultuojamasi dėl akių dažnai, nes to reikalauja „Euro standartas“.</i>
		<i>Į rekomendacijas atsižvelgiama tiek, kiek reikia formaliai.</i>
	Privalomų rekomendacijų nebuvimas	<i>Bet šitoj srity rekomendacijų formaliai privalomų manau nėra.</i>

Kitas reikšmingas veiksnys formuojant politiką yra veikėjų, dalyvaujančių priimanč sprendimus, galios santykis. Šeimos politikos formavime veikėjo galios samprata gali būti siejama su klausimais, kurios suformuluoja Parsons (2001), aptardamas viešosios politikos analizę: kas išsileidžiamas ir ko neišsileidžiama į politikos formavimą, kieno vertybės vyrauja? Galios struktūroms priskiriamos klasės, kapitalas, biurokratinė tvarka, politinė santvarka, spaudimo grupės arba techninės žinios (profesionalai) (Parsons, 2001). Lindblom ir Woodhouse (1999) teigia, kad pažinimas kaip galios santykiai formuoja ar deformuoja politiką, yra esminis siekiant suvokti, kodėl bandymai su vyriausybės pagalba užtikrinti žmonių gerovę yra netinkami. Gilindamasis į valdžios ir galios vaidmenis visuomenėje Dahrendorf (1959) pabrėžia, kad valdžia ir galia priklauso nuo užimamos pozicijos.

Ekspertų pasisakymai rodo, jog didžiausią galią formuojant šeimos politiką turi Seimo dauguma ir Vyriausybė. Taip pat akcentuojama didelė žiniasklaidos įtaka, tačiau pabrėžiama, kad žiniasklaidos keliamos diskusijos šeimos klausimais yra paviršutiniškos. Ekspertų požiūriu, viešas šeimos politikos klausimų svarstymas yra svarbus, kadangi *kuo daugiau kalbama, tuo daugiau bus suprantama*, tačiau pasigendama *tokių gilesnių (...) rimtesnių diskusijų* šeimos klausimais, kuriomis *būtų siekiama kažkokių tai rezultatų, o ne vien - yra užduotis, reikia kažkaip ją padaryti*. Politines diskusijas apibūdina kaip *daugiau žiniasklaidines ir paviršutines*.

28 lentelė. Žiniasklaidos vaidmuo politikos formavime

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Žiniasklaidos vaidmuo	Rimtų diskusijų poreikis	<i>kuo daugiau kalbama, tuo daugiau bus suprantama</i> <i>tokių gilesnių (...) rimtesnių diskusijų</i>
	Žiniasklaida turi galią	<i>Kas atsispindi, ką mes matom per žiniasklaidos priemones, per televizorių, tas tampa populiariu.</i>
	Žiniasklaidoje diskusijos paviršutinės	<i>daugiau žiniasklaidinės ir paviršutinės</i>
	Šeimos tema žiniasklaidoje nepopuliari	<i>Apie šeimas ten niekas nešneka, nu kam ten įdomu, jiems įdomu ideali pora, visokios meilės istorijos, bet kad šnekėtų, kad būtų skiriamos laidos šeimoms, nu yra kažkokios laidos mamoms, bet akivaizdu, kad tai neįdomu niekam,....</i>

Ne visi politiniai klausimai gali būti sprendžiami tik valstybės institutų (Laurėnas, 2003), šalia „lyderių“ ir biurokratų į politikos formavimą gali būti įsitraukusios įvairios interesų grupės. Teorinėje dalyje aptarėme Prancūzijos pavyzdį, kur vykdant šeimos politiką, bendradarbiauja valstybinis, nevyriausybinių ir pilietinis sektorius ir tai duoda teigimus rezultatus. Lietuvoje tiek pilietinis, tiek ir nevyriausybinių sektorius yra dar pakankamai silpnas. Tai atkleidžia ekspertų išsakytos mintys. Nors Lietuvoje veikia daugybė nevyriausybinių organizacijų, tačiau, kaip teigia Laurėnas (2003), nevyriausybinių organizacijų gausybė neturi veikiančios jėgos bruožų, todėl pilietinės visuomenės konsolidacinis potencialas Lietuvoje išlieka menkas. Ekspertai pabrėžė nevyriausybinių organizacijų galios trūkumą taip pat formalų jų dalyvavimą svarstant šeimos klausimus. Dahrendor (1996) terminais tariant, Lietuvoje egzistuoja daug *interesų grupių*, tačiau jos menkai pasinaudoja galimybėmis tapti *konflikto grupėmis*. Lietuvoje taip pat nepasitikima nevyriausybinių organizacijomis. Kaip teigia Laurėnas (2003: 18), „politikai ir valdininkai neformaliame lygmenyje nepripažįsta pilietinės visuomenės, neįžvelgia joje lygiavertės politinio proceso dalyvės, laiko ją nekompetentinga įsileisti į politinių sprendimų formavimą ir įgyvendinimą“.

Šiandien Lietuvoje sprendimų priėmimo dažniausiai dalyvauja valstybinės institucijos ne vien todėl, kad nevyriausybinių organizacijų dar nėra pakankamai stiprios, bet ir todėl, kad daugelis jų yra priklausomos nuo vyriausybės finansavimo. Nemažai nevyriausybinių organizacijų vykdomų projektų yra finansuojami Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Tyrimo duomenys rodo, kad kai kurios projektą laimėjusios NVO bijo kritikuoti ministerijos veiklą, nes tai gali sumažinti jų ateities galimybes laimėti projektų finansavimą. Taigi, nepakankami nevyriausybinių organizacijų ištekliai riboja šių organizacijų galią ir laisvę reikšti savo nuomonę.

Ekspertai akcentavo nemažą Bažnyčios vaidmenį šeimos politikos formavime, kuris dažniausiai suaktyvėja, kai į valdžią ateina konservatyvios jėgos. Iš pasisakymų matyti, jog ekspertai nepritaria aktyviam Bažnyčios kišimuisi į šeimos

politikos formavimą, kadangi požiūris siejamas su konservatyviomis nuostatomis santuokos, abortų, vaisingumo ir panašiais klausimais.

Nevyriausybinių sektoriaus silpnumas yra siejamas su pilietinio sektoriaus silpnumu. Lietuvoje pilietinė visuomenė yra formavimosi stadijoje, kada piliečiai dar turi pajusti savo galią ir norą dalyvauti valstybės valdyme. Pati visuomenė nelabai domisi šeimos politikos ar kitais politikos klausimais, nes *mūsų yra tokia visuomenė, kuri mažai galvoja*. Ekonominė prasme daugelio Lietuvos gyventojų laisvė yra ribota (Laurėno, 2003), *mes toje stadijoje esam domimės(...) kaip išlikti*, - o tai trukdo pilietinės visuomenės sklaidai. Tuo tarpu mokslininkai akcentuoja pilietinės visuomenės svarbą politikos formavime. Vyriausybės veiksmingumą, kaip teigia Putnam, Leonardi ir Nanetti (2001) tiesiogiai veikia ne socialinė-ekonominė plėtra, bet pilietinis angažuotumas. Dahrendorf (1996) akcentuoja, kad pilietinė visuomenė yra svarbi socialinio konflikto dalyvė. Putnam, Leonardi ir Nanetti (2001) nurodo, kad pilietinei visuomenei būdinga: aktyvūs, visuomeniškumo dvasia persmelkti piliečiai, egalitariniai politiniai santykiai, socialinė sandara, besiremianti pasitikėjimu ir bendradarbiavimu. Pilietinės visuomenės prasmė – ne tik valstybės politinių funkcijų perėmimas, bet ir tų funkcijų, kurių negali atlikti valstybė, atlikimas (Laurėnas, 2003).

29 Lentelė. Nevyriausybinių organizacijų ir pilietinio sektoriaus dalyvavimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Interesų grupių vaidmuo	Interesų grupių dalyvavimo ir aktyvumo klausimas	<i>Kitas dalykas, ar jie, tos interesų grupės, ateina, teikia pasiūlymus, kaip aktyviai dalyvauja.</i>
	Interesų grupės gali nulemti sprendimus	<i>Pvz. Dėl valstybinių pensijų padidinimo. Vienintelis Sysas buvo prieš. Na ir kas, kad tu esi komiteto pirmininkas. Jeigu sėdi visokias atstovaujantys valstybinių ir tremtinius ir nukentėjusius ir visokius kitokius privilegijų garbintojus – jie visi kelia rankas už.</i>
NVO galios problema	Mažai NVO, atstovaujančių šeimų interesus	<i>Tokių nevyriausybinių, kurie atstovautų šeimų interesus arba būtų labai aiškiai išreikšti, tai tokių mes neturim.</i>
	Mažai stiprių su vaikais susijusių NVO	<i>vaikų klausimais tai tikrai keletas</i>
	Yra keletas NVO, kurios kviečiamos dalyvauti	<i>Yra daugiau gausių šeimų bendrija, kuri aiškiai pasisako ir jeigu yra kokie sprendimai, tai su tom nevyriausybinių yra derinama, informuojamos, ir jas pasiekia tie pasikeitimai įstatymuose.</i>
		<i>Aktyviausios daugiavaikių šeimų bendrijos, neįgalių vaikų tėvai turbūt ir viskas.</i>
		<i>Aš manau, kad neįgalimų yra stiprios nevyriausybinių organizacijos,</i>
	Nėra šeimos lobistų	<i>Tokie kurie laiduotų už šeimą lobistai man nėra žinomi</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
	Silpnos NVO	<i>Kita vertus tos organizacijos yra silpnos. Jeigu tu gauni iš tos pačios vyriausybės tai gali būti stipresnis ir išgyventi, o jeigu ne – tai esi silpnas ir netgi nepajėgus dalyvauti.</i> <i>nevyriausybinese organizacijose visos sritis vis tikrai dar yra labai silpnos, ir dėl istorijos ir dėl to, kad viešos sritis mažai finansuojamos</i>
	NVO neturi galios	<i>tie nevyriausybinkai jie kviečiami, bet neturi galios.</i>
Nedemokratiškas NVO ir valdžios santykis	Nepasitikėjimas NVO sektoriumi	<i>iš tikrųjų yra labai mažas tikėjimas mokslu ir informacijos sklaida ne iš mokslininkų pusės.</i> <i>Yra toks „ai ką jie čia gali pasakyti, mes viską žinom“</i>
	NVO priklauso nuo valdžios	<i>Dar vienas dalykas, vertas dėmesio, kad tos NVO daugelis priklausomos nuo valdžios institucijų.</i>
	Valdžia remia projektus	<i>Jeigu valdžios institucijos skiria tam tikras lėšas įvairioms programoms, tai NVO aplikuoja ir jas įgyvendina.</i>
	Valdžios kritika kelia grėsmę finansavimui	<i>tai gąjį tokia nuomonė, kad jeigu aš dabar dalyvausiu nuo NVO kaip advokatas ir kritikas, tai ar neatsilieps tai aplikuojant.</i>
	Lojalumas valdžiai	<i>Pasidaro lojalios organizacijos, arba ant ribos,</i>
	Nerašyti susitarimai	<i>kai truputį pakritikuojama žinant kad tai bus kaip nerašytas susitarimas:</i>
	Švelni kritika	<i>jūs pakritikuojat, bet taip gana švelniai,</i>
Formalus NVO dalyvavimas	Formalus dalyvavimas	<i>o tai parodo, kad mes dalyvaujam ir mus kritikuoja.</i>
	Neveiksminga kritika	<i>Iš kitos pusės ta kritika nėra tokia aštri ar veiksminga,</i>
	Nesiimama veiksmų	<i>nesiimama kokių akcijų, kad kažką pakeisti,</i>
	Abipusė nauda	<i>žodžiu toks taikus sambūvis yra, kad abejoms pusėms yra gerai.</i>
	Valdžios finansavimo santykis su organizacijos stiprumu	<i>Jeigu tu gauni iš tos pačios vyriausybės tai gali koks būti, gali būti stipresnis ir išgyventi,</i>
	Organizacijos stiprumo santykis su dalyvavimu	<i>o jeigu ne – tai esi silpnas ir netgi nepajėgus dalyvauti.</i>
	Kai kuriuos pasiūlymus inicijuoja NVO	<i>Tie sprendimai kaip ir... būna, kad inicijuoja, būna toks vėjus, kad ir tie nevyriausybinkai užsiima, tada jau valdžia yra priversta keisti.</i>
	Teoriškai dalyvaujančių yra	<i>Reiškiąs lyg tai teoriškai dalyvauja daug, yra privalu suderinti tuos aspektus, deja tų pasiūlymų tokių kaip ir kompleksinių tai nėra.</i>
Pilietinės visuomenės	Pilietinės visuomenės nebuvimo problema	<i>Mūsų yra tokia visuomenė, kuri mažai galvoja</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
problema		<i>pilietiškumo stygius, suvokimas kad nesi vienas</i>
		<i>mes toj stadijoje esam domimės(...) kaip išlikti</i>
		<i>Paskui įsijungia pilietiškumo stygius, suvokimas kad nesi vienas,</i>
Bažnyčios vaidmuo	Bažnyčios įtaka priklauso nuo valdančiosios daugumos	<i>bažnyčios įtaka, kai valdo konservatoriai, didelė</i>
	Bažnyčia daro įtaką sprendimams	<i>Iš antro karto buvo priimta, nes Vyskupų konferencija išstojo ypač dėl šeimos planavimo skyriaus, dėl apibrėžimo, kas yra šeima, dėl šeimos funkcijų.</i>
	Bažnyčios atstovai neturi dalyvauti	<i>Aš tai čia žiūriu skeptiškai į bažnyčios atstovus ir man atrodo apskritai bažnyčia turėtų būti nuošaliai nuo valstybės reikalų</i>
		<i>nemanau, kad bažnyčią reikėtų įtraukt.</i>
		<i>Čia jau mano asmeninė</i>
		<i>esu prieš bažnyčios atstovavimą bent jau su šeima susijusius klausimus.</i>
	Egzistuoja įvairūs tikėjimai	<i>Lietuva yra katalikiška valstybė, bet toli gražu ne vien katalikai gyvena.</i>
	Bažnyčios atstovų subjektyvi nuomonė	<i>Toliau pristatomas katalikiškas toks subjektyvus požiūris</i>

Lietuvos pilietinei visuomenės raidai būdingas materialinės naudos ir dvasingumo konfliktas (Laurėnas, 2003). Pilietiškumo trūkumas ir nevyriausybinių organizacijų politinis silpnumas turi reikšmės šeimos politikos formavimui. Lietuvoje ypatingai pasigendama pilietinės visuomenės ir stiprių nevyriausybinių organizacijų, o tai didžia dalimi sąlygoja nenuoseklų šeimos politikos formavimą. Nemažą galią turinčios krikščioniškosios organizacijos įtakoja šeimos politikos formavimą, kuris kreipiamas daugiau į konservatyviąją pusę. Panašu, kad Lietuvos situaciją galima prilyginti Italijos kai kurių rajonų pilietinės visuomenės situacijai. Jau minėtas Putnam, Leonardi ir Nanetti (2001) Italijos institucijų tyrimas nustatė, kad mažiau pilietiškoje visuomenėje gyvenimas yra rizikingesnis, piliečiai yra atsargesni, o įstatymai, sukurti aukštesniųjų, kuriami tam, kad būtų laužomi; mažiau pilietiškuose regionuose labiausiai klesti senas politinės korupcijos maras; netgi griežta valdžia – įstatymų prižiūrėtoja – pati yra silpnesnė dėl nepilietiško socialinio konteksto.

Ekspertų požiūrio į sprendimų priėmimo ir dalyvavimo klausimus atskleidžia visą eilę problemų. Šeimos politikos teisės aktai rengiami neapgalvotai, mažai kreipiant dėmesį į mokslinę situacijos analizę ir mokslininkų rekomendacijas. Nevyriausybinių organizacijų ir mokslininkų dalyvavimas rengiant teisės aktus daugiau yra formalus. Pilietiškumo stygus sąlygoja nevyriausybinių organizacijų ir visuomenės pasyvumą, reiškiant savo interesus. Tai neigiamai atsiliepia šeimos poreikių įvertinimui. Politiniai žaidimai sprendimų priėmimo metu Seime ir komitetuose išreiškia politikų, bet ne visuomenės ir ne šeimos interesus. Visa tai

sąlygoja nekokybiškų teisės aktų ir neapgalvotų bei neadekvačių situacijai priemonių priėmimą.

8.4 IŠEIGA: ŠEIMOS POLITIKOS PRIEMONIŲ ĮGYVENDINIMAS

8.4.1 Šeimos politikos priemonės, stebėseną ir vertinimas

Ekspertai gana neigiamai vertina šeimos politikos priemonių sistemą. Pirmiausia pabrėžiama, jog nėra priemonių komplekto, kuris turi poveikį šeimos politikos efektyvumui. Daugiau egzistuoja paskiros priemonės, neduodančios norimo efekto. Pašalpų sistema yra vertinama kaip neefektyvi. Ilgą laiką Vyriausybės dėmesys buvo skiriamas pašalpų sistemos plėtrai, neįvertinant paslaugų poreikio ir veiksmingumo. Todėl pašalpų sistema nebuvo derinama su paslaugomis. Pavyzdžiui, jau minėtas vaikų priežiūros paslaugų klausimas nėra sprendžiamas iki šiol, nors mokslininkai akcentuoja ypatingą šių paslaugų reikšmę tėvų galimybei derinti pareigas šeimai ir užimtumą. Ekspertai taip pat akcentavo priemonių sistemos neadekvatumą šeimos poreikiams. Parama ir paslaugos orientuotos daugiausia į rizikos grupei priklausančias šeimas. Tai likutinės arba liberalios politikos bruožas, kai tikimasi, jog šeima pati susidoros su problemomis arba į pagalbą ateis rinka. Privačių paslaugų šeimoms sektorius taip pat nėra išplėtotas arba daugelio šeimų pajamos, kaip parodė ekonominės šeimų situacijos analizė, nėra pakankamos jomis naudotis. Tad šeima yra paliekama pati susidoroti su iškilusiomis problemomis. Paslaugų ir priemonių neadekvatumas pasireiškia ir tuo, jog parama daugiausia orientuota į mažus vaikus, tuo tarpu į vyresnių vaikų poreikius yra mažai atsižvelgiama. Tokių priemonių neadekvatumą šeimų situacijai, ekspertų požiūriu, sąlygoja tai, jog priemonių planai dažnai neatitinka dokumentuose numatytų šeimos politikos motyvų, tikslų ir veiksmo krypčių. Tai galima sieti su tuo, jog, kaip jau buvo minėta anksčiau, dėl finansinių išteklių trūkumo, pasirenkamos pigiausios priemonės, o dėl politikų siekio parodyti darbo rezultatus - parenkamos "matomos" priemonės, t.y. dažniausiai didinamos pašalpos.

Reikia pažymėti, kad tam tikri postūmiai šeimos politikoje yra darbo ir šeimos derinimo, lanksčių užimtumo formų, lyčių lygybės užtikrinimo linkme. Tačiau ekspertai pastebi, kad vis dar išlieka orientacija į pašalpų sistemos tobulinimą ir per mažai akcentuojama lyčių lygybės reikšmė šeimos politikoje.

30 Lentelė. Šeimos politikos priemonių vertinimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Priemonių sistemos problema	Neigiamai vertinama priemonių sistema	<i>Blogai vertinu priemonių sistemą</i>
	Nėra priemonių komplekto	<i>Mūsų priemonėse nėra komplekto.</i>
	Priemonių komplekto trūkumas atsiliepia efektui	<i>Jeigu mes įvedam vieną priemonę, o neįvedam kurios turi būti kitos, tai bus neigiamas rezultatas.</i> <i>Apie kokį čia galim stebėti, kas numatyta. Komplekto nėra. Tai galim gauti visai neigiamą efektą.</i> <i>Kitas efektyvumas yra šeimos gerovė. Jei nebuvo komplekto, tai ir nedavė.</i>
	Nesuvokiama priemonių galimybės	<i>Nesuvokiama visų galimybių vienos ar kitos priemonės gerinimo ar įgyvendinimo.</i>
Priemonių efektyvumo problema	Neefektyvios priemonės	<i>Arba vaikų skurdo, aš buvau konferencijoje ir Lietuvą pristatė kaip vieną iš paskutinių vaikų skurdo rodikliais. Tai kokios čia tos priemonės ir ką mes čia padarom.</i>
		<i>Kiek žmonių naudojasi darželių paslaugomis, kiek iš jų dirba ne pilną darbo dieną, nes tai sietina su vaiko priežiūra.... lyg teisiniu aspektu viskas tvarkoj, bet tai neduoda to efekto.</i>
	Šeimos poreikiams tenkinti trūksta paslaugų	<i>Ir turbūt tikrai trūksta paslaugų, nes kiekvienai šeimai be piniginės paramos būna ir krizinių situacijų, kurias spręsti yra vienokie ar kitokie krizių centrai bet aišku jų nepakanka.</i> <i>Vaiko priežiūros paslaugos yra silpna vieta.</i>
	Parama ir paslaugos daugiau orientuotos į problemines šeimas	<i>Žinoma, didele dalim mūsų parama šeimai orientavosi į probleminių šeimų, pagalba pirmiausiai jom ir pinigine ir tam tikra prasme paslaugom,</i>
	Neefektyvios pašalpos	<i>Neefektyvins tos pašalpos, ypač tos iki trijų metų.</i>
		<i>Ir tie 500 litų nelabai, ką nulėmė.</i>
		<i>Tai tuo tarpu susiduriama su problema, kad nėra globėjų. Niekas nei tų 500 litų nenori, o globos steigiamos tiem truputį degradavusiems kaime tėvam, kad galėtų iš tų 500 litų pragyventi vos ne visa giminė.</i>
	Paramos šeimai nėra kai vaikui sueina trys metai	<i>Pas mus taip nebuvo manoma, vaikai buvo iki trijų metų, o paskui žinokitės kaip norit, nebent tai yra trys ir daugiau.</i> <i>Kaip ir dabar, nu puikios priemonės, valio. Turim pinigų duokim. Bet mes tikrai duodam pirmiems metams arba pirmam mėnesiui, o po to treiems nebėra</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		<i>o paskui visai nėra.</i>
Priemonių neadekvatumą sąlygojantys veiksniai	Priemonės nesiejamos su lyčių lygybe	<i>Aš sakau net kaip pavyzdį pačioj pradžioj motyvai, kodėl reikia didinti tą pašalpą vaiko priežiūros iki vienerių metų atostogų metu, niekur nenuskambėjusių lygybė, nors tai yra svarbu</i>
	Priemonių objektai skirtingi - vienur šeima, kitur vaikai	<i>tai vienos daugiau į šeimą, kitos daugiau į vaikus,</i>
	Nepamatuoti priemonių tikslai	<i>Vat yra daug tokių šeimos politikoje trūkumų, kur priimtos priemonės, tie pavyzdžiui globos pinigai, konservatoriam gailint būtent tų globos vaikų ir įsivaizduojant, kad dabar tie globos namai ištuštės, visi ims globoti.</i>
	Neadekvatūs priemonių planai	<i>Lygiai taip pat kaip tas priemonių planas kuris buvo parengtas ir priimtas. Tai tame priemonių plane viskas apversta aukštyn kojomis.</i>
	Priemonės neadekvačios motyvams	<i>Nepakankamas, nes iš tų motyvų kurie buvo surašyti, priemonės atkeliauja nežinia kas. Tai kaip ir judėjimas vyksta, bet neaišku, kas juda.</i>
	Nepatenkinti šeimų poreikiai neigiamai atsiliepia demografiniai situacijai	<i>Tai tos priemonės buvo ir nemanau, kad tas pasiteisino. Matyt, kad tas neturėjo įtakos nei dideliui skaičiui gimstamumo.</i> <i>Manau, kad tie tyrimai, kurie atlikti, rodo, kad darželių trūkumas, žinoma tam tikras pajamų ir paslaugų šeimai trūkumas ir galimybių derinti karjerą su šeima, veda prie demografinių rezultatų. Nebuvo prisitaikymo, trūko pagalbos.</i>

Kiekvienos veiklos priežiūros sistemą sudaro veiklos stebėseną, vertinimą ir kontrolę (European Commission, 1999). Šeimos politikos stebėseną ir vertinimą yra svarbus politikos efektyvumui (Stankūnienė ir kt., 2001) ir adekvatumui pokyčiams (Jasilionienė, 2005), sprendimų kokybei, išteklių panaudojimui, atskaitingumui visuomenei (Vilpišauskas, Nekrošius, 2005) bei nuostolių sumažinimui (Damirova, Šnapštienė, 2005).

Tyrimo rezultatai atkleidė (28 lentelė), jog šeimos politikos stebėseną, efektyvumo bei poveikio vertinimą yra viena iš problematiškiausių šeimos politikos formavimo proceso dalių. Nėra pakankamai mokomasi iš patirties, todėl neužtikrinamas grįžtamasis ryšys bei jo indėlis į politikos formavimą. Visi tyrime dalyvavę ekspertai pabrėžė šeimos politikos efektyvumo matavimo sudėtingumą, poreikį stebėti ir matuoti ne vienos konkrečios priemonės, bet visos priemonių sistemos efektyvumą. Ekspertų požiūriu, šeimos politikos stebėseną ir efektyvumo vertinimą yra atliekamas nepakankamai dėl politinės kultūros bei išteklių stokos, specialistų trūkumo arba netinkamos jų kvalifikacijos, per didelio darbo krūvio ministerijoje bei skirtingos efektyvumo sampratos. To pasėkoje, formaliai deklaruojamas šeimos politikos stebėseną ir efektyvumo vertinimą gerokai skiriasi nuo to, kas realiai yra daroma.

Nestebint situacijos, nevertinant poveikio ir nesimokant iš klaidų sudėtinga formuoti šeimos pokyčiam adekvačią politiką, o padarytos klaidos gali turėti lemiamą reikšmę ne tik šeimų gerovei, bet ir visos tautos išlikimui (pvz., pastaruoju metu gimstamumas neužtikrina kartų kaitos ir tai gali sąlygoti tautos išnykimą).

31 lentelė. Stebėsenos ir efektyvumo vertinimas formuojant šeimos politiką

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Stebėsenos ir efektyvumo vertinimas formuojant šeimos politiką	Nėra pastovios šeimos politikos stebėsenos ir efektyvumo vertinimo	Tai mūsų silpnoji vieta su tuo monitoringu ir vertinimu (...). Kartas nuo karto tai daro, bet permanentiško nėra šito
	Vertinimas yra tik formalus	Formaliai galim sakyti, kad yra, bet kiek ji tobula, kiek veiksminga, ką ji parodo, tai mažai (...). Formaliai yra, nes yra skelbiamos ataskaitos. Vyriausybė vien tai, kad pateikia ataskaitą, tai aišku, kad kokia ataskaita būtų be efektyvumo vertinimo.
	Europos Sąjunga inicijuoja vertinimą	Ar tam tikrų dokumentų priimtų, politikos dokumentų, kokių nors strategijų ir Lietuva yra ES narė tai daug kas inicijuojama iš Briuselio. Po to teikiamos ataskaitos.
	Nėra modelio, neprognozuojama	Tai yra blogiausias dalykas, kad jokio modelio nedaroma, neprognozuojama.
	Pradedama naudoti mikrosimuliacinė analizė	Tarkim dabar pradedam mikrosimuliacinę analizę vertinti, koks poveikis tam tikrų priimtų sprendimų gyventojų pajamoms, šeimų pajamoms ar jų vartojimo lygiui, tai yra tiesiog technikos dalykai, instrumentai.
	Nėra pakankamai specialistų	Bet konkrečiau instrumentai, metodai – čia jau yra sunkiau, todėl, kad reikia mokėti daryti, tam reikia turėti žmonių parengtų.

Lietuvos situacija Europos šalių kontekste nėra išskirtinė. L. Appleton (2002) pastebėjo, jog tik nedaugelis Europos valstybių (pavyzdžiui, Prancūzija) yra įdiegusios šeimos politikos stebėsenos ir efektyvumo bei poveikio vertinimo mechanizmą. Kitose šalyse, tarkim Airijoje ar Italijoje, nėra atliekama oficiali šeimos politikos priemonių stebėsenos; Graikijoje nors ir nėra atliekama stebėsenos, tačiau tam tikrą priemonių efektyvumo ir poveikio vertinimą atlieka tyrimų centrai.

8.4.2 Šeimos politikos įgyvendinimo problemos

Vyriausybė turi užtikrinti priimtų šeimos politikos nuostatų ir priemonių įgyvendinimą. Tinkama institucijų sąranga, įgyvendinimo struktūros bei įgyvendinančių institucijų ištekliai turi didelę reikšmę politikos formavimui ir sėkmingam įgyvendinimui (Leibfried, Pierson, 1995; Nekrošius, Vilpišauskas, 2003). Kiekvienos šalies administracinės struktūros yra skirtingos, priklausomai nuo to, kokią reikšmę politikai teikia šeimos reikalų sprendimui (Hantrais, Letablier, 1996). Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, jog valstybė prisiima saugoti ir

remti šeimą, nebūtinai reiškia šeimos politikos institucionalizavimą. Tik nedaugelis Europos šalių – Prancūzija, Vokietija ir Liuksemburgas - yra įkūrusios specializuotas ministerijas šeimos problemoms spręsti (Hantrais, Letablier, 1996). Kitose Europos šalyse veikia skirtingos institucijos, kuruojančios šeimos politikos klausimus: Nacionalinė vaikų taryba (a National Council for Children) – Danijoje; Šeimos taryba (a Family Council) ir Vaiko Ombudsmenas (an Ombudsmen for Children) – Islandijoje; Nuolatinis šeimos reikalų komitetas (a Standing Committee on Family Affairs) – Italijoje; Vyriausiasis lygybės užtikrinimo ir šeimos komisaras (a High Commissioner of the Promotion of Equality and Family) – Portugalijoje; Šeimos grupė Ministerijoje (a Ministerial Group on the Family) – Didžiojoje Britanijoje (Gauthier, 2005).

Lietuvoje nėra atskiros šeimos politikos ministerijos, tačiau šeimos politikos klausimus kuruoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kurios vienas iš uždavinių yra formuoti šeimos ir jaunimo politiką, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą;³⁹. Kaip jau minėta, 2010 m. ministerijos struktūra buvo gerokai pertvarkyta⁴⁰. Įkurtas Šeimos gerovės departamentas (sudarytas iš Piniginės paramos skyriaus, Vaikų ir jaunimo skyriaus bei Šeimos politikos skyriaus) atsakingas už šeimos, jaunimo ir socialinės politikos organizavimą ir koordinavimą bei įgyvendinimą ministerijos kompetencijai priklausančiose srityse. Pirmą kartą ministerijos istorijoje įkuriamas Šeimos politikos skyrius, tiesiogiai atsakingas už šeimos politikos įgyvendinimą. iki to laiko šeimos reiklų sprendimas priklausė įvairioms institucijoms, buvo vartojama *paramos šeimai* sąvoka, o ne *šeimos politika* (32 lentelė). Ministerijos struktūros pertvarkymą galima vertinti kaip žingsnį pirmyn, siekiant užtikrinti efektyvesnį šeimos politikos įgyvendinimą.

32 lentelė. Šeimos politikos statuso pokyčiai

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Šeimos politikos statuso pokyčiai	Nebuvo naudojama šeimos politikos sąvoka	<i>Bet nėra gal būt tokios antraštės „šeimos politika“</i>
	Parama šeimai reiškė piniginę paramą	<i>Aš daugiau dirbu ne ta globaliąja prasme, bet daugiau piniginės paramos šeimai. Skyrius lygtai vadinas Paramos šeimai, bet tos piniginės paramos, išmokų klausimais.</i>
	Valstybės administruojamose srityse nebuvo atskiros šeimos politikos	<i>bet jeigu imtume pagal, tarkim vyriausybė yra atitinkamai organizuota, yra ministerijos, įvairūs departamentai prie vyriausybės tai tokio dalyko nėra kaip šeimos politika,</i>
	Išskaidyta šeimos politika	<i>Valdžios žmonės gali pasakyti, kad mes turim šeimos politiką, bet ji išskaidyta.</i>
	Šeimos problemų sprendimas paskirstytas skirtingoms institucijoms	<i>bet jei yra šeimos, kurios turi tam tikrų problemų arba kai kurios problemos, kurios galėtų būti įvardinamos kaip šeimos problemos, tai jos paskirstomos į atskiras sritis.</i>
	Sritis kuravo įvairios institucijos	<i>šeimos problemas sprendžia įvairios ministerijos ar tarnybos valstybinės,</i>

³⁹ <http://www.socmin.lt>

⁴⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2010 m. liepos 12 d. įsakymu Nr. A1-336

Ekspertų interviu buvo atliktas 2006 m., kai buvo iškilusios diskusijos dėl šeimos reikalų koordinavimui skirtos ministerijos įkūrimo. Tada ekspertai pasisakė prieš tokios institucijos kūrimą, kadangi kiekvienos naujos institucijos sukūrimui ir išlaikymui reikalingas finansavimas, kuris esamoje situacijoje yra ribotas. Ekspertų požiūriu, šeimos politiką gali kuruoti esamos institucijos, tačiau turėtų dirbti efektyviau, be to pabrėžė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pertvarkymo bei kooperacijos ir bendradarbiavimo tarp skirtingų institucijų poreikį (30 lentelė).

33 lentelė. Šeimos politiką kuruojančių institucijų vertinimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Institucijų vertinimas	Naujų institucijų nereikia	<i>Institucijų tikrai daugiau nekurčiau</i>
		<i>Tai aš nežinau, vargu ar jos reiktų</i>
		<i>institucijos garantuoja tik išlaidas (...) niekada negarantuoja įgyvendinimo sėkmės</i>
	Per didelis institucijų skaičius kelia problemas	<i>Kuo daugiau struktūrų, tuo sudėtingiau priimti gerus sprendimus, suderinti. Atsiranda reikšmingumo klausimai, pasidalinimo arba dubliavimosi, tai to reikėtų vengti</i>
	Reikia pertvarkyti SADM struktūrą	<i>Nes darbus gali daryti tikrai ir Socialinės apsaugos ministerija.</i> <i>Jeigu pertvarkyti (...) darbą čia (SADM, aut. past.), (...)</i>
	Reikalingas koordinavimas	<i>išsprendus koordinavimo klausimus, turint stipresnę departamentą, nereiktų naujos struktūros</i> <i>darbo pasiskirstymo ir organizavimo, koordinavimo vienosė rankose, elementaraus vakarietiško menedžmento, (...) komandinio darbo ministerijoje (SADM, aut. past.) nebuvimu, kadangi kiekvienas žino tik savo gabalėlį, toks individualus darbas, tas nėra gerai</i>
	Reikalingas bendradarbiavimas	<i>Naujos koncepcijos įgyvendinimui reikalinga kooperacija tarp skirtingų departamentų ir net ministerijų. Taigi, tai yra problema.</i>

Būtent nepakankamas skirtingų valdžios lygių ir institucijų bendradarbiavimas bei veiklos koordinavimo problemos, yra vienas iš svarbiausių veiksnių, trukdančių sėkmingiau formuoti šeimos politiką. Vien tik Šeimos politikos skyriaus sukūrimas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje dar negarantuoja efektyvaus šeimos politikos įgyvendinimo. Šeimos probleminės sritys yra labai plačios ir persidengia su daugelio ministerijų veikla, kaip antai sveikatos, švietimo, aplinkos apsaugos, transporto, ekonomikos, finansų ir pan. Kaip rodo dokumentų analizė, yra daugybė strateginių dokumentų, kuriuose minimi ir šeimos klausimai. Už šių dokumentų įgyvendinimą atsakingos skirtingos ministerijos (14 pav.). Tačiau šeima nėra skirtingų ministerijų objektas. Todėl būtinas įvairių žinybų veiklos koordinavimas, kurio pasigenda ekspertai. Koordinavimui reikalingas bendras supratimas, sutarimas ir bendras objektas - šeima. Susišnekėjimas tarp skirtingų žinybų būtinas kuriant ir įgyvendinant šeimos politikos priemonių kompleksą. Jau minėtas darželių klausimas taip pat gali būti siejamas su veiklos koordinavimo problema. Už darbo

ir šeimos pareigų derinimo klausimus atsakinga yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, tuo tarpu ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymas yra Švietimo ministerijos sritis. Ekspertai įvardina bendradarbiavimo trūkumą tarp šių ministerijų kaip svarbią priežastį, dėl kurios darželių klausimas nėra sprendžiamas.

14 paveikslas. Strateginiai dokumentai ir atsakingos ministerijos

34 lentelė. Veiklos koordinavimas ir bendradarbiavimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Programų koordinavimo problema	Trūksta programų koordinavimo	<i>Norėtuši, kad būtų koordinuojamos, ir dažnai pamatai, kad nėra tam tikros koordinacijos programų.</i>
Bendradarbiavimo problema	Prastas bendradarbiavimas tarp ministerijų	<i>mes matome, kad bendravimas ministerijų lygyje yra labai prastas</i> <i>ir plius silpna kooperacija tarp ministerijų. Nes tam kad užtikrinti kitas sudėtinės dalis. Jeigu šita ministerija socialinio ir darbo reikalų tai jina gali inicijuoti ir užimtumo flexible employment, bet lopšeliai darželiai yra švietimo ministerijos ir vat kitoj ministerijoj nesusišneka. O čia turi būti komplekte.</i>
	Ministerijų atsakomybės susikerta	<i>Bet yra tokių veikų kur yra kelios, o kai kelios tai dažniausiai nebūna.</i>
Sričių persidengimo problema	Susikertanti atsakomybė palieka neaiškumų	<i>todėl priimant naują užimtumo įstatymą, buvo kilę ginčai tarp užimtumo įstatymo ir profesinio mokymo.....kai bus dviejuose įstatymuose tai neaiški atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžta atsakomybė, kad būtų galima atsiskaityti.</i>
	Išskaidytos tarp ministerijų veiklos sritys nekoordinuojamos	<i>Viena atsakinga už vieną, kita už kitą į vieną vietą nesueina. Čia aš galiu sakyti konkrečiai, nes aš tai žinau.</i>
	Susišnekėjimo poreikis	<i>Kad tikrai jie šičia nesusišneka ir komplekto nėra.</i>
Bendro objekto nebuvimo problema	Bendro suvokimo poreikis	<i>Nes aš manau, kad visų pirma tas suvokimas turi būti ir visų kitų ministerijų. Pavyzdžiui, reikia darželių.</i>
	Bendro objekto poreikis	<i>Yra tokių, dažnai sakau, kad tas vardiklis bendras – šeima, dar ne visur dominuojantis.</i>
		<i>bet nebūtinai tas vardiklis yra šeima.</i>
		<i>Čia ir yra liūdniausia. Tas priklausymas, tai priklauso nepriklauso, bet norėtuši susitarimo tokio bendro vardiklio.</i>
		<i>Štai ar mums priklauso ar jums priklauso, bet mes turim bendrą vardiklį.</i>
	Sutarimo dėl lėšų poreikis	<i>Mes galim dėti pastangų labai daug, bet vis tiek turi būti vieningas sutarimas, kad štai tiek lėšų mes turim skirti, kad tai vėl, ką kažkada sugriovėm, galėtumėme atstatyti.</i>
	Sunku rasti sutarimą	<i>Kartais tas sutarimas tikrai nelengvas, nes yra žinybiškumas, įvairūs ministerijų strateginiai planai ir jų tikslai įvairūs,</i>

Ekspertų požiūrio analizė atskleidė nepakankamą savivaldos dalyvavimą, įgyvendinant šeimos politiką bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir savivaldos bendradarbiavimo trūkumus. Ekspertai pabrėžė, jog įgyvendinat šeimos

politiką, pasigendama savivaldos palaikymo. Pagal Vietos savivaldos įstatymą⁴¹, savivalda atlieka savarankiškas, priskirtąsias (ribotai savarankiškas), valstybines (perduotas savivaldybėms) bei sutartines funkcijas. Dauguma savivaldybės daugiau dėmesio skiria valstybinių funkcijų (pvz., kompensacijų skaičiavimas ir mokėjimas, mažas pajamas turinčių šeimų vaikų nemokamo maitinimo organizavimas bei socialinių išmokų skaičiavimas ir mokėjimas) bei ribotai savarankiškų funkcijų (pvz., paslaugų bei kitos socialinės paramos teikimui) atlikimui. Tai, kokios paslaugos šeimai teikiamos savivaldybėje iš dalies priklauso nuo savivaldybių prioritetų. Kai kuriose savivaldybėse, ekspertų požiūriu, šeimos reikalai nesulaukia tinkamo dėmesio, kadangi netinkamai parenkami prioritetai: *visi yra ūkininkai ir svarbiau yra kelias, elektra, dujos, o žmonės yra kaip darbo jėga*. Ekspertai mano, jog didžiausia problema yra su savivaldybių savarankiškų funkcijų vykdymu, kaip, antai ikimokyklinio vaikų ugdymo organizavimas arba kitaip tariant - darželių klausimo sprendimas. Ekspertų požiūriu, būtina skatinti savivaldą steigti ikimokyklines įstaigas, nes šių paslaugų teikimas yra vienas iš problematiškiausių Lietuvoje. Savivaldybės darželių klausimo sprendimą turi iškelti kaip prioritetinį, nes tam reikalingos lėšos. Tuo tarpu ekspertai mano, jog kai kurios savivaldybės ne tik, kad netinkamai paskirsto lėšas, bet ir priešinasi pokyčiams. Tai ekspertai sieja su trumparegišku požiūriu į problemos sprendimą, taip pat su žmogiškojo kapitalo arba, kitaip tariant - kompetencijos problema. Kita vertus, vien tik savivaldybių kaltinti negalima. Darželių klausimo sprendimui reikalingas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Švietimo ministerijos bei savivaldybių bendradarbiavimas, kuris, kaip jau buvo minėta, yra nepakankamas. Be to, kaip teigia Vilpišauskas, Nekrošius (2003), funkcijos tarp centrinio ir vietos valdymo lygio yra padalytos nenuosekliai, savivaldybių finansavimas iš valstybės biudžeto turi daug trūkumų, o kiti savivaldybių pajamų šaltiniai yra riboti.

Ekspertai taip pat įvardino, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija neturi pakankamai galios užtikrinti ir kontroliuoti šeimos politikos priemonių įgyvendinimą savivaldos lygmenyje. Pagal Vietos savivaldos įstatymą, vienas iš savivaldos principų yra veiklos laisvė ir savarankiškumas priimant sprendimus. Tačiau, kitas principas byloja, jog savivaldybės turi derinti savivaldybių ir valstybės interesus tvarkant viešuosius savivaldybių reikalus. Tyrimo duomenys byloja, jog derinimas nėra pakankamai užtikrinamas. Kita vertus, įgyvendinimo sėkmingumas priklauso nuo daugelio dalykų: politikos tikslų ir uždavinių aiškumo, tinkamos įgyvendinimo struktūros, įgyvendinančių institucijų išteklių, interesų grupių požiūri bei išorinės aplinkos poveikio (Vilpišauskas, Nekrošius, 2003). Vadinasi, turi būti sukurta tinkama įgyvendinimo sistema.

⁴¹ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas, 1994 m. liepos 7 d. Nr. I-533

35 lentelė. SADM santykis su savivalda

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Savivalda pasirenka prioritetus ir veiklos kryptis	Leidžiama pasirinkti pagal situaciją	<i>Tai kas kur sudea prioritetus. o tokios kaip valstybinės politikos, kad darykite šitaip ir šitaip, tai lygti leidžiama pasirinkti, žiūrime, kokia pas jus yra aktuali situacija</i>
	Savivaldybės pačios dėlioja prioritetus	<i>Tuo tarpu kiti skuba, pirmiausia įsteigia vieną ar du tojų savivaldybėj aktualiausia mato šios problemos sprendimo būdą tai globos namų išlaikymą, globos namuose gyvenančių vaikų buvimą ir vos ne iš šeimos yra raunami tie vaikai, nes jiems ten bus geriau, tie tėvai nesugeba, atseit valstybinė institucija geriau žino ko tam vaikui reikia, jinai duos jam daugiau.</i>
	Paslaugų teikimas - savivaldos pareiga	<i>Ir nėra mes dabar sudarom sąlygos, savivaldybės, visokios nepelno, pelno, krikščioniškos gali dalyvaut tam procese, eina krepšelis ir savivaldybės turi aprūpinti tom paslaugom arba pirkti arba pačios aprūpinti.</i> <i>Savivalda yra arčiausiai. Šiuo atveju su vaikais yra tas pats. Visi faktoriai liudija kad savivalda turi šiuo klausimu susimąstyti.</i>
Problemos, susijusios su savivalda	Kai kurios savivaldybės puikiai tvarkosi	<i>Tas pats su vaikų globos namais savivaldybiniais, kai kur net nereikia tokių globos namų, nes pas juos prioritetas savivaldybėj yra darbas su šeima jau nuo senų seniausiai kaip širvintai kaip pavyzdys yra. Nereikia globos namų.</i>
	Netinkami savivaldybių prioritetai	<i>Nes visi yra ūkininkai ir svarbiau yra kelias, elektra, dujo, o žmonės yra kaip darbo jėga.</i>
	Netinkamas lėšų panaudojimas	<i>Toks gaunasi lėšų sugėrimas į savivaldą ir džigu kai ta, kurioje svarbus žmogus ir svarbios tos problemos, tai ta dirba, o kitos ne.</i> <i>Aš atsimenu kaip buvo su jaunimo lyderiais. Tai kai kuriose savivaldybėse tam dėmesio visai neskiriama išnyko, nei ten tokio etato, arba pripaišė prie kažko tai tokią funkciją ir taip toliau, pinigai kažkur nuplaukė.</i>
	Savivalda priešinasi pokyčiams	<i>Reikėtų keisti įstatymą, bet kai mes pabandėm pakeisti įstatymus ir atsižvelgt pavyzdžiui į globos namus, į socialinės rūpybos visokius, tai pasipriešinimas iš savivaldos yra juodas. Va čia yra paradoksas, ir jie turi tarnauti pagal paskirtį žmonėms, bet jie labiausiai priešinasi.</i>
Darželių klausimas - savivaldos atsakomybėje	Savivalda atsakinga už darželius	<i>Yra nuostata paremti iš valstybės pusės ir mes savo planuose dėl demografinių esam įrašę, kad turim siekti bent 30 proc. aprūpinimo ikimokyklinėm įstaigom, bet pagrindinis dalykas krenta savivaldai, ir jeigu savivalda to nesuvoks ir nesupras tai ji paprasčiausiai pralaimės.</i>
	Paskatinti savivaldą rūpintis darželiais	<i>Dalis žmonių migruos ir visa kita. O iš valstybės pusės turi būti tik parėmimas, perskirstant biudžeto lėšas kaip yra formulė ir šiandien 30 rajonų yra dotuojami. Mes turim įtraukti daugiau skaičių, kurie</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		<i>apspręstų socialinę būklę vienoje ar kitoje vietoje. Dabar mes tik įrašom pensininkų skaičių ir moksleivių skaičių. Kodėl nerašyt ikimokyklinių ir už jį balus dėti ir tokiu būdu savivalda skatinama kad atsirastų ikimokyklinė įstaigos.</i>
Savivaldos veiklos rezultatus apsprendžiantys faktoriai	Žmonės	<i>Bet vėl žmogiškasis faktorius suveikia.</i>
		<i>Nuo žmonių aišku daug kas priklauso.</i>
	Sistema	<i>Nuo tos likusios sistemos.</i>
	Požiūris	<i>Darbo jėgos trūksta, savivalda gyvena iš gyventojų pajamų mokesčių. Jeigu mes sudarom galimybę sveikiems ir norintiems dirbti – dirbti ir uždirbti ir uždirbti tą patį gyventojų pajamų mokestį, kuri gaus savivaldybė ir galės naudoti savo reikmėm, tai čia yra trumparegiškumas savivaldybės, įstatymais čia jau nieko.</i>
Savivaldos kontrolės problema	Ministerijai trūksta galios sprendimo įgyvendinimo užtikrinimui	<i>Va kad taip būtų priimamas sprendimas, kažkaip turėtų galios ta ministerija užtikrinti.</i>
	Trūksta savivaldos kontrolės	<i>O čia lyg tai teoriškai sprendimą priimam jis įteisinamas, lėšos skiriamos, o kas už jo galutinį įgyvendinimą atsakingas – savivaldybė, jai to nereikia, kontrolės mechanizmo virš jos nėra, jinai savivalda.</i>
Pokyčiai	Situacijas keičiasi	<i>bet galvoju, kad čia ateina tam tikri dalykai ir keičiasi.</i>

Formuojant ir įgyvendinant šeimos politiką, Lietuvos vyriausybė turi atkreipti dėmesį į skirtingų valdžios lygių ir institucijų bendravimo ir bendradarbiavimo bei šeimos politikos klausimų koordinavimo stiprinimą. Prancūzijos gerosios patirties pavyzdys rodo, jog teigiamą efektą kuriant šeimai palankią aplinką turi gerai koordinuojamas šeimos politikos formavimas ir įgyvendinimas, bendradarbiaujant visiems sektoriams, taip pat valstybės intervencijos legitimumas ir visų partijų sutarimu išlaikoma tvirta nuostata dėl šeimos politikos reikšmės ir siekiamų tikslų.

8.5 Sėkmingo šeimos politikos formavimo ribos

Ekspertų apklausos rezultatai atskleidžia svarbiausius veiksnius, kurie trukdo sėkmingai formuoti šeimos politiką. Šie veiksniai modelio pavidalu pateikiami 16 paveiksle.

Apibendrinant politinį kontekstą išskiriami tokie veiksniai, kaip politikos formavimo patyrimo ir politinio sąmoningumo problema, pastovaus politikų dėmesio šeimos problemų sprendimui trūkumas, šeimos reikšmės nepripažinimas, šeimos politikos, kaip realaus valstybės prioriteto, problema ir sudėtingumo nuvertinimas bei politikų sutarimo, kokia turi būti politika, nebuvimas.

Šeimos politikos formavimo įeigos fazėje iškyla šeimos politikos formavimo sampratos bei šeimos politikos vizijos problema, kuri dažnai keičiama ir pasižymi nenuoseklumu. Yra sukurta daug skirtingų strateginių dokumentų, aprėpiančių šeimos problemų sprendimą, tačiau iškyla strateginių dokumentų veiklos kryptį ir

priemonių planų suderinimo bei įgyvendinimo koordinavimo problemos. Veiklos kryptys yra per daug orientuotos į pašalpų sistemos ir per mažai į paslaugų (ypač vaiko priežiūros) plėtrą, bei lyčių lygybės užtikrinimą.

Sprendimų priėmimo (proceso) fazėje išskiriamos tokios probleminės sritys, kaip nepakankama situacijos analizė, nepakankamas šeimos poreikių įvertinimas, sprendimai priimami, remiantis nepamatuota informacija ir per mažai atsižvelgiant į mokslininkų rekomendacijas, taip pat trūksta sisteminio požiūrio į šeimos problemų sprendimą. Inovatyvių idėjų iškėlimą apsunkina konkurencija tarp Seimo narių ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistų. Nevyriausybinių organizacijų interesų atstovavimas yra labiau formalus, nors kai kurios interesų grupės, kaip antai Bažnyčia, valdant konservatoriams, turi pakankamai galios įtakoti sprendimus. Tačiau dauguma NVO neturi galios ir jų pasiūlymus yra mažai atsižvelgiama.

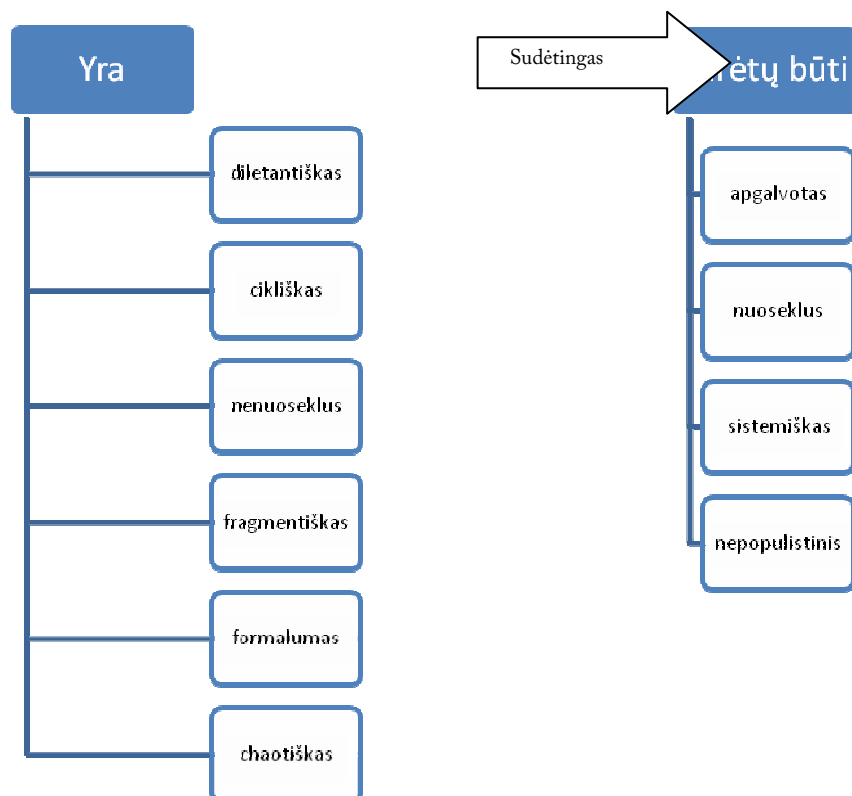
Visi paminėti veiksniai sąlygoja tai, jog šeimos politikos išeiga pasižymi priemonių sistemos nebuvimu, o paskiros priemonės nėra efektyvios. Kuriamos "pigios" ir "matomos" priemonės, neskiriamas dėmesio vaiko priežiūros paslaugų plėtrai, nes tam reikalingi nemaži finansiniai ištekliai. Įgyvendinant priemones nepakankamai vykdoma stebėseną ir vertinimas, o veiksmingumo ir efektyvumo vertinimas vėlgi yra formalus, todėl nepakankamai mokomasi iš klaidų. Šeimos politikos priemonių įgyvendinimą apsunkina koordinavimo (besidubliuojanti skirtingų ministerijų atsakomybė ir veikla, darbų pasidalinimo problema, per mažas įvairių žinybų veiklos derinimas), žmogiškųjų išteklių (specialistų trūkumas, dideli darbo krūviai, šeimos politikos ekspertų trūkumas), bendradarbiavimo su savivalda (per maži palaikymo ir dėmesio šeimos problemų sprendimui) bei finansinių išteklių problemos.

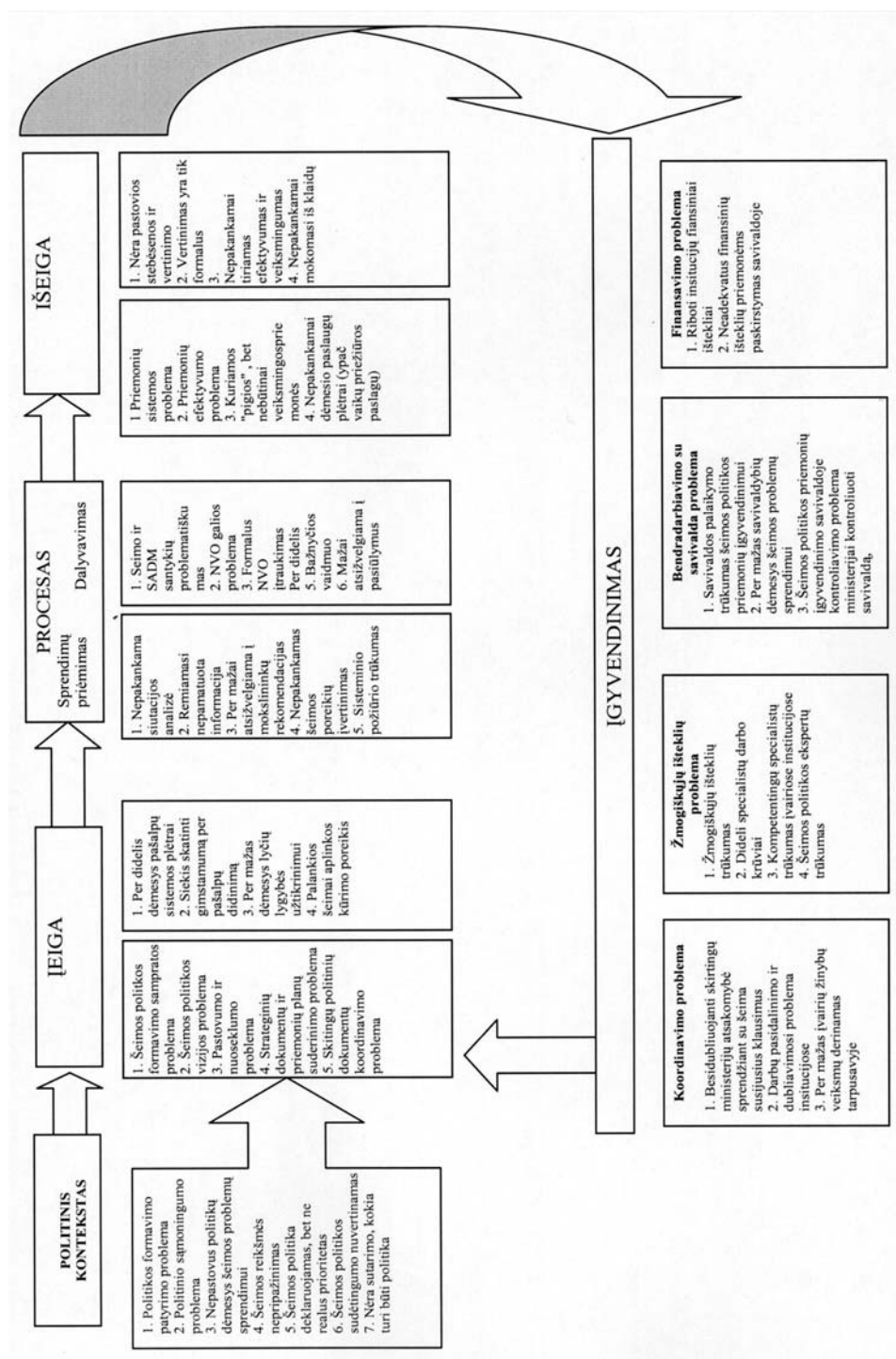
Apibūdinant šeimos politikos formavimą Lietuvoje galima išskirti tokias subkategorijas: diletantiškas, nenuoseklus, cikliškas, fragmentiškas, formalumas, sudėtingas, chaotiškas (36 lentelė). Toks šeimos politikos formavimo pobūdis įtakoja šeimos politikos formavimo rezultatus. Ekspertų siūlymais, šeimos politikos formavimas turėtų būti apgalvotas, nuoseklus, sistemiškas ir nepopulistinis (15 pav.)

36 lentelė. Šeimos politikos formavimo bruožai.

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Koks yra	Diletantiškas	<i>Ko gero, kad jie formuoja gana diletantiškai. Ne tik šeimos, bet ir kitose srityse tas pats.</i>
	Nuoseklus	<i>visiško nuoseklumo trūkų.</i> <i>ir manyčiau kad tokios nuoseklios politikos ir nebuvo.</i>
	Cikliškas	<i>Praeina tas vėjus, gal nebereikalinga, nereikia mojuoti kažkokia knyguite... vėl viskas pasideda į stalčių.</i>
		<i>Nu taip, tas vėjus praeina ir vėl užsimiršta.</i>
		<i>Labai didelį. Dėl to net gi jaučiasi tas cikliškas šeimos politikos formavime, kodėl keičiasi su kiekviena vyriausybė.</i>
	Fragmentinis	<i>bet yra fragmentinis.</i>
	Formalus	<i>Formaliai viskas atrodo puikiai, ir formuojama ir mokslininkai ir t.t.</i>
		<i>Lygiai, kaip ir su kūrinių dokumentų. Mes formaliai atitinkam viską</i>
	Sudėtingas	<i>sudėtingas tas politikos formavimo procesas,</i> <i>Nieks negali patikėti, kol nesusiduria.</i>
		<i>Va atrodo, dieve, aš čia sėdėčiau, tai aš įstatymus taip parašyčiau ar taip parašyčiau</i>
	Chaotiškas	<i>nu toks malimasis stumdymasis vienas su kitu.</i>
Koks turėtų būti	Nuoseklus	<i>Bet tai turėtų būti nuoseklus formavimas tos šeimos politikos, ne tokiais deklaratyviais šūkiais – du vaikai ir visa kita, o parodyti teigiamą aspektą tos pusės.</i>
		<i>Svarbu išlaikyti nuoseklumą, kad nebūtų tų šokinėjimų.</i>
	Sistemiškas	<i>Visi šie dalykai turi eiti kartu, jeigu bus tinkamai sprendžiamos užimtumo problemos tas aišku prisidės gerokai prie šeimų bendrai problemų sprendimo tai aišku.</i>
		<i>Apskritai, kalbant apie šeimą viskas yra svarbu, išsilavinimas šeimos narių, darbas, pajamos, būstas. Jeigu visose šitose srityse viskas bus gerai, viską galima suderinti, tai manau ir gimstamumo problemų tokių nebūtų.</i>
		<i>kas yra ekspertai kurioj srityje, kiekvienas savo darbą atlieka.</i>
		<i>Visi elementai yra svarbūs, kažkur kažkas yra daroma, nesuveikia..</i>
	Apgalvotas	<i>Daug yra įdomių ir skaudžių dalykų, kaip dėl to įvaikinimo ir globos akcijomis. Kalbėjau su tais darbuotojais, sako, dieve, kiek jų grąžina su ašaromis vaikų traumų ir skriaudų.</i>
		<i>Nuosekliai apgalvotai ir tikslingai.</i>
	Nepopulistinis	<i>Tai ne turi būti taip populistikai, turi būti apgalvota, parengta, orientuota į tam tikrą kategoriją asmenų pasiruošusių tai atlikti daryti.</i>
		<i>ir norėtųsi, kad būtų kuo mažiau populizmo.</i>

15 paveikslas. Šeimos politikos formavimo pobūdžio keitimas

16 paveikslas. Šeimos politikos formavimą apsunkinantys veiksniai

9. ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO VERTINIMAS

Siekiant atnaujinti ir praplėsti 2006 m. kokybinės ekspertų apklausos rezultatus, 2010 m. buvo atlikta pakartotinė ekspertų apklausa, taikant struktūruotą interviu (žr. 5 skyrių).

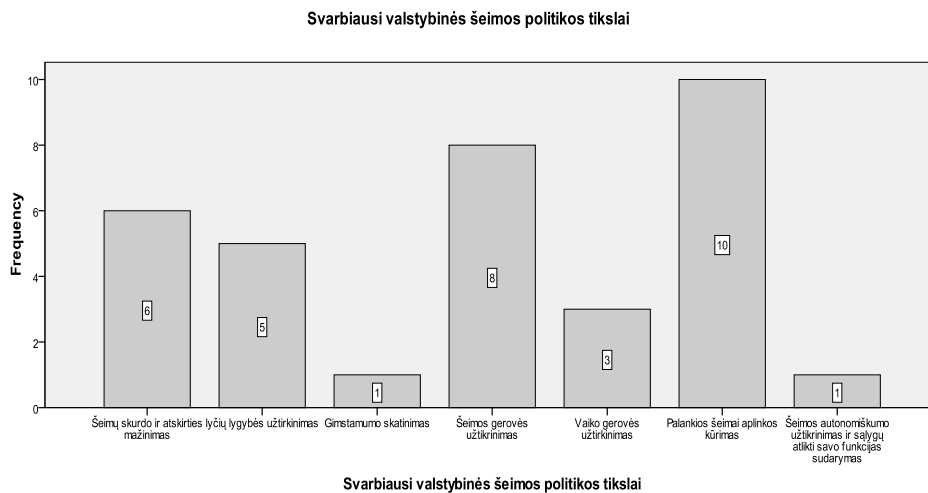
Dauguma ekspertų pasisako už šeimos politikos poreikį. 18 ekspertų visiškai sutinka ir 11 sutinka, jog valstybinė šeimos politika reikalinga, nes koncentruojasi į šeimos problemų sprendimą. Beveik visi ekspertai (30) sutinka su tuo, jog aiškiai apibrėžta ir gerai koordinuota valstybinė šeimos politika gali sąlygoti didesnę šeimos problemų sprendimo veiksmingumą ir efektyvumą. Nemažai ekspertų (4 visiškai sutinka ir 12 sutinka) įžvelgė grėsmę, jog valstybinė šeimos politika gali turėti potencialą aprėpti konservatyvias ir netgi regresyvias nuostatas, remiančias tradicinę šeimą, todėl bet koks bandymas unifikuoti šeimos politiką gali sąlygoti konfliktą. Šis teiginys išryškina šeimos politikos jautrumą vertybiniams klausimams. Taigi, iš vienos pusės ekspertai pritaria šeimos politikos poreikiui, bet taip pat ir mato, jog būtinas platesnis, laisvas nuo vertybių požiūris į šeimą ir šeimos politiką. Dėl to didesnė dauguma ekspertų nepitaria (7 nesutinka ir 12 visiškai nesutinka), jog valstybinė šeimos politika turi remti santuokos pagrindu sudarytų šeimų gerovę, nes daugumos (15 visiškai sutinka ir 8 sutinka) požiūriu, didėjanti šeimų įvairovė turi būti pripažinta ir gerbiama, o formuojant šeimos politiką turi būti atsižvelgiama į visas šeimos formas. Ekspertų nuomonė dėl teiginio, jog valstybinė šeimos politika turi aiškiai reglamentuoti šeimos apibrėžimą, nėra aiški: 4 visiškai sutinka, 11 sutinka, 10 neturi aiškos nuomonės, 8 nesutinka ir 1 visiškai nesutinka. Tai galima sieti su tuo, jog šeimos apibrėžimas yra sudėtingas, o per siauras požiūris į šeimą gali turėti neigiamą poveikį į apibrėžimą nepatenkančių šeimų gerovei. Tačiau didžioji dauguma ekspertų (11 visiškai sutinka ir 13 sutinka) šeimos politikos objektu nurodė vaiką, t.y., jų požiūriu, valstybinė šeimos politika turi būti orientuota į vaiką, nepriklausomai nuo jo tėvų gyvenimo būdo ir šeimos gyvenimo modelio. Vaiko, kaip šeimos politikos objekto pasirinkimas, padėtų išvengti ginčų dėl šeimos sampratos apibrėžimo. Be to, didžioji dauguma (13 visiškai sutinka ir 16 sutinka) ekspertų mano, jog valstybė turi daugiau investicijų skirti vaikų poreikių tenkinimui. Visgi, tos pačios lyties šeimų atžvilgiu ekspertų nuostatos išlieka gana konservatyvios, nors buvo ir tokių, kurie palankiai vertino tokių šeimų pripažinimą (2 visiškai sutinka ir 5 sutinka). Dauguma ekspertų (6 nesutinka ir 16 visiškai nesutinka) nepritarė požiūriui, jog valstybė turi įteisinti homoseksualių porų santuoką ar leisti homoseksualioms poroms įsivaikinti vaikus.

Aiškinantis valstybės ir šeimos santykį, didžioji dauguma ekspertų (17 nepitaria ir 2 visiškai nepitaria) nepitaria, jog šeima yra privati zona ir valstybė visiškai neturi kištis į šeimos reikalus. Didžioji dauguma (13 visiškai sutinka ir 12 sutinka) mano, jog valstybė turi reaguoti į individų ir šeimos poreikius, tačiau nesistengti paveikti ar įtakoti šeimos modelių, numatyti, kokia šeima turi būti. Dėl teiginio, jog intervencija į šeimą galima tada, kai šeima pati nebepajėgia susidoroti su sunkumais, ekspertų nuomonės išsiskyrė, t.y. tiek pritariančių, tiek ir nepritariančių skaičius yra panašus: 4 visiškai sutinka, 15 sutinka, 2 neturi aiškos

nuomonės, 11 nesutinka ir 2 visiškai nesutinka. Šis teiginys išreiškia subsidiarumo idėją, kuria iki šiol buvo vadovaujamasi šeimos politikoje. Tačiau sutarimo šiuo klausimu nėra. Tai išryškėjo ir 2010 m. lapkričio 23 d. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos surengtuose debatuose "Valstybė per daug kišasi į šeimą" (debatų cikle „Šeima – visuomenė – valstybė“)⁴², kur dalyvavo mokslininkai, įvairių institucijų bei šeimų atstovai, tačiau sutarimo šiuo klausimu nerado.

Siekiant išsiaiškinti šeimos politikos formavimo kryptis, ekspertų buvo klausama, kokie turėtų būti svarbiausi šeimos politikos tikslai, kad būtų adekvačiai sprendžiamos šeimos problemos šiandieninėje Lietuvoje. Svarbiausias šeimos politikos tikslas, ekspertų požiūriu, turėtų būti palankios šeimai aplinkos kūrimas (10), šeimos gerovės užtikrinimą (8) bei šeimų skurdo ir atskirties mažinimą (6) (17 pav.).

17 paveikslas. Svarbiausi šeimos politikos tikslai ekspertų požiūriu

Didžiausią įtaką šeimos politikos formavimui, ekspertų požiūriu, turi Seimo dauguma (11 labai didelę, 19 didelę), Vyriausybė (11 labai didelę, 17 didelę) ir politinės partijos (2 labai didelę, 17 didelę). Tai yra svarbiausi šeimos politikos formuotojai, nuo kurių sprendimų priklauso šeimos politikos veiksmų kryptys, priemonės ir pan. Dėl Seimo opozicijos ekspertų nuomonės išsiskyrė. 3 teigė, jog opozicija turi labai didelę įtaką, 10, kad didelę, 11 - nei didelę, nei mažą, 8 - mažą ir 2 labai mažą. Kiti svarbūs veikėjai, įtakoiantys šeimos politikos formavimą ekspertų požiūriu, yra žiniasklaida (9 labai didelę, 14 didelę) ir bažnyčia (5 labai didelę, 20 didelę). Tuo tarpu tiek valstybinių, tiek ir nevyriausybinių organizacijų įtaką šeimos politikos formavimui ekspertai vertina kaip menkesnę, lyginant su jau minėtais veikėjais. Valstybinių organizacijų įtaką 10 ekspertų vertina kaip didelę, 8 laikosi neutralios pozicijos, 13 - kaip mažą ir 3 - kaip labai mažą. Nevyriausybinių

⁴² www.socmin.lt

organizacijų įtaką 1 ekspertas vertina kaip labai didelę, 10 - didelę, 9 - nei didelę, nei mažą, 12 - mažą ir 2 - labai mažą. Verslininkų poveikis šeimos politikos formavimui labiau vertinamas kaip nedidelis (12 mažas, 7 labai mažas), kitų lobistų - kaip neutralus (18 nei didelis, nei mažas).

Siekiant išsiaiškinti veiksnius, trukdančius formuoti šeimos politiką, ekspertų buvo klausiama, kas labiausiai apsunkina šeimos politikos formavimą. Ekspertų požiūriu, svarbūs veiksniai yra dėmesys ir požiūris į šeimos politiką. Dauguma ekspertų sutinka (12 visiškai sutinka, 16 sutinka), jog nepastovus politikų dėmesys šeimos problemų sprendimui turi neigiamos reikšmės šeimos politikos formavimui. Be to, 11 visiškai sutinka ir 10 sutinka, kad tam reikšmės turi ir išankstinės nuomonės, orientuotos tik į tradicinės šeimos vertybes Lietuvos visuomenėje, vyravimas. Didžioji dalis ekspertų mano, jog šeimos politikos formavimą apsunkina šeimos politikos sudėtingumo nuvertinimas, kai kiekvienas save laiko šeimos klausimų ekspertu (11 visiškai sutinka, 15 sutinka).

Dėl žmoniškųjų išteklių klausimo ekspertų nuomonės išsiskyrė. Ekspertai neišreiškė aiškios nuomonės, kiek žmoniškųjų išteklių trūkumas ministerijose ir joms pavaldžiose institucijose (4 visiškai sutinka, 11 sutinka, 8 nei sutinka, nei nesutinka, 9 nesutinka, 2 visiškai nesutinka) ir dideli specialistų darbo krūviai institucijose, ribojantys galimybes gilintis į šeimos problemas (1 visiškai sutinka, 13 sutinka, 6 nei sutinka, nei nesutinka, 12 nesutinka, 1 visiškai nesutinka) yra svarbūs veiksniai apsunkinantys šeimos politikos formavimą. Taip pat ekspertai neturi aiškios nuomonės ir dėl konkurencijos tarp Seimo narių ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistų, iškeliant naujas idėjas šeimos politikoje (3 visiškai sutinka, 11 sutinka, 9 nei sutinka, nei nesutinka, 8 nesutinka, 3 visiškai nesutinka).

Kompetencijos ir išteklių klausimai gali būti įvardinti kaip svarbūs veiksniai, apsunkinantys šeimos politikos formavimą. Didžioji dalis ekspertų (8 visiškai sutinka, 17 sutinka) pasisako, kad kompetentingų specialistų trūkumas įvairiose institucijose kelia problemų šeimos politikos formavimui. Kiek mažiau ekspertų (7 visiškai sutinka, 9 sutinka), sutinka, kad šeimos politikos ekspertų trūkumas taip pat gali būti priskirtas prie svarbių veiksnių. Riboti institucijų finansiniai ištekliai (8 visiškai sutinka, 13 sutinka, 2 nei sutinka nei nesutinka, 10 nesutinka, 1 visiškai nesutinka) neprideda prie sėkmingo šeimos politikos formavimo.

Kaip vieni svarbiausių veiksnių iš respondentų atsakymų išryškėja su šeimos politikos koordinavimu susijusios problemos: besidubliuojanti skirtingų ministerijų atsakomybė sprendžiant su šeima susijusius klausimus (5 visiškai sutinka, 15 sutinka), darbų pasidalinimo ir dubliavimosi problema institucijose (1 visiškai sutinka, 18 sutinka), kompleksinio sisteminio darbo trūkumas (20 visiškai sutinka, 12 sutinka) ir per mažas įvairių žinybų veiksmų derinamas tarpusavyje (14 visiškai sutinka, 16). Tačiau respondentai labiau linkę nesutikti, jog yra per didelis institucijų, atsakingų už šeimos politikos įgyvendinimą, skaičius, kuris trukdo formuoti šeimos politiką (16 nei sutinka, nesutinka, 12 nesutinka, 1 visiškai nesutinka).

Svarbiais politikos formavimą įtakančiais veiksniais galima laikyti situacijos analizės ir mokslinių tyrimų panaudojimo klausimus. Ekspertų požiūriu, per mažai

dėmesio šeimos poreikių nustatymui (8 visiškai sutinka, 13 sutinka) ir nepakankamas atsižvelgiamas į mokslinius tyrimus formuojant šeimos politiką ir kuriant priemonių planus (11 visiškai sutinka, 10 sutinka) trukdo sėkmingai formuoti šeimos politiką.

Ekspertai patvirtina nuomonę, jog prie šeimos politiką apsunkinančių veiksnių prisideda nepakankamas dėmesys priemonių efektyvumo vertinimui (10 visiškai sutinka, 15 sutinka) ir siekis kurti pigias šeimos politikos priemones (3 visiškai sutinka, 15 sutinka). Kiek mažiau ekspertų pritaria, jog geroms šeimos politikos idėjoms nesukuriama tinkami priemonių planai (7 visiškai sutinka, 9 sutinka) turi reikšmės šeimos politikos formavimui.

Prie svarbių šeimos politiką apsunkinančių veiksnių ekspertai priskiria interesų atstovavimo klausimus, t.y. šeimos lobistų trūkumą (3 visiškai sutinka, 14 sutinka) bei formalų nevyriausybių organizacijų įtraukimą į šeimos politikos klausimų sprendimą (7 visiškai sutinka, 14 sutinka).

Svarbią reikšmę šeimos politikos formavimui ir įgyvendinimui turi savivalda, kuri yra arčiausiai žmonių ir geriausiai turėtų žinoti šeimos problemas. Ekspertų atsakymai rodo, jog savivaldos dėmesys šeimos problemų sprendimui gali būti svarbus veiksnys formuojant ir įgyvendinant šeimos politiką. Dauguma ekspertų pritaria tokių veiksnių išskyrimui: savivaldos palaikymo trūkumas šeimos politikos priemonių įgyvendinimui (8 visiškai sutinka, 18 sutinka), per mažas savivaldybių dėmesys šeimos problemų sprendimui (8 visiškai sutinka, 19 sutinka) ir neadekvatus finansų priemonėms paskirstymas savivaldoje (7 visiškai sutinka, 13 sutinka). Savivalda turi teisę pati nustatyti problemų prioritetus ir priemones, tad ekspertų nuomonės dėl per mažų galimybių Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kontroliuoti savivaldą, įgyvendinant šeimos politikos priemones, išsiskyrė (3 visiškai sutinka, 10 sutinka, 14 nei sutinka, nei nesutinka, 6 nesutinka, 1 visiškai nesutinka).

Apibendrinant ekspertų požiūrį į tai, kas apsunkina šeimos politikos formavimą, galima išskirti svarbiausius veiksnius, kurie siejami su koordinavimo, dėmesio, šeimos politikos sudėtingumo nuvertinimo, kompetencijos, priemonių efektyvumo vertinimo ir savivaldos pasyvumo problemomis (37 lentelė).

37 lentelė. Svarbiausi veiksniai, apsunkinantys šeimos politikos formavimą

Nr.	Svarbiausi veiksniai, apsunkinantys šeimos politikos formavimą	Ekspertų vertinimas (visiškai sutinku + sutinku)
1	Kompleksinio sisteminio darbo trūkumas	32
2	Per mažas įvairių žinybų veiksmų derinamas tarpusavyje	30
3	Nepastovus politikų dėmesys šeimos problemų sprendimui	28
4	Per mažas savivaldybių dėmesys šeimos problemų sprendimui	27
5	Šeimos politikos sudėtingumo nuvertinimas, kai kiekvienas save laiko šeimos klausimų ekspertu	26
6	Savivaldos palaikymo trūkumas šeimos politikos priemonių įgyvendinimui	26
7	Kompetentingų specialistų trūkumas įvairiose institucijose	25
8	Nepakankamas dėmesys priemonių efektyvumo vertinimui	25

Siekiant pagilinti šeimos politiką apsunkinančių veiksnių sampratą, ekspertams buvo užduotas atviras klausimas: ką dar galėtumėte pasakyti apie šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo problemas Lietuvoje? Ekspertų atsakymai galima sakyti apibendrina tai, kas jau buvo paminėta 38 lentelėje. Tai koordinavimo, pastovumo, rezultatų vertinimo, veiksmingumo, populizmo, interesų atstovavimo, išteklių, kompetencijos ir profesionalumo, strategijos ir požiūrio problemos. Taip pat ekspertai paminėjo žmogaus teisių užtikrinimo problemą, kai tam tikros šeimos politikos nuostatos ir priemonės yra diskriminuojančio pobūdžio, kadangi išskiriamos "privilegiuotas grupės", tuo pažeidžiant kitų žmonių teises.

Apibendrinant būtina pažymėti, jog ekspertų požiūris į šeimos politikos formavimą per keturis metus (2006-2010) mažai keitėsi, nes, nepaisant tam tikrų teigiamų poslinkių šeimos politikos formavime, daugelis probleminių sričių išlieka nepakitusios.

38 lentelė. Šeimos politikos formavimą apsunkinantys veiksniai lentelė.

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Veiksniai	Koordinavimo problema	<i>Šeimos politikos įgyvendinimas nėra koordinuojamas tarp atskirų žinybų.</i>
	Pastovumo problema	<i>todėl šeimos politika yra tik epizodinė be veiksmingų rezultatų šeimai.</i>
	Rezultatų vertinimo problema	<i>Nėra vertinami šeimos politikos įgyvendinimo rezultatai, šeimos politika yra "popierinė, realiai lieka neapibrėžti ir neaiškūs šeimos politikos rezultatai bei jų pasiekimo būdai.</i>
	Veiksmingumo problema	<i>Trūksta veiksmingumo ir realiai vykdomų darbų.</i>
	Populizmo problema	<i>Manau, kad dabar vykdoma "Šeimos politika" yra tik politinis populizmas. Galvoju, kad sąmoningai daug kalbama apie spec. politikas šeimai, kad atitraukti dėmesį nuo ekonominių procesų kurie tą pačią šeimą veikia labai negatyviai.</i>
	Interesų atstovavimo problema	<i>Politika formuojama pagal būsimus rinkimus ir "rėkšnių grupių dažniausiai atstovaujančių tik turtinguosius segmentus nuomones.</i>
	Kompetencijos problema	<i>be to nevystomos ir neugdomos profesionalų moralinės kompetencijos.</i>
	Profesionalumo problema	<i>ir neprofesionalumas sprendžiant problemas.</i>
	Vertybinių nuostatų problema	<i>Dogmatiški žmonės partijose ir ministerijose</i>
	Diskriminacijos problema	<i>priemonės turi ir diskriminuojančias nuostatas.</i>
	Priemonių santykio su žmogiškaisiais ir finansiniais ištekliais problema	<i>Daugelis šeimos politikos programų neparemtos nei žmogiškųjų išteklių nei materialinių išteklių pagrindu.</i>
	Žmogaus teisių užtikrinimo problema	<i>Lietuvoje bendros žmogaus socialinės ekonominės teisės nelaikomos kiekvieno žmogaus teise ir valstybė dėl to visai nedirba, o dirba tik grupuočių naudai.</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
	Lėšų taupymo šeimos sąskaita problema	<i>Sutinku su "Siekis kurti pigias šeimos politikos priemones", kadangi šeimos politikos srityje labai taupomos biudžeto lėšos, tad reikia kurti priemones, kurias gali įgyvendinti turėdamas mažus resursus.</i>
	Šeimos politikos suvokimo problema	<i>Lietuvoje apskritai sprendimų priėmėjai nesuvokia šeimos politikos kaip sudėtinės socialinės politikos veiksnio. Konservatoriai apskritai atskiria šeimos politiką nuo socialinės politikos, nes pastaroji jiems yra tik išmokų socialiai remtiniams dalinimu. Todėl šeimos gerovės, darbo ir šeimos derinimo klausimai pas mus nėra nesivarginama spręsti.</i>
	Strategijos nebuvimo problema	<i>Valstybinės politikos nesuformavimas, strategijos nebuvimas</i>
	Požiūrio problema	<i>Toliaregiškumo stoka.</i>

10. SĖKMINGO ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMO GALIMYBĖS

Išskyrėme svarbiausius veiksnius, trukdančius sėkmingai formuoti šeimos politiką. Dabar laikas išsiaiškinti, kaip turėtų būti formuojama šeimos politika, kuri užtikrintų sėkmingą šeimos problemų sprendimą. Apibendrinti 2006 m. ir 2010 m. ekspertų apklausos rezultatai pateikiami lentelėje.

Pirmiausia turėtų būti keičiamas politikų požiūris į šeimos politiką, pripažįstant ją kaip realų, o ne deklaratyvų prioritetą. Tam galėtų padėti susitarimas tarp partijų dėl šeimos politikos vizijos ir veiksmų kryptių. Reikia pažymėti, jog toks susitarimas jau yra parengtas "Nacionalinis susitarimas dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo" (2010-06-21), kurį 2010 m. spalio 1 d. pasirašė šios parlamentinės frakcijos ir partijos: Liberalų sąjūdžio frakcija, Krikščionių partijos frakcija, Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija, frakcija „Tvarka ir teisingumas“, Jungtinė (Liberalų ir centro sąjungos ir Tautos prisikėlimo) frakcija (su išlygomis) ir Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga. Deja, šis susitarimas, kaip ir Valstybinė šeimos politikos koncepcija, supriešino tiek partijas, tiek ir visuomenines organizacijas. Susitarimo tekstas parengtas konservatorių, remiantis Valstybine šeimos politikos koncepcija. Susitarimą atsisako pasirašyti socialdemokratai. Kaip teigia Socialdemokratų frakcijos narė A.Pavilionienė " Nacionalinio susitarimo tekstas, kaip ir daugelis partijų pasirašytų tekstų, yra tik popierius, tačiau šiuo atveju gana pavojingas dokumentas, nes tai yra pelėkautai naivuoliams. Medumi tepti konservatorių pažadai reikalingi tam, kad užmaskuotų tikruosius jų ketinimus, kad įtvirtintų prievartą šeimos atžvilgiu, kad dar ir dar kartą pažeistų žmogaus teises ir laisves kuriant asmeninį šeimos gyvenimą".⁴³ Susitarime gausu konservatyvių nuostatų rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo, santuokos bei abortų klausimais, kurios pažeidžia žmogaus teises. Toks susitarimas niekur neveda, nes neatspindi šiuolaikinės šeimos poreikių. Priverstinis krikščioniškų vertybių ir moralės propagavimas politikoje tik supriešina žmones, bet nepadeda rasti sutarimo. Kad susitarimas būtų priimtinas visoms partijoms ir frakcijoms Seime, kiekviena turėtų pateikti savo konkrečius pasiūlymus, kurie remtųsi moksliniais tyrimais, būtų suderinti su Europos Sąjungos rekomendacijomis ir neprieštarautų žmogaus teisėms. Be to, tokiame susitarime reikalingas politikų sąmoningumo didinimas ir orientavimasis į žmogaus, o ne savo asmeninius poreikius.

Nustatant šeimos politikos viziją ir veiklos kryptis, būtina orientuotis į šeimos poreikius. Čia labai svarbus liberalus požiūris į šeimos formų įvairovę, vengiant diskriminacijos, aprėpiant kiek įmanoma plačiau šeimos narių poreikius, nepažeidžiant žmogaus teisių ir sistemiškai žiūrint į problemų sprendimą.

Priimant sprendimus, būtina remtis moksline analize. Tam reikalingas bendradarbiavimas su mokslininkais stiprinimas, profesionalų ir interesų grupių

⁴³ A.M.Pavilionienė. "Rūpestis šeima – pelėkautai naivuoliams", <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/ampavilioniene-rupestis-seima--pelekautai-naivuoliams.d?id=3646447>

diskusijų organizavimas bei NVO dalyvavimo aktyvinimas. Diskusijų metu turi būti ugdoma įsiklausymo ir dialogo kultūra. Tai gali padėti pasiekti profesionalūs diskusijų moderatoriai. Svarbu, kad diskusijos baigtųsi konkrečiais pasiūlymais, į kuriuos būtų atsižvelgiama priimant sprendimus. Šie procesai neturi būti formalūs, bet realūs.

Šeimos politikos vizijos ir veiksmo kryptių įgyvendinimui turi būti sukurta priemonių sistema. Būtina plėtoti paslaugų šeimai sistemą, daugiau dėmesio skiriant darbo ir šeimos derinimo galimybių plėtrai, palankios šeimai aplinkos kūrimui bei prevencinėms paslaugoms. Būtina tobulinti ir užtikrinti politikos įgyvendinimo stebėseną ir vertinimą, taip pat mokymąsi iš klaidų.

Turi būti tobulinama priemonių įgyvendinimo priežiūros sistema. Būtinai įvairių ministerijų ir žinybų bei savivaldos veiklos koordinavimas ir bendradarbiavimas, įgyvendinant šeimos politikos priemones.

39 lentelė. Pasiūlymai, kaip turėtų būti formuojama šeimos politika

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Politinis kontekstas	Realus šeimos politikos prioriteto pripažinimas	<i>Svarbiausia, kad būtų žmonių, kuriems iš tikrųjų rūpėtų ta šeimos politika, kad ji būtų efektyvi. Kad tai, kas daroma, kad duotų kažkada rezultatų kažkokių (2006).</i> <i>Realiai pripažinti šeimos politikos kūrimą ir įgyvendinimą prioritetine valstybės sritimi (2010)</i> <i>Šeimos, kaip institucijos, poreikių ir problemų sprendimo prioritetas prieš kitas socialines sritis (2010)</i>
	Šeima kaip bendras vardiklis	<i>Lygtai atrodytų, kad šeima galėtų būti bendras vardiklis. (2006)</i>
	Sutarimas šeimos klausimais tarp partijų	<i>Partijų vieningas politinis sutarimas-deklaracija - esminiams šeimos klausimams -žalia šviesa (2010)</i>
	Orientavimasis į žmogaus poreikius	<i>Kol nepasikeis mūsų mąstymas ir valstybės lygmenyje, kad pirmiausia turi būti žmogus jo poreikiai ir interesai, jų tenkinimas, užtikrinimas, tik po to susikuria gerbūvio valstybė. (2006)</i>
	Šauningumo didinimas	<i>Gilinant ir suvokiant atsiras ir kitas požiūris. (2006)</i>
	Įeiga	<i>nes dabar gyvenimas toks dinamiškas, permainų labai daug, turi būti ir šeimos politika dinamiškesnė, reaguojanti į tas permainas(2006)</i>
Įeiga	Dokumentų ir jų įgyvendinimo santykis	<i>Pradedant nuo koncepcijos strategijos, ir po to įgyvendinimas (2006).</i>
	Liberalus požiūris į šeimos modelius	<i>Liberalus požiūris į šeimos modelius, jei jų struktūra ir funkcionavimas nepažeidžia šeimos narių interesų. (2010)</i>
	Sisteminis požiūris į šeimos problemas	<i>Sisteminis požiūris į šeimos problemas, atsižvelgiant į poreikius (2010)</i> <i>Požiūrio į šeimą turinčių problemų keitimas (2010)</i>
	Šeimos politikos aprėpties didinimas	<i>Šeimos politika turi apimti visų šeimos narių problemų sprendimą, kad šeima galėtų efektyviausiai atlikti jai priskirtas funkcijas. Visi veiksmai turi būti</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Procesas (sprendimų priėmimas ir dalyvavimas)		<i>nukreipti į šeimos išsaugojimą (2010)</i>
	Žmogaus teisių užtikrinimas šeimos politikoje	<i>Formuojant politiką turi būti laikomasi žmogaus teisių pagrindinių principų ir vertybių, o ne atskirų grupuočių interesų (2010)</i>
	Mokslinės analizės atlikimas, panaudojimas ir atsižvelgimas į rekomendacijas	<i>Norėusi kad ta šeimos politika, būtų paremta realia situacija, moksliniais tyrimais be jokios abejonės, kitų šalių patirtim, mūsų šalies patirtim (2006)</i>
		<i>Atsakyti profesionaliai ir argumentuotai į klausimus:1. Kokią norime matyti Lietuvą2. Kaip numatoma formuoti žmogiškuosius išteklius, asmenybių kūrybiškumą ir pan.3. Kaip ugdyti pilnavertę asmenybę4. Kokį vaidmenį vaidins šiame procese šeima.5. Galimybės jau sudaryti sąlygas visais lygmenimis(socialinis, bendras kultūrinis, švietimas ir kt.) (2010)</i>
		<i>Patirtis rodo, kad nei Seimo komitetai, nei ministerijos į iš esmės skirtingus pasiūlymus nekreipia dėmesio, arba iš anksto, neišanalizavę atmeta (2010)</i>
		<i>skaitom ką daro kitose šalyse, kaip veikia tos priemonės.</i>
		<i>tyrimas įvairių šeimų formų, tiek vienišų motinų, tiek daugiavaikių poreikiai, ko reikėtų, jaunimo, kuris neturi vaikų, bet kuris galvoja jų turėt. (2006)</i>
		<i>kad jie pasitelktų naujausias žinias, kas reikalinga daryti, ko visuomenė laukia (2006)</i>
	Bendradarbiavimo su mokslininkais stiprinimas	<i>Jeigu idealiai, tai aš įsivaizduoju, mokslininkai išanalizuoja situaciją, iš ko susideda šeimos politikos formavimas, (2006)</i>
		<i>Norėčiau, kad galėtų drąsiau pasisakyti mokslininkai. Nes mums dirbant valstybės tarnyboj tikrai yra labai sunku. nes visada ekspertas yra žmogus iš kito miesto, ar kitos šalies (2006)</i>
		<i>mokslininkai gali parodyti, kas veikia, kas galėtų veikti. juk mokslininkai dirba toje srityje, jie susipažinę su kitų šalių patirtim daug labiau negu kad politikai. (2006)</i>
		<i>Aš manyčiau, kad ta mokslininkų visuomenė turėtų reaguoti. (2006)</i>
		<i>turėtų būti labai aktyviai įjungti mokslininkai (2006)</i>
	Profesionalų ir suinteresuotų atstovų diskusijos	<i>Toliau turi būti rengiamas planas įtraukiant į diskusiją kuo platesnius visuomenės sluoksnius ir kuo įvairesnių profesijų atstovus, bet ne taip, kad jie turi pritarti ką sumano ministerijos atstovai, bet būtų skiriamas pakankamai didelis dėmesys ir siūlymams bei kritikai (2010).</i>
		<i>Ir diskusija čia būtina: ir ekonomisto, ir socialinio darbuotojo žinios čia reikalingos(2006)</i>
		<i>apskritai reikalinga įvairių ekspertų nuomonė: ekonomisto, kuris įvertintų valstybės galimybes, sociologo, kuris vertintų visuomenėje vykstančius procesus. (2006)</i>
	Šeimos ir valdžios atstovų dialogas	<i>Turi būti užtikrinamas mechanizmas, pagal kurį Seimas ir vyriausybė— teisinių aktų lygyje reaguotų į</i>

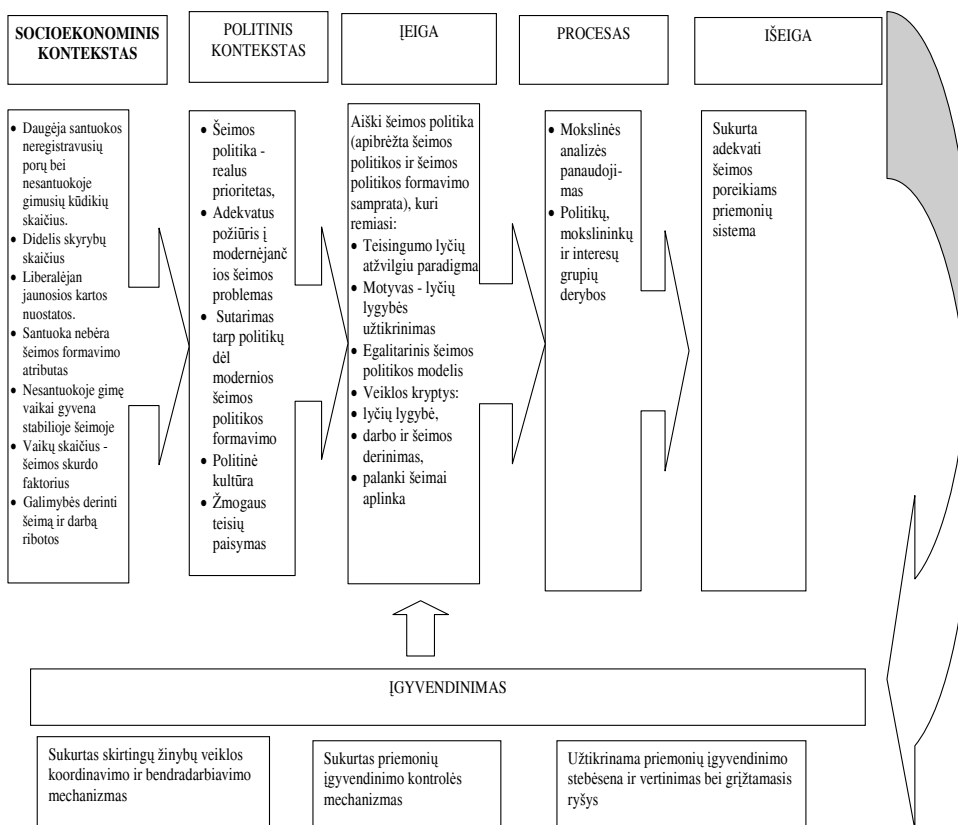
Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		<i>realiame gyvenime kylančias problemas šeimoms, kad pačios būtų skatinamos ir turėti galimybę pateikti Seimui realiam gyvenime vykstančias konkrečias problemas, trukdančias šeimoms funkcionuoti, nes šiuo metu tarp valdžios ir šeimų realus dialogas nevyksta (išskyrus pirmus bandymus per Nacionalinį susitarimą dėl šeimai palankios aplinkos, kuris, žinoma, yra smarkiai tobulintinas) (2010)</i>
	NVO dalyvavimo stiprinimas	<i>Nu aš sakčiau plataus ratas subjektų turi būti įtrauktas, vat būtent tos nevyriausybinės organizacijos (2006). Nevyriausybinių organizacijų įtraukimas (2010)</i>
	Dalyvavimas ir supratimas	<i>nuo kaltinimo ir smerkimo pereiti prie priėmimo, įsiklausymo, dalyvavimo ir supratimo (2010)</i>
Išėiga	Priemonių sistemos kūrimas	<i>Lietuvos mokslininkai, tyrinėjantys šeimos raidos ypatumus ir socialinę politiką yra pateikę nemažai rekomendacijų, kurių viena svarbiausių yra kompleksinių priemonių sistemingas taikymas. (2010) Reikalinga ne vien tik žiūrėti, aha padidinsim tas pašalpas, bet jeigu nebus išspręsta būsto problema, neturės šeimos kur gyventi, tai kas, kad jos net dabar turi gerą darbą, yra geros pašalpos, bet neturi kur gyventi, ir skaičiuoja kiek reikalinga pajamų, kad turėti kažkokį būstą, viską skaičiuoji –išlaidas, pajamas, viską sudėlioji ir gaunasi neigiamas rezultatas. (2006) Prieštaringi rezultatai: vienur suveikia tos priemonės, kitur nesuveikia, nes reikalingas visas kompleksas. (2006) Todėl svarbus visas kompleksas, viską matyti. Ne vieną kažkokią sritį, kažkokią priemonę, o matyti visą sistemą (2006)</i>
	Paslaugų plėtra ir prieinamumas	<i>Dabar apie tai, kas turėtų būti, tai pirmiausia paslaugos (2006) gausesnis paslaugų šeimai ratas (2010) Taip sąlygų tų kompleksinių sudarymas ir dar didesnis išplėtimas ir įgyvendinimas tų teisės aktų gyvenime. (2006) Šiaip tai reiktų plėsti įvairių šeimos ir darbo derinimo, vaikų popamokinio užimtumo ir kt. paslaugas, kad darbingi šeimos nariai galėtų dirbti (2010) Galimybių sudarymas darbo ir šeimos gyvenimo derinimui (2010) lanksčios užimtumo formos – akivaizdu čia labai daug reikia dirbėti. Paslaugų prieinamumas ir jų kokybė (organizavimas ir plėtra pagal poreikius) (2010) Paslaugų prieinamumas šeimoms, auginančioms vaikus ir slaugančioms neigalius šeimos narius (2010) Derinti ekonominės paramos priemones su psicho - edukacinėmis priemonėmis, orientuotomis į šeimos</i>

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		stiprinimą - išsaugojimą (konsultavimas (poros, vaikų ugdymo klausimais), šeimos bendruomeninių veiklų, savigarbos, įvairių paramos grupių plėtra ir kt.; į šeimos politikos formavimą ir priemonių įgyvendinimą įtraukti nevyriausybines organizacijas ir pačias šeimas (2010).
		Ir bet kokia paslauga, kuri padėtų sutaupyti laiko skirti vaikams ir šeimai būtų vertinama labai palankiai. (2006)
		Gal išvisų tų dalykų, kam reikėtų daugiau dėmesio skirti, tai vaiko priežiūros paslaugom. Padidino pašalpas, tai dabar dėmesį reikėtų koncentruoti į vaiko priežiūros paslaugas, nes tai labai svarbu. (2006)
	Orientacija į prevencijos paslaugas	Orientacija į prevenciją (2010) Prevencijos sistemiškumas, kompleksiskumas gerinant šeimos ir visuomenės narių saugumą ir interesų įgyvendinimą (2010)
	Palankios šeimai aplinkos kūrimas	Šeimos politika turi orientuotis į palankios šeimai paslaugų infrastruktūros kūrimo ir palaikymo (2010) Orientavimasis į ankstyvąją pagalbą šeimai (palankios aplinkos šeimai kūrimą, kad mažiau reikėtų pastangų įdėti į padarinių poveikio mažinimą (2010)
	Probleminių klausimų sprendimas	Jaunimo šeimos politikos nėra (2010) Dirbtinio apvaisinimo įstatymo nėra (2010)
	Efektyvumo ir veiksmingumo vertinimas	efektyvumo ir veiksmingumo vertinimas (2010) Paskui žiūrėti vėl tą efektyvumą. (2006) nuolat vertinti parengtų teisės aktų įgyvendinimo rezultatus. realių pasiektų rezultatų vertinimo, kuriuos atliktų ne tos pačios šiame darbe dalyvaujančios žinybos, o nepriklausomi ekspertai (2010) Turi būti visų pirma atliktas labai išsamus šeimos politikos esamos vertinimas iš įvairių atstovų pozicijų ir jos efektyvumas tiek ekonominis, tiek tikslų pasiekimo (2010) Ir aišku peržiūrėjimas, ką galima patobulinti. (2006)
	Stabilumo užtikrinimas	šeimoms suteiktų garantijų stabilumo užtikrinimas
	Įgyvendinimas	
	Suvokimas ir įgyvendinimas visais lygiais	Šeimos politika turi būti gerai suvokiama ir įgyvendinama visuose lygmenyse: tiek ministerijų, tiek vietos savivaldos; taip pat visose srityse: tiek švietimo, tiek sveikatinamo, tiek infrastruktūros kūrimo ir visose kitose (2010)
	Koordinavimas	Koordinavimo problemos sprendimas (2010) Koordinuotas tarpžinybinis bendradarbiavimas (2010) Ministerijos turi susišnekėti, atsirast mechanizmas (2006) Todėl čia neturėtų būti jokio dubliavimo. (2006)
	Bendradarbiavimas	Šeima yra neatsiejama socialinės politikos ir ekonominės politikos dalis. todėl visų pirma reikia tvarkyti šią sferą (2010).

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
		<i>Būtina stiprinti įvairiuose valdymo lygmenyse tarpžinybinį darbą ir (...).(2010)</i>
	Žinybų veiklos pertvarkymas	<i>Tam tikslui reikia tinkamų vadybinių įgūdžių, atskirų žinybų veiklos pertvarkymo (2010)</i>
	Igyvendinimo kontrolė	<i>ir po to seka parlamentinė kontrolė kaip tas įgyvendinama. (2006)</i>

Svarbu, kad formuojant šeimos politiką būtų remiamasi sisteminiu požiūriu ir matoma visuma, o ne vien tik paskiros jos dalys (18 pav.). Šeimos politikos formavimas turi remtis modernios šeimos poreikiais ir orientuotis į šių dienų aktualijas, bet ne stengtis grįžti prie katalikiškomis vertybėmis grindžiamos konservatyvios šeimos ištakų. Moksliniai tyrimai ir Europos Sąjungos institucijų rekomendacijos nubrėžia aiškias kryptis į lyčių lygybę grindžiamo egalitarinio šeimos modelio kūrimą, kuris duoda teigimus rezultatus didinant gimstamumą ir mažinant skurdą.

18 paveikslas. Sisteminis požiūris į šeimos politikos formavimą

IŠVADOS

1. Šeimos politikos modelių analizė rodo, jog panašius iššūkius išgyvenančios šalys formuoja šeimos politiką remiantis skirtingais tikslais, atsakomybės pasidalinimo tarp rinkos, šeimos ir valstybės laipsniu, lyčių lygybės ir vyrų pareigų bei vaidmens šeimos gyvenime reikšmingumo lygiu, todėl tų pačių problemų sprendimo scenarijai yra skirtingi.
2. Efektyviai palankią šeimai aplinką kuria tos šalys, kur šeimos politikos priemonių sistema yra kompleksiška ir integruota: individams teikiama dosni finansinė parama, kuri sumažina tiesioginius vaikų auginimo kaštus; tėvams sudaromos galimybės šeimos pareigas derinti su profesine veikla; lyčių lygybės principai integruojami į socialinės politiką ir kitas politikos sritis.
3. Formuojant adekvačią pokyčiams šeimos politiką svarbu išspręsti darbo ir šeimos derinimo problemą, užtikrinant lyčių lygybę viešame ir privačiame sektoriuose, remiantis teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma, vyrus ir moteris vertinant kaip lygiaverčius partnerius šeimoje.
4. Prancūzijos ir Švedijos pavyzdys rodo, jog viešojo administravimo sistema turi didesnę poveikį rezultatams, nei šeimos politikos institucionalizavimas. Ir tos šalys, kurios vykdo aiškią šeimos politiką, ir tos, kur šeimos politikos tikslai įgyvendinami per socialinę politiką, gali pasiekti gerų rezultatų kuriant šeimai palankią aplinką. Efektą duoda tvirta nuostata dėl siekiamų tikslų ir valstybės intervencijos į šeimą legitimumas, politikos koordinavimas, piliečių ir interesų grupių bendradarbiaujantis dalyvavimas ir derybos bei įvertinamų rezultatų siekimas.
5. Europos Sąjungos institucijos, susirūpinusios žemo gimstamumo problemos pasekmėmis ekonomikos augimui ir konkurencingumui ragina Europos šalis didesnę dėmesį kreipti į šeimos politikos formavimą, sudarant galimybes tėvams derinti darbą ir šeimos gyvenimą, ir lyčių lygybės užtikrinimą. Tačiau, sprendžiant derinimo politikos ir lyčių lygybės klausimus ES lygmenyje, dominuoja neofamilialistinis arba trečiojo kelio požiūris, kadangi instrumentiškai remiama moterų Defamilializacija per užimtumą. ES šalys narė turi atsižvelgti į tai, jog šeimos politikos formavimas, remiantis teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma, žymiai efektyviau sprendžia gimstamumo problemą, todėl lyčių lygybės užtikrinimas turi tapti centriniu elementu formuojant palankią šeimai aplinką.
6. Formuojant šeimos politiką Lietuvoje nesiremia teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma ir lyčių lygybė nėra esminė ašis. Nuosekliam ir stabiliam šeimos politikos formavimui svarbūs universalūs visoms ideologijoms tinkantys šeimos politikos principai, kurie nebūtų kvestionuojami po kiekvienų rinkimų. Formuojant šeimos politiką Lietuvoje stokojama sutarimo dėl šeimos politikos objekto, veiksmų ir krypčių, todėl keičiantis valdžiai, keičiasi nuostatos.
7. Lietuvos strateginių dokumentų analizė atskleidžia, jog, atsižvelgdama į Europos Sąjungos institucijų rekomendacijas, Lietuva, daugiau ar mažiau, yra suformavusi veiksmų kryptis, susijusias su galimybių tėvams derinti šeimą ir darbą sudarymu ir lyčių lygybės užtikrinimu. Tačiau strateginiuose

- dokumentuose numatytos veiksmų kryptis nepakankamai išreiškiamos priemonėmis: pakankamai gerai išplėtotas motinystės, tėvystės ir vaiko priežiūros atostogos, bet trūksta vaiko priežiūros paslaugų ir galimybių naudotis lanksčiomis užimtumo formomis. Tai sąlygoja, jog Lietuvoje dirbančios ir vaikus auginančios šeimos susiduria su nemažais sunkumais, derindamos darbą ir šeimos gyvenimą.
8. Kiekybinio tyrimo rezultatai patvirtino hipotezę, jog liberalėjant požiūriui į porų gyvenimą kartu nesusituokus išlieka ir tradicinis požiūris, kad vaikams geriau augti santuokos pagrindu sudarytoje šeimoje. Ši tendencija gali būti siejama su santuokos kaip saugumo (kai tik sutuoktinių šeimos turi valstybės garantijas), bet ne moralinio autoriteto išdava, nes tyrimo duomenys rodo santuokos vaidmens mažėjimą (santuoka nebėra suvokiama kaip sąjunga visam gyvenimui, ji negarantuoja santykių stabilumo, yra priimtina, jog žmonės gali gyventi kartu, nesusituokę).
 9. Kiekybinio tyrimo duomenys parodė, jog Lietuvoje tradicinis požiūris į šeimą sparčiai keičiamas moderniu, ypač liberalėja jaunosios kartos nuostatos. Pokyčiai sociokultūrinėje plotmėje reikalauja adekvataus valdžios institucijų reagavimo, šeimos politiką orientuojant į jaunų šeimų poreikių tenkinimą ir postmodernios šeimos palaikymą.
 10. 2006 m. kokybinio tyrimo rezultatai parodė, jog šeimos politikos formavimą apsunkina: šeimos politikos kaip prioriteto problema, politinių jėgų kaita, nepakankama situacijos analizė ir jos panaudojimas priimant sprendimus, šeimos politikos klausimų koordinavimo trūkumas, nepakankamas skirtingų valdžios lygių bei politikų ir mokslininkų bendradarbiavimas, palyginus silpnos nevyriausybinės organizacijos bei neproporcingas interesų atstovavimas, nepakankami finansiniai ištekliai, per mažas dėmesys šeimos politikos priemonių sistemos įgyvendinimo stebėsenai ir vertinimui.
 11. Didėjantis vyriausybės dėmesys šeimos politikos klausimams nepakankamai pagrįstas realiais veiksmais. Politikams dažniau patrauklios trumpalaikės, greitą efektą suteikiančios šeimos politikos priemonės nebūtinai pagerina šeimų situaciją.
 12. Šeimos politika nėra prioritetinga politikos srityje: politinių jėgų kaita ir finansinių išteklių trūkumas šeimos politikos priemonėms neigiamai veikia šeimos politikos formavimo nuoseklumą ir veiksmingumą.
 13. Aktyvus pilietinės visuomenės dalyvavimas šeimos politikos formavime aktualizuoja šeimos politikos klausimus. Šeimai palankios aplinkos kūrimą apsunkina menkas nevyriausybinio sektoriaus įsitraukimas, katalikiškosios pakraipos organizacijų dominavimas, sąlygojantis neproporcingą interesų atstovavimą, formuojant šeimos politiką.
 14. Modernizuojant šeimos politiką, būtina atlikti nuodugnią situacijos analizę, nustatyti įgyvendinamų politikos veiksmų ir priemonių adekvatumą, pasinaudoti teigiamomis kitų šalių paramos šeimai modelių idėjomis. Nepakankamai išnaudotos galimybės panaudoti mokslinius tyrimus formuojant šeimos politiką, lemia moksliškai nepagrįstų sprendimų šeimos politikoje priėmimą.

15. Efektyviam šeimos klausimų sprendimui trukdo bendradarbiavimo tarp valdžios lygių, institucijų bei sektorių nebuvimas, šeimos politikos koordinavimo problemos.
16. Šeimos politikos stebėjimas ir efektyvumo vertinimas yra labai svarbus politikos formavimo etapas. Tačiau ekspertų požiūriu šeimos politikos stebėseną ir efektyvumo vertinimą yra nepakankamas, todėl apsunkinamos galimybės formuoti šeimos politiką.
17. Ekspertų požiūris į šeimos politikos formavimą per keturis metus (2006-2010) mažai keitėsi, nes, nepaisant tam tikrų teigiamų poslinkių šeimos politikos formavime, daugelis probleminių sričių išlieka nepakitusios.

PASIŪLYMAI

1. Formuoti nuoseklią ir stabilią šeimos politiką remiantis teisingumo lyčių atžvilgiu paradigma, universaliais, visoms ideologijoms tinkančiais modernios šeimos politikos principais ir kryptingai plėtojant priemonių sistemą.
2. Siekti šeimos politikos kompleksiskumo. Dėmesį kreipti ne į matomas ir greitą efektą duodančias priemones, bet į paslaugų šeimai plėtrą, visų pirma – plėtoti prieinamas, nebrangias, kokybiškas vaiko priežiūros paslaugas; gerinti darbo ir šeimos derinimo sąlygas.
3. Pasitelkiant švietimo ir žiniasklaidos priemones skatinti egalitarinį požiūrį į lyčių vaidmenis viešojoje ir privačiojoje sferoje, populiarinti šeimos, kurioje vyras ir moteris po lygiai dalijasi namų ruošos darbus ir vaikų priežiūros rūpesčius, modelį.
4. Nepažeisti žmogaus teisių priimančiam sprendimus šeimos politikoje.
5. Taikyti modernius viešojo administravimo principus įgyvendinant ir valdant šeimos politiką:
 - 1) Užtikrinti šeimos politikos stebėsenos ir efektyvumo vertinimą, skiriant daugiau lėšų gilesnei šeimos politikos įgyvendinimo problemų bei politikos efektyvumo vertinimo analizei. Atsižvelgti į mokslinius tyrimus ir mokslininkų rekomendacijas kuriant šeimos politikos dokumentus, programas ir priemonių planus.
 - 2) Sukurti šeimos politikos koordinavimo ir institucijų bendradarbiavimo mechanizmus, formuojant ir įgyvendinant šeimos politiką. Harmonizuoti šeimos politiką, lyčių politiką, vaiko gerovės politiką, vaikų priežiūros paslaugų politiką, jaunimo politiką, užimtumo politiką, būsto politiką, švietimo politiką, kultūros politiką, regioninės plėtros politiką.
 - 3) Užtikrinti ne formalų, bet realų politikų, mokslininkų ir interesų grupių dialogą svarstant šeimos politikos klausimus.
 - 4) Stiprinti pilietinę visuomenę ir skatinti aktyvų jos dalyvavimą sprendžiant šeimos klausimus.
 - 5) Stiprinti savivaldos institucijų atsakomybę už šeimos politikos priemonių įgyvendinimą.

FAMILY POLICY FORMATION IN LITHUANIA

Summary

Relevance of the research. The concern about demographic changes (population ageing, reduction in birth rate etc.) determining the loss of human capital and preventing from the efficient development and competitiveness of the European Union's economy forces the governments of Member States to reconsider their welfare assurance scenarios. Irrespective of the existing concept and status of family policy all EU Member States are implementing a number of measures relevant to family welfare: financial support to families, childcare leave, flexible employment forms, child care services, tax incentives etc. Though similar measures are implemented in different countries, the results in each country are different (e.g. birth rate, female employment rate, promotion of gender equality etc.). This means that in developing family-friendly environment in some selected countries family policy formation scenarios are effective, in other countries there is no effect.

There has been a substantial amount of research in the sphere of European family policies. A comparative analysis of family policies (by specifying certain models) in the EU Member States was executed by Kamerman and Kahn (1978), Hantrais and Letablier (1996), Esping-Andersen (1990, 1999); Lewis (1992); Gauthier (1996), Korpi (2000) and others. The foreign scientists' research related to family policy formation in Central and Eastern Europe reveals the dynamic of family policy formation during the transition period (Rostgaard, 2003; Stropnik, 2003); highlights socio-economic and demographic challenges to the formation of family policy (Gauthier, 2004; Pinnelli, Hoffmann-Nowotny, Fux, 2001; Babicki, 2001; Kohler, Billari, Ortega, 2005); analyses changes in the situation of women and the dynamic of integration of gender mainstreaming in the policy-making (Schnepf, 2004); compares the systems of family policy measures (COE, 2005; European Foundation, 2006; European Foundation, 2007); and analyse the impact of actors involved in the formation of family policy (Appeltone, Hantrais (ed.), 2002). Much attention has been given to problems of family policy formation by the Lithuanian scientists. Their works are mostly related to impact of changes in Lithuanian families and birth rate on family policies (Stankūnienė, 1995a; 1995b; 1996; 2000; Stankūnienė and others, 2001; 2001; 2003, 2007, 2008), women's problems and gender equality in the labour market (Kanopienė 1995, 1998, 2000, 2003, 2005, 2006), problems in reconciling work and family life (Reingardienė, Tereškinas, 2006).

Yet, there is a lack of attention to the process of family policy formation. Usually the focus is given to the concept of family policy, the objectives and implementation of certain measures (maternity, paternity leave, childcare services, flexible employment forms), i.e. to the content of policy. There is also lack of

research on the specific features of the family policy formation process which are essential for the decision-making and implementation of family policy. All the above raised the interest in the family policy formation in Lithuania. What is the procedure for and which scenarios serve as the basis for family policy formation? What are the challenges of family policy formation? Is sufficient attention given to family policy?

The scientific problem of the research. The current nature of family policy formation is still an issue of discussions and contradictions in society. The Government started addressing family problems, but its efforts are neither effective nor efficient. Some decisions of the Lithuanian politicians in field of family policy surprise both, the Lithuanian society and European Union institutions.

The object of the research: family policy formation in Lithuania.

The aim of the research: theoretical and empirical evaluation of the compliance of family policy with family changes in Lithuania by identifying the problems of family policy formation and ways for their resolution.

The tasks of the research:

1. To review the assumptions and paradigms for the development of a change-related family policy by evaluating the experience of Lithuania and foreign countries in the sphere of family policy.
2. To analyse operational trends of the Lithuanian family policy within the European Union context and to identify the compliance of the family policy system with the family needs.
3. To reveal, via the empirical survey, socio-cultural factors affecting family policy formation, including the analysis of the importance of family as an institution.
4. To identify problems for the development and implementation of family policy formation in Lithuania and possibilities for the improvement of situation.

The defensive statements:

1. Every state developing family policy has its own economic, social, political and cultural context and different attitude toward the family, therefore, before applying a foreign experience, the Government shall **evaluate the specific conditions of the country** to which this experience will be transferred.
2. A more liberal attitude of the young generation toward family determines changes in the traditional conservative family model, thus efforts of politicians shall be directed not to preservation of the past but toward meeting the needs of young families and providing **legal support to a postmodern family**.
3. Family policy formation is complicated by factors related to **monitoring** (inadequate situation analysis and its application during the decision-making process on family policies), **forecasting** (the problem of identifying family policy priorities and family policy vision), **implementation measures** (insufficient cooperation between different agencies, politicians and scientists, weak non-governmental organisations,

inadequate representation of interests, lack of financial resources), **coordination** (lack of consistency, stability and clear direction in developing family policy, inadequate evaluation of family policy).

The methods of the research. A complex analysis of family policy formation uses the method of *triangulation* (Silverman, 2000; Patton, 2001; Denzin, Lincoln, 2005, Bryman, 2008), and types of triangulation identified by Patton (2001): methods triangulation (qualitative and quantitative), triangulation of qualitative data sources (checking for the consistency of what people say about the same thing over time) and triangulation of theories (the use of different theories: family policy models, a concept of policy formation cycle). *Systematic review* is applied for the analysis of scientific literature (Bryman, 2008).

The *secondary data analysis* (Sarantakos, 1993) and *comparative-descriptive policy analysis* (Sarantakos, 1993; Berg, 2002) are applied for the data analysis. A *quantitative research* is applied in order to reveal socio-cultural factors affecting family policy formation while analysing the importance of family as an institution. A qualitative research is aimed at identifying problem areas in developing and implementing family policy and defining its possible improvements. The objective was pursued by conducting an interview with *family policy experts*. The survey of experts' attitude to family policy formation was executed in two stages: 1st stage in 2006 (*an in-depth interview with experts* and steps of *qualitative content analysis* for data analysis (Patton, 2001); 2nd stage: *structured interview* (Sarantakos, 1993; Bryman, 2008) including only *frequency counting*, whereas the answers to open questions were processed by applying a *qualitative content analysis*.

The scientific originality of the dissertation. This is one of the few researches in Lithuania analysing the content of family policy and the process of its formation. The dissertation includes both, the analysis of the family policy content (family policy trends and implementation measures laid down in the strategic documents and facilitating reconciliation of work and family life) and the analysis of the policy formation process specifying the factors preventing from a successful family policy formation.

Practical significance of the dissertation:

1. Evaluation and development of family policy requires alternative problem solution methods and the experience of other countries (Hill, 2006). In view of this the dissertation research provides valuable information for family policy formation in developing possibilities to reconcile family and work, secure gender equality and improve policy formation process.
2. Research results could be useful in political discussions on the development of family policies, e.g. in specifying which family policy measures are well-developed in solving work-family-gender problems and which measures are not properly addressed; or maybe it is necessary to establish new institutions for implementation of family policy and what could be done in order to ensure a more family policy formation.
3. Family policy formation problems specified during the qualitative survey determine a quantitative research and provide for an in-depth analysis of the phenomenon.

The structure of the dissertation. The dissertation consists of: Introduction, ten chapters, conclusions, recommendations, a list of references and ten annexes. The dissertation also includes 18 figures and 39 tables.

MAIN OUTCOMES AND CONCLUSIONS OF THE DISSERTATION

1st chapter of the dissertation "Changes Within the Family Institution – a Challenge for Family Policy Formation in Lithuania" analyses the economic, socio-cultural and demographic context and its challenges for the formation of family policy. The economic and demographic analysis of the family situation revealed that children are one of the factors determining poverty in families. According to the statistical data, the financial situation of families raising children is much worse than that of the childless families. The majority of young families don't want to have children or have only one child because of the bad financial situation and lack of a possibility to reconcile work and family life. Birth rate in Lithuania remains one of the lowest in Europe and doesn't ensure generational changes. The number of unregistered marriages and children born in unregistered families is increasing. Half of the married couples split up and this shows the instability of marital family. Such a family situation requires special attention of politicians and adequate decisions in the field of family policy.

Chapter 2 "Family Policy Formation: Theoretical Assumptions" in the first place addresses specific family policy features. Their analysis revealed that there is still lack of research aimed at evaluating family policy development achievements and problems in Lithuania: insufficient attention is given to family policy formation processes, the results of the research analysis are not taken into account by the decision-makers, family policy objectives are not yet implemented in practice etc. In introducing a the concept of family policy two approaches are considered: family policy as a *perspective* and family policy as a *sphere/field* (Kamerman, Khan, 1978; Moss, Sharpe, 1979; Zimmerman (1988; 1992); *broad and narrow* attitude to family policy (Gauthier, 1996; Ainsaar, 2001), *direct and indirect* family policy (Ainsaar, 2001), *traditional and modern policy* (Smalskys, 2005) and the concept of *family friendly policy*. The following family policy formation models are analysed: *Social Welfare Policy Models* (Esping-Andersen, 1999), *State-Family Relationship Models* (Harding, 1996), *Gender Policy Models* (Neyer, 2003, Lewis, 1992, Korpi, 2000), *Family Policy Models by Family Policy Objectives* (Gauthier, 1996, Wennem, 1994), and family policy formation paradigms (neofamilialism, social investment (or „the third road“) and gender justice (Davidavičius, 2006)). The paper also presents the experience of European countries in developing family friendly environment and identifying effective family policy formation examples.

Chapter 3 "Implementation and Management of Family Policy" analyses the administration of family policy, the concept of public administration, public management reform and the need and opportunities for the involvement of civil society in the management process. Pursuant to French and Swedish examples the assumptions of an effective family policy administration are analysed. These

countries are considered as one of the most effective in applying a family friendly environment, yet their family policy concept and interpretation differs.

Chapter 4 "The Legal Regulation of Family Policy" highlights priority family policy trends in the European Union documents. It reviews the status of family and defines the state-family relationship in the Lithuanian Constitution, as well as conceptual family policy principles defining the object of family policy, objectives and operational trends and integration of the EU operational trends in the national family policy.

Chapter 5 "Family Policy Measures: Different Scenarios, Different Opportunities" analyses the system of family policy measures developing possibilities to reconcile work and family life and compare this system with system of measures of other European states (Denmark, Island, Latvia, Estonia and Poland).

Chapter 6 „Research Methods in Family Policy Formation“ describes the research methods, instruments, processes and participants. A systematic approach is applied in analysing family policy formation in Lithuania, i.e. the focus is given to both, the content and process of policy formation, and to its context. Theoretical background of the dissertation includes the paradigms and family policy formation models defining the qualities of an effective family policy and the concept of a family formation cycle.

A triangulation method was applied during the complex family policy formation analysis (Silverman, 2000; Patton, 2001; Denzin, Lincoln, 2005, Bryman, 2008). The dissertation also used triangulation methods identified by Patton (2001): methods triangulation (qualitative and quantitative), triangulation of qualitative data sources (checking for the consistency of what people say about the same thing over time) and theory triangulation (applying different theories: family policy models and a concept of policy formation cycle).

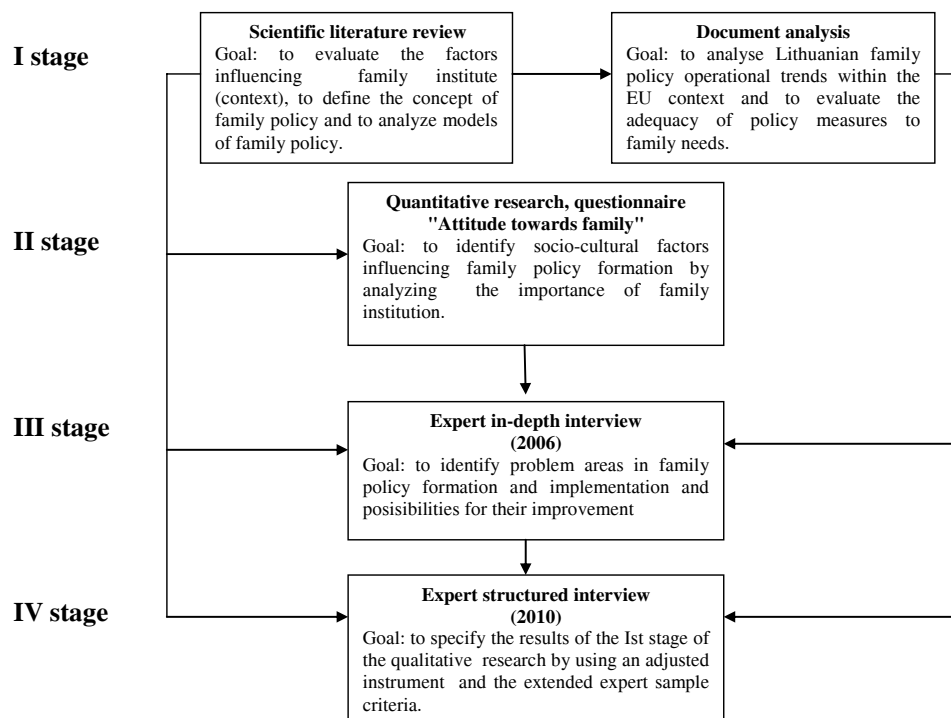
The dissertation research is based on the concept of the policy cycle model. In general, family policy formation stages include: input, process and output (Pierre, 1995). *Input* connects two main family formation stages: the analysis of a family policy situation and identification of problems. The concept of family policy is defined in this part of policy formation. *Process* includes: the search for alternative solutions, evaluation and selection of an alternative (i.e. decision-making process). *Output* connects the stages of implementation, control and evaluation of operational measures. All the three parts of family policy are influenced by the *context*, i.e. a dimension encompassing policy formation and implementation in relation to socio-economic, cultural and institutional factors. The research plan is presented in Table 1; the rationale for the research - in Figure 1.

1 table. The research design of family policy formation in Lithuania

THEORETICAL BASIS OF THE ANALYSIS OF FAMILY POLICY FORMATION			
Criteria	Indicators	Information collection methods	Data analysis methods
The concept of family policy	• Nature of family policy • Concepts describing family policy • Goals and motives of family policy • Attitudes toward family policy • Institutions responsible for social risk management • Models of family policy	• Scientific literature review	Systemic analysis (Bryman, 2008)
THE EMPYRICAL STRUCTURE OF THE FAMILY POLICY FORMATION RESEARCH			
CONTEXT			
Criteria	Indicators	Information collection methods	Data analysis methods
Political	• The significance of family policy • Focus on family problems	• Qualitative research: Experts' interview	Qualitative content analysis (Patton, 2001)
Economical	• Average disposable income per capita per month by type of the household • Average disposable income per capita per month • At-risk-of-poverty threshold by type of household	• Scientific literature review • Statistical data analysis	Systemic analysis (Bryman, 2008)
Demographic	• Fertility • Marriage • Divorce • Cohabitation • Out of wedlock children	• Scientific literature review • Statistical data analysis	Systemic analysis (Bryman, 2008)
Cultural	• Norms/values (attitude towards family, marriage, children, gender roles, etc.)	• Quantitative research, questionnaire "Attitude towards family"	Chi-Square Test for Homogeneity (Puškorius, 2004)
INPUT: STRATEGIC ATTITUDE			
Criteria	Indicators	Information collection methods	Data analysis methods
Major trends of the EU family policy	• Possibilities of work and family reconciliation • Creation of family friendly environment • Gender equality	• EU document analysis	Secondary data analysis (Sarantakos, 1993)
Concept of family policy in Lithuania	• Determination of family status and responsibility for family problem solving. • The goals and object of family policy and integration of major trends of the EU family policy at national level	• Document analysis • Qualitative research: Experts' interview	• Secondary data analysis (Sarantakos, 1993) • Qualitative content analysis (Patton, 2001)
PROCESS: DECISION MAKING ANALYSIS			
Criteria	Indicators	Information collection methods	Data analysis methods
Decision making procedures	• How decision making is organized • Significance of analysis to decision making	Qualitative research: Expert interview	Qualitative content analysis (Patton, 2001)
Participants of the decision-making process	• Who participates in decision making • Who has the power (interest organization and distribution of powers) • Compliance with recommendations	Qualitative research: Expert interview	Qualitative content analysis (Patton, 2001)

Criteria	Indicators	Information collection methods	Data analysis methods
Impact of context on the decision-making	- Financial limitations - Policy consensus problems - Bureaucratic barriers; - Differences in interests	Qualitative research: Expert interview	Qualitative content analysis (Patton, 2001)
OUTPUT: SYSTEM OF MEASURES AND IMPLEMENTATION			
Criteria	Indicators	Information collection methods	Data analysis methods
Measures	- Maternity leave - Paternity leave - Childcare leave - Childcare services - Flexible working arrangements	Document analysis	Comparative-discriptive policy analysis (Berg, 2002)
Policy monitoring and evaluation	- What are policy evaluation measures - When is policy evaluated - Is learning from mistakes efficient	Qualitative research: Expert interview	Qualitative content analysis (Patton, 2001)
Policy implementation	- Institutions responsible for implementation - Policy implementation problems	Qualitative research: Expert interview	Qualitative content analysis (Patton, 2001)

Figure 1. Stages of the research

The objective of the *Quantitative Research on Public Attitudes to Family* is to reveal socio-cultural factors affecting family policy formation in analysing the importance of a family institution. The following *research hypothesis* was developed: alongside a more liberal attitude toward cohabitation there is also a traditional opinion that for a child it is better to grow in a traditional family founded on marriage grounds. A *quantitative research method* was applied in pursuance of the research objective. It facilitates the verification of theories by involving large numbers of respondents. The research collected data from 257 respondents (N=257), from them: 44 men and 213 women. The majority of respondents (63 percent) are young people (between 21-30 years of age) with higher education (60 percent). The breakdown of respondents by occupation revealed that 33 percent of them are employed, 34 percent are students and 21 percent manage work and studies (see Figures 11-14). 31 percent of respondents are married, 36 percent are not married but have a partner, from them 14 percent live together with a partner, 20 percent live separately and 26 percent are single. 16 percent of respondents raise 2 children and about 10 percent 1 child. Partners of the majority of respondents are employed (44 percent), work and study (14 percent) or study (7 percent). The breakdown by the place of residence revealed that 76 percent of respondents live in the largest cities, 4 percent in the village and almost 17 percent reside in towns or regional centres.

The data was obtained via a *quantitative inquiry* by using a *questionnaire* (Neuman, Kreuger, 2003) and processed by applying *mathematical statistics methods* via SPSS 19.0 statistical analysis and "Microsoft Excel" 2007. The data analysis included the analysis of homogeneous populations (by gender, age, education, occupation and family status) with respect to a certain feature and was based on Puškorius' methodology (2004:159). Frequencies were calculated by applying the SPSS software package; homogeneity was evaluated via the Microsoft Excel software package.

A *qualitative research regarding experts' attitude to family policy formation* was carried out in two stages: 1st stage in 2006 and 2nd stage in 2010. A repeated expert inquiry was aimed at triangulation of qualitative data sources. Experts were selected by applying a *target selection strategy*, pursuant to which certain environments, persons or events are selected deliberately in order to provide important information that cannot be obtained (Silverman, 2000). Expert selection criteria included: at least three years of experience in the field of family policy formation; at least three years of experience in implementing family policies; substantial experience in the field of scientific research and family policy as its objective (research of the recent ten years aimed at analysing family policy issues).

The objective of the 1st stage of a qualitative research was to identify problem areas for the formation and development of family policy and identification of its improvement possibilities. Qualitative research is not limited to rigidly pre-defined *sample rate* (Paston, 1990). A total of 7 experts were interviewed (N=7). The research involved: an informant related to the development of family policy (1 member of the Seimas), informants responsible for implementation of family policy (2 officials from the Ministry of Social Security and Labour) and informants

observing and evaluating family policy (4 scientists of the Lithuanian Social Research Centre). The selected group of experts is not homogenous by their roles. According to Krimskij (1990), heterogeneous expert groups have difficulties in reaching consensus, but they have more alternative suggestions, and this facilitates the analysis of a chosen phenomenon from different angles.

The research technique is an *in-depth*⁴⁴ *experts' interview*. During the interview respondents were given the questions based on the concept of a policy formation cycle. Each interview lasted an average of 60 minutes and was audio-tape recorded and later converted into a word processed files. The analysis of the research data applied a *qualitative content analysis* (Patton, 2001): during the first reading of the text paragraphs, sentences or their parts are given the *labels* (coding categories or classification systems); the method of formal coding is applied during the second reading by specifying categories and sub-categories; recurring data is looked for and sub-categories are evaluated under two parameters: internal homogeneity and external heterogeneity; the data indicating deviations from the common system is rejected; themes are identified and data summarised. The data is placed in tables specifying categories, sub-categories and examples from experts' presentations. The experts' language is not corrected in order to reflect their authentic thoughts and avoid deviations. A sign (...) means that some of respondent's words were omitted in the quote.

The objective of the 2nd stage of a qualitative research is to specify the results of the 1st stage of a qualitative research by applying the amended research instrument and the expanded expert selection criteria. Pursuant to the analysis of outcomes of the 1st qualitative research stage expert selection criteria were supplemented by taking into account the increasing role of non-governmental organisations in the formation of family policy. Therefore the sample of experts included additional selection criteria: the experts should have at least a three years work experience in non-governmental organisations related to family problems.

A total of 34 experts were inquired (N=34): 10 scientists (from Vytautas Magnus University, Mykolas Romeris University, Vilnius University and Lithuanian Social Research Centre), 8 members of the Seimas, 8 officials from the Ministry of Social Security and Labour (Family Welfare Division, Equal Opportunities and Social Integration Department, Children and Youth Division, Financial Support Division, Family Policy Division) and 8 representatives from non-governmental organisations (Large Families Association, Family Planning and Sexual Health Association, National Family and Parents Association). The inquiry included 4 men and 30 women (1 respondent with high education and the remaining with higher university education).

The instrument was elaborated pursuant to the data obtained during a quantitative inquiry, from the scientific and document analysis and 1st expert inquiry. A *structured interview* was applied for the expert inquiry (Sarantakos, 1993; Bryman, 2008). A structured interview is usually applied in a quantitative

⁴⁴ According to the recent trends it is suggested to replace non-structured and semi-structured interviews by in-depth or qualitative interviews (Bryman, 2008: 438).

research, but according to scientists (Sarantakos, 1993; Silverman, 2000) the interviews of this or another type (half-structured interview) might be applied both in quantitative and qualitative research. Because of its unrepresentative sample and sampling rate the expert inquiry is attributed to a qualitative research. However, a structured interview was chosen in pursuance of the objective of the 2nd stage. According to Krimskij (1990), certain competence criteria are applied for the selection of experts. They reduce the population and there is no need to artificially increase the sample of experts; moreover, this prevents from the involvement of incompetent informants. Lithuania has few experts working in the field of family policy, thus, in order to avoid non-experts, the sample size was not increased artificially to the amounts required for quantitative calculations.

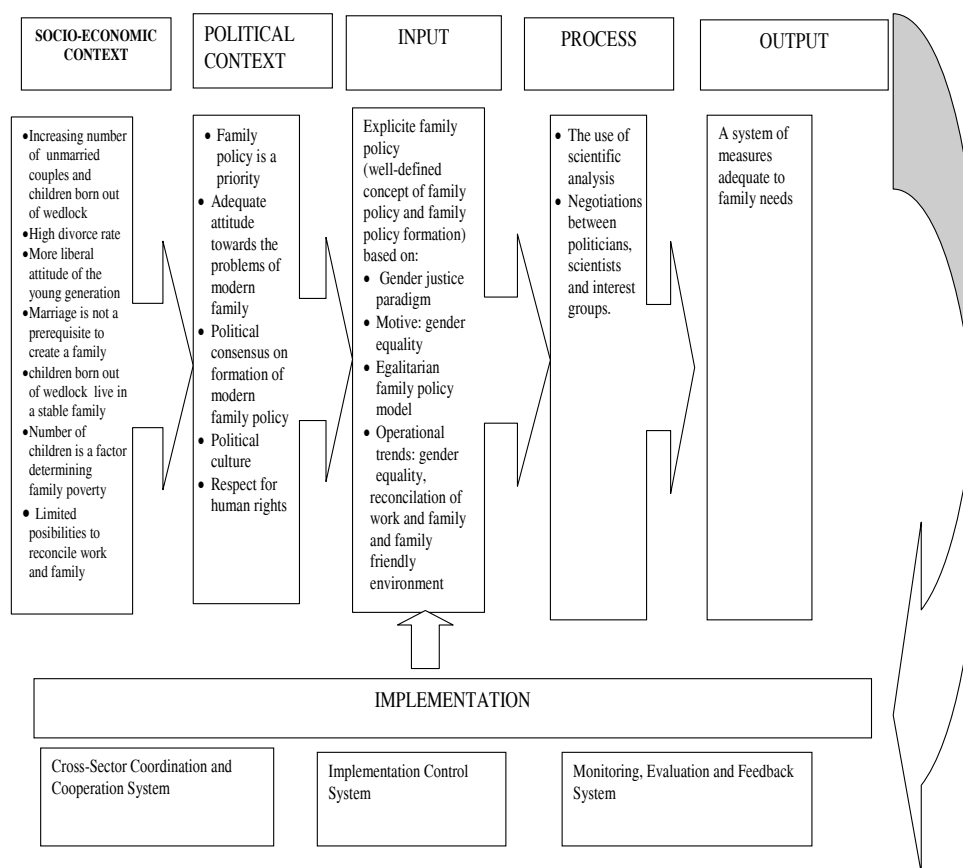
The data of the structured interview was processed via SPSS Statistics 17.0. Only the frequencies were calculated; due to a small sample size it was not correct to estimate other parameters. The answers to open questions were processed by applying a qualitative content analysis.

Chapter 7 "Socio-Cultural Context: Attitude to Family, Marriage, Children and Gender Roles (data of the empirical research)" analyses the outcomes of the quantitative research „attitude to family“ by revealing the socio-cultural context of family policy formation.

Chapter 8 "Family Policy Formation: Experts' Attitude and Evaluation" presents the outcomes of the qualitative experts' executed in two stages. Experts' attitude toward the problems of family policy formation is considered.

Chapter 10 "Possibilities of a Successful Formation of Family Policy" analyses the possibilities for the development of family policy and presents the model of a systematic approach towards family policy formation (Figure 2).

Figure 2. Systematic approach to family policy formation

CONCLUSIONS

1. The analysis of family policy models revealed that though countries face similar challenges, they have different policy objectives, distribution of responsibilities between the market, family and state, the scale of significance in gender equality, men's duties and their role in the family life; therefore the scenarios for solving the same problems are also different.
2. Effective and family friendly environment is created by the countries which have a complex and integrated system of family policy measures, i.e. where individuals are provided with substantial financial support reducing direct child care costs, a possibility to reconcile family duties with professional activity and where gender equality principles are integrated into social policy and other policy areas.
3. In order to develop an adequate family policy it is important to address work and family reconciliation problems by assuring gender equality in public and private sector based on a gender justice paradigm, and treat men and women as equal partners.
4. According to the examples of France and Sweden, public administration system has greater impact on the outcomes in comparison to the institutionalisation of family policy. Both, the countries pursuing a clear family policy and countries where family policy objectives are implemented via social policy, can achieve good results in developing family friendly environment. The effect is achieved through a firm attitude toward the pursued objectives, legitimate state's intervention in family affairs, policy coordination, active involvement of citizens and interest groups, negotiations and achievement of measurable results.
5. European Union authorities are concerned about the consequences of low birth rates to the economic growth and competitiveness. European countries are asked to give more attention to family policy formation by providing a possibility to reconcile work and family life and assuring gender equality. However, in considering coordination policy and gender equality issues at European Union level, neo-familialist or third way tendency prevails, since women's de-familialisation is supported via various employment instruments. EU Member States must take into account that family policy formation based on a gender justice paradigm can solve the birth rate problem more effectively, thus the assurance of gender equality shall become a key element in developing a family friendly environment.
6. Lithuania's family policy is not based on the gender justice paradigm and gender equality is not a priority area in the country.
7. Universal family policy principles applicable to all ideologies are instrumental for a coherent and stable family policy formation which shouldn't be questioned after each election. With regard to family policy formation Lithuania still lacks the consensus concerning the object of family policy and operational trends, therefore the attitudes here change alongside the change of the Government.

8. Pursuant to the analysis of Lithuanian strategic documents, Lithuania took into account the recommendations of the EU authorities and has developed certain operational trends related to family-work reconciliation and the assurance of gender equality. However, operational trends stipulated in the strategic documents are not always expressed in relevant measures: the maternity, paternity and child care leave system is well-developed, but child care services and possibilities to apply flexible employment forms are yet insufficient. Thus families residing in Lithuania and raising children face big problems in trying to reconcile work and family life.
9. The outcomes of the quantitative research confirmed the hypothesis that alongside a more liberal attitude toward cohabitation there is also a traditional opinion that for a child it is better to grow in a traditional family founded on marriage grounds. This trend might be related to marriage as a guarantee of security (where only married couples have state guarantees) but not a guarantee of morality. Pursuant to the research data, importance of marriage has declined and it is no longer perceived as a union for life or as a guarantee of stable relations.
10. According to the quantitative research data, a traditional attitude to family is being replaced in Lithuania by a modern approach, and the young generation is especially liberal toward family. Changes in the socio-cultural space require adequate response of national authorities, i.e. family policy should address the needs of young families and support post-modern families.
11. Pursuant to the outcomes of the qualitative research of 2006, family policy formation faces the following obstacles: the problem of family policy as a priority area, change of political powers, inadequate situation analysis and the use of its results in the decision-making process, lack of coordination of family policy issues, insufficient cooperation between different authorities, politicians and scientists, comparatively weak non-governmental organisations and inadequate representation of interests, lack of financial resources, insufficient attention to monitoring and evaluation of implemented family policy measures.
12. The growing concern of the Government about the family policy is not based enough on real actions. Politicians are more fond of short-term effective family policy measures but these measures don't necessarily improve family situation.
13. Family policy is not a priority sphere of politics: the change of political powers and lack of financial resources to family policy measures have negative impact on the consistency and efficiency of family policy formation.
14. Active involvement of civil society in family policy formation increases the relevance of family policy issues. Low involvement of NGO's, domination of Catholic organisations (resulting in inadequate representation of interests) in forming family policy prevents from the establishment of a family friendly environment.
15. When modernising family policy it is necessary to carry out an in-depth situation analysis, identify the adequacy of policy measures and actions, and apply positive family model ideas of other countries. Unused opportunities of application of the scientific research for family policy formation often determine scientifically unjustified family policy decisions.

16. Lack of cooperation between national authorities, relevant institutions and sectors, as well as family policy coordination problems prevent from an effective resolution of family problems.
17. Monitoring and evaluation of the effectiveness of family policy is a very important stage of policy formation. However, according to experts, family policy monitoring and evaluation of its effectiveness is insufficient and prevents from an efficient formation of family policy.
18. Experts' attitude toward family policy formation hasn't changed within the period of four years (2006-2010). Despite some positive developments in family policy formation, the essential aspects of the problem remain unchanged.

LITERATŪRA

1. Ainsaar M. (2001). „The Development of Children and Family Policy in Estonia from 1945 to 2000“. In *Yearbook of Population Research in Finland XXXVII 2001*.
2. Appleton L. (2002). „Comparing Family Policy Actors“. In: *Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges: Changing Family Structures*. Ed. by Appleton L., Hantrais L. Policy and Practice Cross-National Research Papers, Sixth Series. European Research Centre. [http://www.xnat.org.uk/CrossNatResearchPapers/XNAT6\(3\).PDF](http://www.xnat.org.uk/CrossNatResearchPapers/XNAT6(3).PDF)
3. Avramova D., R.Cliquet (2005). *Integrated Policies on Gender Relations, ageing and Migration in Europe. Lessons from the Network for Integrated European Population studies (NIEPS)*. Garant Publishers: Antwerpen-Apeldoorn.
4. Bagdonavičius J. (2008). "Žmogiškojo kapitalo formavimas šeimoje". *Jaunimas ir šiuolaikinis pasaulis: socialinių patirčių įžvalgos: ekonominės ir socialinės politikos studijos* (IV): mokslinių straipsnių rinkinys / Vilniaus pedagoginis universitetas. Socialinių mokslų fakultetas. Sociologijos ir politologijos katedra. Sociologijos ir politikos tyrimų centras; [sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Valdas Pruskus; redakcinė kolegija: Vl. Senkus (pirmininkas)... [et al.]. p:128-143. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
5. Balcerowicz L. (1998). *Socializmas, kapitalizmas, transformacija*. ALF, Algravė: Vilnius
6. Balcerzak-Pradowska B. (2003). „Family Policy in Poland at the turn of the century“. In *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities*. Edited by Kotowska I.E. and Józwiak J., Statistical Publishing Establishmen: Warsaw
7. Белановский С.А. (2001). *Глубокий интервью*. Москва.
8. Balicki J. (2001). „Conditions of the Influence of Social Policy on Demographic Behaviors (Experience of Central and Eastern Europe)“. Paper to be presented at the XXIV IUSSP General Population Conference Salvador, Bahia, Brazil (18-24 August 2001).
9. Barker R.L. (1995). *The Social Work Dictionary*. NASW Press 3rd ed.
10. Barnett R.C. (1999). A New Work-Life Model for the Twenty-First Century. // *ANNALS, AAPSS*, 562, March.
11. Beaujot, R. (2002). Family Transformation, Changing Relationships, and Implications for Children. *Family Transformation and Social Cohesion Workshop*. Ottawa. June 20-21, 2002.
12. Berg W. (ed.) (2002). *Comparative studies in social policy and social work*. Shaker Verlag, Aachen.
13. Borja, M. L. (2001). „Reconciling work and Family. Impact on Gender Equality“. In RC19 Conference. Oviedo.
14. Bryman A. (2008). *Social Research Methods*. Oxford University Press, 3rd ed.

15. Callahan K. (2007). *Elements of Effective Governance. Measurement, Accountability and Participation*. Tylor and Francis Group.
16. Castles F., D. Mitchell (1992). „Identifying Welfare State Regimes: The Links Between Politics, Instruments and Outcomes“. *Governance*, 5(1): 1-26.
17. Castles F.C. (2003). The world turned upside down: below replacement fertility, changing preferences and family-friendly public policy in 21 OECD countries// *Journal of European Social Policy*, 13 (3).
18. Cerami A. (2005). „Social Policy in Central and Eastern Europe. The Emergence of a New European Model of Solidarity?“ Paper presented at the Third Annual ESPAnet Conference „*Making Social Policy in the Postindustrial Age*“, September 22-24, 2005.
19. COE (2005). „Parental Leave in the Council of European Member States. Council of Europe“. <http://www.coe.int/equality>
20. Commission Of The European Communities (2006). Commission Communication „The demographic future of Europe – from challenge to opportunity“. COM(2006) 571 final, Brussels, 12.10.2006.
21. Communication from the Commission to the Council of 3 May 2006 - Enlargement, Two Years After - An Economic Success [COM (2006) 200 final - Not published in the Official Journal].
22. Concise Statistical Yearbook of Poland (2006)
http://www.stat.gov.pl/gus/45_737_ENG_HTML.htm?action=show_archive
23. Cook L. J., Orenstein M. A., Rueschemeyer M. (ed.) (1999). *Left Parties and Social Policy in Postcommunist Europe*. Westview Press A Member of the Perseus Books Group
24. Council of Europe (2005). „Parental leave in Council of Europe member states“. CDEG (2004) 14 Final <http://www.coe.int/equality>
25. Dahrendorf R. (1996). *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvės politiką*. Pradai, serija "Atviros Lietuvos knyga".
26. Damirova I., Šnapštienė R. (2005). Viešojo administravimo stebėsenos sistemos problemos ir perspektyvos. Viešojo politika ir administravimas. 2005, Nr. 11, 102-109.
27. Davidavičius A. (2006). „Darbo ir šeimos politikos suderinimo galimybės ES ir Lietuvoje: vyraujančių viešosios politikos paradigmu kaitos analizė“. Sudarytoja J. Reingardienė. *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vytauto Didžiojo universitetas, Lygių galimybių plėtros centras. Vilnius, p.p. 203-235.
28. Del Boca, D. (2003). „Why are Fertility and Participation Rates so Low in Italy (and Southern Europe)?“ University of Turin and CHILD. Paper prepared for presentation at the Italian Academy at Columbia University. October 29, 2003. <http://www.italianacademy.columbia.edu/pdfs/delboca.pdf>
29. Denzin K.N, Lincoln S.Y. (ed.) (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd ed.). SAGE Publications: Thousand Oaks.
30. Deven F., p.Moss (2002). „Leave Arrangements for Parents: Overview and Future Outlook“. *Community, Work and Family*, Vol. 5, No 3, 237-255 pp.

31. Dombrovsky, (2004). „Parental Insurance and Childcare. Statements and Comments“. *BICEPS – Baltic International Center for Economic Policy Studies*. <http://peerreview.almp.org/pdf/sweden04/latSWE04.pdf>
32. Dromantienė (2008: 140), *Socialinės Europos kūrimas*. Monografija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
33. Dunn, W. N. *Viešosios politikos analizė*. Vilnius: Homo liber, 2006.
34. Durand. M. (2006). „Reconciliation of Work and Family Life in OECD Countries“. Ministry of Labour, Social Affairs and the Family, Bratislava, 29-30 May, 2006. Directorate of Employment, Labour and Social Affairs, OECD.
35. Duyvendak, Stavenuit (eds.). (2004). *Working Fathers, Caring Men. Reconciliation of Working and Family Life*. Ministry of Social Affairs and Employment – Department for the Co-ordination of Emancipation Policy & Verwey-Jonker Institute. The Hague/Utrecht.
36. Eamets R., S. Anspal, T. Roosalu (2006). „Tööturu paindlikkus ja paindlikud töövormid“ [Flexibility of the labour market and flexible forms of work], in *Yearbook Tööturg Labour Market 2005*, Statistics Estonia, Tallinn. <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2007/01/EE0701019I.htm>
37. Economic Survey of Europe, (2002). http://www.unece.org/ead/pub/surv_022.htm
38. Edelman M. (2002). *Politinio spektaklio konstravimas*. Vilnius: Eugrimas.
39. Eglite P. (1999). „Population Policy in Latvia: Declared and Undeclared“. (Ed.) Bronislavas Kuzmickas. *Revue Baltique*, No. 13., Vilnius.
40. EIRO (2003). “Family Related Leave and Industrial Relations. European Commission” (COM 2003 (358) final). <http://www.eiro.eurofound.eu.int>
41. Encyclopedia of social work (2008). ed. T. Mizrahi, E. Davis. 20th ed. Volume 2: D-I (p.p.: 206-211, 387-393) Oxford University Press. NASW Press.
42. Esping-Andersen G.(1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
43. Esping-Andersen G. (1996). “After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy”. In *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*, (ed.) G. Esping-Andersen. London: Sage publications.
44. Esping-Andersen G.(1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press. Oxford, New York.
45. European Commission, (1999). New programming period 2000-2006: Methodological working papers, Working Paper 3, Indicators for Monitoring and Evaluation: An Indicative Methodology, unpublished.
46. European Commission (2003). „Social protection in the 13 candidate countries - a comparative analysis“. Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit E.2. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003. Catalogue No: KE-51-03-649-EN-C, ISBN 92-894-5321-4.

47. http://europa.eu.int/comm/employment_social/publications/2004/ke5103649_fr.html
48. European Commission (2005). Integrated guidelines for growth and jobs (2005-2008), COM (2005) 141 final, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2005.
49. European Commission (2006). A roadmap for equality between women and men 2006–2010, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM (2006) 92 final, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006.
50. European Council (2002). Presidency conclusions. Barcelona European Council 15 and 16 March 2002 http://europa.eu/european_council/conclusions/index_en.htm
51. Eurostat (2007). Europe In Figures - Eurostat yearbook 2006-07. Editor-in-chief G. Schäfer. Editors M. Feith, M. Fritz, A. Johansson Augier, U. Wieland. <http://ec.europa.eu/eurostat>.
52. European Foundation for improvement of living and working Conditions (2006). „Reconciliation of work and family life and collective bargaining in the European Union“. An analysis of EIRO articles. www.eurofound.eu.int
53. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2007a). “Parental leave in European companies. Establishment Survey on Working Time 2004-2005”. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/87/en/1/ef0687en.pdf>
54. European Foundation for improvement of living and working Conditions (2007b). „Part time work in European companies. Establishment survey on working time 2004-2005“. www.eurofound.eu.int
55. Eydal, Gudny Bjork. 2003. “Social and Family policy. The case of Iceland.” Third report for the project “Welfare Policy and Employment in the Context of Family Change”.
56. Fact Sheet (2004). Family Benefits in Estonia.
57. Family benefits in Estonia (2006). Issued by Office of the Minister of population and Ethnic Affairs.
58. Family Benefits Estonia 2008 [http://www.sm.ee/eng/HtmlPages/Familybenefitsvoldik18/\\$file/Family%20benefits%20voldik%2018.01.08_1.doc](http://www.sm.ee/eng/HtmlPages/Familybenefitsvoldik18/$file/Family%20benefits%20voldik%2018.01.08_1.doc)
59. Flatham R. (1981). "Citizenship and Authority: a chastened view of citizenship". *News for Teachers of Public Service*, Vol, 30, 9.
60. Flick U. (2002). *An Introduction to Qualitative Research*. (2nd ed.). London: Sage.
61. (Gausių šeimų situacija Lietuvoje. Apibendrinimas (2008). LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Vilnius.
62. Gauthier, A.H. (1996). *The state and the family; A comparative analysis of family policies in industrialized countries*. Oxford: Clarendon Press.
63. Gauthier, A. H. and J. Hatzius. (1997). „Family Benefits and Fertility: An Econometric Analysis“, *Population Studies*, 51.

64. Gauthier, A.H. (2004). „Choices, opportunities and constraints on partnership, childbearing and parenting: policy responses“. Background paper for European Population Forum 2004: *Population Challenges and Policy Responses*, 49 p. www.unece.org/ead/pau/epf/
65. Gauthier, A.H. (2005). „Trends in Policies for Family-Friendly Societies“. In *The New Demographic Regime. Population challenges and policy responses*. The European Population Forum 2004, p. 95-110. <http://www.unece.org/pau/pub/ndr.htm>
66. Giddens A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
67. Ghai A., Hewitt d Alcantara C. (1994). "Globalization and Social integration: Patterns and Processes". Occasional Paper No2 World Summit for Social Development. Geneva, July 1994.
68. Grindel M., J. Thomas (1990). "After the Decision: Implementing Policy Reforms in Developing Countries". *World Development*. Vol. 18 (8).
69. Goodman A., Graves E. (2010). Cohabitation, Marriage and relation stability. IFS Briefing Note BN107. Institute for Fiscal Studies. <http://www.ifs.org.uk/publications/5184> [žiūrėta 2011.01.14].
70. Gornick J.C, M.K. Meyers, K.E.Ross (1997). „Supporting employment of Mothers: Policy Variation Across Fourteen Welfare States“. *Journal of European Social Policy*, Vol. 7, No. 1, (Feb., 1997), p. 45-70.
71. Hantrais L. (2000). *Social Policy in the European Union*. 2nd.ed., MacMillan Press LTD.
72. Hantrais L., M.T Letablier (1996). *Families and Family Policies in Europe*. London and new York: Longman.
73. Harding L.Fox (1996). *Family, state and social policy*. London: MacMillan.
74. Hardy S. and Adnett N. (2002) The Parental leave Directive: Towards a Family-Friendly Social Europe? // *European Journal of Industrial Relations*. 2002. Vol. 8. No 2.
75. Hardy S., N. Adnett. (2002). "The Parental leave Directive: Towards a Family-Friendly Social Europe?" *European Journal of Industrial Relations*. Vol. 8. No 2. pp. 157-172.
76. Heine J., M. Wator (2006). „Child Care in Poland before, during, and after the Transition: Still Women's business“. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 2006 13(2):189-216.
77. Henneck, R. (2003). Family Policy in the US, Japan, Germany, Italy and France: Parental Leave, Child Benefits/Family Allowances, Child Care, Marriage/ Cohabitation, and Divorce. *A brief paper prepared for the Council on Contemporary Families*. By CCF Internet.
78. Hoem J.M. (2005). „Why does Sweden Have Such High Fertility?“ *Demographic Research. Volume 13, Article 22, Pages 559-572*. Published 24 November 2005 <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol13/22/>
79. Hoepfl C.M. (1997). „Choosing Qualitative Research: a Primer for Technology Education Researches“. *Journal of technology*, Volume 9, No. 1, Fall 1997.

80. Hoyman M., H. Duer (2004) "A Typology of Workplace Policies: Worker Friendly vs. Family Friendly?" 113. 362. *Public Personnel Administration* Volume 24. *Review of Public Personnel Administration*. 2004; 24: 362-364
81. Jasilionienė A. (2005). *Šeimos politikos modernizavimas Lietuvoje: prioritetų problema*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija.
82. Jenkins, J. (1995). *Crown Land Policy-making in New South Wales: A Study of the Public Policy Process Leading to the Development and Demise of the Heritage Lands Project*, PhD Degree, University New England: Armidale NSW.
83. Jenkins W.I. (1978). *Policy Analysis: Political and Organisational Perspective*. Martin Robertson, London.
84. Juknevičienė V. (2008). "Kintamas viešojo administravimo žmoniškųjų išteklių vaidmuo šiuolaikiniuose demokratijos vystymo procesuose". *Viešoji politika ir administravimas* 2008. Nr. 23.
85. Kamerman S. B., A. K. Kahn (eds.) (1978). *Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries*. New York: Columbia University Press.
86. Kamerman, Sheila B. and Alfred J. Kahn (Eds.). 1991. *A Childcare, Parental Leave and the Under 3's: Policy Innovation in Europe*. Greenwood Pub Group.
87. Kanopienė V. (1995). „Moterys darbo rinkoje: padėtis ir problemos“. Lietuvos šeima. Vilnius.
88. Kanopienė V. (1998). *Moterų diskriminacija darbo rinkoje*. Vilnius.
89. Kanopienė V. (2003). "Women on the Lithuanian labour market". In Domsch Michel E.. *Gender Equality in Central and Eastern European Countries*. Frankfurt and Main: Peter Lang, 2003, p. 185-203
90. Kanopienė, V. (2005). „Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekstas“. *Socialinis darbas: mokslo darbai*. 2005, Nr. 4(2), p. 5-12.
91. Kanopienė V. (2006). „Lyčių ekonominiai vaidmenys“. *Lyčių studijos ir tyrimai: teminis straipsnių rinkinys*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2 (2006), p. 38-44
92. Klāvs S., V. Karīna (2006). „Men in Latvian Public Environment: Policy, Social and Economic. Aspects Men Equal Men Different“ (EC GRANT No VS/2005/0343). Ministry of Children and Family Affairs Republic of Latvia.
93. Kohler, H.P., F.C. Billari., J.A. Ortega (2005). „Low and Lowest-Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options“. March 18, 2005. <http://www.ssc.upenn.edu/~hpkohler/papers/Low-fertility-in-Europe-final.pdf>.
94. Koopmans, I. and J. J. Schippers (2003). "Female Employment and Family Formation – the Institutional Context." Paper prepared for the joint meeting of MoCho, FENICS, DynSoc and AGIR, Brussels, 18-20 February
95. Korpi, W. (2000). "Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in different Types of Welfare States". *Social Policy*. Summer 2000. Oxford University Press.

96. Korpi W., Palme J. (1998). "The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality and Poverty in Western Countries". *American Sociological Review*, 63.
97. Kontula, O. and A. Miettinen (2005). „Synthesis Report on Demographic Behaviour, Existing Population Related Policies and Expectations Men and Women Have Concerning the State“. *DIALOG Work package 4, Report D15. Working Papers E19/2005*. The Population Research Institute. The Family Federation of Finland. Helsinki 151 pp.
98. Кримский С.Б., Б. Б.Жиллин, Б.И. Пането и др. (1990). *Экспертные оценки в социологических исследованиях*. Институт философии, Киев.
99. Kvale (1996). *Interview. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. SAGE publications.
100. Lambert P. A. (2003). "Women and Children First?: The Comparative Political Economy of Family Policy". Paper prepared for delivery at the 2003 Annual Meeting of the American Political Science Association. August 28-August 31, 2003.
101. Lasswell H.D. (1956) *The Decision Process: seven Categories of functional Analysis*. University of Maryland, College Park, Md.
102. Laurénas V. (2003). „Pilietinės visuomenės dilemos Lietuvoje“. *Sociologija, mintis ir veiksmai*. 2003/1.
103. Leibfried S., P. Pierson (ed.) (1995). *European Social Policy. Between Fragmentation and Integration*. The Brookings institution: Washington DC.
104. Leitner A., Wroblewski A. (2006). "Special issue: Concepts, approaches and problems of work-life balance." p.p: 295-317 in *Special Issue: Concepts, Approaches and Problems of Work-life Balance*. Guest ed. Eckart Hilbert and Beate Litting. European Societies Vol. 8 No 2.
105. Lemke C. (2003). „Women's Social Citizenship in Eastern Accession Countries“. *International Workshop Gender, Globalization, and State Transformation: New Concepts and Approaches to Political Research*, Delmenhorst/Bremen Sept. 27-30, 2003.
106. Lenkijos Respublikos Konstitucija 1997 m. (paskelbta *Dziennik Ustaw* No. 78, item 483).
107. Lewis J. (1992). „Gender and Development of Welfare Regimes“. *Journal of European Social Policy*, 2(3), pp. 159-173.
108. Lewis J., S. Giullari (2006). „The Adult-worker-model Family and Gender Equality: Principles to Enable the Valuing and Sharing of Care“. In *Gender and Social Policy in a Global Context. Uncovering the Gender Structure of the Social*. Edited by S. Razavi and S. Hassim. Palgrave McMillan.
109. Lietuvos švietimas (2001). <http://www.pedagogika.lt/puslapis/sbuk01.htm>
110. Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės (2009). Atsakingos redaktorės ir sudarytojos: Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskaitė; Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
111. Lietuvos gyventojų surašymai: patyrimas ir žvilgsnis į 2011-uosius (2007). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

112. Lietuviai už santuoką, bet prieš netradicinės šeimos diskriminavimą (2010). www.delfi.lt, www.sprinter.lt. [žiūrėta 2010.06.10.]
113. Lietuvos statistikos departamentas (2010). Apie šeimas. PRANEŠIMAS SPAUDAI. Dalia Ambrozaitienė 2010 05 13 <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=8749>
114. Leiber S. (2005). „Implementation of EU Social Policy in Poland: Is there a Different „Eastern World of Compliance“? Paper presented at the Ninth Biennial International Conference of the European Unions Studies Association (EUSA), Austin, Texas, March 31-April 2, 2005 www.wsi.de; www.mpi-fg-koeln.mpg.de/socialeurope
115. Lietuvos statistikos metraštis (2004). Statistikos departamentas, Vilnius.
116. Lindblom Charles E., Woodhouse Edward J (1999). *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algravė (Atviros Lietuvos knyga: ALK).
117. Macarov D. (1995). *Social Welfare. Structure and Practice*. Sage Publications.
118. Maslauskaitė A., Stankūnienė V. (2007). Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos. Tarptautinė migracijos organizacija. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius: [Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras].
119. Matakas A., P. Setkauskis. (2001). „Valstybių transformacija globalizacijos eroje“. Viešojo administravimo efektyvumas. Monografija. Red. A. Raipa. Kaunas, Technologija.
120. Moss P., Sharpe D. (1979). Family Policy in Britain. The Year Book of Family Policy in Britain.
121. Manabu S. (2005) „Emerging Eastern European Welfare States: a variation of the “European Welfare Model”“. http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/3-2_Sengoku.pdf
122. McDonald, P. (2000). „The Toolbox of Public Policies to Impact on Fertility – a Global View“. Paper presented at the seminar *Low fertility, families and public policies*, organized by the European Observatory on Family Matters in Sevilla, September 15-16, 2000.
123. Mitrikas A.A. (2000). "Šeimos vertybių pokyčiai". Kultūrologija. Vilnius, 2000, Vol. 6, p.215-223.
124. Mitrikas A.A. (2001). *Šeima. - Europa ir mes*. Vilnius: Gervelė, p. 163-187.
125. Mósesdóttir L. 2005. “Reconciliation of work and Private life in Iceland.” European Commission’s Expert Group on Gender, Social Inclusion and Employment (EGGSIE). Bifröst School of Business.
126. NACEW. (1997). „Report on Parental Leave“. The National Advisory Council on the Employment of Women (NACEW).
127. Neyer, G. (2003). “Family Policies and Low Fertility in Western Europe.” MPIDR Working Paper WP 2003-021. <http://www.demogr.mpg.de>.
128. Orenstein M.A., Haas M. R. (2002): Globalization and the Development of Welfare States in Postcommunist Europe. Maxwell European Union Center, Working Paper Series, Social Policy Series, #9, April 2002, 25 pages.

129. Patton Q.M. (2001). *Qualitative Research and Evaluation Methods* (3rd. ed.). International Education and Professional Publisher: *Sage Publications*.
130. Parsons, W. (2001) *Viešoji politika. Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas
131. Paston D.C. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: *Sage Publications, Inc.*
132. Pierre J. (ed.)(1995). *Bureaucracy In The Modern State: An Introduction To Comparative Public Administration*. Aldershot, Edward Elgar.
133. Pinnelli, A., H. J Hoffmann-Nowotny, B. Fux (2001). „Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe“. Directorate General III – Social Cohesion. Directorate of Social Affairs and Health Council of Europe, October 2001 Printed at the Council of Europe Recent demographic developments in Europe 2004. Council of Europe Publishing. Strasbourg.
134. Planning. NGO in Special Consultative Status with the Economic and Social Council of the United Nations. ASIRA. www.federa.org.pl
135. Pollit C., Bouckaert G. (2003). *Viešojo valdymo reforma. Lyginamoji analizė*. ALK, Algravè.
136. Ponzenelli A. M. (2006). “Work-Life Balance and Industrial Relations in Italy.” p.p: 273-294 in *Special Issue: Concepts, Approaches and Problems of Work-life Balance*. Guest ed. Eckart Hilbert and Beate Litting. European Societies Vol. 8 No 2.
137. Poverty and child maltreatment (2008). Child protection research briefing. NSPCC inform. Cruelty to Children must Stop. Internetinė prieiga www.nspcc.org.uk/informnt [žiūrėta 2011.02.28]
138. Programme of Action. 1994. Adopted at the Conference on Population and development, Cairo 5-13 September 1994.
139. Puškorius S. (2004). *Veiklos auditas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
140. Putnam D. R., R.Leonardi, Nanetti Y.R. (2001). *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. ALF, Margi raštai, Vilnius.
141. Raipa A.(2001). “Viešojo administravimo efektyvumo turinys“. Viešojo administravimo efektyvumas. Monografija. Red. A. Raipa. Kaunas, Technologija.
142. Raipa A. (2002). "Viešoji politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika". *Viešoji politika ir administravimas*, 2002 Nr. 1. P.p. 11-19.
143. Raipa A. (2009). "Šiuolaikinio viešojo valdymo pokyčių kryptys ir tendencijos". *Viešoji politika ir administravimas* 2009, Nr. 30, p. 22–32
144. Reingardienė J., A.Tereškinas (2006). „Darbo ir šeimos gyvenimo suderinimas Lietuvoje bei lyčių lygybė: iššūkiai ir galimybės“. Sudarytoja J.Reingardienė. *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Vytauto Didžiojo universitetas, Lygių galimybių plėtros centras. Vilnius, p. 47-101.
145. Rostgaard T. (2003). „Family Support policy in Central and Eastern Europe – a Decade and a half of Transition“. Synthesis Report prepared for

- Counslutation Meeting on Family Support Policy in Central and Eastern Europe, organized by the Council of Europe and UNESCO.*
146. Rys, V. (2001). „Transition Countries of Central and Eastern Europe entering the European Union: Some Social Protection Issues“. *International Social Security Review*, 52, 2-3: 177-189.
 147. Sarantakos S. (1994). *Social Research*. London: The MacMillan Press LTD
 148. Silverman D. (2000). *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. Sage publications, London.
 149. Schlager E., Blomquist W. (1996). “A Comparison of Three Emerging Theories of the Policy Process.” *Political Research Quarterly* 49(3):631-50.
 150. Sleenbos, J. E. (2003). „Low Fertility Rates in OECD Countries: Facts and Policy Responses“. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers. DELSA/ELSA/WD/SEM(2003)15*.
 151. Schnepf V.S. (2004). „Gendre Dimensions in Social Security reforms in Transition Economies“. Background Paper VI, Regional Symposium on *Mainstreaming Gendre into Economic policies*. 28-30 January, 2004. Ženeva.
 152. Seligman A. B. (2004). *Pilietines visuomenės ideja*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
 153. Smalskys V. (2005). Gerovės valstybės ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai. Viešojo politika ir administravimas, 11, pp.86-94.
 154. Smalskys V., Skietrys E. (2008). "Viešojo valdymo modernizavimo aspektai ir įgyvendinimo problemos" *Viešojo politika ir administravimas* 2008. Nr. 24
 155. Socialinis pranešimas 1999 (2000). Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius.
 156. Stankūnienė V. (1995b). *Family Pattern changes in Lithuania: Trends and Causes. Replacement of Generations*. Warsaw, 1995, 14 p.
 157. Stankūnienė V. (1996). „Vaikų ikimokyklinis ugdymas: pokyčiai ir nuostatos“. *Socialiniai mokslai. Sociologija*. Nr. 3(7), p. 98-104.
 158. Stankūnienė V., M.Baublyte, V.Kanopiene, S.Mikulioniene (2000). „Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region“. Standard Country Report. Lithuania. Economic Studies, 2000, No 10q, United Nations Economic Commission for Europe, United Nations, New York and Geneva.
 159. Stankūnienė V. (2001). *Lithuania. Reflections of Recent Demographic Conditions on Family and Social Policies in CEE Countries*. Bratislava., pp. 23-50.
 160. Stankūnienė ir kt. (2001). *Paramos šeimai politika. Samprata ir patyrimas*. Kolektyvinė monografija. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Vilnius. ISBN 9986-523-84-2.
 161. Stankūnienė, V. (2003). „Family policy in Lithuania: assessments and needs“. *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities* (eds. I.E.Kotowska, J.Jozwiak). European Population Conference, Warsaw, 26-30 August 2003. Warsaw: Statistical Publishing Establishment, pp. 597-616.
 162. Stankūnienė V., Jasiulionienė, R.Jančaitytė (2005). *Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštara*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

163. Stankūnienė V., Jasilionis D., Mikulionienė S., Sipavičienė A. (2007). Lietuvos demografinės raidos iššūkiai. Socialinių tyrimų institutas. Demografinių tyrimų centras: Vilnius.
164. *Lietuvos gyventojai* (2001). Stankūnienė V. (ats. red.) Vilnius: LSFI,
165. Šeimos politikos koncepcija (projektas). (1995). Ats. red. V.Stankūnienė. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.
166. Šiliauskas S. (2005). "Pilietinės visuomenės ir pilietiškumo diskursai modernioje demokratijos refleksijoje". *Viešojo politika ir administravimas*. 2005 Nr. 11, p.p. 26-33.
167. Švietimo ir mokslo ministerija (2006). *Švietimo problemos. Analizė*. 2006, lapkritis Nr.8 (11). http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/Finansavimo_modelis.pdf
168. Tėvai ir vaikai, vyrai ir moterys šeimoje ir visuomenėje: kartų ir lyčių tyrimo standartinės lentelės / Marė Baublytė, Vlada Stankūnienė. - Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2007-2008 [i.e. 2008]. - 319 p.
169. Todd S.. 2004. "Improving Work-Life Balance – What Are Other Countries Doing?" Labour Program. Human Resources and Skills Development Canada.
170. Vilpišauskas R., V. Nekrošius (2003). *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, ALK.
171. Vanagas R. (2007). "Naujosios viešosios vadybos taikymo prielaidos Lietuvos Respublikos savivaldos sistemoje". *Viešojo politika ir administravimas*. 2007. Nr. 20.
172. Van de Kaa, D.J. (1999). Europe and its population: the long view. Pp. 1-194 in: D. J. van de Kaa. H. Leridon, G. Gesano and M. Okolski, *European Populations: Unity in Diversity*, ordrecht etc., Kluwer Academic Publishers
173. Vilpišauskas R., V. Nekrošius, (2005). *Ko verta politika? Viešosios politikos vertinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje*. Vilnius: Eugrimas.
174. UNDP (1995). Copenhagen Declaration on Social Development. World Summit for Social Development Copenhagen 1995. http://www.un.org/esa/socdev/wssd/copenhagen_declaration.html
175. Whiteford P. (2005). "Reconciling Work and Family Life: A Comparative Analysis of OECD Countries." Paper For the Annual Conference of the Finnish Social Policy Association, 27-28 October. Turku, Finland.
176. Wennemo I. (1994). *Sharing the Cost of Children. Studies on the Development of Family Support in the OECD Countries*. Dissertation Series. Swedish Institute for Social Research, Stocholm University.
177. Zdanavičius A. (2002). „Ekspertai viešosios politikos formavimo procese: kriminologinis žinojimas ir nepilnamečių justicijos reformos Lietuvoje atvejis“. *Sociologija, mintis ir veiksmai*, 2002 Nr. 1, p. 50-65.
178. Zimmerman, S. (1988). *Understanding family policy: Theoretical approaches*. Newberry Park, CA: Sage.
179. Zimmerman, S. (1992). *Family policies and family well-being: The role of political culture*. Newberry Park, CA: Sage.

Teisės aktai:

1. Estijos Respublikos Konstitucija (de facto 1938 - 1940, de jure 1938 - 1992).
2. Estijos Respublikos 2001 m. balandžio 4 d. Atostogų įstatymas (paskutiniai pakeitimai ir papildymai 2003 m. gruodžio mėn. 10 d.) (RT I 2001, 42, 233).
3. Estijos Respublikos Darbo ir poilsio laiko įstatymas (Repealed - 24.01.2001 entered in force 01.01.2002 - RT I 2001, 17,78) Passed on 15 December 1993 (RT* I 1994, 2, 12), amended by the following Act: 16.01.1995 (RT I 1995, 12, 120) 1.01.1995.
4. Estijos Respublikos 2003 m. Gruodžio 10 d. Tėvystės pašalpos įstatymas (RT^I I 2003, 82, 549).
5. Estijos Respublikos 2001 m. lapkričio 14 d. Valstybinių šeimos pašalpų įstatymas (RT^I I 2001, 95, 587),
6. Latvijos Respublikos Konstitucija (priimta: 1922 m. 15 vasario), (Pataisymai: 1933, 1994, 1996, 1997, 1998, 2002, 2003).
7. Latvijos Respublikos 2002 m. Darbo įstatymas (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 sausio mėn. 22 d ir balandžio 22 d.).
8. Latvijos Respublikos Valstybinių socialinių pašalpų įstatymas. *Zinotajs*, 2002-12-12, No. 23, pp. 193-199 Text consolidated by Tulkošanas un terminoloģijas centrs (Translation and Terminology Centre) with amending laws of: 12.December 2002; 22 January 2004; 11 November 2004; 20 October 2005; 27 October 2005; 2 March 2006.
9. Latvijos Respublikos 2002 m. Darbo įstatymas, (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 sausio mėn. 22 d ir balandžio 22 d.).
10. Lenkijos Respublikos 1999 m. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (paskutiniai papildymai ir pakeitimai 2004 m.).
11. Lenkijos Respublikos 1974 m. Darbo kodeksas (Dz.U. Nr 24, poz. 141) Tekst jednolity z dnia 23 grudnia 1997 r. (Dz.U. 1998, Nr 21, poz. 94) ost. zmiana: Dz.U. 2005, Nr 86, poz. 732, obowiązuje od 1.6.2005 r. wszystkie zmiany: Dz.U. 2005, Nr 10, poz. 71, Nr 68, poz. 610, Nr 86, poz. 732; Dz.U. 2004, Nr 96, poz. 959, Nr 99, poz. 1001, Nr 120, poz. 1252; Dz.U. 2003, Nr 166, poz. 1608, Nr 213, poz. 2081; Dz.U. 2002, Nr 74, poz. 676, Nr 135, poz. 1146, Nr 196, poz. 1660, Nr 199, poz. 1673, Nr 200, poz. 1679; Dz.U. 2001, Nr 11, poz. 84, Nr 28, poz. 301, Nr 52, poz. 538, Nr 99, poz. 1075, Nr 111, poz. 1194, Nr 123, poz. 1354, Nr 128, poz. 1405, Nr 154, poz. 1805; Dz.U. 2000, Nr 19, poz. 239, Nr 43, poz. 489, Nr 107, poz. 1127, Nr 120, poz. 1268; Dz.U. 1999, Nr 99, poz. 1152; Dz.U. 1998, Nr 21, poz. 94, Nr 106, poz. 668, Nr 113, poz. 717
12. Lenkijos Respublikos 2003 m. lapkričio 28 d. Šeimos pašalpų įstatymas (Journal of Law No. 228, item 2255), pakeitimai Journal of Law 2004 No. 35 – item 305, No. 64 – item 539, No. 192- item 1963.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume) (Konstitucija skelbta: Žin., 1992, Nr. 33-1014).
14. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, Žin., 1991, Nr. 23-593. Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. birželio 28 d.:Nr. IX-1630, 2003-06-17, Žin., 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28)

15. Lietuvos Respublikos 2000 m. gruodžio 21 d. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas Nr. IX-110 (2006 m. birželio 8 d. įstatymo Nr. X-659. (Žin., 2006, Nr. 72-2676) redakcija).
16. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas, Žin., 2002, Nr. 64-2569. Aktuali redakcija nuo 2006.11.21
17. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2003 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. SAK-918. Rekomendacijos savivaldybėms dėl centralizuoto vaikų priėmimo į švietimo įstaigų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes.
18. Lietuvos Respublikos 2004 m. gegužės 18 d. Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-2237 (Žin., 1994, Nr. 89-1706; 1997, Nr. 99-2506; 1998, Nr. 35-934; 1998, Nr. 115-3240; 2000, Nr. 1-5; 2001, Nr. 16-495; 2002, Nr. 53-2044; 2003, Nr. 101-4537)

Internetiniai puslapiai:

1. Iceland Statistics (2011). <http://www.statice.is> [žiūrėta 2011.01.26]
2. Lietuvos Respublikos Seimas <http://www.lrs.lt>
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybė <http://www.lrv.lt/>
4. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija <http://www.socmin.lt>
5. Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, <http://www.stat.gov.lt>
6. Europos Sąjunga <http://europa.eu>
7. Eurostat <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

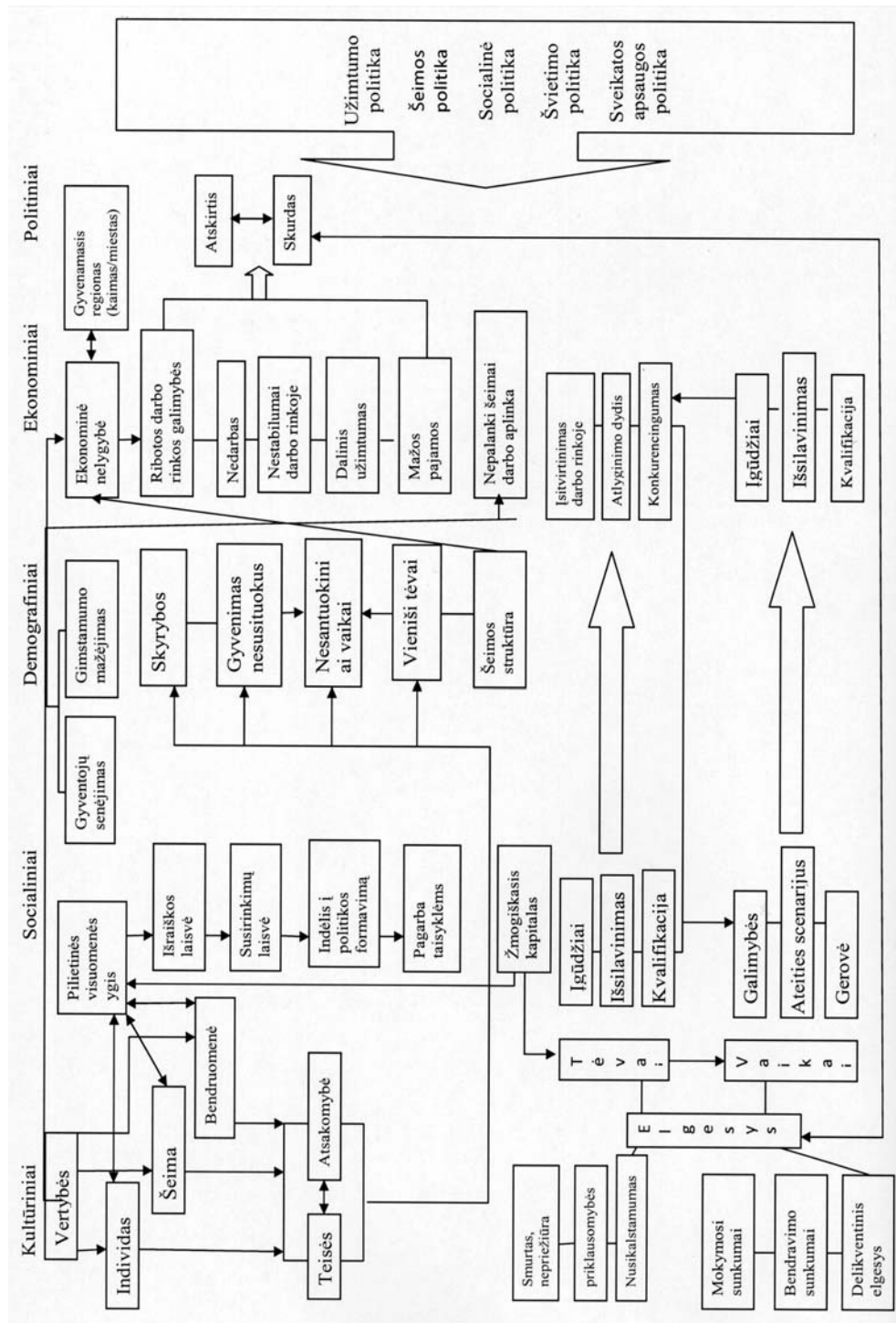
PRIEDAI

1 priedas. Šeimų tipai

Skirstymo kriterijus	Šeimos tipo pavadinimas	Apibūdinimas
Pagal kraujo ir vedybinius ryšius	Branduolinės	sutuoktiniai ir jų vaikai, gimę toje pačioje šeimoje arba vieno iš sutuoktinių ankstesnės santuokos vaikai
	Išplėstinės	apima ne tik branduolinę šeimą, bet taip pat ir kitus gimines ir artimuosius, kurie gyvena kartu
	Reorganizuotos	<i>Nepirma</i> šeima - sukuriamą ne pirmą kartą vedybų ar kohabitacijos būdu. <i>Bendruomeninio tipo šeima</i> - tarpusavio susitarimo būdu, kur kelios branduolinės šeimos gyvena kartu. <i>Vienos lyties šeimos</i> – kai abu sutuoktiniai/sugyventiniai yra vienos lyties.
Pagal prigimtį	Socialinė	sutuoktiniai arba partneriai
	Biologinė	abu tėvai ir vaikai/ai
	Nepilna	vienas iš tėvų ir vaikai/ai
	Išplėstinė	kelios branduolinės šeimos
	Sudėtinė	branduolinė šeima ir giminės
	Adaptuota	kai yra įvaikintų vaikų
	In vitro	Kai vaikai gimsta dirbtinio apvaisinimo būdu.
Pagal šeimos sukūrimą	Prokreacinė	šeima, kurioje žmogus gimė
	Orientacinė	šeima, kurią žmogus sukuria
Pagal tai, kur gyvena branduolinė šeima	Patrilokalinė	kai gyvena kartu arba arti vyro šeimos;
	Matrilokalinė	kai gyvena kartu arba arti moters šeimos
	Neolokalinė	kai gyvena visai atskirai
Atsižvelgiant į tai, kas vadovauja šeimai	Patriarchatinė	šeima, kurioje valdžia priklauso vyrui bei tėvui
	Matriarchatinė	šeima, kurią valdo žmona – motina
	Egalitarinė	šeima, kurioje valdžia pasiskirsčiusi tarp abiejų sutuoktinių maždaug vienodai.
Pagal vedybų tipą	Endogamija	kai vedybos skatinamos tarp tai pačiai grupei (genčiai, tautybei, religijai ir kt.) priklausančių individų
	Egzogamija	kai vedybos skatinamos tarp tai pačiai grupei nepriklausančių individų
	Monogamija	vienas vyras turi vieną žmoną
	Poligamija	vienas vyras turi daug žmonių
	Poliandrija	viena žmona turi daug vyrų
	Grupinės vedybos	daug vyrų turi daug žmonių
Pagal šeimos narių santykių pobūdį	Autoritarinė	Uždaras bendravimas, nelanksčios taisyklės, bausmės, paklusnumas, jausmų nerodymas, taboo temos
	Demokratinė (partnerystės)	Atviras bendravimas, palaikymas, jausmų išreiškimas, skatinamas asmenybės augimas
Pagal šeimos funkcijų atlikimą	Funkcinė	Kiekvienas šeimos narys stengiasi padėti patenkinti kitų šeimos narių poreikius. Visi šeimos nariai naudojami 5 laisvėmis: laisvė matyti ir girdėti, laisvė pasakyti tai, ką galvoji, laisvė pajusti tai, ką i tikrųjų jauti, laisvė paprašyti ko trokšti, laisvė pačiam imtis rizikos.
	Disfunkcinė	Kai tenkinami tik vieno šeimos nario poreikiai, vyrauja autokratinės taisyklės.

Šeimos 1995; Matulaitienė, 1997; Broom, Bojean, Broom, 1992 Matulionis, 2002

2 priedas. Veiksniai, įtakojančys šeimą

3 priedas. Šeimos ir Valstybės santykių apibrėžimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Šeimos svarba	Ką valstybė saugo ir globoja	Santuoka	Lygybės principai	Šeimos, šeimos narių teisės ir pareigos	Speciali valstybės parama	Šeimos gyvenimo privatumas
38 straipsnis Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas	38 straipsnis Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. 39 straipsnis Nepilnamečius vaikus gina įstatymas.	38 straipsnis Santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu. Valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį. Valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją.	38 straipsnis Sutuoktinių teisės šeimoje lygios.	38 straipsnis Tėvų teisė ir pareiga - auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Vaikų pareiga - gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą.	39 straipsnis Valstybė globoja šeimą, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą. Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas.	22 straipsnis Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą.

4priedas. Lietuvos strateginiai dokumentai, išreiškiantys šeimos politikos tikslus ir veiklos kryptis.

Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
1. "Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos". Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr.IX-1187 Žin., 2002, Nr. 113-5029	Vizija - įgyvendintas ES socialinį ekonominis modelis - gerovės valstybės, kurioje žemas nedarbo lygis, didelė darbo kaina, stiprios socialinės garantijos, minimalus skurstančių šeimų skaičius ir aukštas socialinės sanglaudos lygis. Strategijos siekis – kad valdžia būtų pigesnė, teiktų geresnes paslaugas ir išsiklausytų į žmonių balsą. Ilgalaikės valstybės raidos prioritetai - žinių visuomenė; saugi visuomenė; konkurencinga ekonomika Socialinės plėtros vizija. Veiks gerai koordinuotos socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos, aprėpiančios visus gyventojus ir padengiančios visas socialines rizikas. Socialinė parama bus orientuota į tuos asmenis, kuriems tos paramos tikrai reikia; prioritetas – padėti darbingiems remiamiems asmenims sugrįžti į ekonomiškai aktyvią veiklą. Daugiau dėmesio bus skiriama demografinėi situacijai gerinti, invalidumo, skurdo, socialinės atskirties prevencijai. Įveiktas didžiausias skurdas. Socialinė parama bus vykdoma koordinuojant valstybės, savivaldybių ir nevyriausybinį institucijų pastangas. Bus sudarytos sąlygos visoms šeimoms apsirūpinti būstu, tam tikslui panaudojamos reikiamos teisinės, ekonominės ir administracinės priemonės. Prioritetas – saugi visuomenė. Įgyvendinimo kryptis - Socialinė apsauga. Be kitų pagrindinių strateginių kryptių sektoriaus veiksmai bus nukreipti į: <i>Užimtumo didinimą, nedarbo mažinimą, darbo vietų kokybės gerinimą.</i> (viena iš programų - Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa). Vieni iš pagrindinių veiksmų: didinti gebėjimus prisitaikyti prie pokyčių (lanksčių darbo organizavimo ir apmokėjimo formų plėtojimas, darbuotojų kvalifikacijos kėlimas, struktūrinių pokyčių padarinių švelninimas); stiprinti vyrų ir moterų lygių galimybių politiką. <i>Socialinės paramos plėtrą ir skurdo bei socialinės atskirties įveikimą.</i> (be visų kitų programų ir strategijų šiai kryptiai priklauso vykdoma Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija ir parengta jos įgyvendinimo programa, vykdoma Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą, rengiama savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos tobulinimo programa, Nacionalinė demografinės politikos strategija). Vieni iš pagrindinių veiksmų: įvykdyti piniginės socialinės paramos reformą, kuria siekiama sukurti bendrą pajamų ir turto įvertinimo principu teikiamos piniginės socialinės paramos sistemą. Ši sistema mažintų skurdo paplitimą ir derintų paramą su paskatomis remiamoms šeimoms grįžti į darbo rinką ir plėsti ekonominį aktyvumą; bendradarbiaujant su savivaldybėmis, stiprinti vaikų teisių apsaugos institucijų tinklą; toliau įgyvendinti Nacionalinės programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą priemonės; plėtoti savivaldybių socialinio būsto fondą, remti mažas pajamas turinčius gyventojus, kad jie galėtų išlaikyti būstą; geriau panaudoti nevyriausybių organizacijų išteklius ir gebėjimus socialinei paramai tobulinti; užtikrinti šių nevalstybinių socialinės paramos sistemų veiksmingą funkcionavimą; įgyvendinti paramos šeimai sistemą.

	Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
		numatyti priemonės, turinčias įtakos šalies demografinėi situacijai gerinti. <i>Šalia kitų veiksmų (aktualių visoms kryptims)</i> - vertinti ir stebėti socialinę bei darbo politiką, konkurso būdu panaudojant išorinius išteklius tyrimams atlikti ir politikai vertinti. Nustatyti ir parengti duomenų bazes šiems tikslams; automatizuotai apdoroti, valdyti ir paskirstyti informaciją, gaunamą kompiuterių tinklais. Atsakinga institucija – Ūkio ministerija
2.	"Dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos" Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 12 d. nutarimas Nr. 853 Žin., 2002, Nr. 60-2424	Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija yra sudėtinė Valstybės ilgalaikės raidos strategijos dalis Vizija Demografinė padėtis. Gyventojų senėjimo problema bus aktuali visai Europai, tačiau Lietuvai ji bus itin svarbi dėl didelės jaunų žmonių dabartinės ir būsimos, kai ES darbo jėga galės laisvai judėti, jaunimo emigracijos, taip pat dėl labai sumažėjusio gimstamumo. Tikėtina, kad darbo jėgos rinkoje laikotarpio pabaigoje turėsime didesnę prieaugį dėl gimstamumo bumo praėjusio amžiaus devintąjį dešimtmetį, tačiau pastebimą duobę vėliau; bus aktualu skatinti reemigraciją, o iš dalies ir imigraciją. Socialinė plėtra. Šalies ūkio struktūra garantuoja palyginti aukštą užimtumo lygį. Igyvendintos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, pasiektas darbo rinkos lankstumas, veiksmingai funkcionuoja mokymosi visą gyvenimą sistema, sumažinti regioniniai skirtumai. Nuosekliai laikomasi lygių galimybių principo. Veikia gerai koordinuotos socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos, aprėpiančios visus gyventojus ir padengiančios visas socialines rizikas. Socialinė parama orientuota į tuos asmenis, kuriems tos paramos tikrai reikia; jos prioritetas yra padėti darbingiems remiamiems asmenims sugrįžti į ekonomiškai aktyvią veiklą. Didesnis dėmesys skiriamas invalidumo, skurdo, socialinės atskirties prevencijai. Pašalintas kraštutinis skurdas. Socialinė parama vykdoma koordinuojant valstybės, savivaldybių ir nevyriausybinių institucijų pastangas. Sudarytos sąlygos visoms šeimoms apsirūpinti būstu, išplėtojus tam tikslui atitinkamas teisinės, ekonomines ir administracines priemones. Misija Socialinės politikos ir užimtumo srityje - sudaryti sąlygas kiekvienam šalies gyventojui, norinčiam ir galinčiam dirbti, savo darbu užsitikrinti tinkamą gyvenimo lygį. Nuosekliai įgyvendinti aktyvią užimtumo bei žmogiškųjų išteklių plėtros politiką, kuri užtikrintų darbo rinkos poreikius atitinkančią darbo jėgos kvalifikaciją ir lankstumą bei sudarytų prielaidas stabiliam užimtumui. Išplėsti ir palaikyti nuolatinio mokymosi sistemą. Kurti ir įgyvendinti socialinę politiką, kuri užtikrintų visiems šalies gyventojams apsaugą nuo svarbiausių socialinės rizikos veiksnių ir skatintų ekonominio aktyvumo motyvaciją. Kuriant politiką remtis socialinio teisingumo, subsidiarumo ir solidarumo principais, bendradarbiaujant su socialiniais partneriais ir kitais suinteresuotaisiais. "Socialinės apsaugos plėtotės ir užimtumo ekonominių veiksmų strategija" <i>Veiksmai ir nacionalinės programos</i> Viena iš pagrindinių veiksmų krypčių - užimtumo didinimas, nedarbo mažinimas ir darbo vietų kokybės tobulinimas. Be kitų šios krypties veiksmų svarbūs yra: • <i>gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių didinimas</i> (lanksčių darbo organizavimo ir apmokėjimo formų plėtojimas, darbuotojų

Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
	kvalifikacijos kėlimas, struktūrinių pokyčių padarinių švelninimas) - sudaryti tinkamas teises ir organizacines sąlygas kuo plačiau taikyti lanksčias darbo organizavimo formas, labiau jas pritaikant atskiroms darbuotojų grupėms (besimokančiam jaunimui, moterims, auginančioms vaikus, invalidams ir kitiems). Plėtojant lanksčias darbo organizavimo ir apmokėjimo formas būtina: peržiūrėti esamus darbo santykius reglamentuojančius teisės aktus ir juos tobulinti, juose numatyti lankstesnes darbo organizavimo formas, kartu užtikrinti pakankamą darbuotojų socialinių ir darbo teisių apsaugą, visokeriopai skatinti šių formų plėtojimą; analizuoti galimybes teisiškai reglamentuoti bei taikyti lankstesnes darbo sutarčių formas kartu užtikrinant socialinį saugumą, darbdavių bei darbuotojų poreikių patenkinimą; efektyviau įgyvendinti saugos ir sveikatos darbe reikalavimus, padėti įmonėms, ypač SVV, taikyti teisės aktų reikalavimus darbo santykių ir darbo saugos srityje organizuojant atitinkamus mokymus, taikant įvairias skatinimo priemones darbdaviams; skatinti sudaryti kolektyvines sutartis ir šakinius tarifinius susitarimus, geresnį atstovavimą darbuotojams, jų konsultavimą ir informavimą. • <i>lygių vyrų ir moterų galimybių politikos stiprinimas.</i> Siekiama užtikrinti, kad aktyvios darbo rinkos politikos priemonės būtų prieinamos moterims atsižvelgiant į jų dalį tarp bedarbių; ypač domėtis aplinkybėmis, kurios trukdo moterims, norinčioms pradėti verslą ar tapti savarankiškai užimtomis; siekti, kad moterys ir vyrai vienodai dalyvautų visoje ekonominėje veikloje; turi būti užtikrintas vienodo darbo apmokėjimo už vienodą darbą ar tos pačios vertės darbą principas; sudaryti sąlygas, kad moterys savanoriškai galėtų naudotis lanksčiomis darbo organizavimo formomis ir kartu nenukentėtų jų užimtumo kokybė; užtikrinti palankias sąlygas tobulinti kvalifikaciją, dalyvauti profesinio rengimo programose, naudotis nuolatinio mokymosi sistemos teikiamomis galimybėmis, didinti gebėjimus informacinių technologijų, vadybos, kalbų bei kitų pagrindinių žinių ir gebėjimų srityje. Darbinės veiklos ir šeimos pareigų derinimas yra pripažįstama kaip ypač svarbi sritis, kur turi būti plėtojamos priemonės, susijusios su profesinės karjeros pertraukomis, motinystės atostogomis ir daliniu darbo laiku, lanksčiu darbo grafiku; Taip pat skatinamas ir koordinuojamas ir socialinių partnerių susitarimų įgyvendinimas šioje srityje; užtikrinta vaikų ir kitų priklausomų šeimos narių priežiūros sistemos kokybė, kad būtų remiamas vyrų ir moterų dalyvavimas darbo rinkoje. Vyras ir moterims turi būti sudaromos sąlygos sėkmingai reintegruoti į darbo rinką po ilgesnės pertraukos. Tam būtina įgyvendinti ir skatinti šeimai palankią politiką, įskiriant pajėgias, prieinamas ir aukštos kokybės priežiūros paslaugas vaikams ir kitiems išlaikytiniams, globjamiems asmenims, taip pat motinystės (vaikų priežiūros) bei kitokių atostogų schemas. Šioms veiksmų kryptims įgyvendinti rengiama Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių programa. Kita svarbi veiksmų kryptis - Socialinės paramos plėtimo ir skurdo bei socialinės atskirties įveikimo. <i>Piniginės socialinės paramos reforma</i> Siekiama spręsti šeimų gyvenimo problemas kuriant jų savarankiško funkcionavimo sąlygas per užimtumo didinimą, lanksčių užimtumo formų plėtojimą, galimybių derinti profesinę veiklą ir šeimynines funkcijas sudarymą. Socialinės paramos sistemą numatoma tobulinama šiomis kryptimis: transformuoti paramos formas, plėtoti socialinę

	Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
		paramą paslaugomis (kuri šiuo metu menkai išplėtota); siekti kuo efektyviau panaudoti lėšas (šiuo metu daug šeimų, gaunančių pašalpas, priklausančias nuo pajamų, yra ilgalaikės socialinės paramos gavėjos, to efektyvioje paramos sistemoje neturėtų būti); plėsti aktyvių darbo rinkos politikos priemonių taikymą (dalyvavimas viešuose darbuose ir mokymo programose, kurias baigus padidėtų galimybė rasti darbą); suteikti daugiau teisių vietinėms valdžios institucijoms – savivaldybėms ir seniūnijoms – teikiant paramą. Atsakinga institucija – Ūkio ministerija
3.	Nacionalinė darnaus vystymosi strategija Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160 Žin., 2003, Nr. 89-4029	Darnus vystymasis suprantamas kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, sudarantis galimybes pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų. Vienas iš darnaus vystymosi prioritetų – užimtumo didinimas, nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas. Įgyvendinimo principai: dalyvavimo (partnerystės); vadovavimo (lyderystės); subsidiarumo; lygių galimybių; susietumo (integralumo); lankstumo; atsakomybės (teršėjas moka); atsipirkimo; prieinamumo; apdairumo; ekologinio efektyvumo; (dematerializacijos) pakeitimo (transmaterializacijos); mokslo ir žinių bei technologinės pažangos. Vizija – be kita ko, didžiuliai gyventojų bus užtikrinta galimybė dirbti ir užsidirbti, o socialinė parama skiriama tik jos tikrai reikalingiems asmenims. Daug dėmesio bus skiriama negalios, skurdo, socialinės atskirties prevencijai, pašalintas kraštutinis skurdas. Bus sukurta racionali ir visiems prieinama apsirūpinimo būstu, jo gerinimo ir energetinio efektyvumo didinimo sistema. Misija - Svarbiausias valstybės uždavinys įgyvendinant šią Strategiją – koordinuoti ir derinti pagrindinių darnaus vystymosi komponentų (aplinkos, ekonomikos ir socialinės srities) ir jų šakų vystymąsi, sudaryti galimybę visiems visuomenės sluoksniams aktyviai dalyvauti darnaus vystymosi procese ir naudotis bendromis pastangomis padarytos pažangos rezultatais, užtikrinti tarptautinių, valstybinių, regioninių, vietinių trumpalaikių ir ilgalaikių interesų suderinamumą ir pagrindinių darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą laiku visose gyvenimo srityse. Socialinėje srityje valstybė turi kiekvienam šalies gyventojui, norinčiam ir galinčiam dirbti, sudaryti galimybes savo darbu užsitikrinti tinkamą gyvenimo lygį. Turi būti įgyvendinama aktyvi užimtumo politika – plėtojama visiems prieinama nuolatinio mokymosi sistema, tai užtikrintų kintančios darbo rinkos poreikius atitinkančią darbo jėgos kvalifikaciją, sudarytų sąlygas išlaikyti stabilų didelį užimtumą. Bendradarbiaujant su socialiniais partneriais, turi būti įgyvendinama tokia valstybės socialinė politika, kuri aprėptų visus šalies gyventojus, užtikrintų tikslingą socialinę apsaugą nuo svarbiausių socialinės rizikos veiksnių ir skatintų ekonominį aktyvumą, socialinę paramą teikiant tik jos tikrai reikalingiems asmenims, skiriant daugiausia dėmesio skurdo ir socialinės atskirties prevencijai. Užimtumas. Ilgalaikiai tikslai – plėtojant šalies ekonomiką, vykdant ūkio reformą ir restruktūrizaciją, kuo sparčiau plėtoti ekonominius veiksnius, skatinančius užimtumo didinimą ir mažinančius regioninius užimtumo skirtumus, didinti darbo rinkos lankstumą, mažinti nedarbą, užtikrinti darbo jėgos konkurencingumą ir mobilumą, sukurti sąlygas didinti užimtumą. Vienas iš trumpalaikių uždavinių - formuoti palankias ekonomines

	Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
		sąlygas kurti naujas darbo vietas, plėtoti lanksčias darbo organizavimo ir apmokėjimo formas (nuotolinis, namudinis, agentūrinis darbas ir panašiai); Skurdas ir socialinė atskirtis. Ilgalaikiai tikslai – užtikrinti neturtingiems, socialinės atskirties grupėms priklausantiems asmenims ne tik visas galimas materialines gėrybes ar socialines paslaugas, bet ir galimybes įgyti tinkamą išsilavinimą, gauti geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugas, turėti visuomeninius standartus atitinkantį būstą, sveikas darbo sąlygas, galimybę rinktis ir daryti įtaką svarbiausiems gyvenimo sprendimams. Uždaviniai daugiausia susiję su skurdo ir socialinės atskirties mažinimu. Institucija atsakinga už strategijos įgyvendinimo koordinavimą – Aplinkos ministerija.
4.	Skurdo mažinimo strategija 2000 m. birželio 1 d. http://www.socmin.lt/index.php?-1458778416	Strategijos taikiniai (šalia kitų taikinių): Vaikai Valstybė ir toliau įgyvendins našlaičių ir beglobių vaikų integracijos į šeimas ir globos šeimose skatinimo politiką. Piniginė parama, kaip vaiko globos pašalpa, turi būti papildyta socialinėmis paslaugomis. Pastarosios užtikrins vaikų globoti siekiančių šeimų atranką, mokymą, jų priežiūrą ir piktnaudžiavimo globos pašalpa išgyvendinimą. Vaikams, neturintiems tinkamos priežiūros savo šeimose, patyrusiems smurtą ir nusikaltimų aukoms bus plečiama socialinių darbuotojų pagalba. Piniginė parama tokių vaikų tėvams bus keičiama natūrine parama, teikiama tiesiogiai vaikams. Lietuva tobulins teikiamą paramą gausioms šeimoms. Joms mokamos pašalpos turėtų būti didinamos atsižvelgiant į vidutinio šalies darbo užmokesčio ir vartojimo kainų augimą. Gausioms šeimoms teikiama piniginė parama bus taikoma ir vieno iš tėvų, auginančių ne mažiau kaip du vaikus, šeimoms. Kartu bus didinama savo vaikų neauginančių ir neremiančių tėvų finansinė atsakomybė. Valstybė imsis priemonių padengti gausių šeimų vaikų ir tik vieną iš tėvų turinčių vaikų mokymosi išlaidas, kai siekiama išsilavinimo valstybės institucijose, kur už mokslą reikia mokėti. Bedarbiai ir jų šeimos Bedarbių įsidarbinimo galimybių didinimas šalyje įtvirtinamas kaip prioritetinis uždavinys. Tikslinant socialinę paramą ir derinant ją su pajamų neapmokestinamuoju minimumu bus skatinama iniciatyva dirbti. Darbo kokybei gerinti būtina tęsti bedarbių mokymą ir gerokai išplėsti aukštojo išsilavinimo įgijimo galimybes jaunimui. Būtina didinti ir piniginę paramą bedarbiams. Šalia dabar mokamų socialinio draudimo pašalpų bedarbiams įvesti bedarbių šeimų, kai jose yra darbo negaunančio asmens išlaikytinių, rėmimą. Numatyta parengti tvarką, pagal kurią neveikiančių individualių įmonių savininkai galėtų būti pripažinti bedarbiais ir jiems būtų suteikiama socialinė parama ir teikiamos įdarbinimo paslaugos. Plečiama parama bedarbiams bus derinama su jų įsipareigojimų mokytis ir dirbti didinimu. Skurdo mažinimas viešosios politikos priemonėmis. Socialinė parama Siekiant užtikrinti socialinių programų finansavimą socialines išlaidas būtina didinti sparčiau, nei didėja BVP. Didinti piniginės socialinės paramos sistemos efektyvumą - pertvarkyti ją taip, kad pagrindinis pašalpų skyrimo kriterijus būtų šeimos (asmens) realiai disponuojamos pajamos. Atsižvelgiant į Nacionalinio biudžeto galimybes plėsti paramą šeimoms, auginančioms vaikus. Socialinės paramos išmokos turi būti

	Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
		subalansuotos su netiesioginiu šeimų, pirmiausia vaikų, rėmimu teikiant joms būtinas paslaugas: aprūpinimą būstu, komunalines paslaugas, šeimų (pirmiausia daugiavaikių) verslo plėtros paslaugas, paramą vaikams ikimokyklinėse įstaigose bei mokyklose ir kt. Socialinė parama turi būti suderinta su pajamų mokesčio politika, kad būtų sumažinti skurdo spąstai (galimybė gyventi iš socialinės paramos pašalpų nesiekiant savarankiškai užsidirbti). Plėsti socialinį darbą su šeimomis, siekiant sumažinti šeimų priklausomumą nuo socialinės paramos, sutrumpinti to priklausomumo trukmę. Didinti paramą būstui įsigyti ar išnuomoti asmenims ir šeimoms kurios dėl mažų pajamų nepajėgia apsirūpinti būstu. Vyriausybė turėtų vėlesniam laikui atidėti sunkiai įgyvendinamas deklaracijas dėl šeimų rėmimo statantis ar perkant būstą, bet plačiai remti neturtinguosius, šitaip bus daroma įtaka butų nuomos rinkai. Būsto turėjimas turėtų būti traktuojamas ne kaip teisė į socialinę paramą išplečiantis, bet kaip ją ribojantis veiksnys, todėl būtina pertvarkyti būsto šildymo išlaidų kompensavimo tvarką. Pirmas tikslas - Nepasiturinčių šeimų rėmimo sistemos tobulinimas. Uždaviniai: sutelkti paramą mažiausias pajamas turintiems gyventojams; tobulinti gyventojų turto ir pajamų įvertinimą, nustatant teisę į piniginę socialinę paramą; atsižvelgti į individualias gyventojų problemas ir konkrečius poreikius. Priemonės: Sukurti bendrą piniginės socialinės paramos sistemą, susidedančią iš socialinės pašalpos, išlaidų būstui išlaikyti kompensacijos ir vienkartinės pašalpos. Nustatyti turto ir pajamų lygį, suteikiantį teisę į piniginę socialinę paramą. Subalansuoti valstybės išmokas su netiesioginiu šeimų, pirmiausia vaikų, rėmimu teikiant joms būtinas paslaugas: plėtoti aprūpinimo būstu priemones, tobulinti komunalinių paslaugų apmokėjimą, plėtoti šeimų (pirmiausia daugiavaikių) verslą, tobulinti paramą vaikams ikimokyklinėse įstaigose bei mokyklose ir kt.; didinti savivaldybių atsakomybę už socialinės paramos ir informacijos teikimą savo teritorijos gyventojams. Antras tikslas - Tobulinti nemokamą moksleivių maitinimo organizavimą bendrojo lavinimo mokyklose. Uždaviniai: Skatinti mažas pajamas turinčių šeimų moksleivių lankomumą; Užtikrinti kokybišką maistą. Priemonės: Unifikuoti moksleivių nemokamo maitinimo tvarką visoje šalyje; Didinti savivaldybių atsakomybę už tikslingą valstybės biudžeto lėšų panaudojimą; Skirti savivaldybių biudžetų lėšų nemokamo maitinimo organizavimui gerinti (įrengti valgyklas, pristatyti pietus iš kitų mokyklų). Trečias tikslas - Pritaikyti socialinės paramos sistemą prie dabartinės ekonominės situacijos. Uždavinys: Parengti vaikus auginančių šeimų rėmimo programą. Priemonės: Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, ir mokesčių sistemos tobulinimas, vaikų teisių apsaugos, šeimų apsirūpinimo būstu, užimtumo, švietimo, sveikatos priežiūros problemų sprendimas. Atsakingas už strategijos įgyvendinimo priežiūrą: Lietuvos Respublikos Prezidentas ir Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo komisija.
5.	Nacionalinė demografinės (gyventojų) politikos strategija	Vizija - Lietuvoje sudarytos palankios sąlygos kurti šeimas ir auginti vaikus: mažas nedarbas ir didelės pajamos, išplėtos lanksčios užimtumo formos, šeimos gali įsigyti būstą, gyvenamoji aplinka pritaikyta vaikams, stiprios socialinės garantijos. Šeima – pamatinis

Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1350 Žin., 2004, Nr.159-5795	socialinis institutas visuomenėje labai gerbiama. Gausėja šeimų, jose gimsta daugiau vaikų. Aukšta šeimos narių tarpusavio santykių kultūra, šeimos sugeba savarankiškai spręsti savo problemas. Nedaug ištuokų. Didelė tėvų atsakomybė už vaikų išlaikymą ir ugdymą, šeimos gerovės kūrimą. Visose srityse užtikrintos lygios vyrų ir moterų teisės ir galimybės, lygūs lyčių vaidmenys šeimoje. Glaudūs ryšiai tarp kartų. Sukurta vaiko saugumą užtikrinanti aplinka. Išplėtotos ir visiems prieinamos sveikatos, vaikų priežiūros, švietimo ir socialinės paslaugos, jų teikiama tiek, kiek reikia, jos geros kokybės. Valstybė, savivaldybės, nevyriausybinių organizacijų, bendruomenė ir šeimos glaudžiai bendradarbiauja sprendamos šeimos gerovės užtikrinimo klausimus. Misija - valstybė, kurdama šeimoms palankią socialinę ir ekonominę aplinką, formuoja ir įgyvendina racionalią paramos šeimai, vaiko gerovės, užimtumo ir apsirūpinimo būstu politiką, plėtoja sveikatos, vaikų priežiūros, švietimo ir socialinių paslaugų visoms šeimoms tinklą, nuolat analizuoja ir vertina šeimų gerbūvį, bendradarbiauja su savivaldybėmis, nevyriausybėmis organizacijomis ir bendruomene, sprendama šeimų gerovės užtikrinimo klausimus. Šeimos gerovė. Pagrindinis strateginis tikslas – skatinti savarankiškos ir gyvybingos šeimos, pagrįstos narių savitarpio globa ir atsakomybe, užtikrinančios kartų kaitą, išgalėjimą ir kurti teises, socialines, ekonomines sąlygas, stiprinančias šeimas ir užtikrinančias visavertį jų funkcionavimą. Uždaviniai: didinti jaunimo užimtumą, plėtoti lanksčias užimtumo formas; sudaryti sąlygas šeimos nariams derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas; siekti lygių vyrų ir moterų teisių, pareigų ir galimybių viešojo gyvenimo srityje ir šeimoje; gerinti vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugas; ugdyti šeimos narių gebėjimus įveikti psichologines ir socialines problemas; užtikrinti vaiko saugumą; plėsti būsto pasirinkimo galimybes šeimoms, auginančioms vaikus; mažinti šeimų skurdą ir socialinę atskirtį; siekti, kad kiekviena šeima, norinti vaikų, galėtų jų turėti; mažinti rizikingo seksualinio elgesio keliamą pavojų reprodukcinei visuomenės sveikatai ir vaisingumui; analizuoti šeimos, gimstamumo pokyčius ir veiksnius, nustatyti paramos šeimai poreikį, vertinti vykdomos politikos veiksmingumą; skatinti valstybės, savivaldybių ir visuomenės bendradarbiavimą sprendžiant šeimų gerovės užtikrinimo klausimus; ugdyti bendruomenės ir institucijų bendrą atsakomybę už vaikų ugdymą. Institucija atsakinga už strategijos įgyvendinimo koordinavimą – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
6. Vaiko gerovės valstybės politikos strategija Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 Žin., 2005, Nr.25-802	Siekis - sukurti prielaidas visų Lietuvos Respublikoje gyvenančių vaikų gerovei. Šioje Strategijoje vaiko gerovė suprantama kaip sąlygų vaikui gyventi visavertį gyvenimą sudarymas, jo teisės į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime užtikrinimas. Prioritetai: tėvų atsakomybės už vaiko teisių įgyvendinimą didinimas; koordinavimo ir bendradarbiavimo tarp valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, nevyriausybinių organizacijų ir visuomenės skatinimas; pavojaus vaikų sveikatai mažinimas; vaikų apsaugos nuo visų formų smurto ir išnaudojimo gerinimas; vaiko gerovės būklės nuolatinė stebėsena; specialistų, dirbančių vaiko gerovės srityje, kvalifikacijos tobulinimas. Įgyvendinimo principai –vaiko interesų prioritetiškumas, nediskriminavimas, nacionalinės teisės sistemos atitiktis tarptautiniams susitarimams, vaiko dalyvavimo užtikrinimas, šeimos ir valstybės

Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
	atsakomybės už vaiko gerovės užtikrinimą pasidalijimas, visų suinteresuotų institucijų ir visuomenės grupių dalyvavimas ir bendradarbiavimas, Vizija: pašalintos opiausios vaiko gerovės problemos, įgyvendinti pagrindiniai vaiko gerovės valstybės politikos prioritetai ir uždaviniai, vaikams sudarytos sąlygos augti savo šeimose, visiems vaikams suteiktos galimybės gauti jų poreikius atitinkančią paramą ir paslaugas. Formuojant ir įgyvendinant vaiko gerovės valstybės politiką, koordinuojama valstybės ir savivaldybių institucijų veikla, užtikrinamas glaudus tarpžinybinis bendradarbiavimas įtraukiant visuomenės atstovus (iš jų ir vaikus bei jaunimą), sukurtas ir plėtojamas reikiamų paslaugų vaikui ir jo šeimai tinklas, renkama ir kaupiama lyginamoji statistika apie vaikus, tobulinama specialistų kvalifikacija vaiko teisių apsaugos srityje, formuojant Lietuvos Respublikos valstybės biudžetą, ypač daug dėmesio skiriama vaiko teisių apsaugai ir jo poreikių užtikrinimui; daug dėmesio skiriama socialinės atskirties, skurdo, neįgalumo prevencijai, racionalios ir visiems prieinamos apsirūpinimo būstu, jo gerinimo sistemos plėtojimui. Kuriama saugi ir tinkama vaiko raidai aplinka, vaikas apsaugotas nuo visų formų smurto ir išnaudojimo. Socialinių paslaugų sistema plėtojama atsižvelgiant į šeimos poreikius ir užtikrinant tinkamą paslaugų kokybę vaikui gyvenant šeimoje ar siekiant jį grąžinti į šeimą. Pertvarkyta vaiko globos (rūpybos) sistema, ypač daug dėmesio skiriama tam, kad būtų sukurta ir įgyvendinta bendroji globėjų (rūpintojų) ir įvaikintojų rengimo sistema, būtų užtikrintas prioritetas vaiko globai (rūpybai) šeimoje, pertvarkyta institucinė vaiko globos sistema. Vaikui sudaromos sąlygos aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, reikšti savo nuomonę sprendžiant su jo gerove susijusius klausimus. Misija: Formuoti ir įgyvendinti racionalią vaiko gerovės valstybės politiką, kuri užtikrintų galimybę vaikui gyventi visavertį gyvenimą šeimoje. Planuojant finansinius išteklius, tolygiai atsižvelgti į vaiko gerovės valstybės politikos vaiko aprūpinimo, dalyvavimo užtikrinimo ir apsaugos sritis. Planuoti ir įgyvendinti priemones, skirtas šeimai stiprinti, didinti tėvų atsakomybę už vaikų priežiūrą, kad mažėtų globojamų (rūpinamų) vaikų, sudaryti tokias sąlygas, kuriomis vaikas nebūtų diskriminuojamas dėl tėvų socialinės kilmės, specialiųjų poreikių, religijos ir panašiai. Valstybės institucijų pareiga – kurti palankią teisinę, ekonominę ir institucinę aplinką, suteikti galimybes vaiko tėvams, tėvams ir globėjams (rūpintojams) tinkamai pasirūpinti vaiku. Didinti tėvų atsakomybę už vaiko teisių įgyvendinimo užtikrinimą, bendradarbiauti su jais siekiant sudaryti tam reikiamas sąlygas. Skatinti valstybės ir savivaldybių institucijų tarpžinybinį bendradarbiavimą, aktyvų visuomenės dalyvavimą įgyvendinant vaiko teisių apsaugą, sudarant sąlygas pačiam vaikui aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, reikšti savo nuomonę priimant su jo gerove susijusius sprendimus. Tikslas – atsižvelgiant į Lietuvos kultūrinės, religinės ir socialinės tradicijas, į geriausią vaiko interesų tenkinimą, sudaryti sąlygas vaikui visavertiškai gyventi šeimoje, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, apsaugoti jį nuo visų formų smurto, išnaudojimo, trukdymo mokytis ir prirėkus užtikrinti jam tinkamą medicinos pagalbą. Uždaviniai: parengti reikiamų įstatymų ir jų pakeitimo įstatymų projektus, kitus teisės aktus ar jų projektus siekiant užtikrinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą; skatinti valstybės, savivaldybių institucijų, nevyriausybinę organizacijų ir

	Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
		bendruomenių bendradarbiavimą vietiniu, nacionaliniu ir tarpvalstybiniu lygmenimis, kad būtų užtikrintas vaikų ir jaunimo dalyvavimas sprendžiant su vaiko gerove susijusius klausimus; teikti pagalbą šeimai, didinti asmeninę tėvų atsakomybę už vaikus; sukurti socialinių paslaugų tinklą, užtikrinantį visų būtinų socialinių paslaugų teikimo grandžių atsiradimą, nuoseklią geros kokybės pagalbą vaikui ir jo šeimai; tobulinti švietimo sistemą ir vaikų laisvalaikio užimtumo finansavimą, didinti valstybės indėlį ir derinti tarpusavyje kitus finansavimo šaltinius, sukurti įvairių poreikių asmenims pritaikytą mokymosi aplinką ir išplėtoti švietimo formų įvairovę; gerinti vaikų sveikatos apsaugą, didinti vaikų sveikatos priežiūros paslaugų įvairovę ir prieinamumą, ypač daug dėmesio skirti vaiko ir šeimos apsaugai nuo žmogaus imunodeficitu viruso (ŽIV/AIDS) poveikio; numatyti kompleksinių, koordinuotų veiksmų ir priemonių sistemą, kad vaikai būtų apsaugoti nuo visų formų smurto ir ekonominio išnaudojimo; kuriant miestų infrastruktūros planus, atsižvelgti ir į vaikų poreikius; užtikrinti prieglobstį gavusių vaikų užsieniečių teisių apsaugą; užtikrinti išsamios statistinės informacijos apie visas vaikų grupes ir pagal visas Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos sritis kaupimą; nuolat vertinti vaiko gerovės būklę Lietuvoje (vaiko aprūpinimo, vaiko apsaugos ir vaiko dalyvavimo sritys); tobulinti specialistų, dirbančių vaiko teisių apsaugos srityje, kvalifikaciją, plėtoti vaikų globėjų (rūpintojų), įvaikintojų rengimo sistemą ir socialinio darbo metodikos centrų tinklą. Įgyvendinimą organizuojanti ir koordinuojanti institucija – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Tiesiogiai Strategijos priemonių vykdymą koordinuoja Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu sudaroma Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos priemonių vykdymo koordinavimo komisija, į kurią įeina suinteresuotų ministerijų, kitų institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovai.
7.	Valstybinė šeimos politikos koncepcija LR Seimo nutarimas 2008 m. birželio 3 d. Nr. X-1569 Vilnius	Paskirtis – pagrįsti bendros šeimos politikos reikalingumą įgyvendinant Lietuvos Respublikos konstitucinę nuostatą, kad šeima yra valstybės ir visuomenės pagrindas, kad šeimoje ugdomos esminės etinės ir kultūrinės vertybės, užtikrinančios kiekvieno asmens gerovę ir Lietuvos valstybės bei tautos istorinį išlikimą. Tikslai: atskleisti šeimos išskirtinę vertę asmens ir visuomenės gyvenime; apibrėžti šeimos atliekamas funkcijas, svarbias tenkinant asmens ir visuomenės poreikius; apibūdinti šeimos raidos ir šeimos gyvenimo sąlygų problemas Lietuvoje; apibrėžti valstybinės šeimos politikos tikslus ir principus; numatyti valstybinės šeimos politikos veiksmų kryptis. Prioritetas – kurti šeimai palankią aplinką. Įgyvendinimo principai: Prioritetas šeimai. Gyvybės kultūros puoselėjimas. Kompleksiškumas. Diferencijuotumas. Subsidiarumas. Lyčių lygiavertiškumas. Veiksmų kryptys: Šeimos politikos veiksmų kryptys kultūros, vaikų ugdymo, švietimo srityje (Švietimo ir kultūros sistema grindžiama glaudžiu šeimos, mokyklos ir visuomenės bendradarbiavimu, padedant šeimai ugdyti asmenį, pajėgų suvokti pasaulį, savarankiškai ir kartu su kitais spręsti savo ir visuomenės gyvenimo problemas. Siekis – padėti šeimai parengti vaikus ir jaunimą savarankiškam gyvenimui, kurti funkcionalią ir darnią šeimą, ugdyti brandžias, dorovingas ir savarankiškas, gebančias kurti savo ir bendruomenės gyvenimą asmenybes). Šeimos politikos veiksmų kryptys užimtumo srityje (Užimtumas – esminė integracijos į visuomenę prielaida, užtikrinanti

	Dokumentas	Pagrindinės nuostatos
		šeimos materialinę gerovę, visavertį gyvenimą ir socialinę apsaugą. Siekis – sudaryti galimybę įsidarbinti ir gauti pakankamas pajamas, plėtoti lanksčias užimtumo formas, padedančias derinti profesinius interesus su šeiminiėmis pareigomis, tuo sudarant palankias sąlygas kurti šeimas ir auginti vaikus. Šeimos politikos veiksmų kryptys apsirūpinimo gyvenamuoju būstu, palankios gyvenamosios aplinkos šeimai kūrimo srityse (Apsirūpinimas gyvenamuoju būstu ir gyvenamosios aplinkos pritaikymas šeimos poreikiams – vienas iš šeimos gyvenimo sąlygų sukūrimo veiksnių, turinčių lemiamą įtaką šeimos kūrimui, jos stabilumui, gimstamumui. Siekis – suformuoti šeimos poreikius atitinkantį būsto fondą ir sukurti šeimai palankią gyvenamąją aplinką). Šeimos politikos veiksmų kryptys socialinės paramos ir paslaugų šeimai srityje (Socialinė parama ir paslaugos šeimoms – tai viena iš sričių, kuria užtikrinama socialinė integracija šeimų, turinčių socialinių problemų ar stokojančių tinkamų gebėjimų ir galimybių savarankiškai rūpintis savo šeimos gyvenimu. Siekis – užtikrinti galimybes šeimoms gauti būtiną pagalbą, orientuotą į šeimos gebėjimų savarankiškai spręsti savo socialines problemas stiprinimą, motyvaciją kurti saugią, sveiką ir darnią aplinką savo šeimoje. Sudaryti palankias sąlygas suaugusiems šeimos nariams, prižiūrintiems vaikus, neįgalius, senyvo amžiaus šeimos narius, derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus). Šeimos politikos veiksmų kryptys šeimos sveikatos srityje (Sveikata yra visapusė fizinė, psichikos ir socialinė gerovė. Siekis – stiprinti šeimų sveikatą, vykdyti palankią šeimai sveikatos politiką, skatinti šeimos narius aktyviai prisidėti prie sveikatinimo). Šeimos politikos veiksmų kryptys užtikrinant vaiko saugumą šeimoje, stiprinant tėvų atsakomybę už vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimą (Vaiko teisių apsauga – vaiko teisių gyventi visavertį gyvenimą šeimoje, jo teisės į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime užtikrinimas. Siekis – sudaryti palankias sąlygas vaikams augti biologinėje tėvų šeimoje, teikiant tinkamą paramą bei pagalbą šeimai ir vaikams.). Šeimos politikos koordinavimas: įsteigiama šeimos politiką kurianti ir įgyvendinanti institucija (pvz., pertvarkant Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo bei kitas ministerijas, įkuriama Šeimos ir vaiko reikalų ministerija). Seime įkuriamas Šeimos ir vaiko reikalų komitetas.

5 priedas. Empirinio tyrimo "Požiūris į šeimą" klausimynas

GERBIAMOJI, GERBIAMASIS,

Kviečiame Jus dalyvauti tyrime, kurio tikslas - išsiaiškinti požiūrį į šeimą ir šeimos politiką. Prašome atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Pažymėkite Jūsų nuomonę atitinkantį atsakymą. Tais atvejais, kai Jūsų nuomonės neišreiškia nė vienas iš pasirinkimui pateiktų atsakymo variantų, prašome parašyti savo nuomonę.

Jūsų nuomonės pagrindą bus rengiami pasiūlymai tobulinti įstatyminę bazę šeimos klausimais bei formuojama visuomenės nuomonė apie šeimos problemas, todėl Jūsų nuomonė itin svarbi.

Būsiu dėkinga Jums už teisingus ir pilnus atsakymus į anketoje pateiktus klausimus.

Anketą parengė MRU lekt. Raminta Jančaitytė.

1. Kas Jums yra svarbiausia gyvenime? Išrinkite ir pažymėkite svarbiausias 5 vertybes eilės tvarka: 1 - svarbiausia ir t.t., pvz.: 1. Draugystė, 2. Pagarba, 3. Konkurencija, 4..., 5...

Pagalba visuomenei	Geras charakteris	Gerovė
Darbas/karjera	Ištikimybė	Patikimumas
Pasitenkinimas gyvenimu•	Lojalumas	Iššūkiai
Pripažinimas	Teisingumas	Nepriklausomybė
Konkrencija	Stabilumas	Pokyčiai ir įvairovė
Sprendimų priėmimas	Saugumas	Moralė
Pagarba	Pritarimas	Bendruomenė
Vadovavimas	Vaikai	Rūpinimasis kitais
Žinios	Nuotykių	Sveikata
Meistriškumas	Galia	Religija/dvasingumas
Taika	Ekonominis saugumas	Šeima
Kūrybiškumas	Laisvalaikis	Draugystė
Laisvė	Vidinė harmonija	

1.
2.
3.
4.
5.

2. Jūsų nuomone, kas yra šeima? Galite pažymėti kelis variantus

1. Santuokoje gyvenantys vyras ir moteris su vaikais	
2. Santuokoje gyvenantis vyras ir moteris be vaikų	
3. Vieniša motina su vaiku/vaikais	
4. Vienišas tėvas su vaiku/vaikais	
5. Vyras ir moteris, gyvenantys kartu	
6. Vienas gyvenantis asmuo ir vedantis savo namų ūkį amų ūkį	
7. Vienos lyties asmenys, gyvenantys kartu	
8. Susituokusi pora, gyvenanti atskirai, turinti vaikų	
9. Susituokusi pora, gyvenanti atskirai, be vaikų	
10. Kita	

3. Koks Jūsų požiūris į santuoką, skyrybas ir tėvystę? Pažymėkite savo nuomonę kiekvienoje eilutėje

	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1.	Įstatymais santuoka turi būti apibrėžta kaip laisvanoriška sąjunga tarp vyro ir moters	1	2	3	4	5
2.	Įstatymais santuoka turi būti apibrėžta kaip laisvanoriška sąjunga tarp individų (nepriklausomai nuo lyties)	1	2	3	4	5
3.	Kohabitacijoje (partnerystėje) gyvenančioms poroms įstatymais turi būti įtvirtintos tokios pat teisės, kaip ir santuokoje gyvenančioms poroms	1	2	3	4	5
4.	Visai priimtina, kad žmonės gyvena kartu ir neketina tuoktis%	1	2	3	4	5
5.	Porai yra gerai pagyventi kartu prieš susituokiant	1	2	3	4	5
6.	Santuoka negarantuoja poros santykių stabilumo	1	2	3	4	5
7.	Vaikams geriau augti santuokos pagrindu sudarytoje šeimoje	1	2	3	4	5
8.	Skyrybos yra geriausia išeitis, kai pora nebemato galimybių būti kartu	1	2	3	4	5
9.	Pora turi bet kokiomis priemonėmis išsaugoti santuoką, jei šeimoje yra vaikų	1	2	3	4	5
10.	Tėvas gali pasirūpinti vaikais taip pat gerai, kaip ir motina	1	2	3	4	5
11.	Man priimtina, kad šiais laikais netekėjusi moteris viena augina vaiką/us	1	2	3	4	5
12.	Vienišas vyras negali tinkamai pasirūpinti vaikais	1	2	3	4	5
13.	Tos pačios lyties poros turi turėti teisę susituokti	1	2	3	4	5
14.	Tos pačios lyties poros turi turėti teisę įsivaikinti vaikus	1	2	3	4	5
15.	Kita	1	2	3	4	5

4. Koks Jūsų požiūris į lyčių vaidmenis ir užimtumą? Pažymėkite savo nuomonę kiekvienoje eilutėje

	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1.	Dirbanti mama gali palaikyti su vaikais tokius pat šiltus ir intensyvius santykius, kaip ir nedirbanti	1	2	3	4	5
2.	Darbas užtikrina moteriai pajamų nepriklausomybę	1	2	3	4	5
3.	Darbas yra gerai, bet vaikai ir namai yra tai, ko iš tikrųjų labiausiai nori moteris	1	2	3	4	5
4.	Maži vaikai nukenčia, jeigu jų mama dirba visą darbo dieną	1	2	3	4	5
5.	Vyro pareiga - išlaikyti šeimą	1	2	3	4	5
6.	Tiek vyras, tiek ir moteris turi prisidėti prie šeimos biudžeto	1	2	3	4	5
7.	Man priimtina situacija "vyras - namų šeimininkas" (toks pat statusas kaip moters - namų šeimininkės)	1	2	3	4	5
8.	Moters galimybė būti namų šeimininke parodo vyro sugebėjimą išlaikyti šeimą	1	2	3	4	5
9.	Jei galėčiau rinktis, aš rinkčiausi šeimą, o ne darbą ir karjerą	1	2	3	4	5
10.	Man vienodai svarbu ir šeima, ir karjera	1	2	3	4	5
11.	Jei galėčiau rinktis, aš rinkčiausi darbą ir karjerą, o ne šeimą	1	2	3	4	5
12.	Vyras, kuris nedirba ir prižiūri vaikus, stokoja vyriškumo	1	2	3	4	5
13.	Namų šeimininkės statusas leidžia pajusti tokią pat pilnatvę, kaip ir apmokamas darbas	1	2	3	4	5
14.	Kita	1	2	3	4	5

5. Koks Jūsų požiūris į vaikus ir vaikų auklėjimą? Pažymėkite savo nuomonę kiekvienoje eilutėje

	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1.	Santuoka be vaikų yra nepilnavertė	1	2	3	4	5
2.	Vaikai stiprina santuoką/partnerystę	1	2	3	4	5
3.	Vaikai suteikia ypatingą džiaugsmą	1	2	3	4	5
4.	Visuomenėje vyrauja nuomonė, kad tik rizikos grupės šeimos gimdo daug vaikų	1	2	3	4	5
5.	Visuomenėje vyrauja nuomonė, kad tik religingos šeimos gimdo daug vaikų	1	2	3	4	5
6.	Aš nieko prieš turėti 3 ir daugiau vaikų	1	2	3	4	5
7.	Mane erzina besiožiuojantys vaikai viešose vietose	1	2	3	4	5

	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
8.	Mane erzina šeimos, atsivedančios mažus vaikus į renginius, koncertus ir pan.	1	2	3	4	5
9.	Niekas negali nurodyti tėvams, kaip auklėti savo vaikus	1	2	3	4	5
10.	Yra situacijų, kai fizinė bausmė vaikui gali būti pateisinama	1	2	3	4	5
11.	Galima sakyti, kad Lietuvos visuomenė yra palanki vaikui visuomenė	1	2	3	4	5
12.	Tėvai turi teisę nuspręsti, kas vaikui yra geriausia	1	2	3	4	5
13.	Tėvo vaidmuo drausminant vaikus yra svarbesnis, nei motinos	1	2	3	4	5
14.	Abiejų tėvų vaidmuo auklėjant vaikus yra vienodai svarbus	1	2	3	4	5
15.	Skyrybų atveju ikimokyklinio amžiaus vaikams geriau likti su motina	1	2	3	4	5
16.	Kita	1	2	3	4	5

6. Šiais laikais ne visi žmonės nori turėti daugiau vaikų ar iš viso turėti vaikų. Ar galėtumėte atsakyti, kuri iš šių priežasčių šiuo metu Jums asmeniškai yra svarbi ir kuri nesvarbi?

	Teiginys	Svarbi	Nesvarbi	Neturiu nuomonės
1.	Išlaikyti vaikus yra labai brangu, ypač kai jie auga	1	2	3
2.	Sunku derinti motinystę/tėvystę ir darbą	1	2	3
3.	Nėštumas, gimdymas ir vaikų priežiūra sukelia sunkumų moteriai	1	2	3
4.	Neužtenka laiko kitiems svarbiems dalykams gyvenime	1	2	3
5.	Vaikai sukelia daug rūpesčių	1	2	3
6.	Mano būstas nėra tinkamas didesnei šeimai	1	2	3
7.	Lietuvos visuomenėje nėra palankaus požiūrio į šeimą ir vaikus	1	2	3
8.	Neturiu tinkamo partnerio/partnerės	1	2	3
9.	Kita	1	2	3

Lytis

1. vyras
2. moteris

Jūsų amžius

- 1) Iki 20 metų
- 2) 21-30 metų
- 3) 31-40 metų
- 4) 41-50 metų
- 5) 51-60 metų
- 6) 61-70 metų
- 7) Virš 70 metų

Išsilavinimas

1. Pradinis
2. Pagrindinis (8-9-10 klasių)
3. Profesinis be vidurinio
4. Vidurinis
5. Profesinis ir vidurinis
6. Aukštesnysis
7. Aukštasis neuniversitetinis (kolegija)
8. Aukštasis universitetinis
9. Kita

Jūsų užimtumas

1. Dirbate
2. Dirbate ir mokotės
3. Mokotės
4. Esate motinystės, tėvystės ar vaiko priežiūros atostogose
5. Esate nemokamose atostogose
6. Esate bedarbis/-ė (registruotas/-a darbo biržoje)
7. Esate bedarbis/-ė (neregistruotas/-a darbo biržoje)
8. Esate namų šeimininkė/-as
9. Esate pensininkas (nedirbantis/-i)
10. Kita

Šeiminė padėtis

1. nevedęs/netekėjusi, bet turiu partnerį/partnerę, gyvenanti/gyvenančią kartu
2. nevedęs/netekėjusi, bet turiu partnerį/partnerę, gyvenanti/gyvenančią atskirai
3. vienišas/vieniša
4. vedęs/ištekėjusi
5. išsiskyręs/išsiskyrusi
6. neišsiskyręs/neišsituokusi, bet su žmona/vyru negyvenu
7. našlys/našlė

Kiek vaikų turite _____

Koks vaiko/vaikų amžius _____

Kaip jums atrodo, koks vaikų skaičius šeimoje yra idealus? _____

Jūsų partnerio/partnerės užimtumas

1. Dirba
2. Dirba ir mokosi
3. Mokosi
4. Yra motinystės, tėvystės ar vaiko priežiūros atostogose
5. Yra nemokamose atostogose
6. Yra bedarbis/-ė (registruotas/-a darbo biržoje)
7. Yra bedarbis/-ė (neregistruotas/-a darbo biržoje)
8. Yra namų šeimininkė/-as
9. Yra pensininkas (nedirbantis/-i)
10. Kita

Jūsų gyvenamoji vieta

- 1) Kaimas
- 2) Miestelis
- 3) Rajono centras
- 4) Didieji miestai (Vilnius, Kaunas...)

6 priedas. Tyrimo "Požiūris į šeimą" populiacijų homogeniškumo skaičiavimo duomenys
Nuomonių skirtumai pagal lytį

		Pora turi bet kokiomis priemonėmis išsaugoti santuoką, jei šeimoje yra vaikų (Y)					Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1	Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4	Visiškai nesutinku 5				
	vyras	8 (3,27)	7 (6,36)	15 (12,2)	11 (16,5)	3 (5,67)	44	0,012033	12,8499	9,487729
	moteris	11 (15,73)	30 (30,64)	56 (58,8)	85 (79,5)	30 (27,33)	212			
Iš viso		19	37	71	96	33	256			

		Man priimtina, kad šiais laikais netekėjusi moteris viena augina vaiką/us (AA)					Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1	Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4	Visiškai nesutinku 5				
	vyras	5 (7,62)	13 (16,8)	10 (11,78)	10 (5,72)	6 (2,08)	44	0,004236	15,23597	9,487729
	moteris	39 (36,38)	84 (80,2)	58 (56,76)	23 (27,28)	6 (9,92)	210			
Iš viso		44	97	68	33	12	254			

		Darbas yra gerai, bet vaikai ir namai yra tai, ko iš tikrųjų labiausiai nori moteris			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1 Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4 Visiškai nesutinku 5				
	vyras	11 (9,5)	24 (17,6)	9 (16,91)	44	0,022703	7,568139	5,991465
	moteris	44 (45,5)	78 (84,4)	89 (81,09)	211			
Iš viso		55	102	98	255			

		Maži vaikai nukečia, jeigu jų mama dirba visą darbo dieną				Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1	Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4 Visiškai nesutinku 5				
	vyras	10 (8,77)	16 (19,42)	15 (9,8)	3 (4,3)	44	0,012686	10,82924	7,814728
	moteris	41 (42,23)	97 (93,58)	42 (47,2)	32 (20,7)	212			
Iš viso		51	113	57	25	256			

		Visuomenėje vyrauja nuomonė, kad tik religingos šeimos gimdo daug vaikų				Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1 Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4	Visiškai nesutinku 5				
	vyras	5 (6,36)	22 (14,44)	13 (19,25)	4 (3)	44	0,047808	7,914695	7,814728
	moteris	32 (30,64)	62 (69,56)	99 (92,75)	19 (19,05)	212			
Iš viso		37	84	112	23	256			

		Galima sakyti, kad Lietuvos visuomenė yra palanki vaikui visuomenė				Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1 Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4	Visiškai nesutinku 5				
	vyras	17 (7,73)	14 (16,67)	12 (14,78)	1 (4,81)	44	0,000397	18,21577	7,814728
	moteris	28 (37,27)	83 (80,33)	74 (71,22)	27 (23,19)	212			
Iš viso		45	97	86	28	256			

		Tėvai turi teisę nuspręsti, kas vaikui yra geriausia				Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1	Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4 Visiškai nesutinku 5				
	vyras	11 (5)	14 (20,19)	11 (11,73)	8 (7,07)	44	0,010754	11,1875	7,814728
	moteris	18 (24)	103 (96,81)	57 (56,27)	33 (33,93)	211			
Total		29	117	68	41	255			

		Tėvo vaidmuo drausminant vaikus yra svarbesnis, nei motinos				Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1 Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4	Visiškai nesutinku 5				
	vyras	7 (4,52)	18 (9,04)	15 (19,65)	4 (10,78)	44	0,000288	18,8907	7,814728
	moteris	19 (21,48)	34 (42,96)	98 (93,34)	58 (51,22)	209			
Iš viso		26	52	113	62	253			

		Skyrybų atveju ikimokyklinio amžiaus vaikams geriau likti su motina				Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1	Sutinku 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku 4 Visiškai nesutinku 5				
	vyras	1 (4,13)	9 (11)	20 (20,98)	13 (6,88)	43	0,019124	9,935322	7,814728
	moteris	23 (19,87)	55 (52,99)	102 (101,01)	27 (33,12)	207			
Iš viso		24	64	122	40	250			

		Išlaikyti vaikus yra labai brangu, ypač kai jie auga			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Svarbi 1	Nesvarbi 2	Neturiu nuomonės 3				
	vyras	20 (28,7)	20 (12,52)	4 (2,78)	44	0,009803	9,250134	5,991465
	moteris	145 (136,3)	52 (59,48)	12 (13,22)	209			
Iš viso		165	72	16	253			

		Sunku derinti motinystę/tėvystę ir darbą			Total	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Svarbi 1	Nesvarbi 2	Neturiu nuomonės 3				
	vyras	20 (27,71)	20 (14,03)	4 (2,25)	44	0,025806	7,314297	5,991465
	moteris	140 (132,28)	61 (66,97)	9 (10,75)	210			
Total		160	81	13	254			

	Kas jums svarbiausia gyvenime					Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
	Pagalba visuomenei Bendruomenės rūpinimasis kitais Taika Laisvė Nepriklausomybė	Pasitenkinimas gyvenimu Vidinė harmonija Sveikata	Religija/ dvasingumas Moralė Teisingumas	Pagarba Geras charakteris Pritarimas Patikimumas /pasitikėjimas Darbas/karjera Pripažinimas Konkurencija Žinios Meistriškumas Kūrybiškumas Stabilumas Saugumas Ekonominis saugumas Gerovė	Vaikai Šeima Draugystė Ištikimybė Lojalumas				
vyras	1 (1,59)	17 (11,78)	5 (2,07)	5 (3,82)	11 (19,74)	39	0,011374	12,97999	9,487729
moteris	9 (8,41)	57 (62,22)	8 (10,93)	19 (20,18)	113 (104,26)	206			
Iš viso	10	74	13	24	124	245			

Nuomonių skirtumai pagal amžių

		Įstatymais santuoka turi būti apibrėžta kaip laisvanoriška sąjunga tarp individų (nepriklausomai nuo lyties)			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku Visiškai nesutinku 4 5				
	iki 20	5 (3,1)	1 (2,86)	6 (6,05)	12	0,020811	14,92965	12,59159
	21-30	47 (41,53)	44 (38,33)	70 (81,14)	161			
	31-40	7 (10,83)	13 (10)	22 (21,17)	42			
	41-70	6 (9,54)	2 (8,81)	29 (18,65)	37			
Iš viso		65	60	127	252			

		Įstatymais santuoka turi būti apibrėžta kaip laisvanoriška sąjunga tarp individų (nepriklausomai nuo lyties)			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku Visiškai nesutinku 4 5				
	iki- 30	52 (44,62)	45 (41,19)	76 (87,19)	173	0,001466	17,61693	9,487729
	31- 40	7 (10,83)	13 (10)	22 (21,17)	42			
	41- 70	6 (9,54)	2 (8,81)	29 (18,65)	37			
Iš viso		65	60	127	252			

		Porai yra gerai pagyventi kartu prieš susituokiant			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Visiškai sutinku 1 2	Nei sutinku, nei nesutinku 3	Nesutinku Visiškai nesutinku 4 5				
	iki 20	7 (8,42)	1 (1,98)	4 (1,6)	12	0,000666	27,15011	15,50731
	21-30	124 (112,31)	26 (26,35)	10 (21,33)	160			
	31-40	28 (31,59)	8 (7,41)	9 (6)	45			
	41-50	13 (16,85)	6 (3,95)	5 (3,2)	24			
	51-70	7 (9,82)	1 (2,31)	6 (1,87)	14			
Iš viso		179	42	34	255			

		Vyro pareiga - išlaikyti šeimą			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	iki 20	6 4.31	2 3.98	4 3.7	12	0,001621	24,89268	15,50731
	21-30	63 57.86	51 53.46	47 49.68	161			
	31-40	9 16.17	17 14.41	19 13.89	45			
	41-50	8 8.63	10 7.97	6 7.41	24			
	51-70	6 5.03	5 4.65	3 4.32	14			
Iš viso		92	85	79	256			

12. Vyras, kuris nedirba ir prižiūri vaikus, stokoja vyriškumo

		Vyras, kuris nedirba ir prižiūri vaikus, stokoja vyriškumo			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	iki 30	22 20.31	27 27.09	123 124.6	172	0,031935	10,56338	9,487729
	31-40	2 5.2	4 6.93	38 31.87	44			
	41-70	6 4.49	9 5.98	23 27.53	38			
Iš viso		30	40	184	254			

		Galima sakyti, kad Lietuvos visuomenė yra palanki vaikui visuomenė			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	Iki 30	26 28,38	70 65,55	74 77,04	173	0,001953677	20,84790522	12,59159
	31-40	6 7,91	16 17,05	23 20,03	45			
	41-50	3 4,22	8 9,09	13 10,69	24			
	51-70	7 2,46	3 5,3	4 6,23	14			
Iš viso		45	97	114	256			

		Tėvo vaidmuo drausminant vaikus yra svarbesnis, nei motinos			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	Iki 30	14 17,68	35 35,35	123 118,97	172	0,010997994	16,57058001	12,59159
	31-40	4 4,62	10 9,25	31 31,13	45			
	41-50	5 2,47	3 4,93	16 16,6	24			
	51-70	3 1,23	4 2,47	5 8,3	12			
Iš viso		26	52	175	253			

Nuomonių skirtumai pagal išsilavinimą

		Kohabitacijoje (partnerystėje) gyvenančioms poroms įstatymais turi būti įtvirtintos tokios pat teisės, kaip ir santuokoje gyvenančioms poroms			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	vidurinis profesinis ir vidurinis/aukštesnysis	17 26,62	25 22,45	30 26,94	70	0,033955	6,765438	5,991465
	aukštasis	66 56,38	45 47,55	50 57,06	161			
Iš viso		83	70	84	237			

		Vienišas vyras negali tinkamai pasirūpinti vaikais			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	vidurinis profesinis ir vidurinis	1 6,38	10 13,4	64 55,21	75	0,004416	10,84504	5,991465
	aukštasis neuniversitetinis universitetinis	19 13,62	32 28,6	106 117,79	160			
Iš viso		20	42	173	235			

		Kas Jums yra svarbiausia gyvenime				Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		Pasitenkinimas gyvenimu Vidinė harmonija Sveikata	Taika Laisvė Nepriklausomybė Religija/ dvasingumas Moralė Teisingumas Pagarba Geras charakteris Pritarimas Patikimumas/ pasitikėjimas	Darbas/karjera Pripažinimas Konkurencija Žinios Meistriškumas Kūrybiškumas Stabilumas Saugumas Ekonominis saugumas Gerovė	Vaikai Šeima Draugystė Ištikimybė Lojalumas				
	vidurinis profesinis ir vidurinis aukštesnysis	20 18,57	4 10,2	4 4,6	46 37,49	74	0,039223	8,35468	7,814728
	Aukštas neuniversitetinis universitetinis	44 42,95	27 20,8	10 9,4	70 76,51	151			
Iš viso		64	31	14	114	225			

Nuomonių skirtumai pagal šeiminių padėtį

		Kohabitacijoje (partnerystėje) gyvenančioms poroms įstatymais turi būti įtvirtintos tokios pat teisės, kaip ir santuokoje gyvenančioms poroms			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	vienišas/-a	26 23.95	20 20.18	21 22.87	67	0,001734886	24,71830903	15,50731306
	vedęs/ištekėjusi	30 28.24	14 23.8	35 26.97	79			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenanti/-čią kartu	19 13.22	14 11.14	4 12.63	37			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenanti/-čią atskirai	9 18.59	23 15.66	20 17.75	52			
	išsituokęs/išsituokusi našlys/našlė	5 5	4 4.22	5 4.78	14			
Iš viso		89	75	85	249			

		Porai yra gerai pagyventi kartu prieš susituokiant			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3	4 5				
	vienišas/-a	48 47	13 10.81	6 9.19	67	0,01361487	19,24256556	15,50731306
	vedęs/ištekėjusi	46 55.43	15 12.74	19 20.39	79			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenanti/-čią kartu	33 25.96	4 5.97	0 5.07	37			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenanti/-čią atskirai	40 35.78	7 8.23	4 6.99	51			
	išsituokęs/išsituokusi našlys/našlė	8 9.82	1 2.26	5 1.92	14			
Total		174	40	34	248			

		Tos pačios lyties poros turi turėti teisę susituokti			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3 4	5				
CC	vienišas/-a	16 15.48	22 18.62	36 29.9	64	0,009569208	20,21025056	15,50731306
	vedęs/ištekėjusi	13 17.65	21 21.24	43 34.11	73			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenantį/-čią kartu	15 8.95	12 10.77	10 17.29	37			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenantį/-čią atskirai	15 12.57	13 15.13	24 24.3	52			
	išsituokęs/išsituokusi našlys/našlė	0 3.39	3 4.07	11 6.54	14			
Iš viso		59	71	114	244			

		Mane erzina besiaikštinantys vaikai viešose vietose			Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
		1 2	3 4	5				
	vienišas/-a	25 16.75	19 21.88	23 28.37	67	0,034637983	16,59295655	15,50731306
	vedęs/ištekėjusi	13 19.5	22 25.48	43 33.02	78			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenantį/-čią kartu	8 9.25	12 12.08	17 15.67	37			
	nevedęs/netekėjusi, bet turi partnerį/-ę, gyvenantį/-čią atskirai	14 13	20 16.98	18 22.02	52			
	išsituokęs/išsituokusi našlys/našlė	2 3.5	8 4.57	4 5.93	14			
Iš viso		62	81	105	248			

Nuomonių skirtumas pagal gyvenamą vietą

		Vieniša motina su vaiku/vaikais		Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
			1				
	Kaimas, miestelis, rajonų centras	32 23,9	20 28,09	25	0,0112660 02	6,4228690 1	3,8414591 49
	Didieji miestai	82 90,1	114 105,9	196			
Iš viso		114	134	248			

		Vieniņas tēvas su vaiku/vaikais		Iš viso	CHITEST	CHIINV	CHIINV (0,05)
			1				
	Kaimas, miestelis, rajono centras	32 24,32	20 27,68	52	0,0163496 05	5,7648797 19	3,8414591 49
	Didieji miestai	84 91,68	112 104,32	196			
Iš viso		116	132	248			

7 priedas. Kokybiniame tyrime dalyvavusių ekspertų charakteristikos

Nr.	Ekspertas	Interviu atlikimo laikas ir vieta
1.	Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos darbuotoja	2006 m. birželis, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje
2.	Socialinės apsaugos ir darbo Ministerijos darbuotoja	2006 m. liepa, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje
3.	LR Seimo narys	2006 m. liepa, LR Seime
4.	Socialinių tyrimų instituto mokslininkas	2006 m. birželis, Socialinių tyrimų institute
5.	Socialinių tyrimų instituto mokslininkė	2006 m. liepa, Socialinių tyrimų institute
6.	Socialinių tyrimų instituto mokslininkė	2006 m. birželis, Socialinių tyrimų institute
7.	Socialinių tyrimų instituto mokslininkė	2006 m. birželis, Socialinių tyrimų institute

8 priedas. Ekspertų giluminio interviu klausimynas (2006 m.)

KAIP JŪS APIBŪDINTUMĖTE ŠEIMOS POLITIKOS FORMAVIMĄ LIETUVOJE?

Kokia samprata apie šeimos politiką vyrauja

Kodėl ji yra tokia?

Koks yra vyriausybės ir partijų dėmesys šeimos politikai?

II. KĄ JŪS GALĖTUMĖTE PASAKYTI APIE SPRENDIMŲ PRIĖMIMĄ ŠEIMOS POLITIKOJE

Kokioms šeimos problemoms skiriamas didžiausias dėmesys šiuo metu?

Kuo remiantis yra priimami sprendimai šeimos politikoje

kas dalyvauja priimant sprendimus šeimos politikoje?

III. KĄ JŪS GALĖTUMĖTE PASAKYTI APIE ŠEIMOS POLITIKOS ĮGYVENDINimą, STEBĖSENĄ IR VERTINIMĄ

Kaip vertintumėte įgyvendinamas šeimos politikos programas ir priemones?

Kaip atliekama stebėseną ir vertinimas

IV. KAS YRA SUNKIAUSIA FORMUOJANT ŠEIMOS POLITIKĄ

Kas labiausiai apsunkina šeimos politikos formavimą ir kaip tai galima būtų išspręsti?

Su kokiomis problemomis susiduria šeimos politikos formuotojai

Kaip galima būtų tobulinti šeimos politikos formavimą

9 priedas. Ekspertų struktūruoto interviu klausimynas (2010)

GERBIAMOJI, GERBIAMASIS,

Kviečiame Jus dalyvauti tyrime, kurio tikslas - išsiaiškinti požiūrį į šeimą ir šeimos politiką. Prašome atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Pažymėkite (apibrėždami ratuku) Jūsų nuomonę atitinkantį atsakymą. Tais atvejais, kai Jūsų nuomonės neišreiškia nė vienas iš pasirinkimui pateiktų atsakymo variantų, prašome parašyti savo nuomonę.

Jūs atrinkti kaip objektyvūs ekspertai. Jūsų nuomonės pagrindu bus rengiami pasiūlymai tobulinti įstatyminę bazę šeimos klausimais bei formuojama visuomenės nuomonė apie šeimos problemas, todėl Jūsų nuomonė itin svarbi.

Būsiu dėkinga Jums už teisingus ir pilnus atsakymus į anketoje pateiktus klausimus.

Anketą parengė MRU lekt. Raminta Jančaitytė.

Vilnius, 2010

Ar sutinkate su žemiau išvardintais teiginiais

	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1.	Valstybinė šeimos politika reikalinga, nes koncentruojasi į šeimos problemų sprendimą	1	2	3	4	5
2.	Valstybinė šeimos politika nereikalinga, nes užtenka socialinės politikos, nukreiptos į individo problemų sprendimą	1	2	3	4	5
3.	Valstybinė šeimos politika gali turėti potencialą aprėpti konservatyvias ir netgi regresyvias nuostatas, remiančias tradicinę šeimą, todėl bet koks bandymas unifikuoti šeimos politiką gali sąlygoti konfliktą	1	2	3	4	5
4.	Aiškiai apibrėžta ir gerai koordinuota valstybinė šeimos politika gali sąlygoti didesnę šeimos problemų sprendimo veiksmingumą ir efektyvumą	1	2	3	4	5
5.	Valstybės intervencija į šeimą galima tik tada, kai šeima pati nebepajėgia susidoroti su sunkumais	1	2	3	4	5
6.	Valstybė turi reaguoti į individų ir šeimos poreikius, tačiau nesistengti paveikti ar įtakoti šeimos modelių, numatyti, kokia šeima turi būti	1	2	3	4	5
7.	Šeima yra privati zona ir valstybė visiškai neturi kištis į šeimos gyvenimą	1	2	3	4	5

	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
8.	Valstybinė šeimos politika turi remti santuokos pagrindą sudarytų šeimų gerovę	1	2	3	4	5
9.	Valstybinė šeimos politika turi aiškiai reglamentuoti šeimos apibrėžimą	1	2	3	4	5
10.	Valstybinė šeimos politika turi remti visas egzistuojančias šeimos formas	1	2	3	4	5
11.	Valstybinė šeimos politika turi būti orientuota į vaiką, nepriklausomai nuo jo tėvų gyvenimo būdo ir šeimos gyvenimo modelio	1	2	3	4	5
12.	Valstybė turi daugiau investicijų skirti vaikų poreikių tenkinimui	1	2	3	4	5
13.	Valstybė turi įteisinti homoseksualių porų santuoką	1	2	3	4	5
14.	Valstybė turi priimti įstatymus, leidžiančius homoseksualioms poroms įsivaikinti vaikus	1	2	3	4	5
15.	Kita	1	2	3	4	5

Kokie, jūsų požiūriu, turėtų būti svarbiausi valstybinės šeimos politikos tikslai Lietuvoje? Pažymėkite tris, Jūsų požiūriu, svarbiausius tikslus. Suranguokite Jūsų išskirtus tikslus pagal svarbą: 1 - svarbiausias, 2 - vidutiniškai svarbus, 3 - mažiau svarbus.

Šeimų skurdo ir atskirties mažinimas	
Lyčių lygybės užtikrinimas	
Gimstamumo skatinimas	
Tradicinės šeimos bruožų išsaugojimas	
Šeimos gerovės užtikrinimas	
Vaiko gerovės užtikrinimas	
Palankios šeimai aplinkos kūrimas	
Šeimos autonomiškumo užtikrinimas ir sąlygų atlikti savo funkcijas sudarymas	
Kita	

	Teiginys	Labai didelę	Didelę	Nei didelę, nei mažą	Mažą	Labai mažą
1.	Seimo dauguma	1	2	3	4	5
2.	Seimo opozicija	1	2	3	4	5
3.	Vyriausybė	1	2	3	4	5
4.	Politinės partijos	1	2	3	4	5
5.	Žiniasklaida	1	2	3	4	5
6.	Verslininkai ir jų organizacijos	1	2	3	4	5
7.	Vyriausybinės organizacijos	1	2	3	4	5

	Teiginys	Labai didelę	Didelę	Nei didelę, nei mažą	Mažą	Labai mažą
8.	Nevyriausybinių organizacijų	1	2	3	4	5
9.	Bažnyčia	1	2	3	4	5
10.	Kiti lobistai	1	2	3	4	5
11.	Kita	1	2	3	4	5

Kas labiausiai apsunkina šeimos politikos formavimą ir įgyvendinimą?

	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1.	Besidubliuojanti skirtingų ministerijų atsakomybė sprendžiant su šeima susijusius klausimus	1	2	3	4	5
2.	Per didelis institucijų, atsakingų už šeimos politikos įgyvendinimą, skaičius	1	2	3	4	5
3.	Konkurencija tarp Seimo narių ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistų, iškeliant naujas idėjas šeimos politikoje	1	2	3	4	5
4.	Žmogiškųjų išteklių trūkumas ministerijose ir joms pavaldžiose institucijose	1	2	3	4	5
5.	Dideli specialistų darbo krūviai institucijose, ribojantys galimybes gilintis į šeimos problemas	1	2	3	4	5
6.	Riboti institucijų finansiniai ištekliai	1	2	3	4	5
7.	Darbų pasidalinimo ir dubliavimosi problema institucijose	1	2	3	4	5
8.	Kompetentingų specialistų trūkumas įvairiose institucijose	1	2	3	4	5
9.	Kompleksinio sisteminio darbo trūkumas	1	2	3	4	5
10.	Per mažas įvairių žinybų veiksmų derinamas tarpusavyje	1	2	3	4	5
11.	Šeimos politikos ekspertų trūkumas	1	2	3	4	5
12.	Per mažai dėmesio šeimos poreikių nustatymui	1	2	3	4	5
13.	Geroms šeimos politikos idėjoms nesukuriami tinkami priemonių planai	1	2	3	4	5
14.	Nepakankamai atsižvelgiama į mokslinius tyrimus formuojant šeimos politiką ir kuriant priemonių planus	1	2	3	4	5
15.	Siekis kurti pigias šeimos politikos priemones	1	2	3	4	5
16.	Nepakankamas dėmesys priemonių efektyvumo vertinimui	1	2	3	4	5
17.	Šeimos lobistų trūkumas	1	2	3	4	5
18.	Tik formalus nevyriausybinių organizacijų įtraukimas į šeimos politikos klausimų sprendimą	1	2	3	4	5

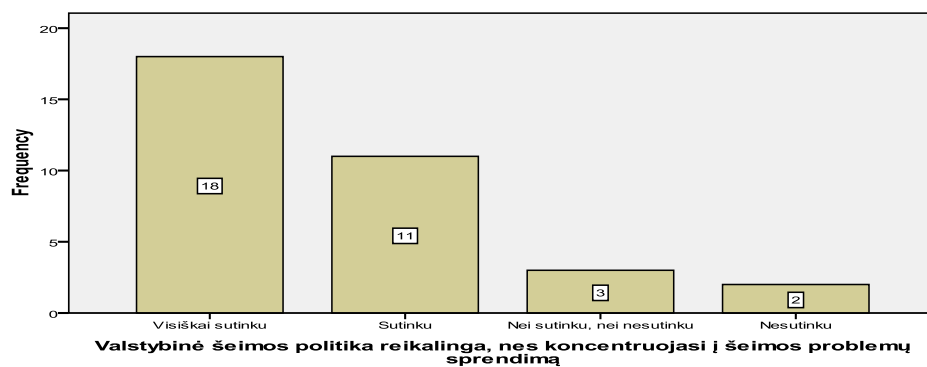
	Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
19.	Savivaldos palaikymo trūkumas šeimos politikos priemonių įgyvendinimui	1	2	3	4	5
20.	Šeimos politikos sudėtingumo nuvertinimas, kai kiekvienas save laiko šeimos klausimų ekspertu	1	2	3	4	5
21.	Nepastovus politikų dėmesys šeimos problemų sprendimui	1	2	3	4	5
22.	Išankstinės nuomonės, orientuotos tik į tradicinės šeimos vertybes Lietuvos visuomenėje, vyravimas	1	2	3	4	5
23.	Per mažas savivaldybių dėmesys šeimos problemų sprendimui	1	2	3	4	5
24.	Neadekvatus finansų priemonėms paskirstymas savivaldoje	1	2	3	4	5
25.	Per mažai galimybių Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kontroliuoti savivaldą, įgyvendinant šeimos politikos priemones	1	2	3	4	5

Ką dar galėtumėte pasakyti apie šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo problemas Lietuvoje?

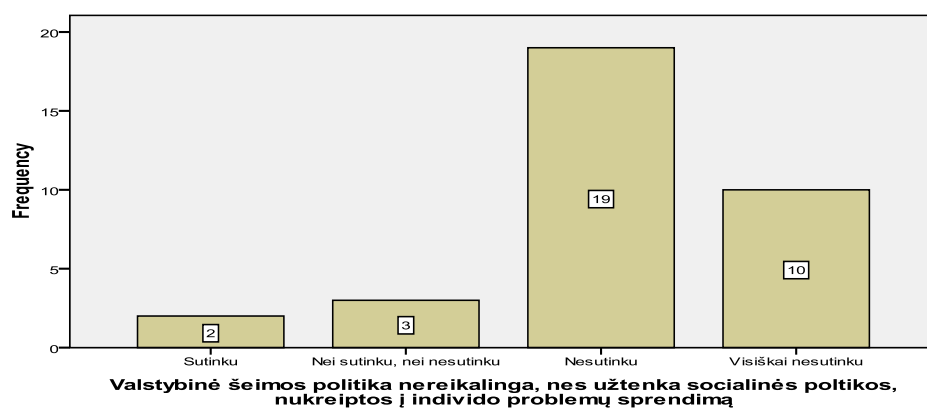
Gal galėtumėte trumpai pristatyti keletą idėjų, kaip turėtų būti formuojama šeimos politika Lietuvoje, kad būtų efektyviai sprendžiamos šeimos problemos?

10 priedas. 2010 m. struktūruoto ekspertų interviu rezultatai

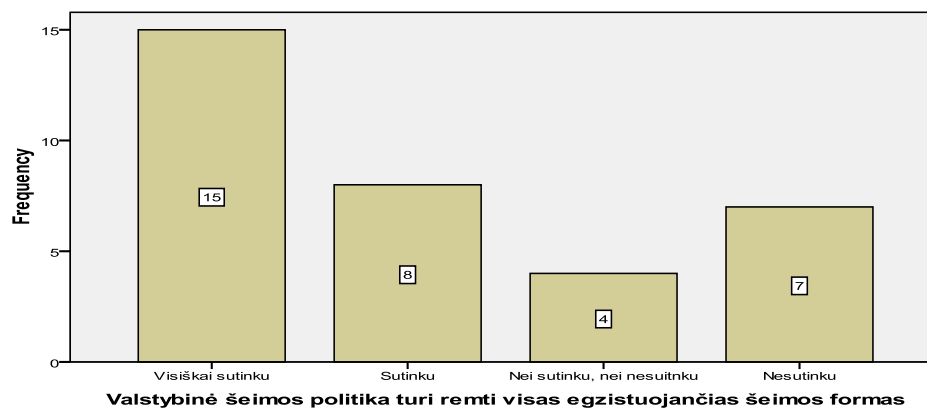
Valstybinė šeimos politika reikalinga, nes koncentruojasi į šeimos problemų sprendimą

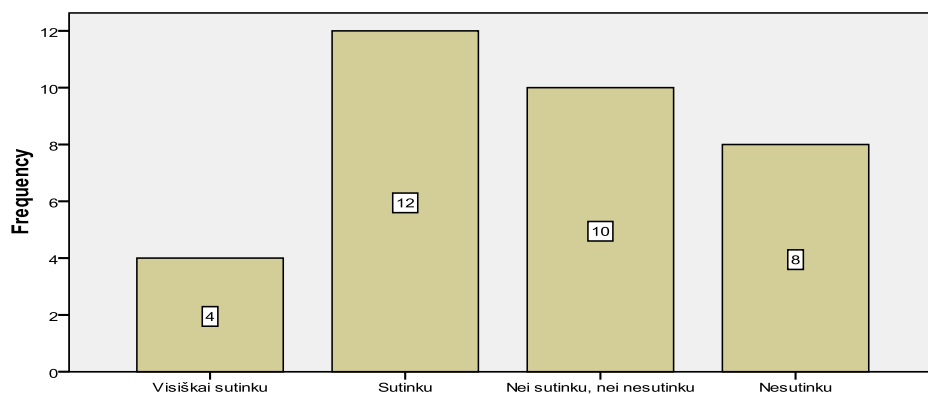
Valstybinė šeimos politika nereikalinga, nes užtenka socialinės politikos, nukreiptos į individo problemų sprendimą

Valstybinė šeimos politika turi remti visas egzistuojančias šeimos formas

Valstybinė šeimos politika gali turėti potencialą aprėpti konservatyvias ir netgi regresyvias nuostatas, remiančias tradicinę šeimą, todėl bet koks bandymas unifikuoti šeimos politiką gali sąlygoti konfliktą

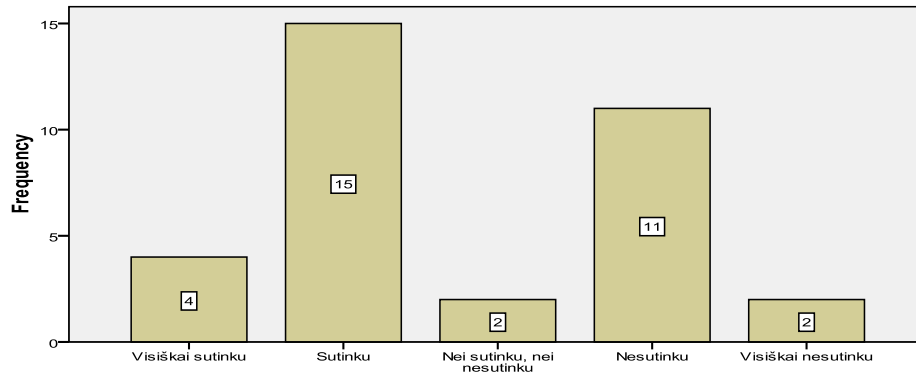
Valstybinė šeimos politika gali turėti potencialą aprėpti konservatyvias ir netgi regresyvias nuostatas, remiančias tradicinę šeimą, todėl bet koks bandymas unifikuoti šeimos politiką gali sąlygoti konfliktą

Aiškiai apibrėžta ir gerai koordinuota valstybinė šeimos politika gali sąlygoti didesnę šeimos problemų sprendimo veiksmingumą ir efektyvumą

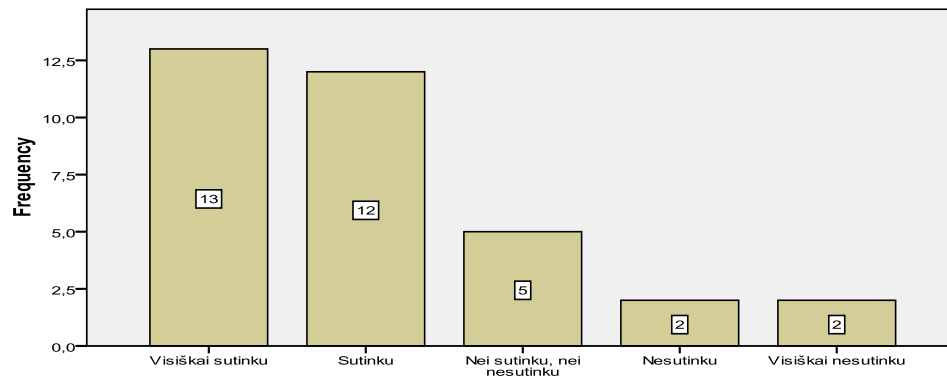
Aiškiai apibrėžta ir gerai koordinuota valstybinė šeimos politika gali sąlygoti didesnę šeimos problemų sprendimo veiksmingumą ir efektyvumą

Valstybės intervencija į šeimą galima tik tada, kai šeima pati nebepajėgia susidoroti su sunkumais

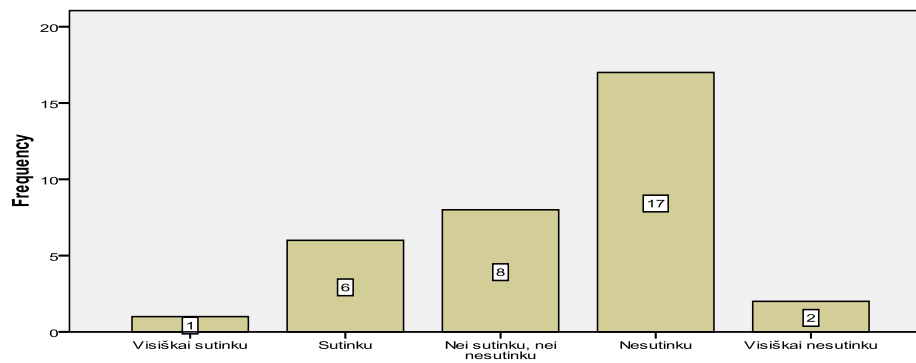
Valstybės intervencija į šeimą galima tik tada, kai šeima pati nebepajėgia susidoroti su sunkumais

Valstybė turi reaguoti į individų ir šeimos poreikius, tačiau nesistengti paveikti ar įtakoti šeimos modelių, numatyti, kokia šeima turi būti

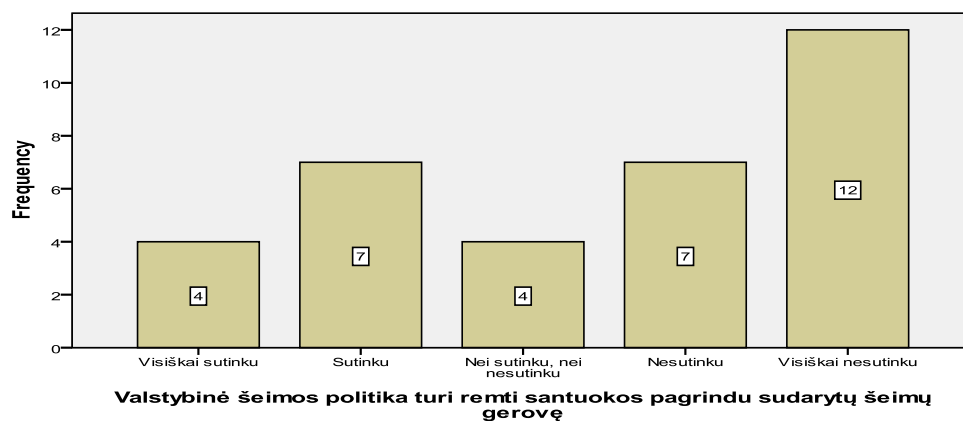
Valstybė turi reaguoti į individų ir šeimos poreikius, tačiau nesistengti paveikti ar įtakoti šeimos modelių, numatyti, kokia šeima turi būti

Šeima yra privati zona ir valstybė visiškai neturi kištis į šeimos gyvenimą

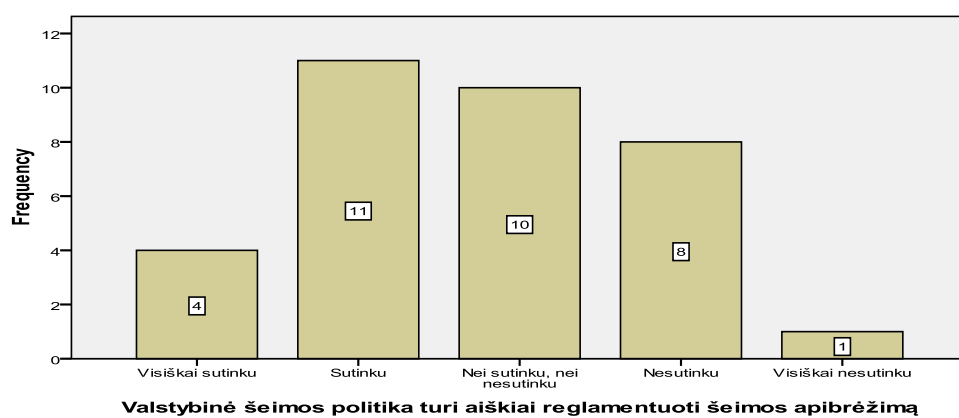

Šeima yra privati zona ir valstybė visiškai neturi kištis į šeimos gyvenimą

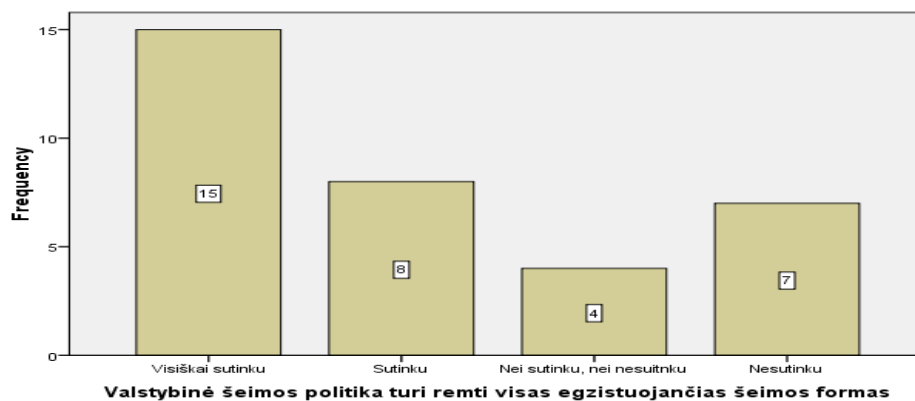
Valstybinė šeimos politika turi remti santuokos pagrindų sudarytų šeimų gerovę

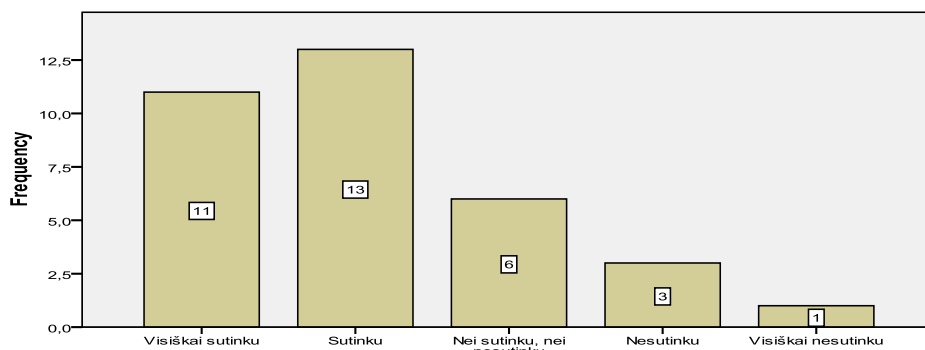
Valstybinė šeimos politika turi aiškiai reglamentuoti šeimos apibrėžimą

Valstybinė šeimos politika turi remti visas egzistuojančias šeimos formas

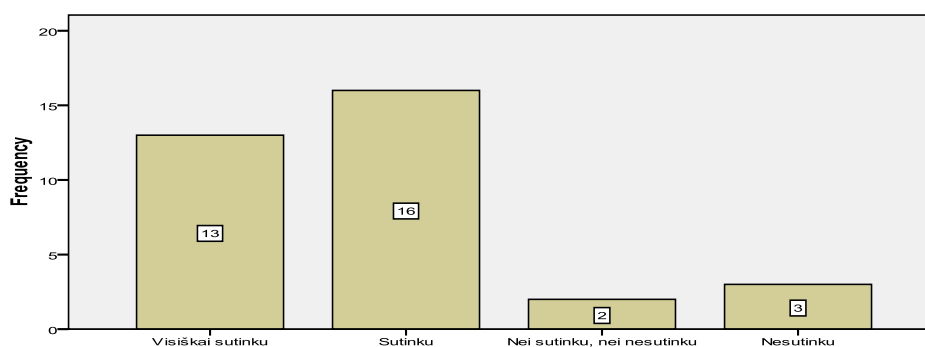

Valstybinė šeimos politika turi būti orientuota į vaiką, nepriklausomai nuo jo tėvų gyvenimo būdo ir šeimos gyvenimo modelio

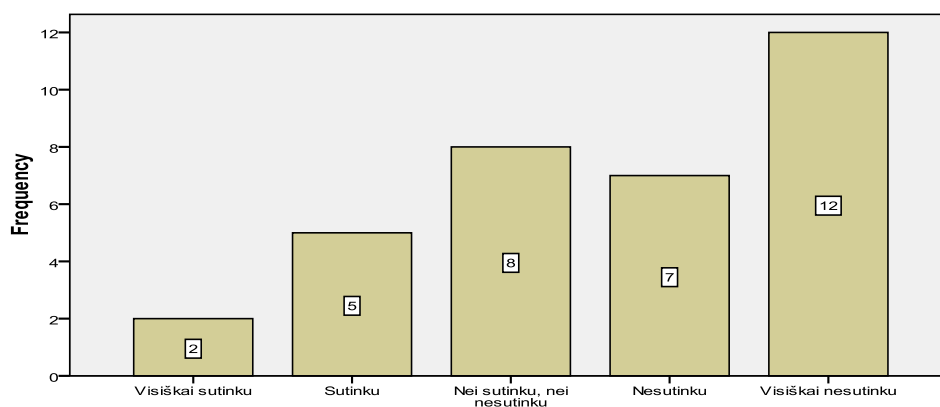
Valstybinė šeimos politika turi būti orientuota į vaiką, nepriklausomai nuo jo tėvų gyvenimo būdo ir šeimos gyvenimo modelio

Valstybė turi daugiau investicijų skirti vaikų poreikių tenkinimui

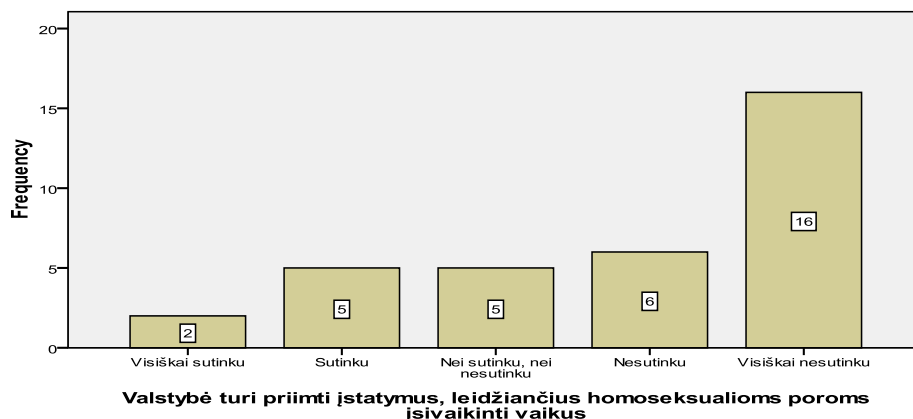
Valstybė turi daugiau investicijų skirti vaikų poreikių tenkinimui

Valstybė turi įteisinti homoseksualių porų santuoką

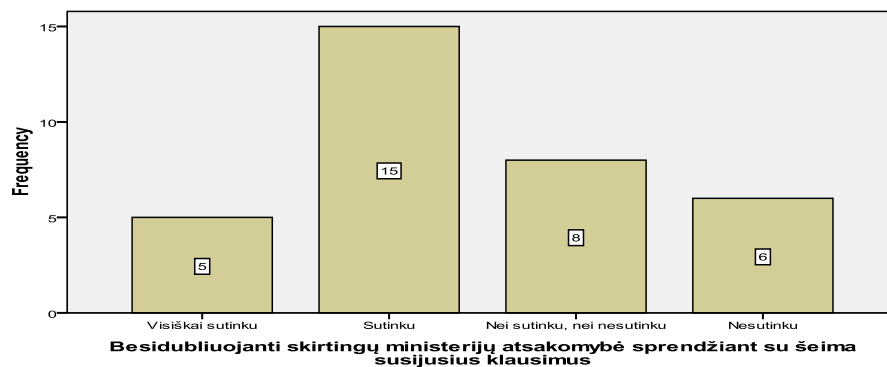
Valstybė turi įteisinti homoseksualių porų santuoką

Valstybė turi priimti įstatymus, leidžiančius homoseksualioms poroms įsivaikinti vaikus

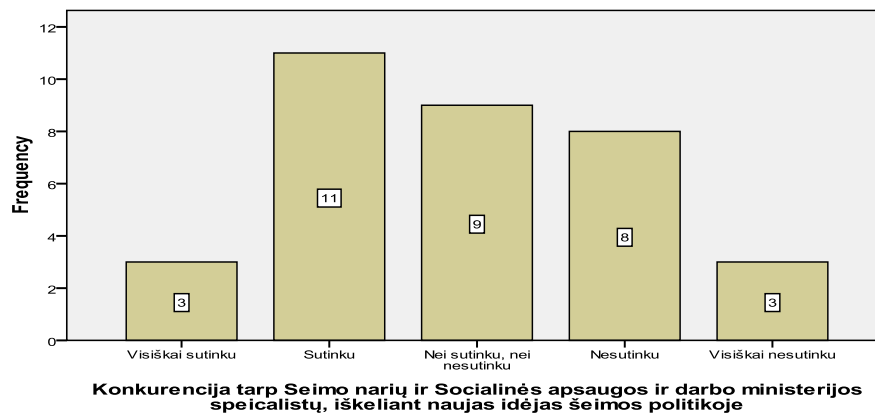

Kas labiausiai apsunkina šeimos politikos formavimą?

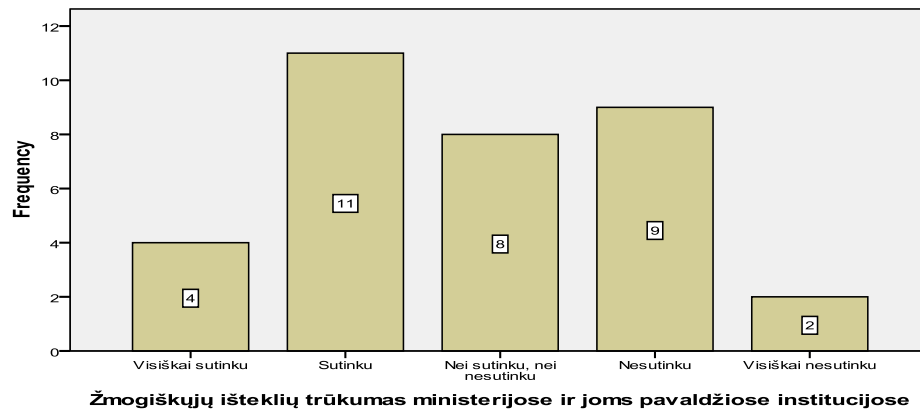
Besidubliuojanti skirtingų ministerijų atsakomybė sprendžiant su šeima susijusius klausimus

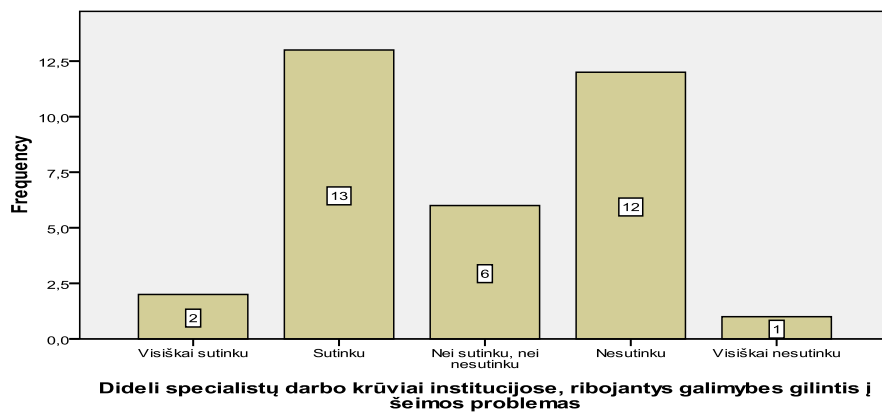
Konkurencija tarp Seimo narių ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistų, iškeliant naujas idėjas šeimos politikoje

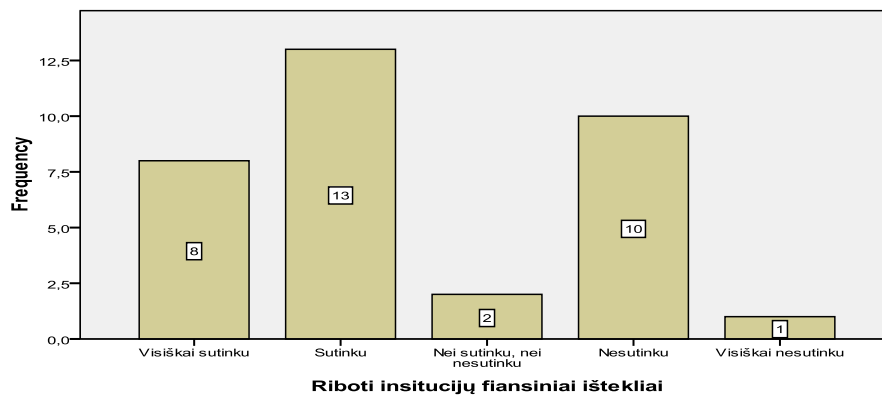
Žmogiškųjų išteklių trūkumas ministerijose ir joms pavaldžiose institucijose

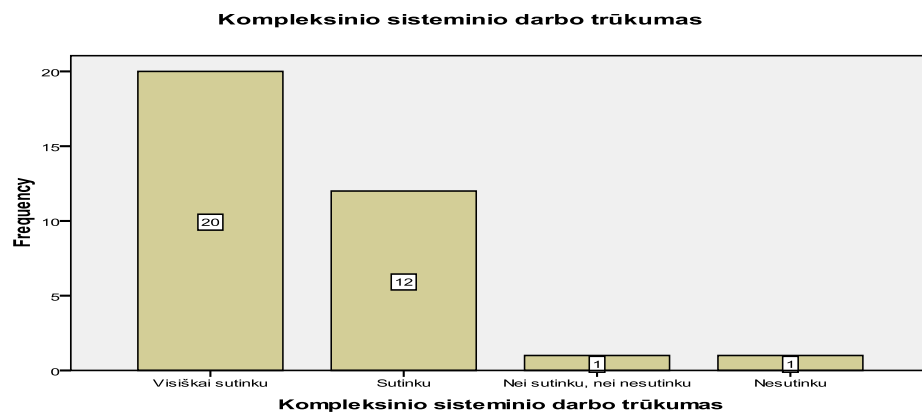
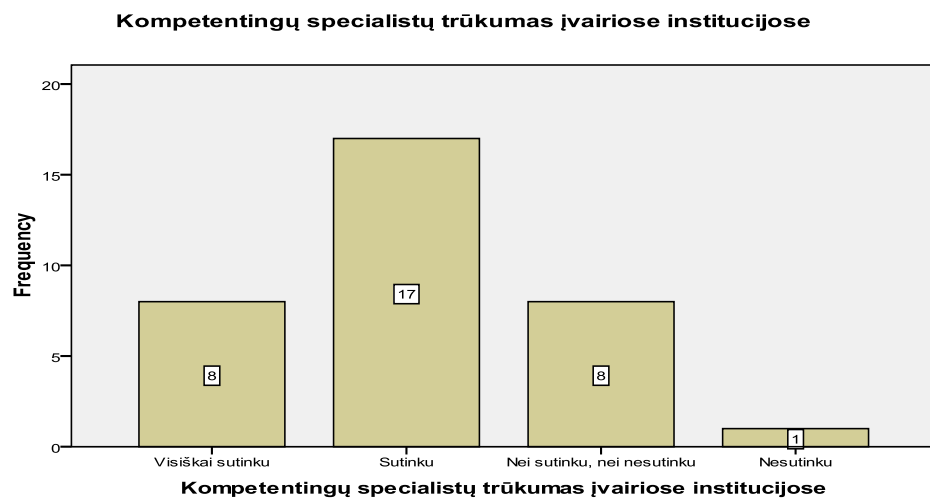
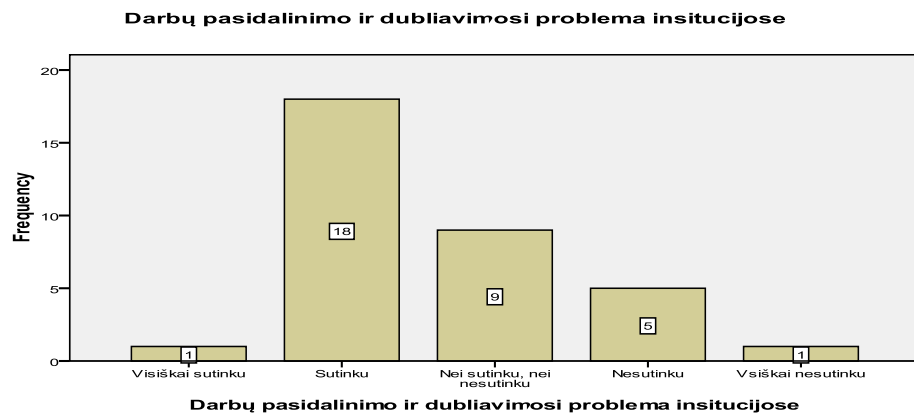

Dideli specialistų darbo krūviai institucijose, ribojantys galimybes gilintis į šeimos problemas

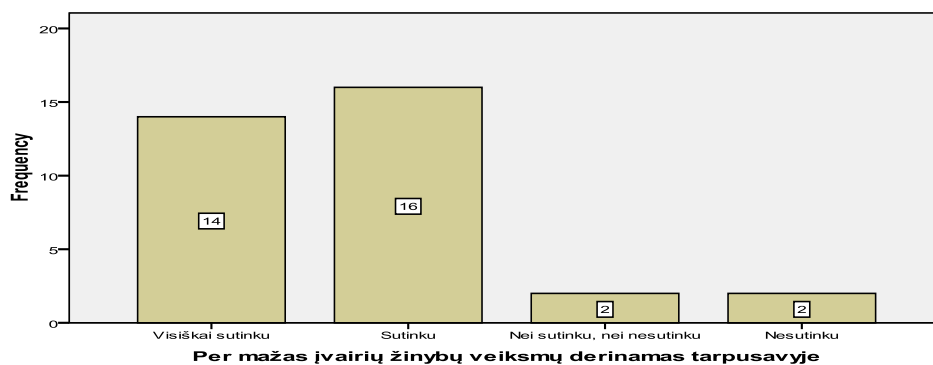

Riboti insitucijų fiainsiniai ištekliai

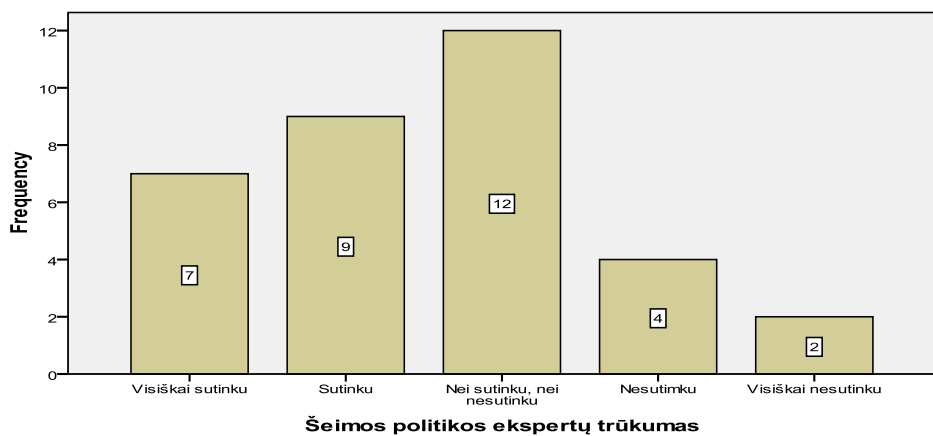

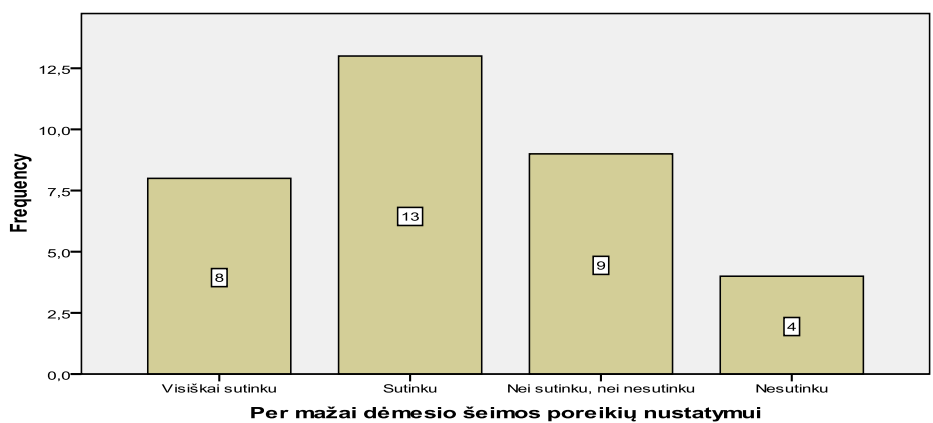
Per mažas įvairių žinybų veiksmų derinamas tarpusavyje

Šeimos politikos ekspertų trūkumas

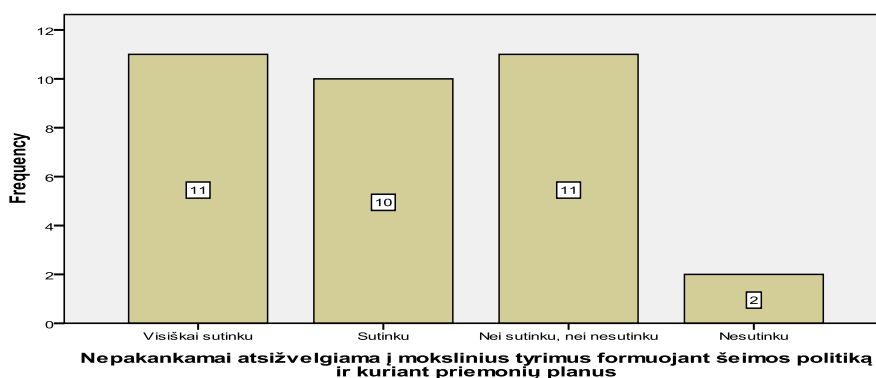
Per mažai dėmesio šeimos poreikių nustatymui

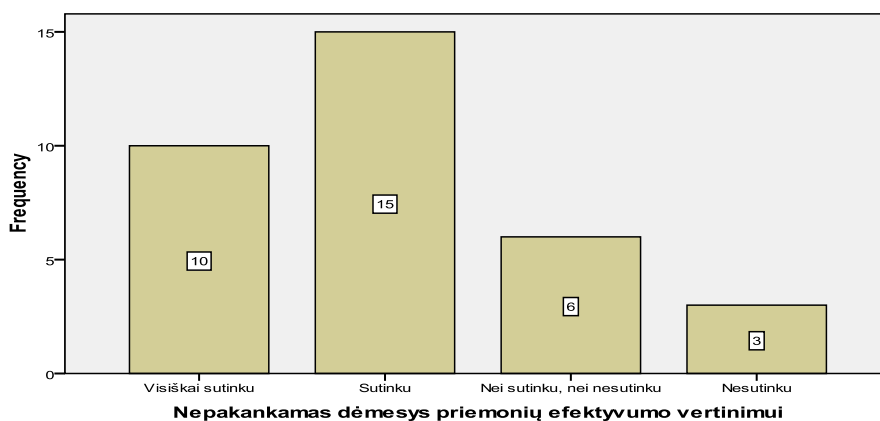
Geroms šeimos politikos idėjoms nesukuriami tinkami priemonių planai

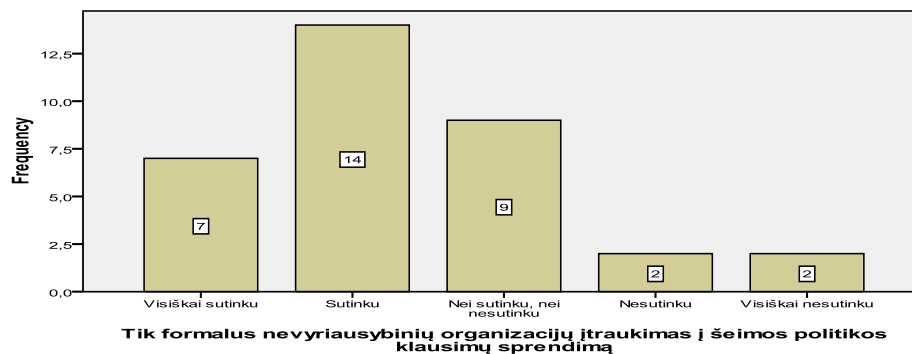
Nepakankamai atsižvelgiama į mokslinius tyrimus formuojant šeimos politiką ir kuriant priemonių planus

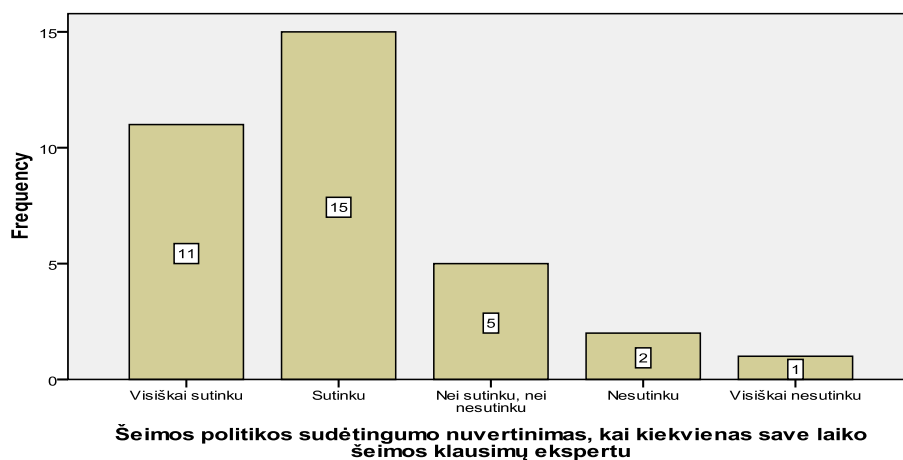
Nepakankamas dėmesys priemonių efektyvumo vertinimui

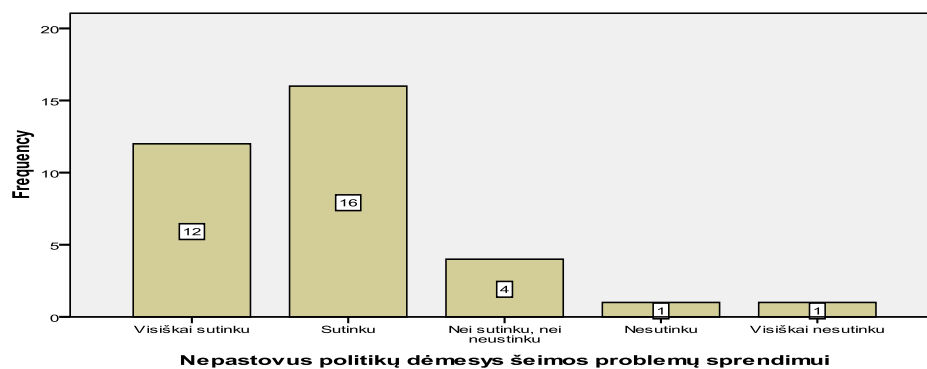
Tik formalus nevyriausybinių organizacijų įtraukimas į šeimos politikos klausimų sprendimą

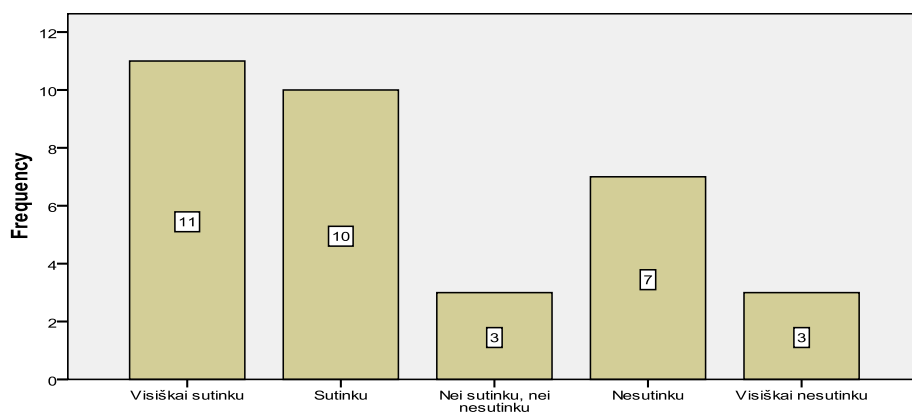
Šeimos politikos sudėtingumo nuvertinimas, kai kiekvienas save laiko šeimos klausimų ekspertu

Nepastovus politikų dėmesys šeimos problemų sprendimui

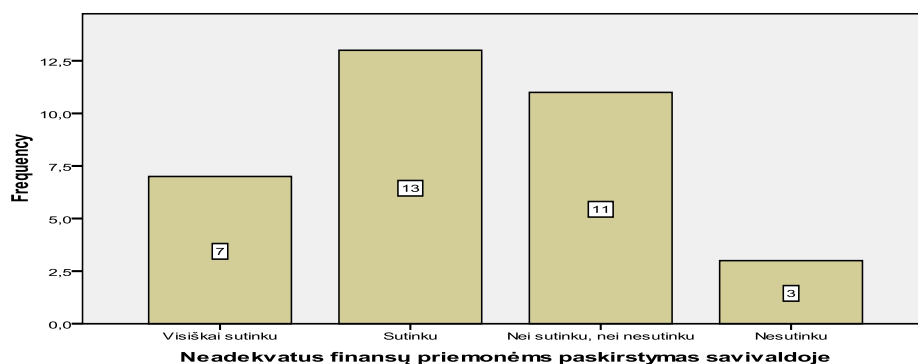

Išankstinės nuomonės, orientuotos tik į tradicinės šeimos vertybes Lietuvos visuomenėje, vyravimas

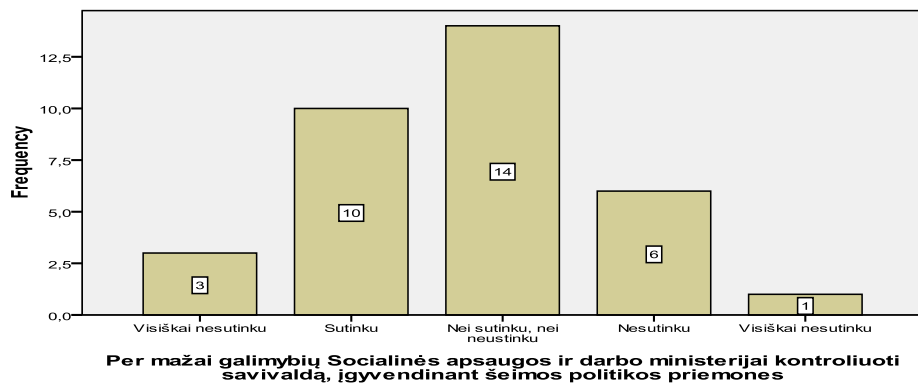
Išankstinės nuomonės, orientuotos tik į tradicinės šeimos vertybes Lietuvos visuomenėje, vyravimas

Neadekvatus finansų priemonėms paskirstymas savivaldoje

Neadekvatus finansų priemonėms paskirstymas savivaldoje

Per mažai galimybių Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kontroliuoti savivaldą, įgyvendinant šeimos politikos priemones

Per mažai galimybių Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kontroliuoti savivaldą, įgyvendinant šeimos politikos priemones

Kokią įtaką šeimos politikos formavimui turi šie veikėjai

